ANALELE ŞTIINŢIFICE

ALE

UNIVERSITĂŢII „AL. I. CUZA" DIN IAŞI

(SERIE NOUĂ)

SECŢIUNEA III

a. Istorie

TOMUL XI, ANUL 1965

ANALELE ŞTIINŢIFICE

ALE

UNIVERSITĂŢII „AL. I. CUZA“ DIN IAŞI

(SERIE NOUĂ)

SECŢIUNEA III

a. Istorie

TOMUL XI, ANUL 1965

ANALELE ŞTIINŢIFICE ALE UNIVERSITĂŢII
„AL. I. CUZA" — IAŞI

Tomul XI, s. III 1965

SUMAR

УЧЕНЫЕ ЗАПИСКИ ЯССКОГО УНИВЕРСИТЕТА ИМЕНИ АЛ. И. КУЗЫ

Том X, отд. III а 1965 г.

СОДЕРЖАНИЕ

Стр.

СТАТЬИ

МАТЕРИАЛЫ И СООБЩЕНИЯ

ANNALES SCIENTIFIQUES DE L'UNIVERSITÉ
„AL. I. CUZA" — JASSY

Tome X-e, s. III a · 1965

SOMMAIRE

Pages

ÉTUDES

NOTES ET COMMUNICATIONS

LEGIO I MINERVIA ÎN ESTUL DACIEI

DE

N. GOSTAR

După aprecierile celor care s-au ocupat în ultimul timp de istoria războaielor romane pentru cucerirea Daciei, efectivul armatei romane operative şi de ocupaţie s-ar fi ridicat la cca. 200.000 de oameni [1], cifră impresionantă, justificată însă şi care s-ar putea să nu fie mult exagerată. Cum se ştie, ocuparea Daciei a pornit de pe *limes*-ul Dunării, la care au participat îndeosebi unităţile militare din provinciile Pannonia, Moesia superior şi Moesia inferior, cărora li s-au adăugat cîteva unităţi aduse din alte provincii mai îndepărtate.

Se poate admite că armata romană, condusă împotriva forţelor de rezistenţă a dacilor, a acţionat pe două fronturi: frontul apusean, a cărui bază de operaţie a pornit din Moesia superior, unde erau concentrate forţele provinciilor Pannonia şi Moesia superior şi frontul răsăritean, care pornea din Moesia inferior, la care erau angajate, pe lîngă altele, în special unităţile acestei provincii.

Datorită studiilor epigrafice, astăzi ne sînt cunoscute aproape toate legiunile care au participat, sub o formă mai mult sau mai puţin susţinută, la cele două războaie dacice dintre anii 101—102 şi 105—106. Este sigur că unele dintre acestea au stat un timp în Dacia ca trupe de ocupaţie, unde au lăsat urme privind anumite construcţii militare, ca dovadă a unei staţionări mai îndelungate, durată ce nu poate fi însă întotdeauna stabilită.

Dovezile epigrafice pentru cunoaşterea unităţilor operative şi de ocupaţie sînt în special ştampilele legiunilor pe ţigle şi cărămizi, în cazul că ele pot fi datate în vremea domniei împăratului Traian. Astfel, pentru frontul apusean, dispunem de documente privind un număr de şase legiuni :

---

[1] Ritterling, RE, XII, 1282; cf. C. Daicoviciu, *Istoria României*, I, (sub red. acad. C. Daicoviciu, acad. E. Condurachi, I. Nestor, Gh. Ştefan), Bucureşti, 1960, p. 305, care consideră că cifra este puţin exagerată.

— *legio I adiutrix* ştampila LEG I ADIV la *Napoca* (Cluj)[2] şi, împreună cu *legio XIII gemina*, ştampila LEG XIII GE I ADI la *Drobeta* (Turnu Severin)[3], *Aquae* (Călan)[4], *Apulum* (Alba Iulia)[5].

— *legio III Gallica* pe ştampila LEG III G la *Porolissum* (Moigrad)[6].

— *legio IV Flavia felix* pe ştampile LEG IIII FF la Pojejena Sîrbească[7], Cubin (?)[8], Palanca Nouă[9], *Drobeta* (Turnu Severin)[10], Mehadia[11], *Berzobis* (Berzovia, Jidovin)[12], *Tibiscum* (Jupa) (?)[13], Aradul Nou[14], *Sarmizegetusa*[15], Rea[16], Grădiştea Muncelului[17].

— *legio VII Claudia pia fidelis* pe ştampila LEG VII CL la Pojejena Sîrbească (?), Palanca Nouă (?), Mehadia (?)[18], *Sarmizegetusa*[19]; pe ştampila LEG VII CL F la *Drobeta* (Turnu Severin)[20]; pe ştampila LEG VII C P F la Palanca Nouă[21].

---

[2] I. I. Russu, *Probleme de muzeografie*, 1960, p. 222—223.

[3] Gr. G. Tocilescu, *Monumente epigrafice şi sculpturali ale Museului Naţional de Antichităţi*, Bucureşti, 1902, p. 319—326.

[4] B. Jànó, Arch. Ert., 1912, p. 55.

[5] G. Téglás, Hermes, 1909, p. 618—612; ILS, 9109; Arch. Ért., 1903, p. 299; Ann. Ép., 1910, 1, p. 331; după cum a observat însă Ritterling, *op. cit.*, 1391, 1717, TADI ar putea fi mai curînd numele personal *Tadi* decît numele legiunii. Lucrul pare posibil, deoarece se mai cunosc de la Apulum ştampilele LEG XIII GE HERA şi LEG XIII GE LV[P] (J. Szilágyi, *A Dáciai erödrendszer helyörségei és a katonai téglabélyegek. Die Besatzungen des Verteidigungssystems von Dazien und ihre Ziegelstempel* (Dissert. Pann., Ser. II, No. 21), Budapesta, 1946, p. 44, pl. VI. Deci în concluzie pentru participarea *leg. I ad.* la războaiele dacice nu avem încă o dovadă sigură. Dar tot la Apulum se cunoaşte inscripţia CIL, III, 981, a lui *Tib. Claudius Valerianus (centurio) leg. XIII g. et [leg.] I a(d)i(u)tricis*, precum şi inscripţiile CIL, III, 1004, 1008 a doi veterani din *leg. I ad.*, care datează din vremea împăratului Traian (cf. B. Cserni, Arch. Ert., 1909, p. 271; V. Christescu, *Istoria militară a Daciei romane*, Bucureşti, 1937, p. 175; C. Daicoviciu, *op. cit.*, p. 315).

[6] Ritterling, *op. cit.*, 1523; Daicoviciu, RE, XXII, A, 267; idem, *Istoria Rom.*, I, p. 315.

[7] CIL, III, 8070 d.

[8] CIL, III, 8276, 1, b.

[9] Al. Borza, *Banatul în timpul romanilor*, Timişoara, 1943, p. 81.

[10] Tocilescu, *op. cit.*, p. 340; D. Tudor, *Oltenia Romană*[2], Bucureşti, 1958, p. 388, nr. 44.

[11] CIL, III, 8070, a.

[12] CIL, III, 8070, b, c; Téglás, Klio, 1911, p. 506; Ann. Ép., 1912, p. 77.

[13] Borza, *op. cit.*, p. 69.

[14] Inedită în Muzeul Regional din Arad (comunicarea lui E. Dörner).

[15] CIL, III, 8070, e; Daicoviciu, Dacia, III—IV, 1927—1932, p. 541—542, fig. 48, 1; unele exemplare în Muzeul Regional din Deva inv. 2316, 2320—2338, 2343, 2361, 2368.

[16] CIL, III, 8070, f.

[17] O ştampilă pe o ţiglă în Muzeul Istoric din Cluj. M. Macrea, *Sargetia*, II, p. 140—142 şi C. Daicoviciu, SCIV, an. II, 1, 1951, p. 103, inscripţii pe blocuri de piatră. Participarea legiunii la războaiele dacice şi ca trupă de ocupaţie sînt lucruri cunoscute (Ritterling, *op. cit.*, 1282, 1544).

[18] Szilágyi, *op. cit.*, p. 42.

[19] Russu, *op. cit.*, p. 220.

[20] Tudor, *op. cit.*, p. 388, nr. 43.

[21] Szilágyi, *op. cit.*, p. 6, 42. Participarea activă a legiunii la războaiele dacice este cunoscută din inscripţii (Ritterling, *op. cit.*, 1282, 1621—1622).

— *legio VII gemina felix* pe ștampila LEG VII G F la *Porolissum* (Moigrad) [22].

— *legio XIII gemina*, în special ștampilele LEG XIII GE (care datează din primii ani ai ocupației [23]), la Cenad [24], *Micia* (Vețel) [25], *Sarmizegetusa* [26], *Aquae* (Călan) [27], Orăștioara de Sus [28], *Apulum* (Alba Iulia) [29], Micești (?) [30], Bucerdea Vinoasă [31], *Potaissa* (Turda) [32], *Porolissum* (Moigrad) [33].

Pentru frontul răsăritean avem pînă acum dovada epigrafică a patru legiuni :

— *legio I Italica* pe ștampila LEG I la *Sucidava* (Celei) [34]; pe ștampila LEG I ITAL la Drajna de Sus [35], Brețcu (?) [36], Pietroșani [37], Barboși [38], *Tyras* (Belgorod Dnestrovski, Cetatea Albă) [39].

— *legio V Macedonica*, pe ștampila LEG V MAC la Bumbești [40], *Romula* (Reșca) [41], Drajna de Sus [42], Barboși [43], *Tyras* (Belgorod Dnestrovski, Cetatea Albă) [44].

— *legio X gemina* pe ștampila LEG X G la *Sucidava* (Celei) [45], *Tyras* (Belgorod Dnestrovski, Cetatea Albă) [46].

---

22 Russu, *op. cit.*, p. 223, nota 3. Ritterling, *op. cit.*, 1635 nu cunoaște dovezi despre participarea legiunii *VII gem.* la războaiele dacice, dar ștampila de la Porolissum pare să confirme acest lucru (cf. CIL, II, 4461=ILS, 2661).

23 Se regăsesc în Pannonia înainte de a veni legiunea în Dacia (CIL, III, 4660).

24 CIL, III, 8064, l, h, i; 12608.

25 CIL, III, 8064, l, e, k, 1.

26 CIL, III, 8064, l, h și în Muzeul Regional din Deva inv. 2352.

27 Szilágyi, *op. cit.*, p. 44.

28 CIL, III, 12608; Szilágyi, *op. cit.*, p. 60.

29 Szilágyi, *op. cit.*, p. 44.

30 *Ibidem.*

31 *Ibidem.*

32 CIL, III, 8064, l, v.

33 CIL, III, 8064, l, y. Pentru participarea *leg. XIII gem.* la războaiele dacice vezi Ritterling, *op. cit.*, 1282, 1718. Ștampila LEG XIII de la Slăveni, în partea răsăriteană a Olteniei (Tudor, SCIV, XVI, 1965, p. 359), probabil că datează dintr-o epocă tîrzie.

34 Tudor, *op. cit.*, p. 405, nr. 165, fig. 20.

35 CIL, III, 12530; Gh. Ștefan, Dacia, XI—XII, 1945—1947, p. 123—124.

36 Téglás, Klio, XI, 1911, p. 499, citea LEG IIII, care mai curînd însă ar putea fi LEG I IT[AL].

37 CIL, III, 12522.

38 V. Pârvan, AR, tom. XXXVI, 1913, p. 115.

39 Gr. Avakian, CNA, VI, nr. 59—62, 1925, p. 39. Participarea *leg. I. Ital.* la războaiele dacice este sigură (Ritterling, *op. cit.*, 1282).

40 Tudor, *op. cit.*, p. 416, nr. 383

41 Tudor, *op. cit.*, p. 396, nr. 99.

42 CIL, III, 12530; Ștefan, *op. cit.*, p. 124.

43 Ștefan, Dacia, V—VI, 1935—1936, p. 345; N. Gostar, MCA, VIII, 1962, p. 508.

44 P. Nicorescu, ED, II, 1924, p. 413, fig. 74; idem, AR, tom. XIX, 1937, p. 218, fig. 1. Legiunea *V Mac.* a participat în mod sigur la războaiele dacice (Ritterling, *op. cit.*, 1282, 1576).

45 Tudor, *op. cit.*, p. 405, nr. 164, fig. 19.

46 Avakian, *op. cit.*, p. 21—22 și comunicarea verbală a autorului. După Ritterling, *op cit.*, 1685, participarea *leg. X gem.* la războaiele dacice nu ar fi dovedită, dar acum ștampilele de la *Sucidava* și *Tyras* nu mai permit această îndoială (cf. CIL, III, 9990=ILS, 1352; CIL, IX, 4753=ILS, 1350).

— *legio XI Claudia pia fidelis* pe ştampila LEG XI C P F la Slăveni [47], Tîrgşor [48], Drajna de Sus [49].

Rămîn deci cîteva legiuni, cum sînt: *I Minervia* [50], *XII fulminata* [51], *XV Apollinaris* [52], *XX Valeria victrix* [53], *XXII primigenia* [54], *XXX Ulpia* [55], despre care ştim că unele au participat în mod sigur la războaiele dacice, dar care nu au lăsat urme în epigrafia Daciei.

În Muzeul raional din Tecuci se găseşte un fragment de ţiglă romană cu o ştampilă necunoscută încă la nord de Dunăre. Fragmentul este de dimensiunile 33 × 21 × 2 cm, iar ştampila este înscrisă într-un cartuş simplu de 9×4,2 cm. Literele sînt scoase în relief şi au o înălţime de 2,2 cm şi se pot distinge cu uşurinţă LEG M (fig. 1). Atragem atenţia că între LEG şi M nu se vede nici un fel de semn. Lectura acestei ştampile nu pare să fie leg(io) (V) M(acedonica), căci nu se regăseşte nicăieri o asemenea abreviere, adică fără indicaţia numărului, pentru această unitate militară. Din literatură se cunoaşte un singur caz, al unei singure ştampile, cu LEG MAC, de la *Potaissa* (Turda) (CIL, III, 8066, e), dar aici pare mai curînd greşeala celui care o publică mai întîi, căci colecţiile muzeelor (care posedă un număr mare şi variat de ştampile ale acestei legiuni) nu au asemenea exemplare. Nici în epigrafia altor provincii, astfel de cazuri nu se prea întîlnesc. Se cunosc însă de la *Lambaesis*, în Numidia, ştampilele unităţii *legio III Augusta*, prescurtate în LEG AVG şi LEGIO A. Aici însă faptul este explicabil, fiind singura legiune a provinciei, confuzia deci nefiind posibilă. Astfel se explică şi alte abrevieri pentru aceeaşi legiune, ca bunăoară LEGION, unde se ştie că nu poate fi alta decît *leg. III Aug.* [56]. În cazul acesta, pentru ştampila de pe ţigla de la Muzeul din Tecuci, trebuie înlăturată posibilitatea de a se întregi prin legio V Macedonica.

---

[47] T u d o r, *op. cit.*, p. 429, nr. 313.

[48] Gh. D i a c o n u, S. M o r i n t z, D. V. R o s e t t i, Gh. C a n t a c u z i n o, MCA, V, 1959, p. 624—625, fig. 5.

[49] Ş t e f a n, *op. cit.*, p. 124, fig. 5. R i t t e r l i n g, *op. cit.*, 1698 nu o admite printre unităţile care au luat parte la războaiele dacice, dar participarea ei poate fi dedusă din ştampile, care arată că a format armata de ocupaţie după anul 106 (cf. CIL, XI, 5992).

[50] R i t t e r l i n g, *op. cit.*, 1282, 1426.

[51] După R i t t e r l i n g, *op. cit.*, 1707, n-ar exista dovezi pozitive ca această legiune să fi participat la războaiele dacice, dar, după părerea noastră, inscripţia CIL, III, 2917=ILS, 2647, *Q. Raecio Q. f. Cl. Rufo p. p. leg. XII fulm. trecenario, donis don(ato)ab imper(atore) Vespasian(o) et Tito imp(eratore) bell(o) Iud(aico), ab imp(eratore) Trai(ano) bell(o) Dacic(o)...*, este totuşi categorică.

[52] R i t t e r l i n g, *op. cit.*, 1752—1754.

[53] R i t t e r l i n g, *op. cit.*, 1776—1777, participarea la războaiele dacice nu este pe deplin dovedită.

[54] R i t t e r l i n g, *op. cit.*, 1803, 1812, este posibilă participarea unei vexilaţii la războaiele dacice.

[55] După R i t t e r l i n g, *op. cit.*, 1364, 1822, această legiune ar fi făcut parte din armata operativă din vest şi ar fi luat parte activă la războaiele dacice şi apoi ca armată de ocupaţie.

[56] R. C a g n a t, *L'armée romaine d'Afrique et l'occupation militaire de l'Afrique sous les empereurs*, Paris, 1892, pl. dintre p. 456—457 (nu mi-a fost accesibilă ed. II).

În ce priveşte provenienţa acestei ţigle, cu ştampila LEG M, registrele muzeului nu dau nici o indicaţie. Se credea că această ţiglă romană ar proveni din aşezarea getică de la Poiana (raion Tecuci), identificată cu aşezarea antică *Piroboridava*. O altă informaţie, fără posibilitatea de a putea fi verificată, este că ţigla ar proveni de la Barboşi (raion Galaţi), cunoscut centru militar şi civil în sudul Moldovei în sec. II—III. Mai aproape de adevăr este însă informaţia prof. C. Solomon, cunoscător în privinţa provenienţei materialelor arheologice din Muzeul din Tecuci, care ne informează, fără alte precizări, că ţigla a fost adusă de la *Tyras*. Se pare deci că aceasta ar fi localitatea de unde a provenit acest document epigrafic, unde de altfel s-au mai găsit cîteva fragmente de ştampile asemănătoare, dacă nu chiar identice. Din săpăturile de la Poiana nu s-au scos materiale de acest gen, iar printre ştampilele de la Barboşi nu apare niciodată una, care să se apropie de cea din Muzeul din Tecuci.

Se pune acum întrebarea : care a fost numele acestei unităţi ce se ascunde sub abrevierea LEG M ? O cercetare mai atentă a materialului epigrafic referitor la *legio V Macedonica* în castrele din jumătatea răsăriteană a Olteniei, Muntenia (care în primii ani după cucerire aparţinuseră la provincia Moesia inferior), sudul Moldovei şi sudul Ucrainei, nu ne-ar îngădui să propunem o asemenea lectură şi pentru ştampila LEG M. Numele legiunii V Macedonica, care a operat şi a staţionat în aceste regiuni între 102—117, sau chiar mai tîrziu pînă la 167 cînd a fost mutată la *Potaissa* în Dacia Porolissensis, cunoaşte pe ştampile întotdeauna abrevierea LEG V MAC, sub trei variante :

— I variantă LEG V MAC, cu G + V şi M + A în ligatură, cunoscută la *Tyras*[57] (fig. 2, 3).

— II variantă LEG V MAC, cu M + A în ligatură, cunoscută la Bumbeşti[58] (fig. 2, 4) şi Barboşi[59] (fig. 2, 5).

— III variantă LEG V MAC, fără ligaturi, cunoscută la Drajna de Sus[60] (fig. 2, 6).

Nu putem să ne dăm seama cărei variante a aparţinut ştampila de la *Romula*, fiind cunoscută numai din fragmentul LEG V [MAC][61]. Tot variantei II şi III aparţin şi ştampilele de la *Troesmis* (Igliţa)[62], unde îşi avea garnizoana această unitate pînă la mutarea ei în Dacia. Ştampilele L V M aflate la *Sucidava*, Slăveni şi Răcari (CIL, III, 8066, b, c ; 14.216, 24, b, c) datează dintr-o epocă tîrzie (sec. III—IV) ca şi LEG V M de la

---

57 Nicorescu, ED, II, 1924, 413, fig. 74 (fragment); idem, AR, tom. XIX, 1937, p. 218, fig. 1.

58 Al. Bărcăcilă, BCMI, XXII, 1927, p. 44; Tudor, *op. cit.*, p. 283, nr. 416, dar unde întregirea [L. V]MAC nu este corectă.

59 CIL, III, 7618; Ştefan, Dacia, V—VI, 1935—1936, p. 345; Gostar, *op. cit.*, p. 508. Au fost aflate în mai multe exemplare în cel mai vechi nivel roman, care începe de la împăratul Traian.

60 CIL, III, 12530; Ştefan, Dacia, XI—XII, 1945—1947, p. 124, fig. 7, 8.

61 Tudor, *op. cit.*, p. 396, nr. 99. Nu poate fi LEG VI[I CL], căci aceasta aparţinea de armata Moesiei superior.

62 CIL, III, 6240, a, b. Ştampila c, L V M, este îndoielnic că ar putea proveni de la *Troesmis*.

Stolniceni (Tudor, Dacia, VIII, 1964, p. 351, nota 32) și își găsesc analogii numai în Dacia Porolissensis, începînd cu 167 pînă în 271.

În ce privește prescurtarea M pentru *M(acedonica)*, în vremea în care legiunea aparținea la Moesia inferior, o regăsim numai pe o singură ștampilă, păstrată pe două exemplare descoperite la *Tyras*, dar care prezintă un caz cu totul excepțional. Este vorba de ștampila LEG. I.IT.LEG. V.M.LEG.XI.CL ET AVX.S.ANT.PL.7 L.I.I, care se poate citi: *leg(io) I It(alica) leg(io) V M(acedonica) leg(io) XI Cl(audia) et aux(ilia) s(ub) Ant(onio) Pl(...) (centurio) l(egionis) I I(talicae)*[63]. Aici însă prescurtarea M pentru *M(acedonica)* s-a făcut din motive de spațiu, ca și I și IT pentru *Italica* (și L pentru legio), căci ambele legiuni, atunci cînd apar singure, sînt abreviate în mod constant MAC și ITAL.

Inscripțiile de pe monumentele de piatră de la Barboși și Tyras, de asemenea, cunosc numai abrevierea LEG V MAC[64], care după cum se vede a fost singura uzitată, atît de către lapicizi, cît și de către cei care ștampilau țiglele și cărămizile militare.

În cazul că se poate ține seama de aceste observații, și avînd în vedere că ștampilele legiunii a V macedonica aveau o anumită abreviere, ștampila LEG M este mai curînd a unei alte unități. Această unitate, trebuie căutată printre legiunile Moesiei inferior și care să fi participat la războaiele dacice. Din documentele epigrafice reiese că *legio I Minervia* a fost una dintre legiunile active în cele două războaie și care a făcut parte din armata Moesiei inferior, începînd cu anii 101/102 pînă în anul 107[65]. Aceeași ștampilă, avînd aceleași dimensiuni și aceleași forme de litere, se mai întîlnește pe trei țigle, descoperite la *Tyras*[66] (de unde presupunerea că provine și țigla din Muzeul din Tecuci), dar, din păcate, nici una nu este întreagă. În consecință, această ștampilă s-ar putea întregi *leg(io) (I) M(inervia)*.

Lipsa numărului de ordine pe ștampila unei legiuni nu este ceva frecvent, dar fără această indicație aici se subînțelege cifra I, așa cum este cazul pe ștampilele unităților auxiliare, unde numeralul poate lipsi. Este adevărat că pe ștampilele din Germania inferior, unde își avea garnizoana legiunea I Minervia, nu se întîlnește o ștampilă identică, dar este uzitată în schimb abrevierea LEG I M[67], deci M pentru

[63] A v a k i a n, CNA, V, nr. 49—50, 1924, p. 21—22; N i c o r e s c u, ED, II, 1924, p. 413, fig. 24; i d e m, AR, tom. XIX, 1937, p. 218, fig. 4. Numele centurionului, scris în ligatură, este citit *M.T.Pl...* de Nicorescu, pare mai curînd însă să fie *ANT PL...*

[64] Nicorescu, AR, tom. XIX, 1937, p. 219—220, fig. 6—8; idem, AR, tom. XXVI, 1944, p. 502—504 fig. 2, 3.

[65] R i t t e r l i n g, *op. cit.*, 1282, 1364, 1426. Din Germania inferior *leg. I M.* nu a fost trimisă pe frontul apusean, cum s-ar deduce dintr-o greșită lectură, a unei stampile, din partea lui C. T o r m a, *Arch. epigr. Mitt.*, VI, 1882, p. 140. Țigla, aflată la Pojejena Sîrbească, purta cu totul altă ștampilă decît cea a *leg. I M.*, iar R i t t e r l i n g, *op. cit.*, 1427, arată că „ist ganz anders zu lesen". De fapt numai din articolul lui Torma se poate vedea că ștampila de pe țigla de la Pojejena Sîrbească este în realitate [L]EG IIII FF.

[66] Nicorescu, ED, II, 1924, p. 412—413, fig. 73, întregirea desenului prin LE[G V]M nu este justificată; A v a k i a n, *op. cit.*, p. 20—21, nr. 43, se vede numai M.

[67] R i t t e r l i n g, *op. cit.*, 1421—1425; CIL, XIII, 12112. De cele mai multe ori aceeași prescurtare s-a folosit și pe monumentele de piatră.

Fig. 1 — Ţigla cu ştampila LEG M din Muzeul raional din Tecuci

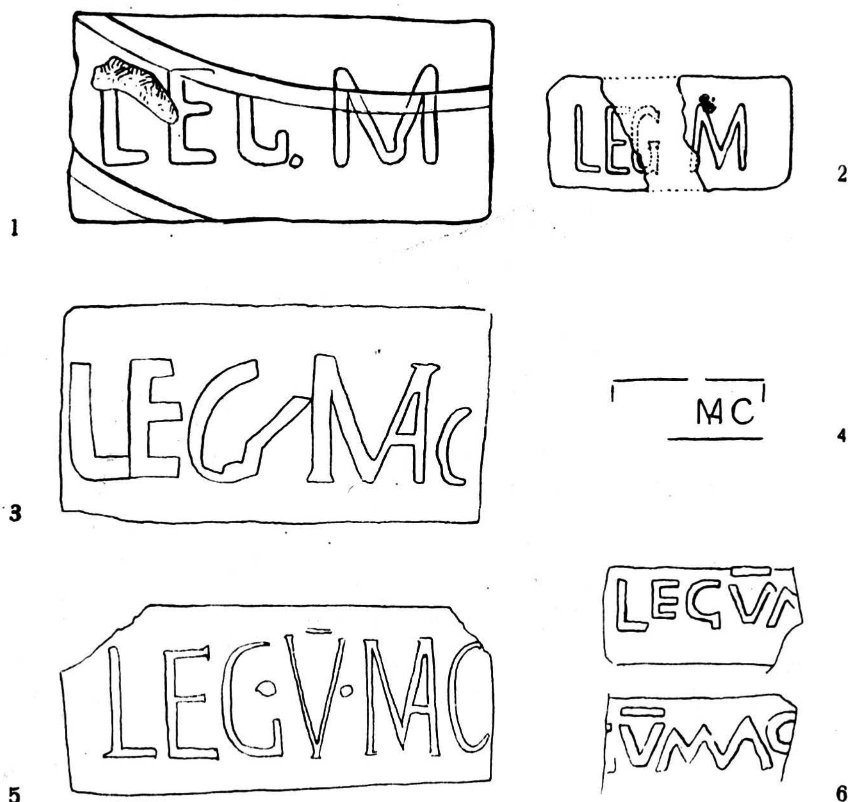

Fig. 2: 1 — Ştampila LEG M de pe ţigla din Muzeul raional Tecuci (mărime naturală); 2 — Două fragmente de ţiglă cu ştampila LEG M de la Tyras, reconstituită după desenul lui P. Nicorescu (mărime $^1/_2$); 3 — Ştampila legiunii V macedonica pe ţiglele de la Tyras, după P. Nicorescu (mărime naturală); 4 — Ştampila aceleiaşi legiuni pe o ţiglă de la Bumbeşti, după Al. Bărcăcilă (nu se cunosc dimensiunile); 5 — Ştampila aceleiaşi legiuni pe ţiglele de la Barboşi, din săpăturile noastre (mărime naturală); 6 — Două ştampile ale aceleiaşi legiuni de pe ţiglele de la Drajna de Sus, după Gh. Ştefan (mărime $^1/_2$).

Minervia. Credem totuşi că se mai pot aduce şi alte exemple din Dacia unde numeralul I este omis, ca ştampila LEG I de la *Sucidava*, care s-ar putea citi *leg(io) (I) I(talica)*[68] sau LEG Al..., aflată într-o localitate necunoscută din Transilvania, care ar putea primi lectura *leg(io) (I) A[diu(trix)]*[69]. În cazul că admitem starea de război, în momentul cînd au fost făcute ţiglele şi cărămizile, ştampilele vor fi fost mai neglijent lucrate, mai puţin complete. Poate aceleiaşi cauze, ca şi timpului scurt cît a stat unitatea în regiunea ocupată, s-ar datora şi numărul redus al acestor ştampile descoperite pînă acum.

Dacă se admite lectura *leg(io) (I) M(inervia)* a ştampilei din Muzeul din Tecuci, atunci se justifică participarea acestei unităţi la luptele din partea de răsărit a Daciei, unde legiunea a mai stat pînă în anul 107, cînd a fost retrasă în vechiul ei castru de la *Bonna* (Bonn) din Germania inferior[70].

LEGIO I MINERVIA НА ВОСТОКЕ ДАКИИ

В районном музее города Текуч находится фрагмент черепицы римского происхождения с печатью **LEG M** (рис. 1 и рис. 2, 1), найденный, по всей вероятности, в местности **Tyras** (Белгород Днестровский). Автор данной работы пытается разрешить вопрос, что можно понимать под этим сокращением.

Более внимательное исследование эпиграфического материала относительно **legio V Macedonica** из римских укреплениях восточной части Олтении, Валахии (которые в первые годы после завоевания Дакии находились в зависимости от Нижней Мезии), южной Молдавии и южной Укрины не позволяют нам интерпретировать надпись печати **LEG M.** как принадлежавщей пятому македонскому легиону. Название згого легиона, который стоял и оперировал в этих областях с 102 по 107 г.г. или даже позже, до 167 г., когда он был переведен в **Potaissa** (Турда) в Пороциссенскую Дакию, появляется на печатях всегда в сокращении **LEG V MAC**, известном под тремя вариантами (рис. 2, 3—5). То же сокращение встречается и на каменных памятниках.

Из эпиграфических материалов вытекает, что **legio I Minervia** был один из активных легионов, участвовавших в двух дакийских войнах и включившихся в армию Нижней Мезии, начиная с *101—102* г. г. до 107 г. Такая же печать тех же размеров с буквами той же формы встречается еще на трех черепицах, найденных также в **Tyras** (рис. 2, 2). Автор приходит к выводу, что печать из музея города Текуч можно было бы скорее пополнить следующим образом: **leg(io) (I) (Minervia).**

Если допускаем предложенную расшифровку: **leg(io) M(inervia)**, тогда оправдывается и участие этого легиона в военных действиях на восточной Дакии, где он стоял до 107 г., после чего был переведен в свое старое укрепление Бонн, Нижнюю Германию.

---

[68] Tudor, op. cit., p. 405, nr. 165, fig. 20, de unde se vede că I ar putea fi mai curînd o literă decît o cifră.

[69] Inedită în Muzeul Regional din Deva, inv. 2339, probabil că a fost găsită în Transilvania şi valabilă numai în cazul că lectura este corectă.

[70] Ritterling, *op. cit.*, 1283—1284; J. Szilágyi, Acta Antiqua, II, 1—2, p. 174.

LEGIO I MINERVIA A L'EST DE LA DACIE

Résumé

Au Musée de Tecuci il y a un fragment de tuile romaine portant l'inscription LEG M (fig. 1 et fig. 2,1) et découvert, selon toutes les apparences, à *Tyras* (Belgorod Dnestrovski, Cetatea Albă). On se demande quelle fut la légion dont le nom est marqué par l'abréviation LEG M ?

L'examen attentif du matériel épigraphique, concernant la *legio V Macedonica* des camps de la moitié à l'est de l'Olténie, de la Munténie (qui avaient appartenu, les premières années qui suivirent à la conquête de la Dacie, à la province Mésie inférieure), du sud de la Moldavie et du sud de l'Ukraine, ne nous permet pas de considérer que cette estampille ait servi à désigner la légion mentionnée. Car la *legio V Macedonica*, ayant séjourné et opéré dans ces régions de 102 à 107, et même plus tard jusqu'en 167, lorsqu'elle fut établie à *Potaissa* (Turda) en Dacie Porolissensis, est toujours désignée par l'abréviation LEG V MAC, inscription dont on connaît trois variantes (fig. 2,3—5). La même abréviation apparaît sur les monuments de pierre.

Il ressort des documents épigraphiques que la *legio I Minervia* fut l'une des légions actives pendant les deux guerres daciques, et qu'à partir de 101—102 jusqu'en 107 elle fit partie de l'armée de la Mésie inférieure. La même estampille, ayant les mêmes dimensions et des lettres identiques, se retrouve sur trois tuiles découvertes également à Tyras (fig. 2,2). De cette façon l'estampille du Musée de Tecuci se prêterait plutôt à la lecture *leg(io) (I) M(inervia)*. Et d'ailleurs, cette lecture admise, on justifie du même coup la participation de ce corps de troupes aux batailles à l'est de la Dacie où la légion a continué de rester approximativement jusqu'en 107, lorsqu'elle se retira dans son ancien camp de *Bonna* (Bonn) de Germanie inférieure.

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

Ann. Ép. = Année Épigraphique, Paris
AR = Memoriile Academiei Române, Memoriile secțiunii istorice, serr. III, București
Arch. Ért. = Archaeologiai Értesitö, Budapesta
BCMI = Buletinul Comisiunii monumentelor istorice, București
CIL = Corpus Inscriptionum Latinarum, Berlin
CNA = Cronica numismatică și arheologică, București
ED = Ephemeris Dacoromana, București
ILS = H. Dessau, Inscriptiones Latinae Selectae, Berlin
MCA = Materiale și cercetări arheologice, București
RE = Pauly-Wissowa, Real Encyclopädie der classischen Alterthumswissenschaft, Stuttgart
SCIV = Studii și cercetări de istorie veche, București

JUDECIA ŞI CNEZATUL ÎN MOLDOVA
CONTRIBUŢII LA CUNOAŞTEREA LOR

DE

C. CIHODARU

În perioada anterioară formării statelor feudale pe teritoriul ţării noastre, obştile agrare trebuiau să găsească mijloace pentru a reglementa relaţiile dintre membrii lor şi dintre ele.

Li se impunea pe de altă parte necesitatea de a întreţine legături normale cu conducătorii unor cete înarmate sau ai triburilor şi asociaţiilor de triburi nomade, cu care veneau în contact pentru un timp mai scurt sau mai îndelungat.

Mai tîrziu, după formarea statelor feudale, obştea agrară a fost considerată ca o organizaţie capabilă să suporte şi să aducă la îndeplinire numeroasele obligaţii ce i se impuneau. Printre altele, ea răspundea pentru toate crimele şi delictele săvîrşite pe teritoriul ei, pentru plata la timp a impozitelor şi efectuarea prestaţiilor în muncă de către membrii ei în folosul suveranului. Fără un minimum de organizare şi fără organe de conducere, ea nu ar fi fost în stare să aducă la îndeplinire asemenea sarcini.

În obştile organizate după dreptul valah, rolul acesta a fost încredinţat juzilor sau cnejilor, ajutaţi de sfatul bătrînilor sau juraţilor, iar pentru rezolvarea unor situaţii mai complicate se consulta adunarea poporului.

Problema cunoaşterii modului de organizare a vechilor comunităţi săteşti de pe teritoriul ţării noastre a constituit o preocupare de seamă a istoriografiei noastre mai vechi. În unele privinţe, s-au obţinut rezultate satisfăcătoare, dar pînă în prezent nu putem afirma că ea a fost complet rezolvată şi că au fost eliminate toate confuziile şi erorile ce s-au strecurat în interpretarea materialului documentar.

Cel mai judicios studiu în legătură cu instituţia cnezatului este, desigur, acel al lui Ioan Bogdan [1]. Totuşi în opera sa au rămas unele

---

[1] I. Bogdan, Despre cnejii români, în «An. Acad. Rom.», Mem. sec. ist., seria a II-a, t. XXVI (1903—1904).

chestiuni neclarificate și faptul acesta a avut drept consecință o prezentare cît se poate de confuză a problemei în lucrările cercetătorilor care au scris după el. Necunoașterea modului de organizare a obștilor sătești de pe teritoriul țării noastre, diferitele concepții greșite în legătură cu originea proprietății asupra pămîntului, precum și tendința de exagerare naționalistă au determinat pe istorici să comită destule erori în problema cnezatului. În această privință merită să se dea o deosebită atenție teoriilor puse în circulație în diferite lucrări, de Radu Rosetti[2], teorii preluate parțial în ultimul timp de P. P. Panaitescu[3].

Neputîndu-și explica modul de formare a proprietății feudale în Moldova, Radu Rosetti făcea o strictă deosebire între cneji, de o parte, juzi și vatamani de alta, deși ambele categorii reprezentau — după el — niște magistrați rurali. Primii ar fi apărut într-o perioadă mai veche și ar fi funcționat în virtutea dreptului de moștenire, pe cînd ceilalți nu ar fi fost decît aleși sau numiti, putînd fi întîlniti atît în satele domnești, cît și în cele căzute în dependența feudală[4]. El încerca apoi să precizeze că stăpînii de moșii de mai tîrziu ar fi fost urmașii cnejilor care conduseseră satele pe vremuri[5].

În prezentarea acestei ipoteze, Radu Rosetti se lovea însă de destule dificultăți. În unele documente moldovenești apare formula „unde este cneaz" sau „unde sînt cneji" cutare sau cutare, fapt care lasă să se presupună existența unor astfel de conducători în sate la data emiterii actului. El căuta să scape din impas prin explicația naivă că acești cneji, menționați ca existenți în funcție la data emiterii actului nu ar fi fost altceva decît niște simpli juzi, împodobiți cu un asemenea titlu de vreun scriitor care nu-și dădea bine seama de valoarea cuvintelor. Pe de altă parte mai credea că ar fi fost posibil ca termenul cneaz să fi căzut de mult timp în Moldova în desuetudine, astfel încît contemporanii lui Alexandru cel Bun, ar fi ajuns la credința că vechiul cneaz n-ar fi fost altceva decît un jude.

Cnejii ar fi fost ereditari și nu aleși căci dacă poporul ar fi avut acest drept el nu ar fi renunțat atît de ușor la dînsul, iar dacă domnitorul i-ar fi știrbit dreptul de alegere, nu l-ar fi susținut în lupta împo-

---

[2] R. Rosetti, *Pămîntul, sătenii și stăpînii în Moldova*. vol. I. Buc. 1907, p. 25 și urm. Idem, *Originea și transformările clasei stăpînitoare în Moldova*, în «An. Acad. Rom.», Mem. sec. ist., seria a II-a, t. XXIX, p. 147 și urm. Idem, *Cronica Văscanilor*, ibidem, t. XXIX (1906—1907), p. 24 și urm. Idem, *Pentru adevăr și dreptate*, Iași, 1911, p. 13 și urm.

[3] P. P. Panaitescu, *Obștea țărănească în Țara Românească și Moldova*, Buc., 1964, p. 66—74, 189—199.

[4] R. Rosetti, *Pămîntul, sătenii și stăpînii*, p. 36, 39. *Originea și transformările clasei stăpînitoare*, p. 171—173.

[5] Idem, *Pămîntul, sătenii și stăpînii*, p. 10. *Originea și transformările clasei stăpînitoare*, p. 165—174.

triva cotropitorilor din afară. Poporul era învățat să trăiască sub stăpînire — conclude autorul — în sensul dorințelor moșierilor din vremea sa [6].

Stăpînirile *ab antiquo*, — spune el mai departe — dovedite prin documentele în care se arată că întinderea lor merge după „vechile hotare", ar fi fost proprietăți ale vechilor cneji, iar boierii, cărora li se confirmau mai tîrziu, ar fi fost urmașii acestora, calificativul *cneaz*, într-o împrejurare oarecare căzînd în desuetudine. Pe de altă parte, Rosetti, pornind de la constatarea, întemeiată pe o superficială cercetare, că numai un mic număr de sate, din cele dăruite boierilor erau conduse de cneji, trăgea concluzia că domnii donau numai sate în fruntea cărora stăteau juzi și vatamani [7].

Concepția de mai sus a fost determinată de teza susținută de I. Bogdan, care a încercat să demonstreze că în Moldova *judecia* se acorda pe viață sau cu drept de moștenire, așa cum se conceda cnezatul în Ungaria [8]. După I. Bogdan, judecia cuprindea și noțiunea de întindere teritorială [9]. Din interpretarea greșită a documentului din 8 octombrie 1434, prin care se dăruia unui oarecare Giurgiu (Atoc), un sat la obîrșia Săratei „unde este jude Fătu și Ilie", se trăgea concluzia că domnul acorda asupra satelor dăruite numai un drept de „judecie". Beneficiarul ar fi devenit un fel de judecător al satului respectiv [10].

Pornind de la concepția că stăpînirea feudală asupra pămîntului nu se deosebea de proprietatea cviritară romană [11], Gh. Panu se ridica împotriva tezelor susținute cu multă convingere de R. Rosetti. După dînsul cneazul ar fi fost un stăpîn absolut al pămîntului său [12].

---

6 *Ibidem*, p. 174.

7 *Ibidem*, p. 175.

8 I. Bogdan, *op. cit.*, p. 31.

9 *Ibidem*.

10 Vezi *Documente privind istoria României, A. Moldova, veacul XIV—XV*, Vol. I, p. 113. Aici pasajul care ne interesează a fost redat sub forma: „acestor adevărați Giurgiu (și . . . . . .) le-am dat un sat la obîrșia Săratei, unde este jude Fătu și Ilie, să le fie lor judecia uric, și sub uric să nu se dea nimănui". Traducerea este corectă. Vezi textul slav la M. Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, vol. I, p. 398. Aici ca și în alte culegeri mai vechi, s-a tradus: „să-i fie judecie, uric, și sub uric să nu se dea nimănui". Cu același sens a fost redat de Hasdeu, în „Arhiva Istorică" 1, p. 81 și de I. Bogdan, *op. cit.*, p. 31. Radu Rosetti, *Pămîntul*, etc., p 147. O astfel de traducere denaturează sensul documentului și dă posibilitatea de a interpreta că domnitorul acorda beneficiarului numai un drept de „judecie". În realitate i se dăruia un sat (o judecie), din cele colonizate nu cu mult timp înainte, considerat ca proprietate domnească. I se acorda deci un drept de stăpînire în limitele permise de concepția feudală asupra proprietății.

11 Gh. Panu, *Cercetări asupra stării țăranilor în veacurile trecute*, Vol. I, partea I, Buc., 1910, p. 86.

12 Idem, *O încercare de mistificare istorică*, Buc., 1910, p. 48. Este combătut de R. Rosetti. *Pentru adevăr și dreptate*, p. 25.

în acelaşi timp, făcînd o apropiere greşită cu termenul *sudeț* (judecător), el considera că *judele* nu era nimic altceva decît un dregător sătesc impus de domnie în satele care îi aparţineau [13].

În general, istoricii care au mai dezbătut această problemă s-au situat pe una din aceste două poziţii. Unii din ei au căutat, desigur, să mai aducă teoriilor puse în circulaţie de cei doi protagonişti unele completări şi motivări de ordin istoric. În felul acesta a procedat Sebastian Radovici, care, în lucrarea sa despre răzeşi, se ocupă tangenţial şi de problema juzilor şi cnejilor. El accepta ipoteza lui D Onciul, considerată că „foarte judicioasă", că voivodatele şi cnezatele sînt fărămături din primul şi al doilea ţarat bulgar [14]. Şi-a imaginat apoi că românii, ca şi slavii balcanici, au trăit în veacurile vechi, organizaţi în clanuri puternice, care aveau în fruntea lor un cneaz, judecător sătesc, ales probabil pe viaţă dintre bătrînii sau fruntaşii satelor [15]. În ceea ce priveşte soarta ulterioară a cnejilor, el emitea ipoteza că, o dată cu înfiinţarea statului feudal moldovenesc o parte din cneji, care au trecut de partea lui Bogdan, au fost confirmaţi, transformîndu-li-se domeniul lor politic în proprietate privată, în forma care exista în concepţia acelor vremuri. Alţii au pierit în luptă sau au fost izgoniţi. Cnezatele acestora au devenit sate şi locuri domneşti şi din toate acestea Bogdan şi urmaşii săi au început a face danii [16].

În continuare autorul a încercat să explice pentru ce în documentele tîrzii din sec. al XV-lea se mai menţionează cneji, ca şi cum ar fi fost în funcţie. El arată că acei dintre ei care au fost confirmaţi de către Bogdan I au încetat de mult să mai poarte acest titlu. Cînd au apărut cele dintîi documente, acesta ar fi căzut cu totul în desuetudine. Diecii l-au împrumutat totuşi pentru a designa pe funcţionarii domneşti sau boiereşti, căpătînd la ei un înţeles identic cu acela de jude şi vataman. Sublinia că numai sub această formă şi niciodată ca proprietari dăruiţi sau confirmaţi trebuie să-i înţelegem [17]. Considera de asemenea că formula „unde a fost" se referea la cnejii deposedaţi de Bogdan [18]. Precum se vede autorul nu se depărtează prea mult de concepţia lui Radu Rosetti.

Unele din tezele acestuia au fost acceptate de altfel cu uşoare retuşări şi de autorii volumului *Viaţa feudală*. În această lucrare se susţine, de pildă, ipoteza, că prin indicarea numelui cnejilor şi juzilor care „sînt" sau „au fost", domnitorul ţinea să arate că la dăruirea satelor el conferea în realitate numai un drept de judecie sau de cnezat [19].

---

[13] Idem, *Cercetări*, etc., p. 33.
[14] D. Onciul, *Opere complete*, ed. A. Sacerdoţeanu, Buc., 1949, p. 198—200.
[15] Sebastian Radovici, *Moşnenii şi răzeşii*, Buc., 1909, p. 17.
[16] *Ibidem*, p. 22—23.
[17] *Ibidem*, p. 24.
[18] *Ibidem*, p. 25.
[19] Valeria Costăchel, P. P. Panaitescu şi A. Cazacu, *Viaţa feudală în Ţara Românească şi Moldova*, Bucureşti, 1957, p. 175.

P. P. Panaitescu într-o lucrare recentă a încercat să fie mai clar. El prezintă pe cneji ca o *„nobilime prestatală"*, sau *„nobilime gentilică"* (s.n.) cum îi mai spune. Deosebirea dintre ea şi nobilimea sau boierimea mai veche constă în faptul că ea stăpîneşte pămîntul „pe temeiul unei situaţii de fapt", în timp ce a doua îl deţine pe baza unui privilegiu domnesc sau regal. „Nobilimea prestatală cotropeşte pe cale economică sau militară satele libere, pe cînd boierimea continuă această cotropire cu sprijinul statului" [20]. Autorul nu ne spune cine îi dă dreptul să facă această afirmaţie atunci cînd se referă la „perioada prestatală". Pentru a-şi susţine teza, ei citează pasajul unui document transilvănean din sec. al XV-lea de unde se poate constata că *în această vreme* cnezatul cuiva putea să fie „dreptul de a exercita stăpînirea în proprietăţile sale în chip neatîrnat de magistraţii ţării" [21].

Panaitescu nu observă că nu are dreptul de a folosi în felul acesta un document din sec. al XV-lea pentru a clarifica o situaţie din perioada prestatală. Nu observă de asemenea, că este vorba de un cneaz confirmat de rege, cneaz care, în adevăr, era proprietar.

Situaţiile din Moldova îl pun în oarecare încurcătură şi din această cauză dă vina pe documente, care — spune el — „sînt foarte puţin explicite, din cauza formularului diplomatic rigid şi concis". Constatăm însă că el nu le prea înţelege Citează, printre altele, documentul din 1414 prin care Alexandru cel Bun întărea boierului Pitic un sat, nenumit, la gura Jeravăţului, „unde a fost Lie şi Ţigăneştii". „Aşadar, spune autorul în cauză, o familie Ţigăneştii exercita cnezatul în acel sat, ceea ce corespunde cu o stăpînire colectivă a unei familii şi nu o magistratură, care prin esenţa ei este individuală" [22]. Argumentul ar fi valabil dacă lucrurile s-ar prezenta aşa cum presupune domnia sa.

De fapt, satul în cauză, de la gura Jeravăţului, era un sat înfiinţat de curînd şi din cauza aceasta nu avea nume. Fusese înfiinţat pe un teren considerat al domniei şi din această cauză domnul îşi permitea să-l doneze boierului arătat. În nici un caz, fără o vină oarecare, nu putea, să dăruiască un sat care avea proprietar, fie individual, fie „colectiv". Trebuie să se mai observe că satele în Moldova puteau să aibă un cut, două sau trei. Li se spunea şi judecii. Satul de la gura Jeravăţului avea trei judecii sau trei cuturi, fiecare din ele avînd în fruntea lor un cneaz. Unul din aceştia purta numele Lie, altul se numea Ţigănescu şi al treilea, frate sau rudă, era tot

[20] P. P. Panaitescu, *Obştea ţărănească*, p. 66—67.

[21] *Ibidem*, p. 67—68. v. I. Mihily, *Diplome maramureşene*, Sighet, 1900, p. 7, nota 1. Pasajul, în limba latină, este reprodus de D. C. Arion, *Cnejii (chinejii) români*, Buc., 1938, p. 69. Alte amănunte despre cnejii dă P. P. Panaitescu în *Începuturile scrisului în limba română*, în «Studii şi materiale de istorie medie» IV, p. 2.

[22] P. P. Panaitescu, *Obştea ţărănească*, p. 68.

[23] Vezi doc. în *Documente privind istoria României*, A. *Moldova, sec. XIV şi XV* vol. I, p. 33. Pe viitor se va cita DIR A.

Ţigănescu. Diacul îşi permitea să-i inglobeze pe cei din urmă in numele de „Ţigăneştii" [23]. Nu cred că mai este cazul să ne mai întrebăm dacă aceste trei persoane puteau să fie sau nu magistraţi săteşti.

Cu aceeaşi uşurinţă trece autorul citat şi peste documentele relative la satul Tuzora. Ne spune că în anul 1432—1442, domnul Iliaş a dăruit slugii sale Staie satul Tuzora, „unde este cneaz Nicoară". Cîţiva ani mai tîrziu (1436—1441) voievozii Iliaş şi Ştefan, întăresc lui Nicoară „sluga noastră" satul Tuzora pentru credincioasă slujbă. Analizînd acest document Panaitescu trage concluzia că Nicoară era cneaz şi, ca atare, satul lui a fost donat unei slugi domneşti, dar mai tîrziu capătă privilegiul pentru satul lui, „care urma să-i fie uric cu tot venitul" [24].

Şi în cazul acesta lucrurile stau cu totul altfel decît presupune domnia sa. De fapt Nicoară colonizase un sat pe un teren considerat al domniei. El era conducătorul obştii şi nu era proprietarul ei. Satul său era sat domnesc şi domnul era liber să-l dea pentru „slujbă" cui voia. Putea să-l dea ca proprietate veşnică sau pe termen limitat [25]. În cazul din urmă putea să-l reia, fără vină şi să-l dea altuia. Aşa s-a şi întîmplat; l-a luat de la Staie şi l-a dat ca uric lui Nicoară, care a fost ridicat în rîndurile nobilimii. Trebuie să mai adăugăm că am avut prilejul să precizăm, după formulele întrebuinţate în documente, caracterul nestatornic al proprietăţilor de genul celei dăruite lui Staie [26]. Aceeaşi greşită interpretare dă Panaitescu şi documentelor din 2 ianuarie 1432 şi din 24 aprilie 1434, dar nu este cazul să mai insistăm. Se poate constata însă că teoria lui Panaitescu nu se deosebeşte prea mult de aceea a lui Rosetti [27].

Au existat de altfel şi alţi istorici care nu au acceptat sensul dat cnezatului de fragmentul evidenţiat de Mihaly (Cnezatus erat jus dominium exercendi in suis bonis independens a publico magistrato) după care „cneazul avea dreptul de a-şi stăpîni moşiile independent de autorităţile statului". Într-un studiu despre românii maramureşeni, Gheorghe Petrovay a arătat însă că între cnezat şi stăpînirea de pămînt exista o deosebire. Ca dovadă el invoca situaţia la care ajunseseră urmaşii lui Crăciun din Bilke. Regele Ludovic de Anjou dăruise acestuia pe la 1350 două sate, Lipce şi Herice, cu drept de cnezat, avînd obligaţia de a da anual regelui 20 de berbeci şi a trimite în caz de război un lăncier în oştirea regală.

Documentul nu ne spune nimic despre întemeierea celor două sate şi nici cui aparţinuse terenul pe care au fost fondate. Despre Crăciun din Bilke ştim doar că era voievod al românilor din Bereg.

Deşi Crăciun deţinea satele respective cu dreptul de cnezat şi

---

24 Молдавия в епоху феодализма. I, Chişinău, 1961, p. 1,5.

25 C. Cihodaru, *Forme de proprietate feudală în Moldova*, în «Studii şi cercetări ştiinţifice (Istorie)», Iaşi, 1955, VI, 3—4, p. 10 şi urm.

26 *Ibidem*, p. 12.

27 *Obştea ţărănească*, p. 8—9. Printre alte multe noţiuni greşite, se introduce aici şi aceea de „nobilime gentilică".

cu obligaţiile arătate, totuşi pe la 1404, regele Sigismund de Luxemburg, ginerele lui Ludovic, le dăruia lui Ioan, fiul lui Ştefan şi strănepot al lui Bogdan, întemeietorul Moldovei. Urmaşii lui Crăciun au rămas în satele amintite şi şi-au menţinut drepturile, deşi noul proprietar a încercat să-i scoată de acolo. Între cele două părţi s-a ajuns la un proces şi regele a decis că dreptul de cnezat rămîne în continuare urmaşilor voievodului Crăciun, care vor continua să strîngă veniturile celor două sate. Nu vor mai da cei 20 de berbeci regelui, ci noului proprietar, iar lăncierul îi vor trimite, în caz de război, în banderiul acestuia.

Teza că urmaşii lui Crăciun nu erau proprietari în satele amintite este împărtăşită şi de alţii [28]. Ei aveau acolo aceeaşi situaţie ca şi cneazul Nicoară din Tuzora, înainte ca satul să-i fie dăruit de domn ca proprietate, uric.

Pasajul citat de Mihaly se referă, desigur, la cnejii înnobilaţi. Ceilalţi sînt amintiţi în actele regale numai ca *honesti* şi *providi homines*.

Au existat apoi alţi istorici care au făcut o discriminare netă între cnejii din Transilvania şi acei menţionaţi în documentele din Moldova şi Ţara Românească. S-a afirmat, de exemplu, că în timp ce soarta cnejilor din Transilvania a devenit din ce în ce mai rea, după supunerea ţării de către regii arpadieni, cei de dincoace de munţi au rămas oameni liberi şi — subliniem — proprietari în genere [29]. Din cauza naţionalismului, autorul nu-şi mai aduce aminte că o mare parte dintre voievozii şi cnejii români din Transilvania s-a asimilat în rîndurile nobilimii feudale maghiare şi nu şi-a pus nici problema, dacă nu cumva o mare parte dintre juzii şi cnejii din Moldova a căzut în situaţia de ţărani, dependenţi.

Încercînd să combată, după cum afirmă, „înfumurarea naţionalistă" a unor istorici români, care au prezentat cnezatul ca o creaţie originală a poporului român şi să respingă acuzarea, desigur nedreaptă, că maghiarii ar fi provocat descompunerea societăţii româneşti autonome, pregătind astfel decăderea marii mase de români în condiţia de servi, autorii volumului de documente privind istoria românilor din Transilvania, alcătuit la Budapesta în timpul ocupaţiei hitleriste, tratează problema cnejilor prin prisma unei concepţii tot atît de greşită sau vădit tendenţioasă. Ei s-au străduit să demonstreze că organizaţiile politice ale populaţiei româneşti sînt nişte creaţii „artificiale", iar din faptul că ea nu a conservat nici o urmă de „tradiţii naţionale bazate pe legături de sînge sau cel puţin pe o puternică organizaţie tribală", au încercat să deducă lipsa acelor trăsături caracteristice care dovedesc origini locale şi marea ei vechime în aceste părţi.

---

28 Lupaş, *Realităţi istorice în voievodatul Transilvaniei*, p. 14, 15. S. Mihaly, *op. cit.*, p. 7; G. Petrovay, *A mármarasi oláhokról (Despre românii din Maramureş)* în Századok, 1911, p. 625.

29 Alex. Al. Buzescu, *Domnia în Ţările Române*, p. 36.

Românii ar fi apărut foarte tîrziu în regiunile din nordul Dunării în calitate de coloniști, aducînd cu ei instituția cnezatului din Balcani. În concepția lor cneazul era șeful popular al unei cete de români în căutarea unei noi patrii [30].

Deși constatau că pe la sfîrșitul sec. al XIII-lea se termina „o mare evoluție socială" avînd ca urmare reducerea în stare de șerbie nu numai a românilor, ci și a unei mari părți din populația maghiară, ei prezentau totuși, în mod naiv, drept cauză a descompunerii societății românești, ambiția cnejilor de a se ridica în ierarhia socială. Formele de existență ale nobilimii maghiare ar fi exercitat asupra lor o puternică atracție [31]. O astfel de tendință, desigur, poate fi considerată destul de naturală, dar ea nu are nici o legătură cu cauzele care au determinat descompunerea societății [32].

În felul acesta a încercat să rezolve istoriografia noastră mai veche problema juzilor și cnejilor [33].

Cercetarea materialului documentar existent nu ne permite să adoptăm concluzii de natura celor expuse mai sus. Ipoteza că juzii ar

---

30 *Documenta historiam Valachorum in Ungaria illustratia usque ad annum 1400 p. Christum*, Budapesta, 1941, p. XX—XXII.

31 *Ibidem*, p. XXVI.

32 În afară de lucrările citate mai sus, o atenție deosebită trebuie să se dea lucrării lui D. C. Arion, *Cnejii (chinejii) români*, Buc., 1938, în care se expune un enorm material, adesea străin de problemă, și se fac numeroase incursiuni în diferite domenii ale istoriei propriu-zise și ale istoriei unor vechi instituții. Încearcă să introducă unele noțiuni noi ca acelea de „instituțiuni gentilice românești", „gense" la români, „proprietate gentilică" la români, cneaz, căpetenie de gensă" etc. Sînt inovațiile unui cercetător care nu înțelege procesul prin care a trecut poporul român în perioada de trecere spre feudalism. Se ocupă numai de cnejii din Transilvania.

33 În legătură cu această instituție există o vastă literatură. În afară de lucrările citate se mai pot consulta Ladislas Hilebi Gal, *Vezsgàlódàs az erdèlyi Kenèzsègekröl (Considerații asupra cnezatelor transilvănene)*, Nagyenyed, 1846, Joseph Kemény, *Über die ehemaligen knesen und Knesiate der Walachen in Siebenbürgen*, în Kurz's Magasin, II, 1848, Fr. Sólyom Fekete, *Vázlatok az oláh kenézi intézmény történetéhez (Contribuții la istoria cnezatului la români)* în „A Hunyadmegyei Tört. és Rég. Tàrs." («Anuarul soc. istorice și arheologice a comitetului Huniad») 1884, Articolul acesta s-a publicat și în traducerea românească în «Revista pentru istorie, arheologie și filologie», anul III, nr. V, Buc., 1885. L. Pič, *Die rumänischen Gesetze und ihr Nexus mit dem byzantinischen und slavischen Recht*, 1886. A. D. Xenopol, *Istoria românilor*, I, 1888, p. 503 și urm. și vol. II (1889) p. 229 și urm. D. Onciul, *Originea Principatelor Române*, 1889, p. 86, 139 și urm. Radu Rosetti, *Despre clasele agricole în Moldova*, în «Revista nouă», anul I și II (1888—1889). Tivadar Lechoczky, *Adalékok az oláh vajdák, oláh és orosz Kenézek vagy soltészok intezményéhez (Contribuții la istoria voievozilor și a cnejilor sau șoltuzilor români și ruși)* în „Tört. Tár", 1890. I. Bogdan, *Îndatoririle militare ale cnejilor români*, în «An. Acad. Rom.», Mem. sec. ist., seria a II-a, t. XXX, p. 620—625. I. Minea, *Originea românească a cnezatului la noi*, în «Cercetări istorice», anul I (1925), fasc. 1, p. 412. E. Condurache, *Juzii și judeciile moldovenești*, ibid. anul V—VII (1929—1931) p. 304. I. D. Condurache, *Din dreptul vechi român*, Buc., 1898, p. 102 și urm. I. Bărbulescu, *Originea celor mai vechi cuvinte și instituții slave la români* în «Arhiva», anul 29, nr. 1, p. 1—11. D. C. Arion, *Cnejii (chinejii) români*, Buc., 1938.

fi fost numai nişte simpli magistraţi săteşti, pe cînd cnejii ar fi deţinut funcţia lor pe viaţă şi s-ar fi transformat în întregime, înainte de formarea statului feudal, în proprietari cu drepturi limitate, nu se poate susţine. Nu se poate lua în consideraţie nici teza contrară, potrivit căreia cnejii apar ca proprietari absoluţi pe domeniile lor, iar juzii sînt prezentaţi numai ca nişte simpli judecători ai domniei. E drept că de multe ori cnejii sînt înregistraţi în documente ca nişte simpli agenţi de colonizare, dar cercetarea problemei numai sub aspectul acesta constituie o gravă eroare. Aceeaşi caracterizare se poate face şi în legătură cu afirmaţia că domnii, atunci cînd dăruiau sate, acordau beneficiarilor numai un simplu drept de „judecie".

Existenţa unor teze contradictorii în vechea noastră istoriografie privind un astfel de subiect ca şi formularea unor concluzii pe baza interpretării mecanice a materialului şi prin prisma unor concepţii care nu pot fi considerate ştiinţifice, impun reexaminarea problemei şi revizuirea tuturor rezultatelor la care s-a ajuns în cercetările mai vechi.

Limitarea studiului numai la o parte a teritoriului locuit de români sau numai la explicarea accepţiunilor pe care le-a avut în trecut termenul cneaz nu poate să ducă decît la rezultate parţiale. Trebuie să se cerceteze un întreg proces în care organizarea social-economică şi politică a populaţiei româneşti s-a dezvoltat şi s-a completat, avînd drept rezultat crearea unor instituţii cu acelaşi caracter, fie că este vorba de Transilvania, fie de regiunile de la sud şi est de Carpaţi.

Instituţia cnezatului apare pretutindeni pe harta răspîndirii teritoriale a românilor. Cele mai vechi cnezate şi judecii (sudstvo) apar în diplomele regilor sîrbi. Momentul apariţiei lor în documente marchează faza ultimă de independenţă a obştilor săteşti. Adunînd, ca şi în alte state feudale, zeciuiala din produsele sătenilor şi supunîndu-i la efectuarea unor obligaţii în muncă pentru întreţinerea cetăţilor, regii sîrbi s-au considerat cu vremea proprietari ai obştilor ţărăneşti pe care apoi au început să le dăruiască mănăstirilor şi vlastelinilor.

Valahii din statul feudal sîrb erau organizaţi în judecii. Cel mai vechi document care le menţionează este din anii 1198—1199, dat de marele jupan Ştefan Nemania mănăstirii Hilandar de la muntele Athos. Între altele i se dăruia acesteia „judecia" (sudstvo) lui Radu şi George[34].

Ceva mai tîrziu, prin 1220, într-un hrisov al regelui Ştefan Prvovenčani pentru mănăstirea Žica, întemeiată de el, este menţionat cneazul valah Grad din jupa Hvosno[35]. Un alt cneaz, Voihna, din Miliutin făcea, prin 1282—1298, o danie mănăstirii Hilandar[36]. În aceste menţiuni cnejii valahi sînt numai nişte conducători de sate, deşi în

---

[34] Silviu Dragomir, *Valahii din nordul Peninsulei balcanice în evul mediu*, Buc., 1959, p. 17. Idem, *Valahii din Serbia*, în «Anuarul Inst. de ist. naţională», Cluj, I, 1922, p. 290.

[35] Idem, *Valahii din nordul Peninsulei balcanice*, p. 18.

[36] *Ibidem*, p. 116.

Serbia titlul acesta nu se acorda decît membrilor familiei domnitoare sau marilor dregători ai statului [37]. Căpeteniile satelor mai purtau şi denumirea de *primichiuri* [38].

Cel mai vechi document, cuprinzind menţiuni despre cnejii români din nordul Dunării este cunoscuta diplomă a ioaniţilor din 1247 [39]. Ştiri sigure şi destul de frecvente în legătură cu cnejii români din Transilvania se înregistrează în documentele regilor maghiari de pe la începutul sec. al XIV-lea. Ei apar în acte pînă prin sec. al XVI-lea. Acelaşi tip de organizare politică trebuie să fi existat şi la răsărit de Carpaţi înainte de formarea statului feudal moldovenesc.

Stabilirea originii şi a vechimii acestei instituţii la populaţia românească prezintă un interes deosebit. În istoriografia mai veche s-au formulat, în legătură cu această problemă, teze adeseori contradictorii. Întrucît termenul *cneaz* provine în limba română din moştenirea slavă [40], unii istorici mai vechi au considerat că nu avem de-a face numai cu un simplu fapt lingvistic, instituţia însăşi a cnezatului fiind împrumutată de la popoarele slave cu care populaţia românească a venit în

---

[37] *Ibidem*, p. 117 v. şi «Arhiva istorică», III, p. 104 şi urm.

[38] După Jirecek termenul acesta ar fi fost luat din ierarhia bisericească şi ar fi de origine latină cu sensul de primul om înscris într-o listă pe o tabliţă de ceară (*primus in cera*). *Ibidem*, p. 117.

[39] *Doc. privind istoria României. C. Transilvania. Veacurile XII, XIII şi XIV*, vol. I, p. 330, 423. D. Arion, *op. cit.*, p. 6 considera că cea mai veche menţiune despre cnejii români s-ar afla în diploma de fundare a mănăstirii din Tihani din anul 1055. Acolo este vorba însă de un nume de loc „Knez". Alte numiri topice de acest gen au fost urmărite la N. Drăgan, *Românii în veacurile IX—XIV pe baza toponimiei şi onomasticei*, p. 105 şi urm. prin Panonia sud-dunăreană. E mai sigur însă că aceste numiri, depărtate de aria de răspîndire a populaţiei româneşti, sînt de origine slavă şi amintesc de cnejii slavilor aşezaţi pe teritoriul Ungariei. Cf. art. lui F. Moor în «Ungarische Jahrbücher», IX (1929), p. 234. După nume şi după calitatea lor de mărunţi conducători ai unor obşti teritoriale *cnejii balohoveni* menţionaţi pe cursul superior al Bugului de letopiseţele ruseşti par să fie români emigraţi acolo din Transilvania sau din Moldova înainte de invazia tătarilor din anul 1241. v. Radu Rosetti, *Originea şi transformările clasei stăpînitoare din Moldova*, p. 148. D. Onciul, art. *Dragoş şi Bogdan* şi apoi *Originile Principatului Moldovei*, în *Opere complete*, ed. A. Sacerdoţeanu, Buc., 1946, p. 63, 289 şi urm. D. C. Arion, *op. cit.*, p. 12—13. Tot aici şi alte lucrări mai vechi. S-a mai presupus că brodnicii din Moldova ar fi dispus de o organizaţie cnezială v. D. Onciul, *Opere complete*, ed. cit., p. 294. D. C. Arion, *op. cit.*, p. 13. Asupra modului cum trebuie să se interpreteze pasajele cu privire la brodnici din letopiseţele ruse. v. C. Cihodaru, *Consideraţii asupra populaţiei din Moldova în sec. X—XIII*, în «Studii şi cercetări ştiinţifice (istorie)», Iaşi, XIV, 2, (1963) p. 224 şi urm.

[40] În limba slavă cuv. кънѧѕь derivă de la termenul *kuninggs* din vechea germană. B. A. Селищев, Старославьянский язык. vol. I, Moscova, 1951, p. 206. Şi de o parte şi de alta avea înţelesul de „dominus", „regulus", „princeps", Fr. Miklosich, *Etymologisches Wörterbuch*, p. 155 unde se crede, greşit, că acest titlu ar fi fost purtat şi de domnii din Ţările Române. În documente acest sens nu se întîlneşte decît într-un singur caz în vremea domniei lui Matei Basarab. Apare în calitate de conducător de obşte sătească la sîrbi şi ruteni. v. E. Berneker, *Slavisches Etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, 1908 sub voce.

contact în vremurile mai vechi. Împrumutul s-ar fi produs în acel moment, cînd, sub influenţa exercitată din afară, populaţia romanică păşea pe o nouă treaptă de organizare [41].

I. Bogdan, fără a lua în consideraţie că obştea agrară cu organele ei de conducere a existat şi la alte popoare şi atras, probapil, de faptul că ea se menţinea în sînul populaţiei româneşti ca o formă de organizare destul de puternică în timp ce rolul ei devenea tot mai şters şi neînsemnat la popoarele vecine mai înaintate pe calea feudalizării, a emis teoria că instituţia cnezatului ar fi fost o creaţie specific românească [42]. Menţinîndu-se pe aceeaşi poziţie, I. Minea considera că slavii balcanici ar fi cunoscut la început numai organizarea în *jupe*, iar cnezatul ar fi apărut la dînşii mai tîrziu, ca rezultat al unei influenţe exercitate asupra lor de către români [43].

Problema organizării social-politice a populaţiei româneşti în perioada prefeudală, ca şi aceea a influenţelor exercitate de către popoarele vechi, trebuie să fie supusă unei cercetări mai riguroase. Premisele ei trebuie căutate chiar în vremea descompunerii stăpînirii romane, atît pe aceste teritorii cît şi în Peninsula Balcanică. Este necesar prin urmare să se cerceteze modul de organizare a populaţiei romanice rămasă sub dominaţia neamurilor migratoare după înlăturarea statului sclavagist roman.

Stăpînirea romană asupra regiunilor carpato-dunărene se impusese într-un moment cînd relaţiile gentilice în sînul triburilor trace şi ilirice intraseră puternic pe calea descompunerii. Fenomenul acesta, pe de o parte ca urmare a dezvoltării forţelor de producţie, iar pe de alta ca rezultat al unor acţiuni de ordin politic, ca războaie, mişcări şi transplantări de populaţie, s-a accentuat şi mai mult sub dominaţia romană.

Nu se poate controla in ce măsură organizarea administrativă romană a ţinut seamă de gruparea populaţiei pe baza legăturilor gentilice, dar măsurile luate de statul sclavagist în vederea exploatării muncii băştinaşilor, a bogăţiilor de tot felul, cît şi influenţa exercitată de dezvoltarea vieţii orăşeneşti, nu erau de aşa natură încît să permită o mai lungă existenţă relaţiilor gentilice. „Peste toate ţările din bazinul Mării Mediterane — spune Engels — veacuri de-a rîndul a trecut rîndeaua nivelatoare a stăpînirii romane"... „Administraţia romană şi dreptul roman au dizolvat pretutindeni vechile uniuni de gintă şi o dată cu ele şi ultima rămăşiţă de activitate de sine stătătoare locală şi naţională" [44].

---

[41] R. Rosetti, *Invaziile slavilor în Pen. Balcanică şi formarea naţionalităţii române*, în «Revista nouă», Anul II, nr. 9. S-a mai pus problema dacă este de origine sîrbă sau bulgară. I. Bărbulescu, *nota cit.*, p. 1—11, ridicîndu-se împotriva afirmaţiilor făcute de N. Iorga într-un articol de gazetă, susţinea hotărît că este de origine bulgară.

[42] I. Bogdan, *op. cit.*, p. 43.

[43] I. Minea, *Curs de istoria românilor*, partea a III-a, litografiat, 1921, p. 21.

[44] Cf. Engels, *Originea familiei, a proprietăţii private şi a statului*, Ed. politică, ed. a V-a, Buc., 1961, p. 148—149.

Condiţiile în care s-a dezvoltat societatea după înlăturarea stăpînirii romane nu au permis nicidecum o revenire la vechea organizare gentilică. Afirmaţiile unor istorici cu privire la existenţa unor „gense" organizate pe criterii de înrudire, în sînul populaţiei băştinaşe de pe teritoriul ţării noastre în perioada prefeudală, rămîn neîntemeiate[45].

Dacă la popoarele migratoare, în momentul stabilirii lor pe teritoriile fostului stat sclavagist roman, formele organizării gentilice se menţineau încă puternice, ele nu au putut determina nici o schimbare în modul de organizare a populaţiei băştinaşe. „Dominaţia asupra celor subjugaţi este incompatibilă cu orînduirea gentilică..." „Masele romane nu puteau fi nici primite în grupele gentilice, nici dominate cu ajutorul acestora[46]. Acolo unde organele orînduirii gentilice ale noilor veniţi nu s-au putut preface repede în organe ale orînduirii de stat, aşa cum a fost cazul pe teritoriul ţării noastre, obştea agrară şi obştea teritorială suprapusă, au jucat un rol deosebit de important în reglementarea relaţiilor dintre băştinaşi şi conducătorii triburilor în deplasare sau care staţionau pentru scurt timp în aceste părţi.

Încă de pe vremea descompunerii stăpînirii romane, conducătorii unor astfel de comunităţi au început să-şi aroge, ca şi în alte părţi ale lumii stăpînite de romani, titluri purtate de unii dregători provinciali şi de subalternii lor[47]. Ca şi aceştia erau şi ei nişte *judices*[48].

În vremea migraţiei lor spre sud, slavii ajunseseră într-o fază cînd organizarea gentilică intrase puternic pe calea descompunerii. Dezvoltarea forţelor de producţie, provocaseră la ei puternice transformări chiar în vremea cînd se mai găseau în patria de origine. În vremea deplasării lor spre sud şi a războaielor cu imperiul bizantin s-a simţit încontinuu necesitatea grupării şi regrupării diferitelor seminţii, dar un astfel de amestec se efectua în detrimentul relaţiilor gentilice. Aşezarea în teritoriile cucerite din sudul Dunării s-a făcut pe baza im-

---

45 Astfel Dinu C. Arion, *op. cit.*, p. 40 şi urm.

46 Fr. Engels, *op. cit.*, p. 153.

47 În apusul Europei, la începuturile feudalismului, toţi funcţionarii regali purtau denumirea de *judices*. În ultimul timp de existenţă a Imperiului roman, administratorii provinciilor purtau acelaşi titlu. Vezi Fustel de Coulanges, *Histoire des anciennes institutions de France*, p. 349. Idem, *L'alleu et le domaine rural*. p. 459. I. Minea, *Originea romană a cnezatului la noi*, în «Cercetări istorice», anul I (1925), fasc. 1, p. 412, consideră că un asemenea rol ar fi jucat la început magistraţii cunoscuţi sub denumirea de *duumviri jure dicundo*. A revenit mai tîrziu şi a propus pe acei *judices provinciarum* menţionaţi pe teritoriul roman în vremea dominaţiei politice a goţilor.

48 Ammianus Marcellinus, XVII, 12; XXX, 5; XXXI, 2 foloseşte şi pentru popoarele barbare aceeaşi terminologie a administraţiei romane provinciale. El cunoaşte pe juzii (judices) romanilor din Panonia, dar vorbeşte şi despre juzii (judices) alanilor şi de „alii optimates variis populis praesidentes". Juzii provinciali romani din sec. al V-lea apar şi la Salvienus, *De gub. dei*, p. 109, 110. Pentru juzii dintr-o perioadă mai tîrzie de pe coasta dalmatică v. E. Dummler, *Die älteste Geschichte der Slaven*, p. 350, nota 6 şi C. Jirecek în «Archiv für slavische Philologie», XXII (1900), p. 172. Pentru juzi în Italia medievală v. N. Iorga, *Ist. Rom.*, II, p. 156, 157, 159.

părţirii poporului în seminţii, dar în foarte scurt timp acestea şi-au pierdut cu totul importanţa lor. Ca şi în Apusul Europei, necesitatea de a organiza populaţia băştinaşă supusă, determina transformarea orînduirii gentilice într-o orînduire teritorială şi-i dădea posibilitatea de a se acomoda statului [49]. În modul de organizare a socetăţii, obştea agrară şi cea teritorială căpătau un rol hotărîtor.

Stabilirea slavilor în Peninsula Balcanică a contribuit la întărirea vechilor obşti locale [50].

Probabil că acelaşi fenomen s-a produs şi în Dacia.

Trecerea de la orînduirea gentilică la formaţii teritoriale a avut drept urmare că titlul de cneaz, purtat mai înainte de şefii triburilor slave, a fost uzurpat de către conducătorii unor grupe de populaţie din ce în ce mai mici, iar în cele din urmă el a ajuns chiar să satisfacă mîndria unor simpli conducători de obşti săteşti [51]. De aici înainte, ca întindere a atribuţiilor între un cneaz slav şi juzii obştilor băştinaşe nu exista o prea mare deosebire. Imitînd pe slavi, unii juzi au început să se intituleze cneji. Cei doi termeni deveniseră sinonimi.

Documentele de mai tîrziu nu permit admiterea acelei discriminări propusă de Radu Rosetti. În Ţara Românească pe lîngă termenul cneaz, apare în acte şi acela de judec [52]. Ţăranii şerbi, care fuseseră mai înainte oameni liberi, *cneji*, porneau adesea acţiunea de eliberare, de *judecire*. În Transilvania de nord, cnejii, conducători ai obştilor săteşti, se mai numeau şi juzi [53]. Dintr-o hotărîre a dietei acestei provincii, din anul 1543, se poate constata că reprezentanţii comunităţilor româneşti se numeau cînd juzi, cînd cneji [54]. În Moldova, pentru desemnarea conducătorului obştii săteşti, se întrebuinţează în documente atît termenul jude, cît şi acela de cneaz, însă comunitatea nu este numită niciodată cnezat, ci numai judecie. Nu există deci nici o justificare pentru a considera judecia inferioară cnezatului, sau pentru a le separa în timp. Ambele denumiri se referă la una şi aceeaşi instituţie.

Perioada frecventei menţionări a cnejilor în documente constituie faza de lichidare a obştilor ţărăneşti libere. Ea putea să fie precedată

---

49 Fr. Engels, *op. cit.*, p. 153.

50 *Istoriia Bolgarii*, p. 51.

51 Pentru existenţa unor cneji mărunţi, asemănători cu acei ai populaţiei româneşti, în unele părţi din Balcani, vezi I. Bogdan, *Cnejii români*, p. 16.

52 *Ibidem*, p. 21.

53 D. Onciul, *Românii şi ungurii în trecut*, în «An. Acad. Rom.», Mem. sec. ist., seria a III-a, tom IX, p. 47, „judices vel kenezii".

54 Dintr-un document publicat de I. Kemény, *op. cit.*, p. 312. Ţăranii săraci puteau fi scutiţi de plata unui anumit impozit pe baza jurămîntului depus de cneaz sau jude *(sed per judicem vel kenezium deposito juramento liberentur)*. Aceştia puteau interveni pentru scutirea oricărui ţăran, pe care îl considerau că merită *(Porro quosquumque judex vel kenesius juramento suo liberare voluerit secundum antiquam regni consuetudinem habeant potestatem liberandi)*.

de o vastă acţiune de colonizare, cnejii jucînd în astfel de operaţii un rol deosebit. Aşa s-a întîmplat, de pildă, în Moldova. Cnejii români din Galiţia apar de asemenea ca nişte agenţi de colonizare.

Lipsa izvoarelor istorice nu permite alte precizări în legătură cu perioada mai veche din istoria cnezatului. Normele care reglementau relatiile dintre membrii obştei se cunosc numai după informaţia păstrată în documente tîrzii, privind populaţia românească din Transilvania, precum şi în acelea referitoare la românii emigraţi pe teritoriul statului feudal polon. Aceste norme constituie aşa-numita *lege a românilor, ius valachorum, jus valahicum, antiqua et laudabilis consuietudine valachorum*, законъ влашскїи [55]. Relaţiile dintre membrii obştei şi conducătorul ei, cneazul, erau reglementate după aceleaşi norme. Nu avem date după care să putem preciza raporturile dintre cneji şi obşte în perioada anterioară sec. al XIV-lea. Trebuie să presupunem că în timpurile mai vechi, adică în perioada anterioară trecerii teritoriilor, pe care întîlnim această instituţie, pe calea feudalizării, conducătorii obştilor ţărăneşti libere erau aleşi de către membrii comunităţii dintre cei mai energici şi cu mai multă experienţă dintre ei [56]. Fără o astfel de practică, obştea nu şi-ar fi putut menţine mult timp libertatea şi s-ar fi transformat repede într-o proprietate particulară, adică o proprietate a cneazului. De altfel fenomenul acesta s-a produs întotdeauna atunci cînd diferenţierea socială s-a accentuat mai puternic în sînul ei. În faza de lichidare a obştilor, cnezatul a rămas în mîinile familiilor mai puternice din punct de vedere economic, a putut fi deţinut pe viaţă şi chiar transmis ca moştenire urmaşilor. Situaţia unui astfel de cneaz nu se deosebea prea simţitor de aceea a unui proprietar particular. Documentele medievale maghiare oglindesc din plin această stratificare în rîndurile cnejilor din Transilvania în această perioadă tîrzie a existenţei lor [57].

Pe de altă parte, trebuie să presupunem că obştea, în acea perioadă cînd cneazul era ales, era obligată să caute unele posibilităţi pentru a răsplăti strădania şi munca desfăşurată de dînsul pentru conducerea ei. Pe lîngă satisfacţia dată de deţinerea unei astfel de funcţii, el se bucura şi de darurile făcute de membrii obştei la anumite date pe an sau cu ocazia încheierii unor acte pentru care era necesar asentimentul său. Practica aceasta se constată faţă de cnejii români, folosiţi ca întemeietori de sate pe teritoriul statului feudal polon. În contractele de locaţiune încheiate cu proprietarii se arată însă că ei erau ţinuţi să răspundă la astfel de atenţii cu un ospăţ dat o dată pe an tuturor membrilor obştei [58].

---

[55] L. Pič, *op. cit.*, p. 13. I. Bogdan, *op. cit.*, p. 34. R. Rosetti, *Originea şi transformările clasei stăpînitoare în Moldova*, p. 147.

[56] Durata funcţiunii nu se poate preciza. Dacă luăm în consideraţie faptul că la început *judecia* a înlocuit o instituţie romană cu caracter administrativ, trebuie să presupunem că judele era ales pe timp de un an.

[57] I. Bogdan, *op. cit.*, p. 18—20.

[58] T. Holban, *op. cit.*, p. 323.

În acelaşi timp trebuia să găsească mijloacele pentru a-i dispensa de grija cultivării lotului lor şi să le pună la dispoziţie un fond — să-l numim cu un termen modern — pentru cheltuielile de reprezentare.

În acest scop, obştea le lasă în folosinţă mai multe loturi de cultură sau un lot special mai mare[59], precum şi toate acele unghiuri şi colţuri, care rezultau de pe urma împărţirii ţarinei în loturi egale[60].

Pămîntul lăsat în folosinţa cneazului se lucra de membrii obştei prin munca de clacă. Aceasta, desigur, în perioada mai veche nu avea un caracter obligatoriu şi nici nu era reglementată prin impunerea unui anumit număr de zile pe an aşa cum se constată, tîrziu, în contractele de locaţiune încheiate de proprietarii feudali poloni cu cnejii români[61]. Dreptul cneazului de a ţine cîrciumă, moară şi prisacă, dreptul exclusiv de vînat şi pescuit pe teritoriul supus jurisdicţiei sale a apărut mai tîrziu în perioada feudală ca o ştirbire a drepturilor obştei[62]. Se vede deci că atenţiile benevole ale membrilor obştei faţă de cneazul lor s-au transformat cu timpul în obligaţii şi în felul acesta ele au trecut apoi în folosul proprietarilor după ce obştea şi-a pierdut libertatea.

Cneazul trebuia apoi să vegheze ca normele după care se conducea obştea să fie respectate, de către membrii ei. Nu ştim ce sancţiuni se aplicau în perioada mai veche pentru astfel de încălcări[63]. Mai tîrziu, în Polonia, în materie de justiţie, ca şi în unele chestiuni privind administraţia, autoritatea cneazului era limitată nu numai de faptul că unele cazuri mai grave, crimele de pildă, se judecau de tribunalele regale, dar şi de existenţa acelui sfat de oameni buni şi bătrîni[64], împreună cu care era ţinut, potrivit dreptului valah, să ia hotărîrile. În anumite cazuri hotăra însăşi adunarea generală a membrilor obştii. Aceasta este menţionată la românii din Slovacia[65] şi în re-

---

59 «Arhiva istorică», IV, p. 86, Cf. T. Holban, *op. cit.*, p. 322; Dinu C. Arion, *op. cit.*, p. 63.

60 T. Holban, *op. cit.*, p. 322.

61 «Arhiva istorică», IV, p. 54, 57, 74, „Idem cmethones villarum prefatarum sculteto suo et ejuis succesoribus tenebuntur tries dies laborare, sicut ei mandabit in anno... sau „*...eosdem cmethones cogere ad laborandum sibi tribus diebus in anno*, quemqunque laborem ipsi sculteti voluerint" sau „Idem cmethones villae praefatae sculteto suo praenominato et ejus succesoribus tenebuntur in duas dies laborant prout in aliis observatis..." Cf. Dinu C. Arion, *op. cit.*, p. 64.

62 Pentru specificarea unor astfel de drepturi în contractele de locaţiune încheiată de cnejii români cu proprietarii poloni, v. «Arhiva istorică», IV, p. 76, 103, Cf. Dinu C. Arion, *op. cit.*, p. 63—65. T. Holban, *op. cit.*, p. 323. R. Rosetti, *Pămîntul etc.* p. 57.

63 T. Holban, *op. cit.*, p. 324, pentru judecarea membrilor obştilor din Polonia, în anumite cazuri de către cneaz.

64 Li se spune şi *juraţi*. Mai tîrziu au căpătat denumirea de *paşnici*.

65 Iosef Macurek, *Valaši v zapadnych Karpatech v 15—18 stoleti*, Ostrava, 1959, p. 300. Subliniind acest fapt E. M. Подградская, *Новое исследование о валашской колонизации в западных Карпатах* în Известия Молдавского Филиала Академии Наук СССР, nr. 2 (80), Chişinău, 1961, p. 67 şi urm., crede că o asemenea instituţie a existat numai la românii din Slovacia.

giunea de munte a Moldovei sub denumirea de „grămadă"[66]. E posibil ca în timpurile mai vechi să se fi numit, ca şi în unele părţi din Balcani, convent[67]. Din gloabele pe care le aplica celor vinovaţi, cneazul reţinea în Transilvania o treime, restul mergînd la vistieria regală[68].

Tot aici şi în părţile adiacente locuite de români se întîlnesc în sec. XIV şi XV mai multe categorii de cneji. Situaţia acestora decurge din condiţiile în care s-a trecut aici la feudalizare.

Desigur că relaţiile feudale erau cunoscute şi începuseră să se consolideze cu mult înainte de întinderea stăpînirii arpadiene în aceste părţi.

Informaţia istorică privind trecerea Transilvaniei sub stăpînirea regilor arpadieni lipseşte. Nu cunoaştem actele de violenţă care au însoţit acest eveniment. O mare parte dintre proprietarii feudali, care acaparaseră cu mult mai înainte pămînturile obştilor, au trecut în slujba noului stat feudal şi şi-au putut păstra proprietăţile. Alţii, probabil, şi-au pierdut bunurile şi au fost înlocuiţi cu oameni devotaţi regelui. Obştile ţărăneşti, cu pămînturile lor de rezervă şi locurile neocupate, au fost considerate ca proprietate a suveranului şi au constituit domeniul regal, *fundus regius*, lichidat apoi în cursul sec. al XIII-lea şi al XIV-lea, prin masive danii făcute nobililor şi bisericii[69].

Obştile ţărăneşti de pe domeniile regale şi-au păstrat dreptul lor de a-şi alege organele lor de conducere.

Menţinîndu-şi vechile atribuţii, cnejii reprezentau obştea faţă de castelanii regelui şi răspundeau de executarea obligaţiilor care le erau impuse[70]. Cei mai mulţi dintre ei îşi îndeplineau sarcinile cu un deosebit zel şi se distingeau prin faptele lor viteješti pe cîmpurile de luptă. Pentru a-i răsplăti suveranul îi confirma în funcţia lor pentru o anumită perioadă de timp, pe viaţă sau cu drept ereditar. În cazul

---

[66] Ştefanelli, *Documente privind vechiul ocol al Cîmpulungului Moldovenesc*, Buc., 1915, p. 274, 276, 311, 389, 418, Arh. St. Buc.; M-rea Neamţ, XI—16, 142. „Grămada" a existat şi în alte părţi. Astfel o biserică este făcută de „grămada satului" *Marele dicţionar geografic al României*, vol. I. p. 11, col. 2. Tot aici un sat constituie „o grămadă" adică obşte, vol. II, p. 640, col. 3. La începutul domniei, Mihail Sturza lansa o proclamaţie care trebuia să fie citită la biserică în faţa grămezii satelor. v. «Buletinul Ion Neculce», 1—2, p. 315 (act din 14 iulie 1834). La 1848, pentru a aplana o neînţelegere dintre locuitorii din Ireşti şi Căliman, un dregător convoca „grămada" satelor respective. v. A. Sava, *Documente putnene*, I, p. 212.

[67] Pentru *conventus* v. N. Iorga, *Istoria Românilor*, II, p. 316. Pentru bibliografia în legătură cu această instituţie vezi Jean N. Coroi, *Le conventus juridicus en Egypte aux trois premiers siecles de l'Empire Romain*, extras din «Actes du IV-e Congrès international des études byzantines», Sofia, 1935 («Bulletin de l'Institut archéologique bulgare» tom IX, 1935).

[68] R. Rosetti, *Originea şi transformările clasei stăpînitoare în Moldova*, p. 149—151. T. Holban, *op. cit.*, p. 323.

[69] I. Moga, *Les roumains de Transylvanie au moyen-âge*. Sibiu, 1941, p. 45—46. Dinu C. Arion, *op. cit.*, p. 71—76.

[70] *Documenta historiam valahorum in Ungaria illustrantia*, p. XXII.

acesta,din simpli conducători de obşti ei se transformau în *nobiles kenezii*. Cei care nu reuşeau să ajungă la o astfel de situaţie rămîneau numai nişte simpli *communes kenezii*[71].

Cnejii ereditari continuau să stea sub autoritatea castelanilor, însă statutul lor juridic se apropia simţitor de acela al nobililor. Jurămîntul lor echivala, înaintea tribunalelor, cu al acestora[72]. De altfel, printr-o recunoaştere formală din partea curţii regale, ei se asimilau în rîndurile nobilimii. Asupra obştilor pe care le conduseseră mai înainte căpătau drept de deplină proprietate, se bucurau de imunităţi şi se eliberau de sub tutela castelanilor. O obşte cedată unui cneaz cu drept ereditar se împărţea, ca orice proprietate particulară, în părţi egale între urmaşii beneficiarului[73].

Obştile, dăruite de rege nobililor sau bisericii, îşi conservau dreptul de a-şi alege conducătorul. El juca însă numai rolul unui intermediar între comunitatea aservită şi proprietar şi răspundea de îndeplinirea obligaţiilor impuse membrilor obştei. El era un cneaz de rînd, un *communis kenezius* şi se bucura numai de acele drepturi care i se recunoşteau prin *jus kenezatus*. Faţă de stat şi proprietar, era supus la aceleaşi obligaţii *(onus debitae terrestralis subjectionis)* ca şi ceilalţi membri ai obştii şi, la fel ca şi dînşii, nu putea părăsi satul fără a achita proprietarului despăgubirea numită *terragium justum*[74]. Prin neîncetata ştirbire a autorităţii, rolul său a fost redus treptat la acela jucat de *villicus* în satele populate de maghiari[75]. Cnejii din categoria aceasta s-au asimilat repede în rîndurile ţăranilor iobagi.

O situaţie deosebită aveau, pe domeniile particulare cnejii colonizatori. Ei au jucat un rol însemnat în popularea unor domenii rămase pustii după invazia tătarilor sau a regiunilor împădurite slab populate, dăruite de suverani nobililor sau bisericii ca „locuri pustii". În vederea atragerii forţei de muncă necesară pentru valorificarea lor, proprietarii intrau în legătură cu o persoană care se obliga să adune numărul de oameni necesar întemeierii unui sat[76]. Între proprietar şi o astfel de persoană, care îşi lua titlul de cneaz, intervenea un contract de locaţiune, prevăzînd toate drepturile şi obligaţiile membri-

---

[71] R. Rosetti, *Pămîntul sătenii şi stăpînii*, p. 25—26. Idem, *Originea şi transformările clasei stăpînitoare în Moldova*, p. 149. I. Bogdan, *op. cit.*, p. 18—19 *Documenta historiam valahorum in Hungaria illustrantia*, p. XXV. *Doc. privind ist. României, C. Transilvania*, sec. XIV.

[72] *Documenta historiam valahorum in Hungaria illustrantia*, p. XXV.

[73] R. Rosetti, *Pămîntul, sătenii şi stăpînii*, p. 27.

[74] R. Rosetti, *Pămîntul, sătenii şi stăpînii*, p. 25—27. Idem, *Originea şi transformările clasei stăpînitoare în Moldova*, p. 149. I. Bogdan, *op. cit.*, 18—19. Dinu C. Arion, *op. cit.*, p. 225 şi urm. *Documenta historiam valahorum in Hungaria illustrantia*, p. XXV.

[75] R. Rosetti, *Pentru adevăr şi dreptate*, p. 31.

[76] În legătură cu cnejii colonizatori vezi I. Bogdan, *op. cit.*, p. 32, 42. R. Rosetti, *Originea şi transformările clasei stăpînitoare în Moldova*, p. 151. T. Holban, *op. cit.*, p. 313 şi urm. Poziţia adoptată de autorii volumului *Documenta historiam valachorum in Hungariam illustrantia*, care consideră pe toţi cnejii români ca nişte agenţi de colonizare, reflecta şovinismul şi nu are nimic comun cu ştiinţa.

lor obştii conform dreptului valah, precum şi obligaţiile şi drepturile cneazului însuşi. Cu ocazia încheierii contractului de locaţiune, cneazul avea grijă ca să impună proprietarului acordarea deplină a acelor drepturi pe care i le conferea *jus kenezatus*. În cazul acesta, astfel de întemeietori de sate se bucurau de un regim asemănător în mare măsură cu acela al cnejilor de pe domeniile regale. Unii reuşeau chiar să obţină de la proprietari cnezatul cu drept ereditar [77]. În afară de avantajele arătate mai sus puteau să fie scutiţi de anumite dări. În schimb erau îndatoraţi să presteze serviciul militar şi să facă anumite daruri proprietarului, suveranului şi dregătorilor săi [78]. În general cnejii şi juzii din Transilvania aveau sub ascultarea lor un sat sau o parte din sat.

Drept cneji, care au condus un număr mare de sate, au fost consideraţi de asemenea şi acei *canesii*, menţionaţi în *Cîntecul de jale* (Miserabile Carmen) al călugărului Roger. Acest autor, fost prizonier la tătari, descriind invazia şi pustiirile făcute de dînşii în Ungaria şi Transilvania în anul 1241, arată şi unele din măsurile luate de cotropitori în vederea unei mai bune exploatări a teritoriilor cucerite. El ne spune că după cotropirea Transilvaniei, tătarii ar fi instituit aici un fel de dregători numiţi *caneşii* a căror grijă era de a procura cele necesare oştirii [79]. Roger însuşi ar fi fost prizonier la un astfel de dregător care avea sub autoritatea sa ca la 1.000 de sate.

Textul cronicii nu s-a păstrat în această parte nealterat. Un glosator de mai tîrziu, care cunoştea instituţia cnezatului din Transilvania, precum şi modul de organizare a administraţiei în nordul Italiei şi în Franţa, făcea o apropiere între termenul *canesii* întîlnit la Roger şi cnejii români, dînd explicaţia marginală „id est balivos" care mai tîrziu a fost introdusă în text de un copist. În manuscrisul original acest adaus lipsea.

Nu s-a observat însă că Roger arăta precis că dregătorul tătar, la care se afla el prizonier, avea sub autoritatea sa circa 1.000 de sate; probabil în acea vreme întreaga Transilvanie nu cuprindea un asemenea număr. Autorul se referea deci la şefi tătari, „chani", puşi să conducă provinciile cucerite şi nu la cneji români [80].

---

[77] I. Bogdan, *op. cit.*, p. 32. R. Rosetti, *Originea şi transformările clasei stăpînitoare în Moldova*, p. 151. T. Holban, *op. cit.*, p. 322.

[78] R. Rosetti, *Originea şi transformările clasei stăpînitoare în Moldova*, p. 151. I. Bogdan, *op. cit.*, p. 32. T. Holban, *op. cit.*, p. 320 şi urm. Dinu C. Arion, *op. cit.*, p. 63—64.

[79] G. Popa-Lisseanu, *Izvoarele istoriei românilor*, vol. V, *Cîntecul de jale al călugărului Roger*, Bucureşti, 1935, cap. XXXV, p. 35, 49, 74, 89: „Constituerunt canesios, id est balivos, qui iusticiam facerent, et eis equos, animalia, arma, exemia et uestimenta utilia procurarent. Et sic procurator meus de istis dominis erat unus et pene mille villas regebat, et erant canesii fere centum... Conveniebant canesii pene quolibet septimana".

În acelaşi fel ca şi în Transilvania se prezintă instituţia cnezatului pretutindeni pe teritoriul locuit de români. Nu există nici un motiv pentru a stabili o discriminare între cnejii din Transilvania şi acei menţionaţi în documentele privind Moldova şi Ţara Românească.

În Ţara Românească, încă din primele documente de la începutul sec. al XV-lea, cnejii apar ca o categorie socială asemănătoare nemeşilor din Moldova[81]. În sec. al XVII-lea, ca urmare a diviziunii neîncetate a proprietăţii lor ei ajunseseră în situaţia unor ţărani liberi, care dispuneau de pămîntul lor. La originea acestei categorii stau însă conducătorii de obşti confirmaţi de către domnie în perioada de consolidare a statului feudal ca proprietari în satele conduse de dînşii.

Din anul 1247, cînd putem presupune pe baza menţionării cnejilor în calitate de conducători ai unor obşti teritoriale că existau şi cneji conducători de obşti simple ţărăneşti, şi pînă la începutul sec. al XV-lea, s-au produs în Ţara Românească importante schimbări cu caracter economic social. Urmarea acestui proces a fost transformarea acestor organe de conducere a comunităţilor săteşti, în parte, în mici proprietari. Ca şi în celelalte părţi ale teritoriului locuit de români în bună parte se vor fi asimilat în masa ţărănimii dependente, pe cînd alţii se vor fi ridicat în rîndurile clasei dominante.

În Moldova, ca şi în Transilvania, termenul *jude* este sinonim ca acel de *cneaz*. Nu există nici o deosebire de conţinut între cei doi termeni. Şi aici ca şi dincolo cnejii şi juzii au jucat acelaşi rol şi au avut aceeaşi soartă. În calitate de conducători ai obştilor săteşti aici mai apar *vatamanii*. Această denumire se va generaliza treptat şi va înlocui pînă în a doua jumătate a sec. al XVI-lea termenii jude şi cneaz.

Pentru a cunoaşte mai bine care este situaţia aşezărilor conduse de cneji, juzi şi vatamani am cules din documente toate datele care-i privesc, precum şi toate menţiunile de sate însoţite de expresia „unde a fost" sau „unde este", am procedat la o localizare a lor, pe cît posibil exactă şi apoi le-am cartat.

---

[80] Vezi şi A. D e c e i, *„Canesii" călugărului Roger* în *Omagiu lui I. Lupaş*, Buc., 1943, p. 211 şi urm. N. I o r g a, *Momente istorice* în «An. Acad. Rom.» Mem. sec. ist., seria a III-a, t. VII, p. 106 scrie că „ceea ce este de mare însemnătate pentru noi, pretutindeni în acest Ardeal invadat, ei (tătarii) instalează regimul românesc patriarhal de cneji".

[81] Într-un document de la începutul sec. al XV-lea (după 25 decembrie 1406) satele mănăstirii Tismana erau asigurate că nu vor fi luate de la mănăstire şi nu vor fi date „nici unui cneaz sau boier". Vezi *Documente privind istoria României, V. Ţara Românească, sec. XV*, vol. I, p. 26. Într-un document ulterior dat Coziei, se arată că oamenii care se vor închina mănăstirii, „fie boier, fie sluga domniei mele, fie cneaz sau altfel de om, zis „sirac" nu vor fi urmărite de nimeni". *Ibidem*, p. 29.

Acelaşi sens are acest termen şi în răspunsul dat de locuitorii din judeţele Brăila, Rîmnicul Sărat şi Buzău la scrisoarea prin care Ştefan cel Mare le cerea să accepte ca domnitor pe Mircea Pretendentul. Răspunsul este redactat în numele „tuturor boierilor şi al cnejilor şi al tuturor românilor". Cf. Gr. T o c i l e s c u, *534 documente, istorice slavo-române*, p. 399.

Se poate astfel constata repartiţia teritorială a cnejilor, juzilor şi vatamanilor precum şi a satelor însoţite în documente, de expresiile amintite. Harta pe care o adăugăm la această cercetare precum şi anexele dau o situaţie pe care o poate judeca oricine se interesează de această problemă. Am evitat să culeg unele nume incomplete şi de asemenea nu am reuşit să identific şi să localizez un număr de 17 aşezări din care cele mai multe sînt la răsărit de Prut. Natural, în cîteva cazuri nu am reuşit să dau o localizare precisă, dar atît cît în documente se menţionează valea pe care este situată o astfel de aşezare, faptul acesta nu creează nici un prejudiciu concluziilor pe care voim să le tragem. Necartarea celor 17 aşezări, ca şi acelora care s-au omis din eroare, precum şi a acelora care rămîn necunoscute din cauza pierderii documentelor, nu schimbă situaţia obţinută [82].

Din anexe şi harta dată se poate vedea ce rezultă din repartizarea geografică a satelor indicate în documente prin menţiunea „unde a fost" cneaz, jude sau vataman cutare, ori, simplu, „unde a fost" cutare.

În partea de nord a ţării, dincolo de Suceava, nu se pot nota decît doar 4 aşezări. Alte trei şi anume Cuciurul „unde a fost" vataman Gherman, Mihailouţi „unde a fost jude Petrinca" şi „satul de la gura pîrăului Borodac unde a fost cneaz Mihail" sînt situate dincolo de graniţele actuale ale ţării. Pe afluenţii din dreapta ai Siretului sînt foarte puţine aşezări de acest gen. Pe Şomuz se înscrie una singură. Pe Moldova şi pe afluenţii ei se numără 7 din care majoritatea sînt pe cursul ei inferior. Pe Bistriţa sînt 13 din care cinci sînt pe afluentul ei Cracău. Pe Trotuş aflăm cinci.

Aceeaşi situaţie întîlnim pe Milcov şi pe Putna.

Pe cursul mijlociu al Siretului de la intrarea sa în ţară pînă la Paşcani s-au putut înregistra doar cinci aşezări. În schimb pe partea care merge de la Paşcani pînă la sătişorul Salcea mai jos de Tecuci se înscriu 9 aşezări. De asemenea pe unii din afluenţii săi mărunţi ca Tamaşul, Cobilele, Dieneţul, Răcătău şi Polocinul mai sînt încă alte 10 aşezări. Ar fi în total pe valea Siretului între Salcea şi Paşcani 19 aşezări menţionate în documente ca avînd juzi, cneji şi vatamani.

Un număr surprinzător de mare se întîlneşte însă în bazinul Bîrladului. Aici numărăm cu toată siguranţa pînă la 104 aşezări din genul arătat. Numai pe valea pîrăului Tutova au existat 24 de aşezări menţionate ca avînd în fruntea lor cneji, juzi, şi vatamani. Numărul înregistrat aici ajunge aproape să egaleze pe acela întîlnit pe afluenţii din dreapta ai Siretului. Situaţia de pe Prut e mai puţin clară. Pe cursul său propriu-zis aşezările care ne interesează sînt mai numeroase

---

82 Pentru identificarea unor astfel de aşezări am urmărit cercetările făcute de Ioan Bogdan, M. Costăchescu, Gh. Ghibănescu şi alţii, am folosit hărţile topografice la scara 1/100.000, *Marele dicţionar geografic al României*, dicţionarele geografice ale judeţelor din Moldova. Am cules informaţii de pe la directorii de şcoli şi uneori m-am deplasat pe teren.

în sud, dar dacă luăm bazinul său în întregime el este mai larg în partea de nord a Moldovei, şi deci, natural, cuprinde mai multe sate. decît în sud. Pe de altă parte neavînd mijloacele necesare pentru a localiza astfel de date culese din documente, pentru regiunea din partea sa dreaptă nu putem da o imagine reală a aşezărilor conduse de juzi, cneji şi vatamani din acea parte. Se poate totuşi spune că regiunea unde acestea apar mai numeroase se întinde începînd de pe la Soroca, ca un arc de cerc larg deschis, trecînd pe la Orhei şi prin regiunea Lăpuşna, sprijinindu-se pe Prut în părţile Cahulului.

Se mai observă că se evită stepa. Nu se menţionează nimic spre Cetatea Albă, nici spre Chilia. Este evitată de asemenea stepa Covurluiului. Pe valea Siretului şi în bazinul Bîrladului, cele mai căutate regiuni sînt acelea care dispun de păduri mai întinse. E interesant să se semnaleze că multe din ele se situează în apropierea unor drumuri importante care străbăteau în trecut Moldova.

Din cele arătate mai sus, ar rezulta că juzii, cnejii, vatamanii şi persoanele al căror nume este însoţit în documente de expresiile „unde este" sau „unde a fost" nu sînt în realitate altceva decît nişte întemeietori de sate. Din acest punct de vedere toate categoriile sînt egale şi nu se poate spune că drepturile cnejilor erau de altă natura decît cele ale juzilor.

Documentele menţionează în mod expres 47 de juzi, 23 de vătămani şi 17 cneji. In unele cazuri apar cîte doi sau trei într-un sat, dar de cele mai multe ori numai unul singur.

Cnejii şi juzii poartă în general nume româneşti şi la fel se prezintă şi persoanele caracterizate prin menţiunea „unde a fost" sau „unde este". Numai în cîteva cazuri rare se prezintă nume ca Micula, Băloş, Dieniş, Miclăuş, Orăş, Veriş, Tamaş, Căliman, Mezeu, Laslău, Jula, Cheltezeu, Bearchiş, Husul. Par să fie purtate de români venţi din Transilvania. Numarul acestora este destul de mic faţă de totalul celor înscrişi în listă. Numele unuia din ei prezintă fenomenul fonetic cunoscut sub numele de rotacism. Ar indica, deci, după cum cred unii cercetători, o persoană venită din partea de nord a Transilvaniei unde se întîlneşte acest fenomen. Nu există însă siguranţa că rotacismul nu a fost cunoscut în sec. XIV—XV şi în unele regiuni din Moldova.

Mai întîlnim de asemenea un Birai, un Petir Tătarul şi un Teameş al căror nume reflectă vechi legături ale populaţiei din Moldova cu tătarii. Un singur caz din cele 215 înregistrate, acela al lui Pavel Bulgarul, pare să indice o persoană venită din sudul Dunării.

Vatamanii poartă nume obişnuite în onomastica românească afară de cîţiva din ei care au nume rutene, ca, de pildă, Stepan, Ostapco, Paşco, Minco. Sate conduse de vatamani se întîlnesc în diferite părţi ale Moldovei, în nord, în sud, în regiunea de munte sau spre Nistru.

Unele din ele poartă finala *-ovţi*, caracteristică satelor din nord-estul ţării, chiar atunci cînd sînt situate în regiuni unde acest sufix nu se obişnuieşte. Astfel, lîngă Piatra-Neamţ pe la începutul sec. al

XV-lea, un oarecare Samoil vataman conducea satul Sencăuţi[83], iar Hodor vataman sta în fruntea satului Baicovţi, situat pe cursul superior al Bîrladului[84]. S-ar putea deci presupune că unele din aceste sate au fost colonizate de ruteni şi se conduceau după dreptul rutean. Cea mai mare parte din ele erau sate româneşti şi se conduceau după dreptul valah. Avem de-a face numai cu un termen împrumutat din limba ruteană pentru o veche instituţie românească. Numele unor vatamani ca Verigă, Căliman sau Zlătarul întăresc această convingere.

Numărul vatamanilor este în jumătate cît al juzilor. De aici se poate presupune că satele conduse de vatamani erau mai puţin răspîndite decît acelea conduse de juzi. Cnejii sînt şi mai puţin numeroşi, iar Ştefan al II-lea în anul 1436 în legătură cu oamenii care aveau datorii la braşoveni se adresa numai juzilor şi vatamanilor[85]. Cu toate că juzii vor fi fost mai numeroşi, totuşi în lupta dintre aceşti trei termeni reprezentînd aceeaşi instituţie, s-a impus în cele din urmă termenul vataman. Juzii se mai menţionează încă prin anii 1579—1586 printre martorii care asistă la hotărnicirea unor moşii[86]. În acelaşi timp, actele înregistrează un număr mare de vatamani[87]. În secolul următor, poruncile domneşti se adresează numai acestora.

E greu de stabilit cauza dispariţiei juzilor şi cnejilor şi adoptarea denumirii de vatamani de către conducătorii obştilor ţărăneşti. Adoptarea titlului de cneaz şi de jude de către conducătorii cetelor de ţigani robi a avut, desigur, în această privinţă o mare influenţă.

Că avem de-a face cu întemeietori de sate se mai vede şi din faptul că de multe ori expresiile „unde a fost" sau „unde este" sînt înlocuite cu altele ca, de pildă, „unde a folosit", „unde a aşezat" sau „unde a întemeiat".

Numărul mic de nume cu rezonanţă transilvăneană sau ruteană ne arată că nu avem de-a face cu o colonizare de oameni veniţi din afara graniţelor ţării şi că juzii şi cnejii menţionaţi în acte nu stau în legătură cu un descălecat oarecare. Apariţia lor este rezultatul unei acţiuni întreprinse de domnii de la sfîrşitul secolului al XIV-lea în vederea înmulţirii satelor din regiunile împădurite din sud-estul ţării, eliberate de vecinătatea tătarilor.

Cele mai multe sate au fost întemeiate pe pămînt aparţinînd domniei. Altele s-au stabilit pe pămînt boieresc. Aşa este, de pildă, cazul satului înfiinţat de vatamanul Verigă pe proprietatea boierilor Ro-

[83] DIRA, XIV—XV ,1, p. 151.
[84] *Ibidem*, p. 105.
[85] M. Costăchescu, *Doc. mold. înainte de Ştefan cel Mare*, II, p. 692—693.
[86] Petru jude, DIRA, XVI, 3, p. 129. Cristea jude din Balamireşti, *Ibidem*, p. 299.
[87] *Ibidem*, p. 331.
[88] DIRA, XIV—XV, 1, p. 48.

tompan [88]. Se vede că aceştia nu au respectat condiţiile din contractul încheiat cu noii locuitori şi numai în urma unei intervenţii a domnului ei le-au pus la dispoziţie terenul prevăzut.

Nu se cunosc condiţiile pe care le impuneau proprietarii sau cele cerute de locuitorii care se stabileau în astfel de sate. Probabil că, un anumit număr de ani, locuitorii erau scutiţi de dijme. Fiecare gospodărie trebuia să dispună de o anumită suprafaţă de teren pentru culturi, fînaţ şi păşune. Cneazului sau judelui, ca şi în alte părţi, i se dădea, cu deplin drept de proprietate, un lot mai mare decît celorlalţi locuitori. În anumite cazuri putea să transmită după moarte funcţia sa fiilor chiar dacă erau minori. Numai aşa se explică apariţia unor nume de femei ca de pildă Călugăriţa, Româneasa, însoţite de expresia „unde este". Întemeietorul satului Româneşti de pe Bahlui a fost un oarecare Roman. După moartea sa, probabil, funcţia de jude a revenit, în virtutea contractului de locaţie, unuia dintre fiii săi, pus sub tutela mamei sale Româneasa [89].

Faptul că judele sau cneazul aveau posibilitatea să-şi creeze la încheierea contractelor de locaţie o situaţie economică superioară celorlalţi locuitori din sat, faptul că loturile lor erau lucrate prin muncă de clacă şi că primeau daruri sau cote din amenzi, a avut o mare influenţă asupra încadrării sociale a urmaşilor lor.

O parte din juzi, cneji şi vatamani au căzut în stare de dependenţă feudală ca şi ţăranii de sub conducerea lor. Unii au obţinut însă de la domnie drept de proprietate asupra satelor colonizate de ei. Aşa s-a întîmplat de pildă cu cneazul Nicoară. Într-un document de la Ilie voievod este menţionată dăruirea satului Tuzora, unde a fost cneaz Nicoară, lui Staie. Peste cîţiva ani acelaşi domn împreună cu fratele său Ştefan iau de la Staie satul Tuzora şi-l dăruiesc lui Nicoară [90]. Acelaşi este cazul lui Dragoş Urlat, care în calitate de jude întemeiase un sat pe Tutova [91]. Mulţi dintre beneficiarii daniilor domneşti au putut să fie fii de cneji sau juzi şi să deţină în satele donate lor aceeaşi funcţie ca şi părintele lor. Alţii datorită situaţiei lor economice au reuşit să cumpere de la noii proprietari satele întemeiate de înaintaşii lor. Aşa este cazul lui Albu Voinescul, care a cumpărat cu 50 de zloţi satul Oideşti, pe Tutova, „unde a fost" jude Voinea [92]. Satul Coteciarii a fost cumpărat de la Greaca, fiica lui Rusu, de fraţii Giurgiu Coteţ şi Toma Coteţ, coborîtori, evident din întemeietorul satului [93]. Satul

[89] *Ibidem*, p. 113.
[90] Молдавия в епоху феодализма. t. I, Chişinău p. 1, 5.
[91] DIRA, XIV, XV, 1, p. 96.
[92] *Ibidem*, p. 311.
[93] *Ibidem*, p. 382.

Murgeşti de pe Ielan a fost cumpărat de un oarecare Dragoş Murgu de la nepoţii Creţului de la Ielan[94]. Exemple de felul acesta se pot înmulţi[95].

Datele examinate mai sus sînt concludente pentru a şterge deosebirea care se făcea de unii din istoricii noştri între juzi, cneji şi vatamani. Şi unii şi alţii nu erau altceva decît conducătorii obştilor ţărăneşti. Şi aici ca şi în Transilvania unii din ei s-au ridicat în rîndurile clasei dominante, în timp ce alţii au căzut în stare de dependenţă şi s-au asimilat în rîndurile ţărănimii dependente. Satele devenite proprietate feudală au continuat să-şi aleagă juzii, cnejii şi vatamanii. Domnul, în satele domneşti, proprietarii şi mănăstirile, în celelalte, şi-au pus reprezentanţii lor numiţi ureadnici sau vornici[96].

Cnejii, juzii, vatamanii şi persoanele al căror nume este însoţit în documentele moldoveneşti de expresiile „unde a fost" sau „unde este" sînt întemeietori de sate. Apar în mare număr în bazinul Bîrladului şi în regiunile împădurite din sud-est. Şi ei ca şi ceilalţi, în parte, s-au asimilat în rîndurile ţărănimii dependente sau au urcat în rîndurile boierimii.

ANEXE

Lista satelor din Moldova[1] în care se menţionează cneji juzi şi vătămani sau pentru a căror localizare se întrebuinţează expresiile „unde a fost" sau „unde este"

A) REGIUNEA DIN DREAPTA SIRETULUI

Rîul	Numărul de înscriere pe hartă	Numele cnejilor, juzilor şi vătămanilor	Date privind localizarea satelor	Locul unde se menţionează [2]
1	2	3	4	5
Siret (dreapta)	1	Petre-Rusul	Roşcani r. Fălticeni	IV — 28
„	2	Cristea şi Danciul	Pîrtănoşi [a] r. Paşcani	I — 277
„	3	Dragoş şi Simeon	Stolniceni-Prăjescu r. „	III — 203

[94] *Ibidem*, p. 311—312.

[95] Astfel satul Muncelul pe Zabrăuţii se vindea la 19 febr. 1508 lui Dragomir Munceleanu. DIRA, XVI, 1, p. 75. Satul Munteni, Puteni se vindea de un oarecare Turcu lui Giurgiu Puţeanu, DIRA, XV, 2, p. 270, iar satul Golăeşti se vindea lui Golăe. *Ibidem*, p. 81. Ştefan Cernătescul vinde de asemenea satul Berivoieşti pe Sărata lui Ion Parava şi Tatul Berivoiescul, *Ibidem*, p. 51—52.

[96] P. P. Panaitescu, *Obştea ţărănească*, p. 191—192, face confuzie între vătămani şi aceşti dregători şi susţine că vătămanii nu erau aleşi de săteni.

[97] Notele explicative, privind localizarea satelor în care documentele menţionează cneji, juzi şi vătămani sau al căror nume apare însoţit de expresia „unde a fost" cutare, se dau la sfîrşit.

1	2	3	4	5
Siret (dreapta)	4	Bratul	Cozmeşti r. Paşcani	III — 273
„	5	Oană	Mirceşti r. „	III — 273
„	6	Onică	Tălveşti [4] r. Roman	II — 298
„	7	Litu şi Serban cneji	Muntenii [5] r. „	I — 32
			Scutaşi r. „	II — 286
Suceava	8	Petir Tătarul	Tătăraşi [6] r. Botoşani	I — 362
„	9	Muntenii	Pătrăuţi în zona or. Suceava	I — 79
„	10	Grecii	Dărmăneşti r. Rădăuţi	I — 79
„	11	Toader Negruţ	Tişăuţi în zona or. Suceava	I — 79
„	12	Iacăci jude	Volovăţ [7] r. Rădăuţi	I — 79
Suceava[8] (Soloneţ)	13	Tatomir şi Pîrtea	Părteşti r. Gura Humor	I — 79
Somuz	14	Stan Pîntece	Fălticeni r. Fălticeni	II — 128
„	15	Micula jude	Stănigeşti [9] r Fălticeni	I — 110
Moldova	16	Cristea jude	Vama r. Cîmpulung	I — 233
„	17	Miroslav	Cristeşti r. Paşcani	I — 202
„	18	Băloş şi Danciu	Poieni [10] r. Roman	I — 379
„	19	Tiba	Tibeşti [11] r. „	II — 100
„	20	Aramă jude	Ciorsăceşti [12] r. „	III — 196
Moldova (Topoliţa)	21	Barbăgeamără	Dispărut [13] r. Tg. Neamţ	I — 218,273
Bistriţa	22	Neguşor	În com. Buhuş r. Bacău	I — 159
„	23	Tăvuci, Penea şi Anania	Fauri [14] r. P. Neamţ	III — 341
„	24	Samoil vataman	Sencăuţi [15] r. „	I — 151
Bistriţa	25	Birai	Biroviceşti [16] r. P.Neamţ	II — 300
Bistriţa (Nechid)	26	Dîmba jude	Dîmbeşti r. „	I — 298
Bistriţa	27	Draganici jude	Sat pe Nechid r. „	I — 298
„	28	Bolăceştii (2 judecii)	Bolăceşti – Cotreanţa r. „	I — 132
Bistriţa (Cracău)	29	Sas Dan şi Dan Vîcle	Dăneşti r. „	I — 180
„	30	Drăgan şi Nasoe juzi	Drăgăneşti r. „	I — 229
„	31	Mihail Dieniş	Cauceleşti r. „	II — 307
„	32	Roşcanii	Horaiţeşti [17] r. „	III — 315
„	33	Oancea jude	Selişteа r. Roman	IV — 108
Trotuş	34	Oană de la Moişia	În Bogdana [18] r. Tg.Ocna	II — 95
„	35	Fete	În Bogdana r. „	II — 95
„	36	Miclăuş Faur	Rădeana r. „	III — 13
„	37	Neagăş jude	Negăşăşti [19] r. Moineşti	I — 18
„	38	Coman	Pe pîrăul Coman r. „	I — 18
Zăbrăuţi	39	Speriatul	Sperieţi r. Panciu	II — 242
Putna	40	Miclăuş Catina	Igeşti [20] r. „	II — 302
„	41	Lupşa	În Batineşti r. „	I — 46
„	42	Sine	Sineşti [21] r. Focşani	III — 487
„	43	Radul şi Andriaş	Şindilari r. „	I — 210
Putna (Milcov)	44	Stan Hărţăgan	Lîngă Şindilari r. „	I — 210

1	2	3	4	5
		B. REGIUNEA DIN STÎNGA SIRETULUI		
Siret (stînga)	1	Orăş Vlad	Vlădeni r. Botoşani	I — 293
„	2	Balinţii	Mîndreşti „	II — 110 II — 176
„	3	Nenciul jude	Glodeni r. Fălticeni	I — 106
„	4	Oancea jude	Năneşti[23] r. Bacău	II — 172
„	5	Stan jude	Rusciori[24] „	II — 172
„	6	Oancea	Maluri[25] „	I — 232
„	7	Buda	Poiana r. Tecuci	III — 209
Siret (Cobile)	8	Ilcaş	Icuşeşti r. Roman	I — 121
„	9	Veriş Stanislav	Odobeşti r. Bacău	I — 33 III — 431
„	10	Ivan	La Ulmi[26] „	II — 207
„	11	Giurgiu jude	Dumbrava[27] „	II — 172
„	12	Oanciu jude	Siliştea[28] „	II — 172
Siret (Tamaş)	13	Radu şi Orăş	Tamaş „	M. E. F.[29]
Siret (Răcătău)	14	Galeş	Năneşti „	III — 130
Siret (Dieneţ)	15	Gavril Diaţu	Petreşti „	III — 197
Siret (Polocin)	16	Mic Gălescu	Gîleşti r. Adjud	II — 279 III — 20,64
„	17	Bunilă	Muncelul[30] „	III — 66
		C. BAZINUL BÎRLADULUI		
Bîrlad	1	Hodor Vătăman	În com. Băceşti r. Negreşti	. . . .
„	2	Iacuş Mihu	Todireşti „ „	II — 234
„	3	Dan Rac	Răceşti „ „	MEF — 26. 27.
„	4	Cozma	Băloseşti[31] „ „	III — 43
„	5	Bîrzea	Bîrzeşti „ Vaslui	III — 233
„	6	Mareş jude	Mărăşeni „ „	II — 164
„	7	Stanciul Secuiul	Secuia „ „	II — 164
„	8	Radoslav	Radosloveşti[32] „ „	. . . .
„	9	Bora jude	Borăşti[33] „ Bîrlad	II — 79
„	10	Slăvei şi Mihăilă	Între Zorleni r. „ şi Banca[34]	III — 146
„	11	Iliaş şi Steful	Pipărcanii[34] r. „	III — 146
„	12	Măstăcanu	Măstăcanu[34] r. „	III — 146
„	13	Bîcsan cneaz	Bîcsăneşti[34] r. „	III — 146
„	14	Bujor	Bujorăni-com. r. „ Zorleni	III — 146
„	15	Lie şi Ţigăneştii	Lieşti[35] Terit. Or. Bîrlad	I — 33
„	16	Tamaş şi Ivan	Lîngă Bîrlad[36] „ „	I — 33
„	17	Ştefan şi Tamaş	Suşneştii r. Bîrlad	I — 108
„	18	Dragomir Petre	Neagomireşti[37] „ „	III — 305
„	19	Buda şi Drăgoi	Negrileşti „ Tecuci	II — 102
„	20	Andrei Vataman	Lîngă Tecuci „ Tecuci	I — 199
„	21	Iliaş	Salcea (com. „ „ Umbrăreşti)	III — 52

1	2	3	4	5
Bîrlad	22	Voico şi Ştefan	Talăbăeşti „ „	I — 229
Bîrlad 8 (Stemnic)	23	Oancea	Cucoşerii „ Vaslui (Chetreşti)	. . . .
Bîrlad (Racova)	24	Cursec	Curseşti „ „	I — 143
„	25	Păucă cel Bătrîn	Păuceşti[39] r. Vaslui	II — 164
„				
„	26	Naneş	Curteştii[40] „	II — 164
„	27	Oană	Bilcarii[41] „	II — 164
„	28	Petru	Cristoii[42] „	II — 164
Bîrlad (Albia)	29	Neagşa	Dispărut[43] r. Bîrlad	I — 174
Bîrlad (Smila)	30	Mihai	Pleşăni „	II — 154
„	31	Toader	Mînzaţi „	II — 154
„	32	Balan şi Drajan	Bălăneşti „	I — 127
Bîrlad (Tutova)	33	Coste	Ioneşti[44] r. Bacău	III — 528
„	34	Pulpe	Pulpeşti[45] „	II — 229
„	35	Bunga şi Ilea	Bungeni[46] „	IV — 17
„	36	Clopot	Tuleşti „	I — 191
„	37	Voina jude	Oideşti[47] r. Bîrlad	. . . .
„	38	Ion	Călimăneşti „	I — 165
„	39	Miclea din Bahna	Gunoaia[48] „	I — 109,139
„	40	Barbă Stan şi Stanciul	Cetăţuia (Strîmba) „	I — 139,162
„	41	Balan din Strîmba	Pueşti „	I — 109,139
„	42	Lie	Lieşti[49] „	I — 109,139
„	43	Stanco	Făureşti[50] „	III — 18
„	44	Ciorsac cneaz	Bălăneşti „	I — 67
„	45	Dragus Teameş şi Teameş Petru	Timişeşti[51] „ (Iana?)	I — 236
„	46	Vlaşin	Poliţeni „	II — 277
„	47	Balan jude	Tomeşti[52] r. Bîrlad	III — 83
„				
„	48	Ivan	Bogeşti „	I — 230
„	49	Căliman	În com. Bogeşti „	I — 230
„	50	Ion Călimănescul	„ „	I — 230
„	51	Hodco şi Măciucă	Lîngă Bogeşti „	I — 165
„	52	Mezeu	Bătineşti[53] „	III — 66
„	53	Coţman	Coţmăneşti[54] „	I — 165
„	54	Mir	Mireni[55] „	III — 305
Bîrlad[56] (Studineţ)	55	Barboviceanu	Bărbuceni „	III — 233-4
„	56	Colun	Coloneasa[57] „	I — 191
Bîrlad (Pereschiv)	57	Neagşa Taurul	Căbiceşti „	II — 169
Bîrlad (Berheci)	58	Laloş	Oţeleşti r. Bacău	I — 155
„	59	David	Davideni[58] „	II — 300
„	60	Stan	Onceşti „	I — 155
„	61	Todor Meleşco	Meleşcani r. Adjud	I — 158
Bîrlad (Zeletin)	62	Dragoş	Frumuşelul „	I — 67
„	63	Tîrziul cneaz	Tîrzii (Podul Turcului) „	III — 332

1	2	3	4	5
„	64	Balan	Bălăneşti „	III — 332
„	65	Gheieşti	În Beneşti „	II — 226
Bîrlad[59] (Dobrotfor)	66	Popa Duma	..........[60] „	I — 254
Bîrlad) (Stavnic)	67	Hodco	Scheia r. Negreşti	III — 455
Bîrlad (Rebricea)	68	Giurgiu	Bîcu[62] „	III — 455
	69	Moiş Filosoful	Filosofii[63] „	I 47, 326
„	70	Boris	Borosăşti „	III — 124
„	71	Comănel	Cărbunari r. Iaşi	III — 414
„	72	Mîndrea	Scînteia r. Negreşti	III — 124
„	73	Roman şi Hodco	Petreşti[64] „	II — 121
„	74	Negrul	Birceşti[65] „	Arh. St. Buc.
„	75	Leontineştii	Căueşti „	II — 269
„	76	Stoian şi Giurgiu Blidaru	Hilimoneşti[66] „	I — 199
„	77	Stoian Folea	Stoileşti[66] „	I — 190
Bîrlad (Vaslueţ)	78	Giurgiu Călugărul	Călugăreni[67] r. Iaşi	II — 300
„	79	Radul	Alexeşti[67] „	III — 41
„	80	Andriaş	Costiceni[68] „	III — 41
„	81	Dadul	Dumasca „	II — 300
„	82	Bratul şi Micul	Protopopeşti r. Vaslui	I — 59
„	83	Iacob al Orbului	Dispărut[69] „	I — 7
„	84	Constantin	Dispărut[70] „	III — 354
„	85	Mic şi Serban	Stîmtura[71] „	III — 235
„	86	Mihailo Negrul jude	Soleşti „	III — 13
Bîrlad (Crasna)	87	Albu şi Bradici	Brădiceşti r. Huşi	I — 121
„	88	Mic Ruptură	Măgdăşăni[72] „	I — 107 II — 125
„	89	Negrilo	Roşiori „	I — 107
„	90	Pavel Bulgarul	Avereşti „	I — 107
„	91	Galeş şi Laslău	Dispărut[73] „	III — 277
Bîrlad (Strajnica)	92	Mihail jude (Mihail Colici)	Albeşti r. Vaslui	I — 110, 163 139
„	93	Jigăreni (2 judecii)	Corni „	I — 162
Bîrlad (Idrici)	94	Muntenii Puţeni	Valea lui Darie „	II — 270
Bîrlad (Jeravăţ)	95	Roman	Romîneşti[74] r. Bîrlad	I — 312
„	96	Ionaş jude	Ionăşeşti[75] r. „	II — 277
Bîrlad (Hobalna)	97	Giurgiu Călugărul	Osiaci[76] r. Bujor	II — 277
„	98	Picea	Căueşti „	III — 359
Bîrlad (Bîrzota)	99	Ciunca Stan	..........[77] r. Tecuci	I — 208
„	100	Cuinca Giurgiu	..........[77] „	I — 28
Bîrlad (Corod)	101	Orzea jude	Ogrineşti[78] „	II — 265
Bîrlad (Gerul)	102	Ivan Mîndrul	Mîndreşti „	III — 15
Bîrlad (Suhului)	103	Milea Uliul	Mileşti[79] r. Bujor	I — 229 III — 20

1	2	3	4	5
„	104	Dragoş jude	Drăguşeni „	I — 229
„	105	Ivan Mieriul	Lîngă Diocheţi „	II — 212

D. PRUTUL ŞI AFLUENŢII SĂI DIN DREAPTA

1	2	3	4	5
Prut	1	Roman Bilăi	Oleşcani[80] r Botoşani	III — 555
„	2	Dan	Verejeni[81] r. Iaşi	II — 310
„	3	Manoil	Ciulineşti „ (Probotă)[82]	II — 310
„	4	Cristea	Tinteşti[83] Huşi	III — 220
„	5	Roman	Berezeni r. Huşi	II — 175
„	6	Pisc	Piscani[84] r. Bujor	III — 355
„	7	Jula jude	Sîrbi[85] r. „	III — 176
„	8	Rosfir	Roşcani[86] „	IV — 84
„	9	Falcin	În Frumuşiţa r. Galaţi	III — 59,29
Başeu	10	Stan	Avrămeni r. Săveni	I — 147
„	11	Matei	Sîrbi „	I — 147
„	12	Miclea	Micleşti[87] r. Dorohoi	III — 537
„	13	Minco vătăman	Vorniceni r. Săveni	I — 73
„	14	Stan cneaz	Glodeni[88] „	I — 73,83
Jijia	15	Miclăuş	Miclăuşeni[89] r. Dorohoi	
„	16	Iacob vataman	Iacobeni r. Iaşi	III — 7
„	17	Toader Cheltezeu	Stînca „	III — 541
„	18	Rosneag	Lazoreni[90] „	I — 144
„	19	Dumicica jude	Ungheni „	I — 317
Jijia (Sitna)	20	Maniu jude	Oncani[91] r. Botoşani	III — 44 IV — 68
„	21	Mihăilă	Tulbureani[92] „	IV — 68
Jijia (Meletin)	22	Paşco jude	Lîngă Şipote[93] Hîrlău	I — 51
„	23	Oană Berbece	„ r. Hîrlău	I — 194
„	24	Ieremia	„ „	I — 194
„	25	Bearchiş	„ „	I — 194
„	26	Hodor Burcic	„ „	I — 194
Turia[5]	27	Mic şi Iliaş	Şetrăreni r. Iaşi	I — 134
„	28	Ostapco	Ostăpceni r. Botoşani	I — 393
„	29	Başa	Băşeni[95] r. Iaşi	III — 7
Jijia (Bahlui)	30	Dragomir Chiceră	În com. Stăniţa r. Roman	V — 157
„	31	Neagoe Gănescu	Găneşti[96] r. Paşcani	I — 100
„	32	Cristea	Batîreşti[97] r. Iaşi	II — 142
„	33	Ştefan Milcin	Milcineşti[98] r. „	II — 294
„	34	Lucaci	Petriş r. Paşcani	V — 157
„	35	Ravăcanii	Răvăcani[99] r. „	V — 157
„	36	Neag Făicavul	Negeşti[100] „	III — 298
„	37	Româneasa	Româneşti „	I — 113
„	38	Dragoş	Brătuleni[101] r. Huşi	II — 144
„	39	Dobromir jude	Hoiseşti[102] „	II — 196
„	40	Balomir jude	Balomireşti[103] „	II — 196
„	41	Şerba Păuşescul şi Lazor	Păuşeşti „	I — 53-54
„	42	Neag Bărbosu şi Dragomir Hasnăş	Hăsnăşeni[104] „	I — 53-54
„	43	Juga jude	În com. Leţcani „	II — 198
Sarata	44	Dumicica	Buzeşti[105] r. Huşi	II — 230

1	2	3	4	5
„	45	Husul	Cîrligaţi-Moldoveni[106] „	III — 140
„	46	Roman Blîndul	Ivăneşti „	III — 140
„	47	Stan Coluban	Hoceni[107] „	III — 494
„	48	Ionaş Tricolescu	Sălceni[108] r. Bîrlad	II — 235
„	49	Ştefan	Dodeşti[109] „	II — 235
„	50	Bădioae	Harbuji[110] „	II — 269
Horincea	51	Oancă	Spineni[111]	II — 189
„	52	Laţco	Lăţcani[111] „	II — 189
„	53	Voroveştii	Lîngă Comăneşti[112] r. Bujor	I — 307
„	54	Hasnăş	Dispărut „	I — 307
„	55	Corod Vlad.	Corodeşti[113] „	II — 84
„	56	Corod Stan	Corodeşti[114] „	II — 84
„	57	Mînzul	Comăneşti „	III — 428
„	58	Radu şi Radici	În com. Bujor „	III — 163

---

[1] Din cauza imposibilităţii unei localizări precise se dau numai satele din graniţele actuale ale Moldovei, pentru rest se fac aprecieri în text.

[2] Materialul s-a cules din *Documente privind istoria României, seria A*, Volumele se citează în felul următor: sec. XIV—XV—1=I; XV—2=II; XVI—1=III; XVI—2=IV; XVI—3=V; XVI—4=VI; XVII—1=VII — etc. Cu cifre arabe se dă pagina. Alte izvoare se vor indica în note.

[3] Dispărut ca nume. Erau lîngă Lespezi.

[4] În prezent satul Onişcani.

[5] Dispărut ca nume. Se găseau între Siret şi satul Româneşti.

[6] Dispărut ca nume. Era situat între satele Salcia şi Vereşti.

[7] Localizare nesigură. Poate fi şi în raionul Dorohoi.

[8] În paranteză se dau numele afluenţilor.

[9] În com. Oprişeni.

[10] În com. Bahna, aproape de vărsarea Moldovei în Siret.

[11] Ibidem. S-a mai numit şi Ciorsăceşti.

[12] S-a numit ca şi satul Tiheşti, la fel, Ciorsăceşti. Este satul Arămeşti din comuna Bahna.

[13] Dispărut ca nume. Se află lîngă M-rea Neamţ.

[14] În com. Zăneşti.

[15] Dispărut ca nume. Probabil în comuna Roznov.

[16] Gherăeşti, com. Bălăneşti.

[17] La obîrşia Almaşului.

[18] În prezent Ştefan cel Mare.

[19] Nu mai există ca nume. Era pe pîrîul Turlui.

[20] Localizare nesigură.

[21] Cuprins în satul Suraia. În acea vreme cursul Siretului trecea pe la răsărit de acest sat.

[22] În Vorona.

[23] Prăjeşti.

[24] Dispărut ca nume. Probabil Prăjeştii Moldoveni.

[25] Com. Răcătău.

[26] Dispărut ca nume. Era situat lîngă Secueni.

[27] Com. Secueni.

[28] Dispărut ca nume. În com. Secueni.

[29] *Молдавия в епоху феодализма*, Кишинэу, 1961, стр. 3.

[30] Nu se poate localiza cu siguranţă.

[31] Voineşti.

32 La gura pîrîului Albeşti numit altădată Strajnica: Gura Albeşti.
33 Dispărut. Era la gura Horiatei. S-a mai numit Movila.
34 Erau situate între Zorleni şi Banca.
35 În prezent corespunde satului Trestiana de la gura Jeravaţului. Pentru satul Lieşti vezi uricul Bîrladului. DIRA XV, 2, p. 211.
36 Poate fi însă şi satul Tamăşeni, com. Umbrăreşti-Tecuci.
37 Era mai sus de Criveşti. Corespunde cu satul Ciortolom.
38 Urmează afluenţii de pe partea dreaptă a Bîrladului.
39 S-a mai numit şi Băileşti, după Băilă cel Bătrîn. În prezent e Oprişiţa.
40 Este probabil, satul Poieneştii Mănăstirii. Există aici încă mai multe familii Naneş.
41 Corespunde satului Valea lui Alexe aşezat pe pîrîul Ghilcarii.
42 Corespunde cu Valea lui Bejan.
43 Înglobat probabil în satul Unţeşti.
44 Lipova este un pîrîu afluent al Tutovei. Satul Ioneşti a dispărut ca nume. Era situat pe teritoriul com. Lipova.
45 Nu mai există ca nume dar aici erau satele boierului Negrilă. Corespunde cu satul Andrieş.
46 În com. Plopana.
47 Voineşti.
48 Com. Răchitoasa.
49 S-a mai numit Bahnari şi Vorniceni. Era situat între Strîmba şi Pueşti.
50 Nu mai există cu acest nume. În com. Stăncăşeni pe Iezer afluent al Tutovei.
51 S-au mai numit Bunbureşti. Satul acesta era la gura Studineţului.
52 Pe pîrîul Iaura.
53 În prezent Cîrjăoani.
54 În com. Pogana.
55 De fapt pe Pereschiv.
56 Studineţul este un afluent al Tutovei.
57 Nu mai există cu acest nume. Era prin apropiere de Pueşti.
58 Nu mai există cu acest nume.
59 Afluent al Zeletinului.
60 Nu se poate identifica, dar Dobratforul este un pîrîu destul de scurt.
61 În continuare se dau aşezările de pe afluenţii din partea stîngă a Bîrladului.
62 În com. Şcheia.
63 În com. Scînteia.
64 Sasova.
65 Dispărut. Era situat la sud de Ciocîrlieşti. S-au mai numit Ostăşeşti.
66 Nu mai există cu acest nume. Erau situate în apropiere de Dracsini pe Rebricioara.
67 Ambele erau pe pîrăul Dobrovăţ. Sînt înglobate în satul Dobrovăţ.
68 Lîngă Dobrovăţ.
69 Era situat lîngă satul Şerboteşti, pe pîrăul Şerboteşti.
70 Era situat la sud de satul Popeşti, com. Micleşti.
71 Lîngă satul Soleşti. Dispărut
72 Satul a aparţinut Episcopiei Huşi. Corespunde deci cu satul Buneşti, fost proprietate a acesteia şi vecin cu Roşiorii şi Avereştii.
73 Era situat pe lîngă Crăsnăşeni.
74 În prezent Bălăbăneşti.
75 Situat la obîrşia Jeravăţului. În prezent Obîrşeni.
76 Satul Adam.
77 Corespund satelor Cerţeşti şi Cîrlomăneşti.
78 Nu mai există cu acest nume. Înglobat, probabil, în Matca sau Corad.
79 Smulţi.
80 În com. Ostopceni.
81 În com. Cîrniceni.
82 Ibidem.
83 În prezent Duda.

84 În com. Rogojeni.
85 În com. Oancea.
86 Lîngă Oancea.
87 La obîrşia pîrîului Podriga, în com. Conceşti.
88 În Vorniceni.
89 În com. Corlăţeni.
90 În com. Golăeşti.
91 Onţeni.
92 În com. Băluşeni.
93 Au dispărut ca nume.
94 Podiş între Jijia şi Prut.
95 În com. Cîrniceni.
96 Com. Tg. Frumos.
97 Com. Sineşti.
98 Nu mai există cu acest nume. În com. Popeşti.
99 Nu mai există cu acest nume. În com. Strunga.
100 Nu mai există cu acest nume. S-a contopit cu satul Hoiseşti, com. Dumeşti.
101 Dispărut. Corespunde satului Brătuleni de pe Bahlui situat în dreptul Proselnicilor.
102 În com. Dumeşti.
103 Dispărut. Era situat în faţa Hoiseştilor, în com. Dumeşti.
104 În com. Leţcani.
104 Nu mai există cu acest nume. Era situat între Căpoteşti şi Ivăneşti pe dealul numit în prezent Buzeşti.
106 Doc. provine de la Episcopia Huşi şi satele au aparţinut acesteia. Este deci satul Cîrligaţi — Moldoveni.
107 Pe pîrîul Larga, afluent al Ielanului.
108 Dispărut ca nume. Lîngă Găeşti.
109 Pe pîrîul Jigălia, afluent al Ielanului.
110 Dispărut. Era situat între Giurcani şi Şuletea, pe dealul Harbuji.
111 Sate pe Larga, afluent al Horincei.
112 Sat pe Cneja, afluent al Horincei.
113 Dispărute ca nume. Erau situate pe lîngă Comăneşti, com. Găneşti.
114 În com. Găneşti.

К ИЗУЧЕНИЮ ВОПРОСА ОБ УЧРЕЖДЕНИЯХ „КНЯЖЕСТВО" И "ЖУДЕЧИЯ" („JUDECIA") В МОЛДОВЕ

Не все вопросы, касающиеся учреждения, характерного для румынского общества первых столетий средневековья и известного под названием „judecie" (жудечия или „княжество") можно считать полностью разрешёнными. Это побудило автора данной работы возобновить исследование в этой области.

На основании критического исследования документального материала автор приходит к выводу, что оба термина (князь и жуде „jude") относятся к одному и тому же учреждению древнеримского происхождения.

Термин „князь", заимствованный из славянского языка, употреблялся румынами параллельно с термином „жуде" („jude"), обозначая, как и последний, название руководителя крестьянской общины. Нельзя согласиться с гипотезой некоторых историков, по мнению которых князь — это неутверждённый господарём владелец села, в то время

как „жуде“ — обыкновенный сельский служащий, ставленник господаря. И у одних, и у других было стремление стать полными владельцами руководимых ими общин. Некоторым из них удалось достигнуть этого положения и получить от господаря дарственную запись на владение управляемых ими сёл, другие же ассимилировались с зависимым крестьянством.

При разработке документального материала, автор разделил все сёла по формулам: „во главе с таким-то жуде“, “во главе с таким-то князем“, „во главе с таким-то ватамоном („vataman“)“, или просто „где находился такой-то“. Вышеуказанное подразделение позволило автору выявить, что лица, имена которых включались в данные формулы, не являлись кем-либо иным, как агентами массивной внутренней колонизации, имевшей место во второй половине XIV и в первой половине XV вв.

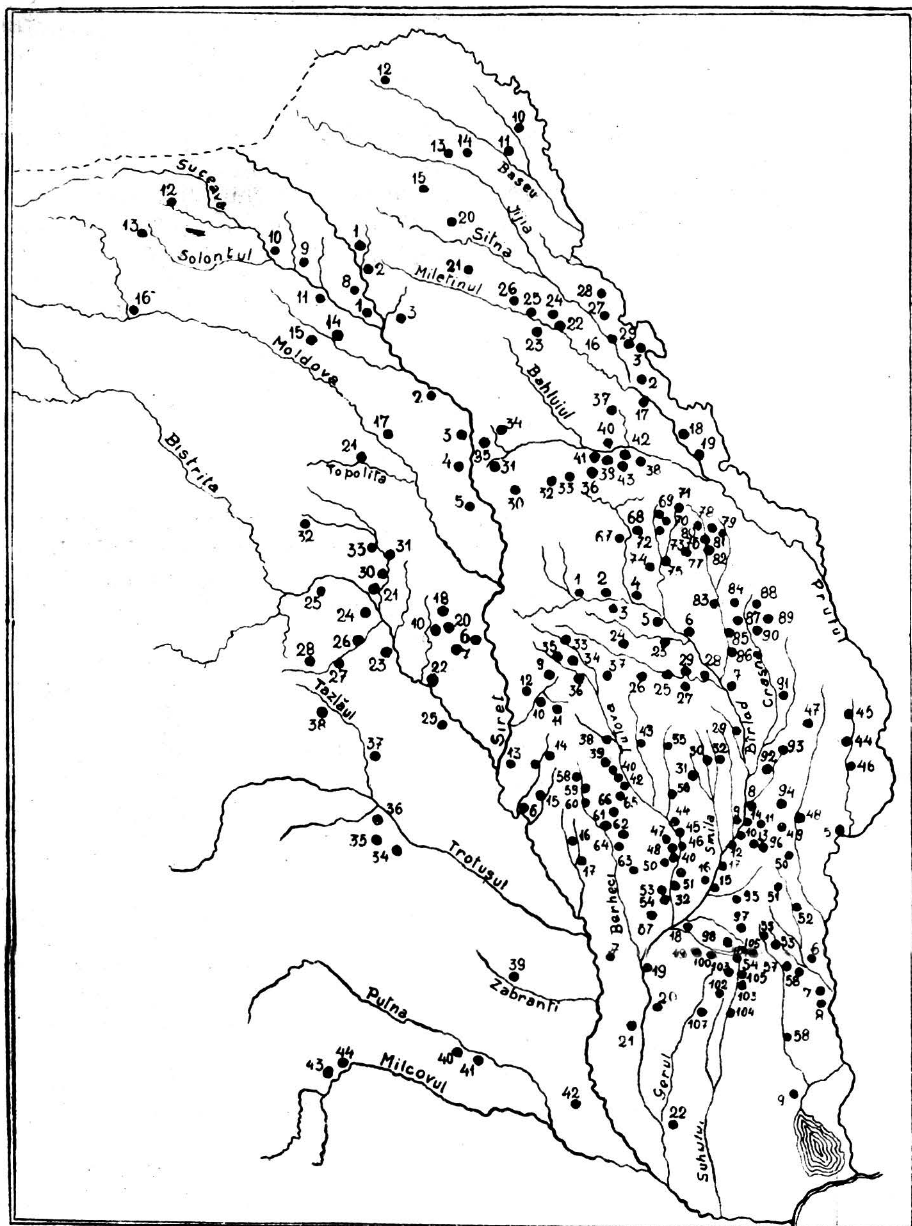
LE CNEZAT ET LA JUDÉCIE EN MOLDAVIE

Résumé

On ne peut pas considérer complètement résolus tous les problèmes concernant l'institution connue sous le nom de judécie ou cnezat, spécifique à la société roumaine dans les premiers siècles du moyen âge. Cette constatation a déterminé, l'auteur de la présente étude à reprendre les recherches dans ce domaine. Se fondant sur l'examen critique du matériel documentaire, il a établi que les deux termes (cneaz et jude) se réfèrent à la même institution de vieille origine romaine.

Le terme cneaz, emprunté à l'ancien slave, a été utilisé par les Roumains en même temps que le terme jude dans le sens de chef d'une communauté paysanne. On ne peut accepter comme juste l'hypothèse formulée par quelques historiens, considérant le cneaz comme étant un ancien maître du village, qui n'a pas été confirmé par le prince, tandis que le jude aurait été un simple agent du pouvoir central dans le village. Les unes comme les autres ont manifesté la tendance de devenir les propriétaires des communautés dont ils étaient les chefs. Quelques cnezes et judes ont réussi de parvenir à cette situation, ayant obtenu des princes la donation des village qu'il administraient, tandis que les autres se sont confondus dans la masse des paysans déchus à l'état de dépendance féodale.

L'auteur procède à la localisation des villages que les documents mentionnent par les formules: „on a été jude“, „on a été cneaz“, „on a été vataman“, un tel ou très simplement „on (un tel) a été“'. Ensuite il retrouve sur la carte ces villages. Il arrive ainsi à la conclusion que les personnes dont les noms sont accompagnés par une telle formule ont été les les agents d'une massive colonisation interne qui a eu lieu pendant la seconde moitié du XIV-e siècle et au début du XV-e siècle.

Satele din Moldova în care documentele menţionează cneji, juzi şi vătămani sau al căror nume este însoţit de expresia „unde a fost"

POPULAŢIA TÎRGULUI HUŞI ÎN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA

OBSERVAŢII PRIVIND STRUCTURA SOCIALĂ ŞI PROVENIENŢA

DE

GH. PLATON

Dezvoltarea tîrgurilor şi a oraşelor, funcţia economică a acestora, structura socială precum şi provenienţa populaţiei, constituie tot atîtea probleme importante de natură să reţină atenţia cercetătorului.

În noua noastră literatură istorică, au apărut, în ultima vreme, valoroase lucrări privind meseriile[1] şi comerţul sau structura socială[2]. În general, pe baza analizei unui material limitat, privind doar populaţia cîtorva oraşe şi tîrguri[3], s-au tras unele concluzii deosebit de interesante şi utile privind populaţia oraşului moldovenesc la jumătatea secolului al XIX-lea.

Problema va putea fi socotită epuizată şi ultimele concluzii desprinse numai atunci cînd vor fi cercetate în parte şi în manieră monografică trăsăturile specifice fiecărui oraş sau tîrg luat separat. Numai în felul acesta se poate ajunge la concluzii valabile şi definitive.

Este binecunoscută valoarea documentară pe care o prezintă în acest sens catagrafiile sau recensămintele fiscale, efectuate în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Cercetarea acestora este deosebit de dificilă deoarece, în cele mai dese cazuri, pentru stabilirea faptelor, a numărului de locuitori, a ocupaţiei acestora, a provenienţei, categoriei sociale şi a altor date necesare generalizărilor, se impune parcurgerea atentă a tuturor rubricilor în care indivizii sînt încadraţi nominal.

Pe baza unei asemenea investigaţii, făcute în catagrafiile tîrgului Huşi din prima jumătate a secolului al XIX-lea, în urma prelucrării

---

1 Vezi, de pildă, Şt. Olteanu, *Meşteşugurile din Moldova în secolul al XVIII-lea, Studii şi materiale de istorie medie*, vol III, Buc., 1959.

2 L. Boicu, *Despre structura socială a oraşului moldovenesc la mijlocul sec. XIX-lea*, «Studii», an. XVI, 1963, nr. 2, p. 281—306.

3 *Ibidem*.

datelor, am realizat un număr de tabele statistice care sînt anexate lucrării. Prin considerarea datelor cuprinse în statistici, prin interpretarea cifrelor incluse în aceste tabele, ca şi prin folosirea altor informaţii documentare, încercăm să desprindem unele concluzii referitoare la populaţia tîrgului Huşi. Rezultatele la care am ajuns se pot integra ca o parte într-o viitoare monografie istorică a oraşului, după cum, de asemenea, pot servi la completarea informaţiei cercetărilor care au în vedere dezvoltarea oraşului şi a vieţii orăşeneşti la nivelul întregii ţări.

I. Catagrafia din 1820 este primul document complet cunoscut pînă acum [4]. Analiza acesteia presupune înlăturarea unor grave dificultăţi provenite din impreciziunea informaţiilor. Din această cauză, stabilirea riguroasă şi exactă a datelor privind ocupaţia şi provenienţa locuitorilor este deosebit de dificilă, dacă nu chiar imposibil de realizat. În primul loc, spre deosebire de catagrafiile regulamentare, aşa cum vom avea prilejul să constatăm în continuare, în cea din 1820 populaţia nu este trecută diferenţiat. Singura distincţie care se face — insuficientă însă pentru determinarea integrală a aspectelor care le urmărim — este repartizarea indivizilor pe categorii fiscale, în raport cu poziţia şi îndatoririle acestora faţă de fisc. În document însă, indivizii nu apar grupaţi nici măcar pe categorii fiscale. Astfel, de pildă, hrisovoliţii sînt inseraţi în raport cu numărul hrisovului în care figurează, în timp ce slugile, scutelnicii şi breslaşii precum şi diversele categorii de slujitori, sînt trecuţi, fără a se păstra vreo ordine anumită, cu indicaţia boierilor la care slujesc sau a instituţiilor pe care le deservesc.

Lipsa aproape completă a indicaţiilor nu ne permite să facem decît observaţii parţiale cu privire la provenienţa populaţiei. În schimb însă, ocupaţia — în cele mai dese cazuri — o putem stabili călăuzindu-ne după numele indivizilor care, de multe ori, indică, în acelaşi timp, şi meseria sau ramura comerţului. Adoptînd această metodă — singura indicată în cazul de faţă — am izbutit, parţial, desigur, să desprindem cu oarecare certitudine, o parte din numărul negustorilor şi meseriaşilor repartizaţi pe ramuri. Separarea a fost cu atît mai dificilă, cu cît, în afară de cei cu hrisov, încadraţi într-o categorie precisă, restul negustorilor şi al meşterilor trebuie căutat în interiorul celorlalte categorii : birnici, rupte de vistierie, sudiţi, slugi, hrisovoliţi ş.a.

Tabelul realizat în urma repartizării indivizilor înscrişi în catagrafia din 1820 [5] totalizează un număr de 873 familii. Numărul tuturor locuitorilor poate fi obţinut prin înmulţirea convenţională cu cinci. În urma acestei operaţii, obţinem suma de 4365 care reprezintă, cu aproximaţie, numărul total al locuitorilor tîrgului Huşi în anul 1820 [6].

---

[4] Informaţii parţiale asupra populaţiei Huşului se găsesc şi în „condica liuzilor" care reprezintă recensămîntul fiscal din 1803. Aici însă, din raţiuni care nu le cunoaştem, este trecută numai populaţia evreiască care însumează 42 capi de familie. De asemenea, este inserat numărul locuitorilor din Corni şi Broşteni, sate care nu intraseră, probabil, definitiv în componenţa tîrgului. Cf. *Uricarul* VIII, p 242—243, 251.

[5] Arh. St. Iaşi, Tr. 166, op. 184, nr. 14. Anexa nr. 1.

[6] În statistică nu au fost incluşi boierii.

Analiza condiţiei sociale şi a provenienţei categoriilor de locuitori înscrişi în catagrafie, cu toate limitele impuse de sărăcia informaţiilor, oferă totuşi unele aspecte interesante asupra cărora vom stărui în continuare.

Începem cu cîteva observaţii privind categoria slugilor, cea a scutelnicilor şi breslaşilor.

În conformitate cu obiceiul, respectat de dispoziţiile Vistieriei, boierii, în raport cu rangul, aveau dreptate să scutească un număr de oameni sub denumirea de scutelnici şi slugi. De asemenea, aceloraşi boieri, în funcţie de întinderea moşiilor, li se afecta şi un număr corespunzător de slugi ale moşiilor şi de breslaşi. În schimbul unor scutiri de natură fiscală, variabile în raport cu calitatea [7], indivizii respectivi care, în mod legal, trebuiau recrutaţi exclusiv din categoria birnicilor de starea a II-a şi a III-a, erau obligaţi să presteze anumite servicii persoanei sau instituţiei în favoarea căreia era acordată scutirea. Normele legale însă, arareori erau respectate de boieri în exercitarea acestui privilegiu prin excelenţă feudal.

În primul rînd, în funcţie de rangul şi de influenţa corespunzătoare conferită acestuia, boierii scuteau un număr cu mult mai mare de asemenea oameni. Apoi, în al doilea rînd, nu erau respectate nici condiţiile cu privire la modalitatea recrutării.

Boierii, ca şi instituţiile, de atlfel, pentru a mări eficacitatea privilegiului, scuteau, în general, oameni mai înstăriţi care preferau să adopte această calitatea pentru a scăpa mai ales de havalele care, în anumite împrejurări, erau deosebit de împovărătoare. În schimbul scutirii, breslaşii, scutelnicii şi slugile fie că prestau efectiv anumite servicii — aceasta se întîmpla mai frecvent acolo unde erau în număr mai redus — fie că îşi menţineau libertatea de mişcare plătind stăpînului o anumită redevenţă în bani sau în natură.

De multe ori, cînd într-adevăr oamenii scutiţi erau săraci, stăpînii le plăteau şi birul obligîndu-i, în acest fel, la o cantitate sporită de muncă [8].

În legătură cu „oamenii de scuteală", denumire generică adoptată pentru categoriile discutate mai sus [9], trebuie reţinută o altă trăsătură importantă, caracteristică şi tîrgului Huşi în perioada în care se plasează catagrafia analizată. Conform unei practici feudale — care nu mai era însă justificată de gradul de dezvoltare a economiei şi a pieţei interne la acea dată — stăpînii feudali scuteau, printre alţii, diverşi

[7] Scutelnicii erau scutiţi numai de havalele, pe cînd, uneori, slugile erau scutite şi de bir şi de havalele.

[8] Pentru informaţii asupra acestor categorii de locuitori, cf. A. Pricop, *Contribuţii privind scutelnicia în Moldova, Studii şi articole de istorie*, vol. II, Buc., 1957, Gh. Ungureanu, *Despre breslaşi. Contribuţie la cunoaşterea categoriilor fiscale din Moldova înainte de Regulamentul Organic* în „Arhivele Statului, 125 ani de activitate 1851—1956", Buc. 1956, p. 259—285.

Gh. Platon, *Comisiile de revizie din Moldova şi activitatea lor în anii 1830—1831, Studii şi materiale de istorie modernă*, vol. I, Buc., 1957.

[9] Gh. Ungureanu, *op. cit.*

meşteri care efectuau anumite servicii domestice legate de meşteşugul ce-l practicau, atunci cînd nu-şi răscumpărau scutirea, aşa cum am mai amintit, plătind o redevenţă în schimbul căreia îşi puteau exercita nestingheriţi meşteşugul sau o anumită ramură de comerţ. La fel stăteau lucrurile şi cu oamenii scutiţi de instituţiile ecleziastice sau laice [10].

Tot în rîndul acestor categorii se încadrau şi mulţi dintre acei inseraţi în catagrafie sub denumirea de bejenari. Aceştia erau oameni străini, veniţi de peste hotare şi stabiliţi în Principat. Pentru a-i atrage, Vistieria le acorda anumite avantaje şi mai cu seamă o scutire generală de dări pe termen de cinci ani. După expirarea termenului, aceştia intrau în categoria birnicilor şi urmau condiţia acestora. Astfel, un număr de 42 bajenari incluşi în catagrafie cu menţiunea că sînt veniţi de cinci ani, au calitatea de slugi fiind „supuşi" la diferiţi boieri.

Trebuie notat că în afara slugilor acordate stăpînilor în virtutea unor privilegii feudale, întîlnim — în număr mai redus, fireşte — şi oameni care au contractat cu stăpînii lor raporturi de altă natură, de muncă salariată [11].

Munca salariată era încă la începutul răspîndirii sale. Ea va deveni mai frecventă în cadrul vieţii orăşeneşti atunci cînd, o dată cu aplicarea dispoziţiilor Regulamentului Organic, o serie de privilegii feudale, printre care şi acel al „oamenilor de scuteală", vor fi abolite.

Este interesant de constatat că, pînă în preajma datei cînd s-a întocmit catagrafia — după cît se pare — tîrgul Huşi nu a avut birnici, categorie care constituia masa principală a contribuabililor. Cei 153 indivizi incluşi acum în această categorie cu specificaţia „trecuţi", fuseseră mai înainte, aşa cum se notează textual în catagrafie, „supuşi" la diferiţi boieri — în calitate de slugi, breslaşi şi scutelnici, desigur — care plăteau pentru dînşii dările cuvenite fiscului. Condiţia acestora, ca şi a tuturor „oamenilor de scuteală" în general, era modestă. Merită reţinută notaţia din catagrafie, potrivit căreia aceşti oameni, „neavînd cară şi boi şi fiind nişte săraci, cărora hrană le este cu munca pe la alţii", au fost scutiţi de havalele [12]. De asemenea, este important şi faptul că în rîndul acestora se găseşte un număr apreciabil de negustori şi meşteri [13]. Presupunem că includerea lor în rîndul birnicilor s-a făcut în urma controlului făcut cu prilejul lucrărilor catagrafice, cînd s-a constatat, probabil, că feudalii locali sau ecleziastici scuteau prin abuz

[10] Astfel, de pildă, din cinci oameni care figurează ca slugi ale banului D. Iamandi, doi sînt cibotari. De asemenea, cele patru slugi ale economului Iani aveau următoarele profesiuni: croitor, cibotar, pînzar, crîşmar. La fel, printre cele 29 slugi ale Episcopiei, distingem: 3 chelari, 3 cibotari, un mumgiu, un olar şi un mahal, iar în rîndul celor 14 scutelnici ai cişmelelor sînt 2 ceşmegii, 3 chetrari, un abager, un bacal, etc. Arh. St. Iaşi, Tr. 166, op. 184, nr. 14. passim.

[11] Calitatea aceasta o posedau, de pildă, cei şapte oameni, foşti bejenari, tocmiţi argaţi cu leafă la paharnicul Gh. Duca, pe moşia Broşteni. Ibidem, f. 243—244. Vezi explicaţii detaliate în anexa I.

[12] Ibidem.

[13] După nume, distingem 37 meseriaşi, 5 negustori şi alte profesiuni diverse: 7 arnăuţi, un pîndar etc. Ibidem.

un însemnat număr de oameni. S-ar putea presupune, de asemenea, în lipsa unor informaţii precise, că o însemnată parte din numărul acestora provin din sate. În sprijinul acestei presupuneri menţionăm faptul că în dreptul unui număr de patru slugi se face specificaţia că indivizii respectivi sînt legaţi în continuare cu birul de satele de unde au provenit [14]. La cei veniţi mai de multă vreme şi care, probabil, acum, o dată cu noua aşezare a birului, au fost incluşi între contribuabilii tîrgului, nu se mai face nici o specificaţie.

Unele observaţii interesante se desprind şi din analiza datelor inserate cu prilejul înscrierii categoriei reprezentate de ruptele vistieriei [15].

Indivizii intraţi în această categorie îşi reglementau îndatoririle faţă de fisc prin învoieli speciale. Obligaţiile băneşti, variabile de la om la om, erau înscrise în nişte documente individuale numite peciuri [16]. Mulţi dintre ei erau negustori sau meşteri şi — ceea ce este mai important de reţinut — majoritatea proveneau din birnici sau slugi boiereşti. Calitatea de rupte ale vistieriei, care le conferea anumite avantaje în raport cu populaţia birnică, mai ales, o căpătaseră la date variind între anii 1810—1815 [17].

Pentru celelalte categorii de locuitori, hrisovoliţi cu sau fără dare — ale căror obligaţii faţă de fisc erau reglementate prin hrisoave speciale de privilegii, acordate în special celor veniţi de peste hotare şi interesaţi, îndeosebi, în diferite ramuri de negoţ — mazili, ruptaşi, supuşi străini, slujitori ai posturilor (la diferite instituţii din tîrg) şi pentru priviligheţi care, de asemenea, îşi căpătau calitatea pe bază de privilegiu special, nu se fac alte menţiuni în afara celor strict legate de latura tehnică a recensămîntului [18].

În lipsa unor indicaţii speciale [19], de natură să ne dea o imagine exactă asupra populaţiei de negustori şi meşteri, considerînd — aşa cum am mai arătat — că, în cele mai multe din cazuri, numele indică totodată şi meseria, am desprins — acolo unde numele era concludent, fireşte — numărul negustorilor şi al meşterilor. Cifrele [20], deşi aproximative, ilustrează marea diversitate a meseriilor constituind un indiciu important privitor la profilul economic al tîrgului.

În general vorbind, la începutul deceniului al treilea al secolului trecut, populaţia, relativ numeroasă a tîrgului Huşi, era împărţită în raport cu normele feudale de organizare financiară şi socială, în diverse categorii între care, statul şi orînduirea care-l genera, creasе o serie de bariere artificiale care făceau deosebit de dificilă trecerea de la o stare la alta, cauză din care prefacerile sociale aveau o des-

---

[14] Un mazil plăteşte dajdia la ţinutul Tutova iar ceilalţi trei, birnici, plătesc în continuare darea cu satul Cerţăşti. Ibidem. Vezi şi Anexa nr. 1.
[15] Ibidem.
[16] În unele cazuri întîlnim şi cîte doi figurînd în acelaşi peci.
[17] Arh. St. Iaşi, Tr. 166, op. 184, nr. 14, f. 49—50.
[18] Vezi Anexa nr. 1.
[19] Precizările lipsesc chiar şi la cei 58 negustori hrisovoliţi incluşi în catagrafie.
[20] Vezi Anexa nr. 1.

fășurare deosebit de lentă.Regulamentul Organic, desființînd în bună parte practicele financiare ale vechiului regim și organizînd sistemul fiscal pe baze moderne, desființînd în același timp și o mare parte din categoriile fiscale și privilegiile anterioare, a dat un impuls deosebit, printre altele, și dezvoltării vieții orășenești. Și asupra Hușului, noile prefaceri au introdus schimbări sensibile ilustrate, printre altele, de recensămîntul fiscal din 1831—1832 al cărui cuprins îl analizăm în continuare.

II. Catagrafia din 1831—1832 oferă o imagine care se deosebește într-o manieră sensibilă de cea exprimată de recensămîntul din 1820. În afară de faptul că populația a crescut simțitor, repartizarea acesteia pe categorii, după criterii mai judicioase, ne dă posibilitatea să extindem observațiile legate mai ales de structura socială.

În realizarea tabelelor statistice reproduse în anexe [21], am folosit și am combinat date existente în lucrări cu caracter deosebit. Am utilizat pe acele care ni s-au părut că exprimă o situație mai apropiată de realitate și care, prin aceasta, permit observații mai largi.

Astfel, statistica generală privind „toate treptele supusă dărilor și a celor ce să scutescu" [22], reprezintă, după cît se pare, un compromis sui generis între vechiul și noul sistem de alcătuire a lucrărilor de acest gen. În general, formularul este riguros întocmit și ilustrează, în parte, ordinea stabilită și în acest domeniu de prescripțiile regulamentare. Din păcate însă, în cazul de față, probabil, catagrafia reprezintă o etapă în care dispozițiile fiscale ale noii legiuiri nu intraseră încă în vigoare în toată plenitudinea lor. Numai așa se poate explica confuzia provocată de încadrarea unui însemnat număr de locuitori în categoria slugilor — pe care Regulamentul Organic o desființase — precum și în aceea a burlacilor și slugilor fără căpătăi sau a pîndarilor de la vii.

Regulamentul Organic — desființînd toate aceste categorii — încadrase indivizii aparținînd acestora în două grupe mari : în aceea a birnicilor și a oamenilor fără căpătăi.

Cu toate acestea, am preferat această lucrare unei alteia [23] care, deși are locuitorii inserați conform dispozițiilor Regulamentului, nu este în schimb completă și nici nu conține indicații de detaliu. Considerarea însă a datelor din ambele lucrări este utilă pentru formarea unei imagini mai veridice asupra populației tîrgului Huși la începutul deceniului al IV-lea al secolului trecut.

În catagrafia pe care o analizăm [24], sînt incluși un număr de 2421 indivizi, încadrați în diverse categorii. Utilizînd procedeul amintit, al înmulțirii cu cinci, — considerînd numărul mare al văduvelor, al burlacilor, al slugilor și al celor fără căpătăi — trebuie să admitem că populația tîrgului se ridica aproximativ la 6 000—7 000 suflete ceea ce reprezintă o creștere notabilă față de anul 1820.

---

21 Vezi Anexele II—V.
22 Arh. St. Iași, Tr. 885, op. 1011, nr. 156. Anexa II.
23 Arh. St. Iași, Tr. 885, op. 1011, nr. 164. Vezi Anexa II, nota nr. 2.
24 Ibidem, nr. 156, 157, Anexa II—IV.

Schimbările nu sînt însă reflectate numai de modificarea raportului cantitativ. Au loc transformări corespunzătoare şi în structura socială, aşa cum se degajă din analiza datelor inserate în documentele la care ne referim.

Un prim fapt care se desprinde evident este gradul de răspîndire a muncii salariate. În afara slugilor care reprezentau încă pe oamenii scutiţi în conformitate cu privilegiile feudale — dar care, potrivit noilor dispoziţii, urmau să treacă o parte în categoria birnicilor iar alta în aceea a oamenilor angajaţi cu salariu — categoria masivă a salariaţilor este grupată la cele trei rubrici în care sînt incluşi burlacii, slugile şi cei fără căpătăi, pîndarii de la vii şi indivizii încadraţi în diferite servicii pendinte de administraţia tîrgului [25].

Indivizii cuprinşi în prima din categoriile amintite mai sus, sînt — cel mai frecvent — indicaţi drept „burlaci, slugi sau argaţi pe la dugheni şi neguţitori" sau „slugi pe la dugheni şi argaţi pe la neguţitori sau alţii", ori, simplu, „argaţi pe la unii şi alţii..., slugi boiereşti din ogrăzi". Majoritatea acestora, ca şi pîndarii stabiliţi la viile din podgoria tîrgului, deşi menţiunile în acest sens lipsesc, sînt veniţi cu siguranţă din sate. Pîndarii, care în schimbul serviciului prestat primeau salarii, se stabileau la viile din cele şapte ocoale situate în vecinătatea tîrgului : Turbata, Dricul, Ochiuri, Ograda, Pleşul, Srilovăţul şi Şara [26].

Cît despre cei cuprinşi în a treia categorie, proveniţi, probabil, din birnicii tîrgului şi ai satelor, în schimbul unei remuneraţii corespunzătoare, prestau servicii în calitate de slujitori ai posturilor, la căpitanul de tîrg sau la isprăvnicie precum şi în aceea de ciocli sau cvartalnici [27].

Trecînd peste unele explicaţii în legătură cu celelalte categorii de locuitori înscrişi în catagrafie [28], găsim util să ne oprim mai mult asupra categoriei reprezentate de negustori şi meşteri [29].

Spre deosebire de catagrafia precedentă, din 1820, în care negustorii şi meşterii nu puteau fi desprinşi decît după nume, acum aceştia sînt trecuţi separat, pe categorii şi stări. Faptul acesta ne oferă posibilitatea să desprindem unele concluzii deosebit de interesante. Mai mult decît atît, în catagrafia din 1831—1832, sînt inseraţi separat negustorii şi meşterii cu sau fără dugheni. De asemenea, din analiza *nominală* a documentului, se poate obţine un raport numeric între cei care aveau prăvălii în deplină proprietate şi acei care îşi exercitau comerţul sau meseria în prăvălii închiriate. Aceste date sînt importante pentru stabilirea profilului economic al tîrgului.

O constatare generală care trebuie făcută din capul locului este aceea că numărul total al negustorilor şi meseriaşilor — în calcul includem şi pe sudiţi — (611) reprezintă, aproximativ, un sfert din în-

---

25 Vezi Anexa II.
26 Arh. St. Iaşi, Tr. 644, op. 708, nr. 300, tom. III, f. 74—88. Anexa II.
27 Anexa II.
28 Explicaţiile necesare la Anexa II.
29 Anexa III.

treaga populaţie. În aprecierea de ansamblu însă, trebuie să ţinem în seamă faptul că mulţi dintre cei înscrişi între negustori şi meşteri de starea sau treapta a III-a cu dugheni proprii sînt, în realitate, calfe [30]. De asemenea, acei încadraţi în categoria acelor fără dughene, în mod exclusiv, sînt lucrători la domiciliu sau în dughenile altora.

Cu toate rezervele care decurg din considerarea acestor date, putem admite totuşi că tîrgul era un important centru economic de producţie şi schimb. Raportînd cantitatea de mărfuri comercializată şi acea produsă de meşteşugarii locali la numărul negustorilor şi al meşterilor — şi procedeul ni se pare rezonabil — desprindem concluzia că mărfurile existente pe piaţă depăşeau cu mult nevoile locale, ele fiind plasate, cu siguranţă şi la sate. Presupunerea aceasta este verificată, de altfel, de multe documente contemporane care atestă volumul apreciabil al acestui schimb.

În afara aprecierilor generale schiţate mai sus, se impun şi unele observaţii de detaliu capabile să lărgească sfera informaţiilor privind structura socială.

Astfel, trebuie precizat, — aşa cum am notat şi mai sus — că nu toţi cei 213 negustori şi meşteri indicaţi ca avînd dugheni, erau, în acelaşi timp, şi proprietarii acestora. Faptul că mai mult de jumătate dintr-înşii — un număr de 121 — îşi exercitau comerţul sau meseria în dugheni cu chirie, ne poate duce la formularea — făcută cu toată circumspecţia — potrivit căreia aceştia constituiau, în general, elemente noi, încadrate de curînd în viaţa economică a tîrgului.

Dacă avem în vedere şi numărul de calfe incluse arbitrar, de cel care a alcătuit catagrafia, în rîndul negustorilor sau al meşterilor de categoria a III-a — notaţiile marginalii indică doar un număr de 15 asemenea indivizi [31] — obţinem o imagine apropiată de realitate în privinţa populaţiei de negustori şi meşteri.

Este interesant de semnalat că din indicaţiile care se dau — deşi nu se poate constata mediul social din care provin negustorii şi meşterii — se desprinde totuşi că pentru a intra în rîndul acestora indivizii trebuiau să aparţină unor anumite categorii sau cel puţin să aibă mijloacele corespunzătoare. Majoritatea lor provin din rîndul hrisovoliţilor, privilighetilor sau ruptelor de vistierie. Putem presupune că fac parte din categorii mai modeste, unii provenind chiar dintre ţărani, acei dintre negustori şi meşteri care sînt incluşi în rubrica „orînduiala care se află" sub denumirea de „burlaci" şi cei care „au dat oameni de strajă". Merită reţinut şi faptul că mulţi dintre negustorii şi meşterii indicaţi a avea dugheni, unii de starea sau treapta I, sînt în categoria slugilor. Pentru a scăpa de vexaţiile perioadei preregulamentare, elementele lucrative ale populaţiei orăşeneşti preferau să se încadreze în categoria oamenilor de scuteală. În schimbul unei redevenţe băneşti, cel mai adesea, aveau libertatea să se consacre nestingherit comerţului sau meseriei. În aceeaşi categorie — şi din

[30] Arh. St. Iaşi, Tr. 885, op. 1011, nr. 156, passim.

[31] Întîlnim astfel, de pildă, 3 calfe în dugheana lui Zaharia bogasierul, 4 calfe de bacali, o calfă de pitar „pe la cei ce poate găsi de lucru", etc.

aceleaşi cauze — intra şi o mare parte din negustorii şi meşterii fără dugheni. Aceştia, în majoritatea lor de starea sau treapta a treia, fie că lucrau sau îşi exercitau comerţul la domiciliu, fie că, în calitate de calfe sau de lucrători salariaţi, lucrau la cei mai cu stare. În catagrafie aceştia sînt trecuţi sub denumirea generică de *„neguţători şi alţii fără dugheni care lucrează şi pe la casile lor şi pe la alţii"* (s. n. Gh. P.).

Dintre cei trecuţi în rîndul negustorilor, majoritatea sînt precupeţi „pe afară" cu de-ale mîncării", negustori „din picioare" şi de vite, alţii fiind în acelaşi timp, „muncitori de pămînt şi precupeţi pe afară cu de toate (8 lipoveni)", velniceri care „lucrează velniţă la casăle lor" (2), restul fiind calfe de băcali (2), tocmiţi la căsăpie (2) sau argaţi (1), calfe sau ucenici la dughenile abagerilor (6) etc.

Dintre cei din această categorie încadraţi în rîndul meşterilor, unii lucrează la casele lor, alţii lucrează şi pe la caselor lor şi pe la alţii „unde pot găsi", iar cei mai mulţi „lucrează pe la alţii pe unde pot găsi". Prin condiţia lor, aceştia se apropiau mai mult de lucrătorii salariaţi. Mai mult decît argaţii propriu-zişi sau oamenii fără căpătăi, al căror contract, de cele mai multe ori, era temporar, parte dintr-înşii fiind legaţi în continuare de agricultură, aceştia, deşi încadraţi în rîndul negustorilor şi al meşterilor, alcătuiau în fond contingentul stabil al forţei de muncă salariate, fiind mai apropiaţi din punct de vedere juridic de condiţia oamenilor liberi.

Un important contingent de negustori şi meşteri este inclus în categoria supuşilor străini, a sudiţilor [32].

Merită subliniat faptul că în condiţiile lipsei de siguranţă şi stabilitate caracteristice perioadei anterioare Regulamentului Organic, mulţi dintre negustorii autohtoni — în afara altor practici la care ne-am referit — preferau să intre în categoria supuşilor străini în care, la adăpostul jurisdicţiei consulare, puteau să-şi desfăşoare nestingherit comerţul sau meseria. La începutul perioadei regulamentare, oficialitatea moldoveană privea cu îngrijorare proporţiile atinse de acest fenomen [33]. În tabelul nostru, în această categorie, sînt incluşi, cu menţiune expresă, un număr de 12 oameni.

Observaţiile făcute pe marginea statisticii precedente privitoare la populaţia de negustori şi meşteri, sînt întru totul valabile şi pentru sudiţi. Se mai impune doar o ultimă constatare. În rîndul acestei populaţii se distinge un puternic contingent de sîrbi şi bulgari. Colonia bulgară din Huşi, aşa cum se desprinde şi din catagrafia supuşilor străini de naţionalitate bulgară, era foarte puternică [34]. Nu este surprinzător

---

[32] Anexa IV.

[33] Gh. Platon, *Comisiile de revizie din Moldova şi activitatea lor în anii 1830—1831, Studii şi materiale de istorie modernă*, Buc., 1957, p. 62.

[34] Arh. St. Tr. 885, op. 1011, nr. 157, Anexa IV. Pentru numărul şi vechimea bulgarilor din Huşi vezi Melchisedek, *Cronica Huşilor şi a Episcopiei*, Buc., 1869, I. Gugiuman, *Migraţiunea sezonală a bulgarilor grădinari huşeni*, „Sociologia Românească", IV, nr. 1—3, ianuarie—martie 1939, p. 72—76.

faptul că în timpul anului 1839, complotul condus de Ioniță Popovici — descoperit la Iași — legat probabil de mișcările bulgarilor din sudul Dunării, a avut ramificații și în colonia bulgărească din Huși [35].

În afara statisticelor pe marginea cărora am făcut observațiile de mai sus, la începutul anului 1832 s-a mai alcătuit o statistică cu caracter general [36]. Aceasta, bazată pe alte criterii, deosebite de cele prevăzute de instrucțiunile regulamentare, cuprinde un număr de 4817 suflete. Din analiza rubricilor se constată însă că situația este departe de a fi completă. Toate categoriile sociale sau fiscale detaliat prezentate în cealaltă catagrafie sînt incluse aici în o rubrică ce poartă titlul generic de „clasis mai de gios cu a lor familii și slugi".

Importanța acestei statistici constă în aceea că în ea sînt incluși și boierii. De asemenea, sînt trecute femeile și copiii. Interesul acesteia mai rezultă și din acea că, separat, se indică numărul vitelor posedate de locuitori, acel al imobilelor și al instalațiilor industriale [37].

În general, considerînd datele statistice menționate, constatăm că la începutul perioadei regulamentare tîrgul Huși avea o populație puternic diferențiată, în care, alături de o numeroasă pătură de negustori și meșteri, avem un însemnat contingent de lucrători salariați încadrați în diverse categorii. Spre deosebire de anul 1820, sub aspect demografic, tîrgul nostru a cunoscut un real progres care va fi și mai evident în perioada marcată de aplicarea prevederilor Regulamentului Organic [38].

III. După trecerea termenului de șapte ani, în 1838, se face o nouă catagrafie. De această dată, sînt respectate cu strictețe prevederile regulamentare [39]. În tabelele statistice, indivizii apar grupați numai în categoriile fiscale recunoscute de organizarea financiară a noii legiuri. Dispar acele categorii incluse în catagrafia anterioară la rubrica burlacilor, a pîndarilor de la vii sau a slugilor. În schimb, crește numărul birnicilor, categorie în cuprinsul căreia sînt incluși mulți dintre indivizii notați mai sus.

Pare surprinzător — la prima vedere — că totalul indivizilor stabilit de recensămîntul din 1838 se ridică abia la cifra de 2 127 [40]. Ar rezulta că, în perioada de șapte ani scursă de la intrarea în vigoare a Regulamentului Organic, nu s-a înregistrat nici un spor în rîndul

---

[35] Astfel, căpitanul Cerne sîrbul, unul dintre cei trei foști voluntari în armata rusă, consemnat în tabelul statistic al anexei III, făcea parte din conducerea complotului. Cf. Gh. Platon, *Complotul lui Ioniță Popovici din anul 1839 din Moldova*, în manuscris.

[36] Arh. St. Iași, Tr. 644, op. 708, nr. 311, Anexa V.

[37] Aflăm astfel că tîrgul avea 1217 case și 749 instalații industriale, dintre care: 26 velnițe și 717 așa numite fabrici, în realitate ateliere. În rîndul acestora sînt menționate: 5 fabrici de luminări, una de pălării, 10 de piele, una de găitanuri, 8 de săpun prost, 5 fierării și 700 (războaie, probabil) de mătase și lînă. Din nefericire, indicațiile se mărginesc la atît. Nu se specifică numărul lucrătorilor.

[38] În aprecierea situației generale trebuie avut în vedere faptul că în anul 1834 capitala ținutului a fost mutată de la tîrgul Fălciu la Huși.

[39] Arh. St. Iași, Tr. 1316, op. 1488, nr .1285, și 533, f. 89 și 103—105. Anexa VI.

[40] În urma reviziei făcute la sfîrșitul anului 1838 au mai fost adăugați un număr de oameni. Vezi Anexa VI.

populaţiei. Dimpotrivă, suma este chiar mai redusă. Aceasta se datorește faptului că în tîrg — și acesta era un fenomen cu caracter general — exista o puternică fluctuaţie mai ales în rîndul „oamenilor fără căpătăi" care, în general, fiind lucrători salariaţi, mai ales în serviciile domestice, rămîneau în tîrg doar atîta vreme cît dura contractul încheiat de obicei pe termen scurt.

În lipsa unor schimbări cantitative vizibile, s-au operat, după cît se pare, anumite modificări cu caracter calitativ. Astfel, diversele categorii în care erau încadraţi locuitorii au căpătat mai multă stabilitate sub regimul promovat de Regulamentul Organic.

Din păcate, spre deosebire de lucrarea anterioară, catagrafia din 1838, din cauza sărăciei datelor, nu permite alte observaţii privitoare la structura socială decît cele făcute direct pe marginea tabelului. Lipsa şi a altor notaţii nu îngăduie aprecieri referitoare la provenienţa diverselor categorii de locuitori. Mai mult chiar, în afară de populaţia evreiască, nici negustorii şi meşterii nu sînt clasificaţi diferenţiat, pe ramuri de negoţ sau meserii.

Cu toate aceste neajunsuri, catagrafia din 1838 reprezintă, prin informaţiile care le oferă, o punte de legătură necesară spre cealaltă statistică realizată în urma recensămîntului fiscal din 1845 care, prin modul de alcătuire şi prin datele ce le cuprinde, constituie documentul cel mai important pentru tratarea problemelor care fac obiectul cercetării noastre.

IV. În catagrafia din 1845 sînt incluşi nominal un număr de 2 423 de indivizi [41]. În general, în raport cu statistica anterioară, sporul populaţiei este puţin sensibil. Cifra va rămîne — în general — staţionară şi în perioada următoare. Faptul este confirmat, aşa cum vom vedea în continuare, de catagrafia din anul 1851.

Această aparentă stagnare, într-o perioadă care marchează un progres evident în toate ramurile activităţii economice, îşi are explicaţia sa bine determinată. Tîrgul Huşi, ca în general toate celelalte centre orăşeneşti ale Moldovei, fiind lipsit de industrie manufacturieră dezvoltată, nu putea absorbi forţa de muncă ce devenea tot mai răspîndită pe piaţa internă a Moldovei. Această forţă însă, neputîndu-şi găsi plasament decît în slabă măsură în mediul urban, era înghiţită, în cea mai mare parte, tot de agricultură.

Astfel, de pildă, tîrgul Huşi avea o evident de limitată capacitate de a absorbi mîna de lucru salariată. Sectoarele care necesitau o asemenea forţă de muncă erau cel domestic în special, în care includem şi slugile şi calfele de la negustori şi meşteri, sectorul de stat, care oferea unui număr restrîns de indivizi, posibilitatea de angajare în serviciile publice şi, în sfîrşit, sectorul viticol — destul de puternic reprezentat în tîrg şi în împrejurimile acestuia. Numeroşi indivizi, proveniţi mai ales din sate, găseau angajamente ca pîndari sau vieri.

[41] Arh. St. Iaşi, Tr. 1423, op. 1619, nr. 987, 988, 989. Anexa XI.

O dată satisfăcute necesităţile limitate ale acestor sectoare, posibilităţile de pătrundere şi stabilire în tîrg pe alte căi erau deosebit de dificile. Făcînd abstracţie de faptul că mutarea în oraşe — pe cale legală, fireşte — implica în prealabil prezentarea dovezii de exercitare a dreptului de proprietate în cuprinsul tîrgului, stabilirea în centrele urbane presupunea o stare materială prosperă, mai ales pentru birnici sau pentru acei care doreau să exercite un comerţ oarecare sau să profeseze o meserie.

Aşa stînd lucrurile, stagnarea relativă a elementului demografic nu mai poate surprinde. De asemenea, mai trebuie reţinut un fapt. Cu excepţia sectorului de stat — al funcţiilor publice — şi într-o oarecare măsură a celui viticol, sectorul domestic, mai ales, se caracterizează printr-o puternică fluctuaţie. Indivizii încadraţi aici, în majoritate, încheiau contracte pe termen scurt la expirarea cărora plecau în alte părţi. Locurile rămase libere se completau cu oameni proaspăt veniţi. Circuitul însă, în mare vorbind, rămînea închis.

Aceste observaţii preliminarii vor întregi pe acele care se desprind din analiza datelor oferite de catagrafia din 1845.

De la început, frapează numărul mare al locuitorilor birnici şi al căpătăierilor. Aceştia, luaţi la un loc, depăşeau un sfert din totalul populaţiei (648 oameni) [42]. Dacă avem în vedere şi faptul că numărul negustorilor şi al meşterilor, împreună cu calfele acestora, se ridică la 908 (dintre care 352 calfe) [43] oameni, desprindem o concluzie deosebit de importantă cu privire la profilul economic al tîrgului. Huşul, ca şi majoritatea celorlalte centre orăşeneşti ale Moldovei, avea un pronunţat caracter comercial şi meşteşugăresc. O însemnată parte a populaţiei însă se ocupa cu agricultura care continua să fie ramura principală de activitate. Profilul acesta reflectă şi mai pregnant starea de lucruri la care ne-am referit mai sus.

Diversitatea notaţiilor din catagrafie permit observaţii cu mult mai variate în comparaţie cu statisticile anterioare.

Deşi informaţiile în legătură cu provenienţa şi ocupaţiile nu sînt complete, ele permit totuşi observaţii pline de interes [44]. În primul rînd, se verifică faptul că stabilirea ţăranilor la oraş, cu scopul de a scăpa de obligaţiile feudale, constituia un fenomen real. Un număr de cel puţin 47 birnici şi 48 căpătăeri sînt indicaţi ca fiind proveniţi din sate în intervalul de timp scurs între cele două catagrafii. Pentru perioada aceasta şi pentru cea următoare avem importante mărturii documentare din care rezultă că un însemnat număr de locuitori ai satelor — mulţi din categoria fruntaşilor — s-au stabilit în diverse tîrguri şi în capitală [45]. Fenomenul este valabil şi pentru tîrgul Huşi.

---

[42] Anexa VII.
[43] Anexa VIII.
[44] Anexa VII.
[45] Cf. Gh. Platon, *Contribuţii la cunoaşterea frămîntărilor ţărăneşti din Moldova în preajma şi în timpul anului revoluţionar 1848. Strămutarea locuitorilor, Studii şi articole de istorie*, IV, Buc., 1962, p. 161.

Este semnificativă în acest sens informaţia potrivit căreia, la începutul anului 1849, un număr de 42 oameni din Cornii Unguri, — din care, după cît se pare, doar o parte devenise mahala a tîrgului — s-au strămutat la Huşi cu scopul — se notează în document — de „a scăpa de boeresc şi celelalte a lor îndatoriri după Aşezămînt". De asemenea, Departamentul averilor bisericeşti, referindu-se la acelaşi fapt, observa că un însemnat număr de oameni din acest sat, birnici şi însurăţei, „au început a pribegi în tîrgul Huşi, unde cumpărînd locuri îşi fac case şi, fără învoirea proprietăţii, se aşază acolo ca să scape de îndatoririle zilelor pontului".

În legătură cu pîndarii de la vii, pe aceeaşi linie, se nota că în rîndul acestora se află un însemnat contingent de oameni veniţi din sate [46].

Stabilirea ţăranilor în tîrguri şi oraşe constituie expresia veridică a luptei împotriva rînduielilor feudale, în desfăşurarea căreia oraşul şi populaţia orăşenească au jucat un rol important.

În afara celor veniţi din sate, numărul birnicilor se reîmprospăta mereu prin adaosul continuu de însurăţei şi de indivizi proveniţi din alte categorii, aşa cum se desprinde din tabelul statistic. Un însemnat număr, (211) provine din căpătăeri, adică din oameni care şi-au stabilit domiciliul definitiv în tîrg. Aceştia, în majoritate, provin tot din sate.

Dintre birnici se recruta un contingent important de pîndari la vii sau slujitori ai diferitelor instituţii. Un număr la fel de însemnat era oferit de categoria căpătăerilor din care se recrutau, în cea mai mare parte, slugile şi argaţii.

Urmărirea nominală a celor 102 de birnici şi căpătăeri, notaţi ca pîndari sau slugi la vii precum şi a celor 30 de indivizi trecuţi în categoria nevolnicilor [47] şi indicaţi ca avînd aceeaşi îndeletnicire, permite, cu aproximaţie, fireşte, stabilirea numărului acelora ce posedau vii în podgoria Huşului. Astfel, în total, sînt indicaţi un număr de 135 proprietari individuali, dintre care 23 boieri, 5 privilegheţi, 15 birnici, 7 căpătăeri, 5 nevolnici, un hrisovolit şi 79 negustori, meşteri şi alţi oameni fără specificaţie.

Faptul că în profilul tîrgului economia agrară deţinea un rol important şi că pentru o însemnată parte a populaţiei — cel puţin pentru majoritatea birnicilor şi a căpătăerilor — agricultura constituia sursa principală a existenţei, avea să aibă importante repercusiuni de ordin social. Crizele agrare, accentuate la maximum de o serie de factori naturali, mai ales la jumătatea secolului al XIX-lea, aveau să înăs-

---

[46] Ispravnicul arăta că în podgoria Huşului „se află pe la viile boereşti şi neguţitoreşti îndestui pîndari, adunătură de prin sate, mahalale a tîrgului. Aceşti oameni — se arată în continuare în raport — odinioară s-au aflat vieţuitori ca şi alţi locuitori din sate şi tîrguri. Dar, după prefacerea nenorocitelor soarte, au găsit mijlocul pîndăriei, spre înlesnire vieţuirii lor, cu plata ce eu de la proprietarii viilor". Arh. St. Iaşi, Tr. 1772, op. 2020, nr. 15. 538 şi Tr. 1339, op. 1521, nr. 1461, f. 105. Vezi şi Gh. Platon, *Contribuţii la cunoaşterea frămîntărilor ţărăneşti din Moldova în preajma şi în timpul anului revoluţionar 1848. Strămutarea locuitorilor. loc. cit.*

[47] Anexa X.

prească considerabil condițiile de viață mai ales a acelora dintre locuitorii din tîrguri și orașe legați de producția agricolă. În asemenea împrejurări, în condițiile în care tîrgurile — și Hușul în speță — nu ofereau mijloace suficiente de existență, asistăm la o deplasare masivă spre sate, a unei însemnate părți din populația orășenească, în căutare de angajamente și hrană. La jumătatea secolului al XIX-lea — în jurul anilor 1846—1849 — situația din tîrgul Huși ne oferă un exemplu sugestiv în această privință.

În primul rînd, și locuitorii tîrgului Huși aveau întemeiate motive de nemulțumire în urma abuzului flagrant pe care l-a constituit înscrierea în catagrafia din 1845 a căpătăerilor. În urma acestei operații, locuitorii birnici, mai ales, erau făcuți responsabili de plata dărilor la care erau supuși indivizii — prin excelență nestatornici — încadrați în această categorie. Din această cauză, care s-a adăugat la cele semnalate mai sus, toate grefate pe fondul crizei generale a sistemului feudal, cu variatele și profundele sale implicații, situația locuitorilor tîrgului Huși s-a înrăutățit considerabil.

La 17 octombrie 1846, ispravnicul ținutului Fălciu raporta Vistieriei că locuitorii din mahalalele tîrgului, birnicii în speță, s-au plîns că sînt împovărați cu dările căpătăerilor „ce lipsesc cu totul a lor ființă încă de la prescriere". Fiind impuși să plătească solidar și impozitele ce reveneau asupra birnicilor care lipseau, nu mai erau capabili să achite la termen sumele corespunzătoare. Strîngerea banilor — sublinia dregătorul — se face „cu imprumutare din sfert în sfert". La aceasta se mai adaugă, arată ispravnicul în continuare, și „lipsa pîinii ce urmează la acest ținut" [48].

Seceta și lăcustele, mai cu seamă, la care s-a adăugat și epidemia de holeră din vara anului 1848 [49], au avut consecințe tragice asupra populației tîrgului. Aceste consecințe au fost resimțite nu numai de birnici ci, în egală măsură, de toate acele categorii pentru care agricultura constituia măcar o ocupație complementară. Și, după cît se pare, chiar negustorii și meșterii — cel puțin unii dintre dînșii — care nu-și puteau agonisi existența numai din comerț sau meserie — practicau în continuare și agricultura pentru a-și procura necesarul pentru trai. Este un indiciu, confirmat documentar [50], al slabei dezvoltări a așezărilor orășenești.

---

[48] Arh. St. Iași, Tr. 133, op. 1521, nr. 1448, I. 537—538.

[49] În total, epidemia a făcut 177 victime. În mare majoritate, au fost contaminați — așa cum se arată într-un raport al Comisiei sănătății, din 9 august 1848 — „locuitorii din starea de gios care fiind săraci trebuie agiutați". Arh. St. Iași, Tr. 1757, op. 2005, nr. 653, f. 169, 664—668, 687.

[50] Este sugestivă în acest sens o cerere adresată Isprăvniciei de Fălciu la 12 iulie 1847 de „obștea breslelor patentari și calfe din partea neguțătorilor din Fălciu". Aceștia subliniau textual: „tîmplare nerodirii semănăturilor ce *unii din noi nădăjduiau tot într-ace hrană a plugului*" (s.n. Gh. P.), a determinat pe mulți dintre dînșii să se strămute. Cei care au rămas nu mai pot suporta obligațiile și „... la locul acesta sîntem peritori de foame". Cf. Arh. St. Iași, Tr. 1339, op. 1521, nr. 1112, f. 3.

La 31 iulie 1847, isprăvnicia ţinutului Fălciu raporta din nou că peste 100 de oameni, din categoria birnicilor şi din *„patentarii corporaţiilor"* (s.n. Gh. P.), în cursul primăverii, „lipsiţi fiind de zilnica hrană", s-au dus să muncească pe moşia Ciorăşti din ţinutul Covurlui. Aici, „îngľodîndu-se în datorii — se menţionează în continuare în raport — nu s-au mai turnat... şi după ştiinţa luată, în toată curgerea anului nu să pot plăti de datorii". Deoarece aceştia nu-şi plăteau dările, evaziunea fiscală era deosebit de acută [51].

În afara celor indicaţi mai sus, în unele dosare speciale sînt notaţi alţi numeroşi fugari din Huşi [52]. Pentru căutarea acestora sînt trimişi reprezentanţii cartierelor, însoţiţi de slujitorii corespunzători. Astfel, spre exemplu — aşa cum rezultă dintr-un raport al sămeşiei ţinutului adresat Vistieriei — la 23 noiembrie 1848 — în cursul anului precedent, au fost trimişi trei vornicei şi un slujitor care au umblat, fără nici un rezultat, din septembrie 1847 pînă în februarie 1848. Chiar în cazul în care erau găsiţi, locuitorii refuzau să se întoarcă. De asemenea, adeseori, proprietarii la care fugarii găsiseră adăpost, refuzau să le dea drumul.

Sameşul menţionează că, în momentul în care îşi scrie raportul, populaţia dajnică a tîrgului nu mai este solvabilă. Făcînd abstracţie de dispreţul ce-l manifestă atunci cînd subliniază că în tîrg au rămas doar „nişte oameni încungiuraţi de ticăloşie, săraci, leneşi şi beţivi, neputincioşi, cerşetori pe uliţe şi nestatornici întru tocmelile lor cu alţii", este interesant de observat că o mare parte a populaţiei dajnice, începînd chiar de la alcătuirea catagrafiei, s-a împrăştiat din cauzele la care ne-am referit mai sus. Aceasta ilustrează starea precară economică a tîrgului care, în aceste împrejurări — ce pot fi socotite drept excepţionale — nu putea asigura mijloace de subzistenţă unei însemnate părţi a populaţiei sale [54].

Este foarte importantă observaţia din care rezultă că o mare parte din birnicii mahalalelor, acei mai înstăriţi, pentru a scăpa de obligaţiile multiple ce reveneau categoriei în care erau încadraţi, au intrat în rîndul patentarilor [55]. Semnalarea acestui fenomen constituie un indiciu preţios cu privire la stabilirea provenienţei negustorilor şi meşterilor. De asemenea, se verifică adevărul în conformitate cu care diferenţierea în rîndul populaţiei orăşeneşti, mai ales în vremuri de criză, era deosebit de rapidă.

---

[51] Ibidem, nr. 1461, f. 363.

[52] Astfel, într-un dosar pe anul 1847, în afară de multe notaţii individuale, sînt trecuţi în bloc o dată 46 oameni, apoi 21 şi alţi 67 din satele Corni, Cotroceni şi Broşteni, aflate pe moşia tîrgului. Sînt menţionaţi de asemenea şi alţi 39. Ibidem, f. 46, 170, 299—300, 586, passim.

[53] Ibidem, Tr. 1768, op. 2017, nr. 458, f. 797, 838.

[54] Dregătorul indica drept cauze ale acestei situaţii următoarele: „lipsa de pîine şi alte necontenite nevoi şi beilicuri în trebuinţele oştenilor, săcetele şi ucidere lăcustelor... la comisia prescrierii catagrafiei trecute s-au înscris pe toţi cîţi s-au găsit, atît locuitori cît şi argaţi şi pîndari, iar pe alţii, din răul lor obicei, avîndu-şi mai multe porecliri, s-au înscris şi în cîte două locuri..." Ibidem.

[55] Ibidem.

În sfîrșit, dregătorul nostru, în încheierea raportului menționat, referindu-se și el la numărul mare de locuitori din Huși care au mers în calitate de muncitori agricoli pe moșia Ciorăști, proprietate a vornicului D. Mavrocordat, arată că boierul, după ce a încheiat contractul cu locuitorii, „îi duce pînă acolo legați pentru munca de prașilă și apoi, sfîrșind pe aceasta, să mai îndeletnicescu și cu toate celelalte munci de preste an, precum și pe coasă, pe săcere și pe treier, încît ei niciodată sînt slobozi". Unii dintre dînșii au fugit și de acolo. Aceștia însă n-au mai revenit la Huși, „ca unii ce înapoi n-au la ce să mai întoarce".

Din toate aceste cauze, din numărul total al dajnicilor, lipsesc „aproape giumătate". Cei rămași sînt atît de săraci [56], încît, în nici un caz, nu pot acoperi suma de 10 573 lei și 16 parale care reprezintă rămășița neîncasată ce revine asupra celor care lipsesc.

Un raport cu constatări asemănătoare este trimis de ispravnicul ținutului la 6 decembrie 1848 [57]. Acesta, arătînd că locuitorii rămași în tîrg sînt forțați, peste puterile lor, să plătească dările pentru un număr de 145 oameni, majoritatea fugari [58], subliniază că și din cei rămași, care sînt „cei mai săraci și ticăloși ... cea mai mare parte sînt împrăștieți după muncă pe la feluri de locuri spre agonisire hranei ... avînd dintre toți lăcuitorii acestor mahalale, numai trei cîte doi boi, iară cielanți toți numai cu palmele".

În pofida repetatelor sezisări ale autorităților ținutale, Vistieria refuza să reducă birul ce revenea asupra populației dajnice din tîrgul Huși.

În anul următor, la 4 iulie 1849, dregătorul revine cu un raport în care înfățișează din nou, detaliat, situația grea în care se găsește populația dajnică a tîrgului. Sărăcia este atît de mare încît este peste putință să se poată strînge rămășița banilor birului. Cei rămași, nemaiputînd suporta necontenitele sarcini care se abat asupra lor — numai darea, la fiecare sfert, se urcă la peste 25 lei — „nu contenesc a pribegi". În tot cursul anului, de asemenea, locuitorii au fost continuu obligați să facă transporturi necesare trupelor de ocupație [59].

Cercetările efectuate de comisia instituită de Vistierie, dovedesc că, în octombrie 1849, locuitorii din tîrgul Huși erau încărcați și tre-

[56] În document, în această privință, se arată că „... nu se găsește pe la toate casele acestui tîrg nici o pereche de boi, iară prin casele lor numai cîte un țolișor ci se învălescu și cîte puțin vin ce au făcut în viile lor, în privire că nu li-l cumpără nimine l-au și băut tot ei". Ibidem.

[57] Arh. St. Iași, Tr. 1352, op. 1535, nr. 298, f. 8, 15. În legătură cu deplasarea sezonieră a unei anumite categorii de locuitori din tîrgul Huși, este interesant de notat că, pînă tîrziu, numeroși bulgari care se ocupau cu grădinăria, se deplasau pentru întreaga perioadă de vară, uneori pe timp mai îndelungat, în căutare de locuri pentru practicarea ocupațiilor lor". Cf. I. Gugiuman, *Migrațiunea sezonală a bulgarilor grădinari hușeni, loc. cit.*

[58] În total sînt incluși 30 morți, 9 nevolnici, 7 înscriși de două ori și trei în slujba miliției. Restul sînt fugari.

[59] Arh. St. Iași, Tr. 1352, op. 1535, nr. 298, f. 29, 33, și Tr. 1339, op. 1521, nr. 1483, f. 243—244.

buiau să plătească în plus dareà pentru un număr de 173 oameni. De asemenea, oamenii erau impuşi să plătească pînă la 100 lei pe an şi din cauza abuzurilor şi delapidărilor comise de strîngătorii banilor [60].

Cu toate „cruntele execuţii ... asprimea biciului ... vînzările la lisitaţie a lucrurilor ..." precum şi a altor mijloace întrebuinţate, sumele delapidate, în valoare de 2 167 lei 34 bani, n-au putut fi acoperite [61].

Din cauza multiplelor dări şi a jafului la care au fost supuşi, locuitorii care au mai rămas în tîrg au ajuns într-o asemenea „de istov ticăloşie", încît — relata ispravnicul într-un amplu raport din noiembrie 1849 — nu mai sînt în stare „nu numai a mai plăti asemine dări împovărătoare, dar nici a-şi pute închipui zilnica hrană a nevîrsnicilor lor copii, pentrucă cu munca mîinilor lor nu sînt în stare a mai întîmpina zilele cu care au rămas datori la oricine s-au îndurat a le da bani pe muncă ca să scape de eczăcuţie banilor birului" [62].

Situaţia locuitorilor tîrgului Huşi a fost cu atît mai tragică cu cît, numai cu cîţiva ani mai înainte, o bună parte a aşezărilor fuseseră mistuite de un puternic incendiu. Astfel, în urma acestui flagel, care s-a produs la 21 iulie 1844, potrivit evaluărilor, au ars 191 case şi 50 dugheni, pagubele cifrîndu-se la însemnata sumă de 1 285 750 lei. Numărul familiilor sinistrate s-a ridicat la 281, dintre care, se specifică, „200 au rămas în desăvîrşită afanisire încît nici pîine de toate zilele nu au de unde o închipui, afară de o miluire".

De asemenea, cu prilejul incendiului, au pierit în flăcări, un număr de 20 oameni, bărbaţi, femei şi copii [63].

În faţa acestei situaţii şi împotriva execuţiilor brutale la care era supusă, sărăcimea tîrgului Huşi a adoptat o atitudine fermă care a determinat atît organele locale, cît şi pe cele ale autorităţii centrale, să le acorde scutirile solicitate.

Iată cum este relatat acest episod de către dregătorul ţinutului, în raportul amintit mai sus: „Făcîndu-se oarecare execuţii pentru strîngerea banilor birului starea lor cea ticăloasă aducîndu-i în deznădăjduire, s-au adunat cu toţii la tahtul isprăvniciei, au îngenunchet cu fimeile şi copiii lor, strigînd în desperaţie că ei au plătit birul lor şi nu numai că nu sînt în stare a plăti şi birul a 150 nume, ce nu au fiinţă şi de la catagrafie îi plătesc, ca o osîndă pentru păcatele lor, dar nu au nici închipuire pentru hrana lor, hotărînd că afară de birul lor, pe capul fiecăruia, aflători de faţă, şi toţi deopotrivă în stare lor ce

60 Din datele comisiei reiese că locuitorii sînt încărcaţi cu dările a 60 morţi, 47 fugiţi pe la locuri necunoscute, 2 pribegiţi peste hotar, 53 căpătaeri fugiţi şi 11 oameni înscrişi în două locuri. Noul sameş nota, într-un raport din 17 octombrie 1849, printre altele, următoarele fapte: „vornicii ciastiilor, fiind tot din numărul acelor săraci... au găsit prilej a sfetarisi din bani şi în tot sfertul îndepline banii sfetarisiţi cu banii din sfertul începător, încît în anul 1848 s-au lămurit sume însămnate pierdute de vornici şi de alţi strîngători de bani, pe care neavînd stare a-i plăti, iarăşi au căzut asupra săracilor...". Ibidem, Tr. 1339 op. 1521, nr. 1483, f. 291.

61 Ibidem.

62 Ibidem, f. 305—306 şi Tr. 1352, op 1535, nr. 298, f. 71, 92.

63 Arh. St. Iaşi, Tr. 926, op. 1065, nr. 507, f. 3, 5, 6—10, 17, 20, 33—34 şi passim.

ticăloasă, nu mai sînt în stare a pute plăti". O asemenea „desnădăjduită desperație — accentua dregătorul — a determinat isprăvnicia să suspende execuția [64].

Din cauza împrejurărilor asupra cărora am stăruit mai sus, în raport cu situația exprimată de catagrafia din 1845 [65], în anul 1849, numărul birnicilor și al căpătăerilor din tîrgul Huși scăzuse simțitor. Ambele categorii mai erau reprezentate doar prin 437 oameni [66].

Considerînd că nu este cazul să stăruim aici asupra acestor probleme, cele notate mai sus fiind suficiente pentru completarea informațiilor oferite de catagrafia din 1845, în continuarea analizei categoriilor incluse în suspomenita catagrafie, trebuie să ne oprim asupra datelor referitoare la breslele de negustori și meșteri.

Tabelul statistic alcătuit prin analiza nominală a negustorilor și a meșterilor, permite concluzii deosebit de importante pe linia preocupărilor care fac obiectul prezentei lucrări [67].

În primul rînd, se constată — și aceasta trebuie subliniat — că asociațiile de negustori și mai ales breslele meșteșugărești, în etapa regulamentară, își pierduseră caracterul închis, static, pe care li-l conferise sistemul feudal de organizare. Rîndurile negustorilor și meșterilor erau continuu reîmprospătate prin oameni proveniți din diferite categorii sociale care posedau, firește, mijloacele sau calificarea necesară. Aceștia apar notați în catagrafie prin denumirea generică de spornici. Spornicii intrau — aproape fără excepție — în rîndul calfelor și a treptei sau stării a III-a. Rigiditatea care se mai menține încă în interiorul breslelor de negustori și meșteri, nu mai provine din reguli inserate în statutele de breasă, ci din condițiile materiale ale indivizilor. Treapta sau starea erau în raport direct proporțional cu cifra de afaceri. Trecerea la o categorie superioară, de la calfe la starea sau treapta a II-a și de la starea sau treapta a III-a la a II-a, așa cum se desprinde din tabelul statistic, în comparație cu numărul negustorilor și meșterilor, se făcea pe scară foarte redusă. În schimb însă, mai frecventă era decăderea de la o stare sau treaptă superioară la una inferioară, fapt care marchează situația materială precară a unui însemnat număr de indivizi aparținînd acestei categorii, concurența precum și puternica diferențiere care se opera continuu.

[64] Ibidem, Tr. 1339, op. 1521, nr. 1483, f. 305—306.

[65] Anexa VII.

[66] Comisiile însărcinate cu cercetarea numărului de birnici și căpătăeri au întocmit următoarea situație:

	Suma tăbliței	Spor cu porunca Vistieriei	Scădere cu cartea Vistieriei	Lipsa în împrejurările arătate	Ce se află	Spor ce s-au găsit	Suma peste tot cu sporiții
birnicii	452	55	89	124	294	38	332
căpătăerii	158	—	—	53	105	—	105
Total	610	55	89	177	399	38	437

Cf. Arh. St. Iași, Tr. 1352, op. 1535, nr. 298, f. 47—48—57.

[67] Arh. St. Iași, Tr. 1423, op. 1619, nr. 995, Anexa, VIII.

Interesant de semnalat este şi faptul că unii din meşteri, deşi încadraţi între patentarii tîrgului, lucrează prin unele sate unde se stabilesc „vremelnic", aşa cum se specifică în catagrafie. Numărul acestora este destul de ridicat şi în el sînt incluşi indivizi cu meserii diferite. În aceeaşi categorie intră şi unii negustori, aparţinînd în mod exclusiv breslei precupeţilor, a căror afaceri erau strîns legate de achiziţiile ce le puteau face din sate.

Este greu de stabilit categoria socială a acelor nou intraţi în rîndul negustorilor şi meşterilor. Doar în două din cazurile pe care le-am urmărit se face menţiunea expresă — pentru o calfă de crîşmar şi pentru un teslar de treapta a III-a — a provenienţei din sate. Cu toată sărăcia informaţiilor —cei care au alcătuit statistica au făcut notări de acest gen numai în cazul în care indivizii în cauză mai aveau anumite legături fiscale cu satele de origine — putem presupune că mulţi dintre însurăţeii şi holteii specificaţi în catagrafie sînt veniţi de la sate.

Împrejurările la care ne-am referit mai sus şi care au urmat perioadei în care s-a alcătuit catagrafia, au afectat în egală măsură şi situaţia negustorilor şi a meşterilor din tîrgul Huşi. Statistica alcătuită în 1849 de comisia însărcinată cu cercetarea prefacerilor survenite în rîndul populaţiei dajnice a tîrgului, reflectă faptul că intervenisera schimbări sensibile şi în acest sector [68].

Foarte numeroşi negustori şi meşteri — care trebuie adăugaţi la numărul celor încadraţi special în această categorie — sînt cuprinşi în rîndul supuşilor străini, al evreilor şi ţiganilor [69]. La 17 din cei din urmă, care sînt robi mînăstireşti, se notează că provin din diferite sate.

Ţiganii robi, meseriaşi, se bucurau de un tratament special. De obicei, în schimbul unei plăţi în bani, aveau libertatea să se stabilească în tîrguri unde-şi puteau exercita nestingheriţi meşteşugul, încadrîndu-se în prevederile statutare ale breslelor respective.

Supuşii străini, de asemenea, la adăpostul protecţiei consulatelor, îşi exercitau comerţul sau meseria la adăpost de vexaţiile de care nu erau scutiţi autohtonii. De aceea, şi în cazul acesta, se verifică tendinţa autohtonilor de a intra sub protecţia unei puteri străine, în special sub cea a Austriei, care, după *cum se ştie, avea cei mai mulţi prozeliţi.*

În sfîrşit, ultima categorie de locuitori înscrisă în catagrafia din 1845 este aceea a oamenilor nesupuşi dărilor [70]. Din rîndul acestei categorii făceau parte slujitorii bisericii, privilighetii — pe care i-am mai întîlnit şi mai înainte — bătrînii şi nevolnicii, văduvele precum şi cei scutiţi cu cărţile ocîrmuirii şi slugile boierilor.

Printre nevolnici — aşa cum am arătat la timpul potrivit — mulţi se aflau la viile din podgoria Huşului. De asemenea, unii sînt indicaţi ca fiind veniţi din sate. Tot din sate sînt provenite şi unele din slugile boiereşti.

---

68 Vezi adaosul la Anexa VIII.
69 Anexa IX.
70 Anexa X.

Văduvele, ca şi nevolnicii, de altfel, erau scutite de impozitul individual, de capitaţie. În schimb însă, trebuiau să plătească impozitul pe venit în eventualitatea în care aveau alte surse de existenţă.

Aşa cum am arătat şi mai sus, în total, numărul indivizilor înscrişi în catagrafia din 1845 se ridică la cifra de 2 423 [71]. În urma calamităţilor naturale din perioada 1846—1849 şi a cumplitei opresiuni fiscale, care au provocat sărăcirea maselor orăşeneşti, populaţia s-a rărit. O parte a pierit din cauza molimelor — a epidemiei de holeră ce a bîntuit în vara anului 1848 — iar alta s-a deplasat spre sate — unde a rămas definitiv— în căutare de hrană. Considerînd şi faptul că pînă la 1849, cu toate împrejurările grele — aşa cum am putut constata — un număr de oameni s-a stabilit totuşi în tîrg, în primele luni ale acestui an, populaţia Huşului atingea doar cifra de 1900 indivizi capi de familie [72].

Deci, la jumătatea secolului trecut, deşi în tîrgul nostru, mai vizibil decît în trecut, se operaseră schimbări însemnate, în sensul că procesul de stabilire a locuitorilor proveniţi din sate devenise mai intens şi populaţia de negustori şi meşteri, diferenţiată în variate ramuri atestă o bogată activitate productivă şi de schimb, împrejurări excepţionale, generate sau amplificate de existenţa modului de producţie feudal în descompunere, au dat naştere unui proces invers decît cel firesc. Neputîndu-şi asigura existenţa, în condiţiile slabei dezvoltări a tîrgului, o parte a populaţiei, mai ales aceea care-şi făcuse din agricultură sursa principală de existenţă — şi aceasta era destul de numeroasă nu numai în Huşi — a plecat spre sate în căutare de angajamente, părăsind, temporar sau definitiv, aşezarea.

După 1849 situaţia se va ameliora. Normalizarea situaţiei interne — în limitele în care se poate vorbi de o situaţie normală în condiţiile dominaţiei sistemului feudal — va permite restabilirea echilibrului demografic în tîrgul Huşi.

Deşi apropiat de aceste evenimente, recensămîntul din 1851 ilustrează această stare de lucruri. Numărul total al locuitorilor tîrgului se ridică din nou la 2461 indivizi.

V. Criteriile noi care au stat la baza lucrărilor din 1851 se reflectă în informaţiile mai bogate şi mai variate în raport cu catagrafia precedentă. În afară de datele privind provenienţa, ca element nou, deosebit de important, intervin explicaţiile în legătură cu cauzele şi numărul indivizilor scăzuţi în intervalul dintre cele două catagrafii (1845—1851). Astfel, de pildă, din situaţia privind birnicii şi căpătăerii [73] se desprinde — aşa cum am arătat şi mai sus — că în perioada de timp scursă între cele două lucrări catagrafice, au fost scăzuţi din tabelele Vistieriei, din motive pe care le cunoaştem, un însemnat număr de

[71] Anexa XI.

[72] Populaţia este repartizată astfel: 397 birnici, 25 bejenari, 110 mazili, 395 patentari (negustori), 475 meşteri, 56 dezrobiţi, 151 căpătăeri, 300 nedajnici. Cf. Arh. St. Iaşi, Tr. 1339, op. 1521, nr. 1207, f. 28—29.

[73] Arh. St. Iaşi, Tr. 1768, op. II 2018, nr. 881, Anexa XII.

birnici. Numărul total al celor scăzuţi se ridică, numai în cazul birnicilor, la 365. Printre aceştia sînt incluşi 53 fugari şi 213 scăzuţi prin porunci exprese ale Vistieriei. Aceştia din urmă, în marea lor majoritate, reprezintă atît pe acei înscrişi prin abuz în catagrafia precedentă, cît mai ales pe acei care din pricina condiţiilor grele părăsiseră tîrgul şi se stabiliseră în locuri rămase necunoscute reprezentanţilor ocîrmuirii.

Interesează în mod deosebit indivizii scăzuţi din rîndul birnicilor pe motiv că au intrat în categoria negustorilor şi a meşterilor. În intervalul amintit, un număr de 18 oameni [74] izbutiseră să-şi modifice situaţia şi categoria socială în acest sens. Deşi numărul este mic, se probează totuşi existenţa fenomenului de continuă prefacere şi înoire a stărilor sociale care populau aşezările orăşeneşti ale Moldovei. Observaţia este valabilă, în egală măsură şi pentru prefacerile asemănătoare intervenite în cadrul celorlalte categorii sociale.

Adîncile prefaceri sociale şi fenomenul de continuă reîmprospătare a populaţiei orăşeneşti sînt atestate, la fel de evident, de notaţiile referitoare la provenienţă. Astfel, de pildă, dacă în perioada de care am vorbit au fost scăzuţi numeroşi birnici în raport cu suma iniţială (365), nu mai puţin apreciabil este şi numărul celor sporiţi în aceeaşi perioadă. Ce este foarte important de subliniat, este faptul că din totalul de 256 oameni, un număr de 158 — aproape jumătate — sînt indicaţi ca fiind veniţi din alte locuri. Majoritatea acestora provin de la sate. Aceasta probează că — deşi în perioada noastră, din cauza împrejurărilor excepţionale asistăm la un exod masiv al populaţiei orăşeneşti spre sate — totuşi, tendinţa generală a clăcaşilor de a se stabili în tîrguri cu scopul de a scăpa de obligaţiile feudale, rămîne încă perfect vizibilă [75].

Observaţii de aceeaşi natură se desprind şi din analiza tabelului care exprimă situaţia populaţiei de negustori şi meşteri reflectată în catagrafia din anul 1851 [76].

Un însemnat număr dintre aceştia, în condiţiile pe care le cunoaştem — nemaiputîndu-şi cîştiga existenţa din negoţul sau meseria pe care le practicau, loviţi şi de concurenţa confraţilor lor mai puternici, au părăsit tîrgul, au trecut în rîndul altor categorii sociale sau au fost scăzuţi cu aprobarea expresă a Vistieriei. Numărul celor nou înscrişi însă, în rîndul patentarilor, depăşeşte pe cel al scăzuţilor.

Şi aici, din analiza nominală a datelor privind provenienţa, se constată — ca şi în cazul catagrafiei precedente — procesul normal de formare a calfelor de meşteri şi negustori, din rîndul însurăţeilor şi al holteilor, transformarea calfelor în negustori sau meşteri de starea sau treapta a III-a precum şi cazurile mai puţin frecvente de ridicare

[74] Dintre aceştia, 6 deveniseră cîrşmari, 6 butnari, 4 cizmari, un tabacar şi o calfă de bogasier.
[75] Anexa XII.
[76] Arh. St. Iaşi, Tr. 1768, op. 2013, nr. 880, Anexa XIII.

la trepte sau stări superioare. În acelaşi timp, ca un rezultat în care intervine şi concurenţa, fireşte, se observă decadenţa meşterilor sau a negustorilor la trepte sau stări inferioare.

Spornicii, ca şi în cazul altor categorii, în mare parte — aşa cum probează unele informaţii, e drept, nu suficient de precise — provin din sate. În categoria aceasta intră, de asemenea, mulţi dintre acei indicaţi ca provenind „din alte locuri".

Pentru această perioadă avem şi informaţii cu privire la manufacturile din Huşi şi la mîna de lucru ce le deservea. Spre sfîrşitul deceniului al V-lea, în Huşi, funcţionau două zalhanale. Una, înfiinţată de arendaşul Glodeanu, funcţiona pe baza diviziunii muncii cu peste 50 salariaţi angajaţi permanenţi şi alţi cîţiva tocmiţi vremelnic [77].

Considerarea şi de această dată a numeroşilor negustori şi meşteri existenţi în rîndul supuşilor străini sau al evreilor — incluşi separat şi în catagrafia din 1851 [78] — ne permite să constatăm din nou, atît varietatea meşteşugarilor şi a ramurilor de negoţ, cît şi ponderea acestei populaţii, fapt care asigura tîrgului Huşi un pronunţat caracter comercial şi meşteşugăresc.

Trecînd peste alte observaţii sugerate de categoriile de indivizi incluşi la rubrica celor nesupuşi dărilor [79], trebuie să remarcăm că datele oferite de catagrafia anului 1851 completează în chip fericit tabloul general privind dinamica demografică a tîrgului Huşi în prima jumătate a secolului al XIX-lea.

Cu excepţia perioadei de la 1820 la 1831, cînd se constată un salt apreciabil în creşterea populaţiei, în rest, din cauzele asupra cărora am stăruit, nu se mai înregistrează salturi spectaculoase [80]. În schimb însă, prefacerile în cadrul anumitor categorii de locuitori — a celor principale, în speţă — sînt perfect vizibile şi ele vădesc procesul de consolidare şi de stabilizare a vieţii orăşeneşti.

Sumarele observaţii care le-am desprins din analiză, în special, a datelor statistice — notăm că acestea pot fi extinse şi asupra altor categorii de materiale — impun şi unele concluzii cu caracter mai general necesare în cercetările de genul celora întreprinse de noi.

Aşa cum s-a putut constata, tîrgul Huşi păstra în continuare un pronunţat caracter rural. Birnicii mai ales, a căror număr a crescut, în general, de la o catagrafie la alta [81] şi care locuiau în special în

[77] L. Boicu, *Despre stadiul manufacturier al industriei în Moldova*, «Studii şi cercetări ştiinţifice, Istorie», anul XI (1960), fasc. 1, p. 132. În condica de venituri şi cheltuieli sînt indicaţi pe categorii toţi salariaţii manufacturieri. Vezi şi N. N. Constantinescu, *Din istoricul formării şi dezvoltării clasei muncitoare din România*, Ed. Politică, Buc. 1959, p. 88—89.

[78] Arh. St. Iaşi, Tr. 1760, op. 7018, nr. 880, Anexa XIV.

[79] Ibidem, condica nr. 881, Anexa XV.

[80] Anexa XVI.

[81] Ibidem.

Catagrafia din 1820

Birnici [1)]	Negustori hrisovoliţi	Sîrbi hrisovoliţi	Rupte de Vistierie	Sudiţi[2)]	Slugi[3)]	Bejenari[4)]	Scutelnici şi breslaşi[5)]	Mazili, ruptaşi şi rupte	Încadraţi în diverse slujbe în tîrg[6)]	Evrei sudiţi[7)]	Preoţi, diaconi şi dascăli [8)]	Privilighetţi[9)]	Vataji boiereşti[10)]	Iertaţi de bir [11)]	Total
135 + 18	58	136	64	33	99 + 30	16	61 + 36	17	32	40	56	8	13	21	873

Arh. St. Iaşi, Tr. 166, op. 184, nr. 14. Totalurile calculate aici diferă de cele de la fila 242 din catagrafie. Încadrarea în diverse categorii am realizat-o pe baza comparării datelor obţinute prin numărarea indivizilor înscrişi nominal.

1) Toţi birnicii sînt de starea a II-a şi a III-a. Cifrele de după plus reprezintă poulaţia din Broşteni. Printre cei 54 birnici din Broşteni distingem: 20 scutelnici, 16 breslaşi şi 18 trecuţi. Pe aceştia din urmă i-am inclus în categoria birnicilor. Dintre birnicii Broştenilor, 8 sînt fruntaşi, 12 mijlocaşi şi 34 codaşi.

2) 21 ruşi „scutelnici ai consulatului rus" şi 12 sudiţi nemţi, de asemenea, scutelnici ai consulatului „nemţesc".

3) Indivizii trecuţi la această categorie sînt supuşi ai Episcopiei (29) sau ai diferiţilor boieri sau privilighetţi. Am inclus aici un număr de 4 oameni în dreptul cărora se face doar menţiunea: „birnici cu sat Cerţăşti" sau „cu dajdia la ţinut Tutova". De asemenea, am inclus şi 12 oameni din Broşteni desemnaţi cu numele generic de argaţi. Presupunem că atît cei patru de mai înainte, cît mai ales aceştia, ar putea fi slugi cu leafă sau aduşi de stăpînii lor din alte sate. Am inclus în rîndul slugilor şi 6 indivizi din Broşteni în dreptul cărora se face doar menţiunea că sînt „supuşi" fără să se specifice calitatea. „Argaţii" din Broşteni sînt, în realitate, bejenari. 7 sînt „bejenari străini" argaţi ai paharnicului Duca.

4) În tabelul general de la f. 243—244 sînt incluşi un număr de 42 bejenari în dreptul cărora se face menţiunea: „veniţi de cîte cinci ani şi supuşi", indicîndu-se şi persoana care-i scuteşte. Pe aceştia i-am inclus în numărul slugilor. În aceste liste, sub denumirea de bejenari, figurează doar aceşti 16 oameni. Patru dintre dînşii sînt, cu siguranţă, fără dare, stabiliţi de puţină vreme în Principat. În dreptul lor se notează: „bejenari cu cartea cinstitei Visterii". La ceilalţi 12 se menţionează că sînt „slugi bejenari". Situaţia acestora fiind incertă nu i-am trecut aici.

5) 14 sînt ai cişmelelor din Huşi, restul fiind la boieri şi mănăstiri.

6) 17 sînt călăraşi ai căpitanului din Tg. Huşi, 14 ciocli şi un copil din casă.

8) 24 preoţi, 26 diaconi, 4 dascăli.

9) Toţi sînt postelnicei.

10) 6 sînt în slujba Episcopiei, iar ceilalţi la boieri.

11) În dreptul acestora se face menţiunea: „ertaţi, burlaci şi alţii fără nici o tatornicie" sau „burlacii argaţi ce sînt fără de nici o statornicie".

N.B. Printre cei 58 negustori incluşi în catagrafie, după nume, distingem: 3 blănari, 4 bogasieri, 6 bacali, 3 abageri, un chitar, un croitor, un cafegiu. În afara acestora, din rîndul celorlalte categorii, tot după nume, distingem:

Negustori

13 abageri
11 bacali
4 bogasieri
2 crîşmari
2 rachieri
1 vutcar
1 hangiu

Meşteri

5 bărbieri
5 blănari
2 săpunari
1 cojocar
9 cizmari
6 teslari
11 grădinari
1 caingiu
7 argintari
2 harabagii

2 morari
1 buiungiu
22 cibotari
10 chetrari
1 lăcătuş
4 mumgii
2 bucătari
6 olari
1 mahal
15 arnăuţi

3 casapi
6 tabacari
1 chitar
1 herar
1 butnar
8 croitori
1 pînzar
1 ceşmungiu
2 sahăidăcari
3 rotari

2 pascari
2 mindirigii
1 caldarar
1 fanaragiu
1 dulgher
3 pîslari
1 brahar

Catagrafia din 1831-1832
(„pentru toate treptele supusă dărilor şi a celor ce să scutescu")

	Treptele supusă dărilor şi cei ce să scutesc[4])															Stările privilighete nesupuse dărilor obşteşti							
	Birnicii mahalelor (creştini)[2]	Bejenari hrisovoliţi fără bir	Treprele privilighete cu dare: Mazili	Ruptaşi	Ruptele Vistieriei	În diferite slujbe în tîrg	Slugile[6])	Burlaci, slugi şi fără căpătâi	Acei ce au fost voluntari	Pîndari la vii	Nevolnici şi bătrîni	Iertaţi	Văduve	Total	Slujitorii bisericeşti	Privilighеţi	Cei scutiţi pentru strajă	Greco-bulgari de peste Dunăre	Burlaci, feciorii acestora	Total	Total general
Tg. Huşi[3])	69[4])	28	10	3	57	48[5])	380	385[7])	3[8])	146[9])	33	11	249	1462	46[10])	42[11])	14	28[12])	10	140	160[illegible]
Mahalaua Broşteni	6	—	—	3	1	5[13])	73[14])	24[15])	—	—	9	9[16])	37	167	15[17])	4[18])	2	—	—	21	188
Total	75	28	10	6	58	53	453	409	3	146	42	20	286	1629	61	46	16	28	10	161	1790

Arh. St. Iaşi, Tr. 885, op. 1011, nr. 156.

1) Nu am inclus aici pe negustori şi pe sîrbii hrisovoliţi. Pe aceştia i-am trecut în tabelul special alcătuit pentru negustori şi meşteri (Anexa III).

2) Într-un alt tabel catagrafic al tîrgului Huşi din aceeaşi vreme, sînt incluse, nominal, următoarele categorii: 287 birnici (din aceştia se scad 28 ca slujbaşi volnici ai moşiei, scutiţi de bir şi havalele. Mai rămîn deci 259), 21 evrei birnici, 46 bejenari hrisovoliţi, 9 mazili, 35 ruptele vistieriei, 243 oameni fără căpătâi Cf. Arh. St. Iaşi, Tr. 885, op. 1011, nr. 114.

3) Datele din primul rînd sînt numai pentru cinci cartiere ale tîrgului: mahalaua tîrgului cu ciastia galbenă, mahalaua Plopeni şi ciastia verde, mahalaua tîrgului tăinii, ciastia albă, mahalaua Răeştii cu ciastia roşie şi mahalaua Răeştii „ce au fost unită cu satul Cornii". În rîndul al doilea includem separat mahalaua Broşteni.

4) În tabele, în dreptul acestora se fac menţiunile: „birnici rufetaşi ai tîrgului şi birnici a Broştenilor". Se pare că sînt incluşi şi birnicii din Broşteni, deşi pentru acest cartier se întocmeşte catagrafie specială.

5) Dintre aceştai, 13 sînt slujitori ai căpitanului tîrgului Huşi, 8 au fost sau sînt în slujba isprăvniciei, 3 sînt cvartalnici şi 24 ciocli.

6) În această categorie intră, probabil, acei dintre birnici — sau din alte categorii — trecuţi ca oameni de scuteală ai boierilor.

7) Din această categorie se recrutau slugile şi argaţii salariaţi.

8) Sînt indicaţi: Gheorghe sin Costandin, Cerne sîrbul şi Mladin sîrbul, foşti voluntari în armata rusă în războiul din 1828—1829. Aceştia, conform dispoziţiei generale, fuseseră scutiţi de dări pe termen de 5 ani.

9) Într-o altă listă, publicată separat, sînt incluşi un număr de 141 pîndari repartizaţi astfel: 11 la viile din ocolul Turbata, 18 la ocolul Dric, 27 la ocolul Ochiuri, 17 la Ograda, 16 la Pleşul, 23 la Srilovăţ şi 29 la Şara. Arh. St. Iaşi, Tr. 644, op. 708, nr. 300, tom. III, f. 74—88.

10) Dintre aceştia: 18 preoţi în slujbă şi doi fără slujbă, 10 diaconi şi ipodiaconi fără slujbă, 4 dascăli, 12 ţîrcovnici şi alţi slujitori.

11) 3 vel căpitani, 12 polcovnici, un vornic de poartă, unul de la neamuri, 8 cu hrisoave, 17 feciori şi neamuri de privilighеţi „nici la o rînduială".

12) 7 sînt de la Arnăutchioi şi Tîrnovo, 8 de la Slivna (Sliven) şi alte locuri.

13) 3 ciocli ai Episcopiei şi două bresle ale posturilor.

14) 62 slugi ş ialţi oameni fără bir „supuşi pe la unii şi alţii" şi 11 birnici breslaşi ai paharnicului C. Şăndrescu.

15) În dreptul acestora se face următoarea menţiune: „oameni străini, fără căpătâi, tocmiţi cu hac la unii şi alţii".

16) 8 oameni „neintraţi la nici o rînduială" şi un botezat.

17) 4 preoţi în slujbă, doi fără slujbă, doi diaconi şi 7 slujitori bisericesti

18) 3 „din rînduiala neamurilor celor cinstite" şi un privilighet.

Catagrafia din 1831-1832
Negustori şi meşteri

Negustori									Meşteri						
Negustori şi sîrbi hrisovoliţi[1])		Cu dugheană[3])			Fără dugheană			Total	Cu dugheană			Fără dugheană			Total
		Starea			Starea				Treapta			Treapta			
creştini	evrei[2])	I	II	III	I	II	III		I	II	III	I	II	III	
87	47	16	25	113	2	6	46	208	1	13	47	—	1	139	201

Arh. St. Iaşi, Tr. 885, op. 1011, nr. 156.

1) În dreptul acestora nu se face nici o specificaţie de natură să ne orienteze în ramurile de negoţ sau meserie. Sînt indicate doar hrisoavele colective.

2) În dreptul acestora se face următoarea menţiune: „După cel mai de pe urmă hrisov de la domnul Sturza din 1826, întăritor celorlalte hrisoave, cuprinzător că breasla jidovească s-au aşezat cu toate dările şi havalelele în bani, ca să plătească cîte 750 lei pe an, în patru vadele şi pe vinul ce vor ave să nu plătească. Ei încă au arătat de hrisovoliţi numai pe acei ce să însămnează... şi pe ceilalţi străini... că darea lor este cu plată de tacsie la care intră cu toţii... Burlacii s-au trecut la rostul burlacilor şi a celor fără căpătâi". Ibidem, f. 34.

3) În total, sînt 407 negustori şi meşteri dintre care 213 cu dugheni şi 194 fără dugheni, trecuţi separat. (Trebuie reţinut că cifrele din total diferă de cele realizate prin considerarea nominală a indivizilor). Pe ramuri de negoţ si meserii aceştia pot fi repartizaţi astfel:

Negustori

	Cu dugheni	fără dugheni
bogasieri	15	2
abageri	6	6
bacali	32	2
crîşmari	48	—
precupeţi	32	20
mumgii	7	1
lipoveni	—	9
velniceri şi rachieri	10	2
cafegii	1	—
casapi	2	4
harabagii	—	9

Meşteri

	Cu dugheni	fără dugheni
argintari	1	2
cojocari	12	11
blănari	4	4
boengii	4	—
cibotari	2	26
bărbieri	5	2
cizmari	11	7
croitori	9	21
pitari	8	4
teslari	1	8
chetrari	—	5
cărămidari	—	1
pascari	—	4
grădinari	—	10
olari	—	5
sticlari	1	—
tăbăcari	—	27
săhăidăcari	2	2

Din cei indicaţi cu dugheni desprindem:

Negustori

	Cu dughenile lor	dugheni cu chirie
bogasieri	9	6
bacali	10	18
casapi	—	1
precupeţi	14	15
mumgii	4	2
crîşmari	10	32
abageri	—	5
rachieri (doi au velniţe)	5	4
cafegii	—	1

Meşteri

	Cu dughenile lor	dugheni cu chirie
cojocari	3	9
boengii	—	4
cibotari	1	1
bărbieri	1	3
cizmari	4	7
teslari	—	1
croitori	5	1
pitari	1	6
blănari	1	3
sticlari	—	1
argintari	—	1

N.B. În situaţia nominală nu apar cei doi săhăidăcari de la negustorii cu dugheni. În schimb, apare în plus un crîşmar şi un sticlar. Săhăidăcarii îi trecem convenţional la starea a III-a. În consecinţă, numărul va fi sporit cu doi. De asemenea, la meşterii fără dugheni, în tabelele nominale, apare în plus un făclier treapta a III-a. La negustorii fără dugheni, în tabelele nominale, nu apare mumgiul.

CATAGRAFIA DIN 1838

Categoriile supuse dărilor																								Cei scutiţi de dări						
Birnici	Bejenari Hrisovoliţi	Treptele privilighete cu dare			Negustori creştini			Meşteri creştini			Calfe	Negustori evrei[2])			Calfe	Meşteri evrei[3])			Calfe	Căpătăeri	Nevolnici	Văduve	Total	Slujitori bisericeşti	Bejenari fără dare	Privilighеţi	Fii de trepte netrecuţi la dare	Slugi fără dare	Total	Total general
		Mazili	Ruptaşi	Rupte de Vist.	I	II	III	I	II	III		I	II	III		I	II	III												
352[1])	29	17	18	58	—	43	211	6	2	314	364	—	2	24	—	—	3	17	71	156	71	220	1978	(454)	7	35	26	36	149	2127

Arh. St. Iaşi, Tr. 1316, op. 1488, nr. 1285 şi 533, f. 89 şi 103. După înfăptuirea catagrafiei, în urma unei noi revizii, în ianuarie 1839 mai sînt adăugaţi 16 bejenari hrisovoliţi, 23 birnici, 8 hrisovoliţi, 6 calfe precum şi un însemnat număr de căpătăeri. Ibidem, nr. 533, f. 477—481. De asemenea, într-o condică anterioară, din 1836, în care sînt incluşi evreii din cuprinsul ţinutului Fălciu, figurează 124 familii. Numărul se apropie de cel indicat de catagrafia noastră (129). Cf. Arh. St. Iaşi, Tr. 696, op. 772, nr. 1560.

1) Din aceştia se scad 34 slujbaşi volnici.

2) — 3) Spre deosebire de meşterii şi negustorii creştini, care nu sînt cuprinşi decît în situaţiile generale, la cei evrei se specifică detaliat negoţul, meşteşugul şi starea.

Negustori	Starea 1	II-a	III-a	calfe
rachieri	—	2	3	2
ahtarlîc	—	—	2	—
precupeţi	—	—	10	—
casap	—	—	1	—
lipscan	—	1	—	—
zaraf	—	1	—	—
telal	—	—	—	1
crupar	—	—	—	1
crîşmar	—	—	1	—
bogasier	—	—	1	—

Meşteri	Treapta I	II-a	III-a	calfe.
croitori	—	1	7	13
cibotari	—	—	2	3
căciular	—	—	1	2
talpalar	—	—	1	—
argintar	—	—	1	—
sticlar	—	—	1	—
ciasornicar	—	—	1	—
chetrar	—	—	1	—
canieri	—	—	—	2
olar	—	—	—	1

4) Între aceştia, distingem 25 preoţi, 7 diaconi şi 13 dascăli.

Catagrafia din 1831-1832
Supuşii străini

Provenienţa *)			Protecţia					Ocupaţia			Apartenenţa etnică										
Pămînteni trecuţi sub protecţie străină	Străini din Turcia statorniciţi aici	Veniţi din alte părţi	Rusă	Austriacă	Prusiană	Franceză	Engleză	Negustori[2])	Meşteri[3])	Alte ocupaţii[4])	Bulgari[5])	Polonezi	Turc botezat	Evrei	Moldoveni	Sîrbi	Armeni	Nemţ	Greco-bulgari	Greci
12	38	30	29	40	2	5	12	48	20	19	37	6	1	7	7	7	2	1	5	15

Arh. St. Iaşi, Tr. 885, op. 1011, nr. 157.

*) Provenienţa este indicată numai la 80 din cei 88. În catagrafia generală (Arh. St. Iaşi, Tr. 644, op. 718, nr. 311), sînt incluşi numai 84 supuşi străini.

1) Mulţi sînt veniţi din Transilvania.

2) cu dughenile lor; în dugheni cu chirie
1 abageri 1
1 bogasieri 5
— spiţer 1
1 băcal şi crîşmar —
— băcal 6
2 casapi 1

în dughenile lor; în dugheni cu chirie
2 precupeţi 3
17 precupeţi din picioare —
3 crîşmari —
1 bogasier şi blănar —
1 merar —
1 cherestegiu —

3) cu dughenile lor; în dugheni cu chirie
4 grădinari —
1 cojocar —
1 olar şi chetrar —
1 stoler —
3 ciubotari —
— blănar 1
— chitar 1
— cojocar 1
— argintar fără dugheană —
1 zugrav —
1 lucrător de caşcaval —
— croitor 1
— cizmar 2
1 chetrar —

4) 3 arnăuţi
1 muncitor
6 posesori de moşii
4 plugari
1 dascăl de limbi
3 arnăuţi
1 gheometru

5) Am inclus în numărul bulgarilor şi trei indivizi specificaţi drept arnăuţi

Catagrafia din 1831-1832
Statistica generală

A. Populaţia

Categoria socială			Copii		Slugi		Copii de slugi		Ţigani		Copii de ţigani		Total	Total familii
	b.	f.	b.	f.	b.	f.	b.	f.	b.	f.	b.	f.		
clasa boierilor cu a lor familii şi slugi	26	93	24	30	74	56	1	1	29	25	10	8	323	
clasa mai de gios cu a lor familii şi slugi	870	986	1157	772	125	51	—	—	—	—	—	—	3961	
tagma bisericească cu a lor familii şi slugi	59[1]	30	45	33	8	7	1	—	—	—	—	—	183	[illegible]
supuşii străini	84[2]	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	84	
evrei cu a lor familii şi slugi	61	72	58	67	6	2	—	—	—	—	—	—	266	
t o t a l	1098	1127	1281	902	213	116	2	1	29	25	10	8	4817	

B. Numărul vitelor, al imobilelor şi al instalaţiilor industriale

V i t e					I m o b i l e				Inst. industriale	
cai	boi	vaci	oi	mascuri	case	mănăstiri	biserici	mori de cai	fabrici	velniţe
393	671	410	4065	106	1217	1	4	6	717	26

Arh. St. Iaşi, Tr. 644, op. 708, nr. 311. Catagrafia este datată 1832, mai 11. Totalizările din catagrafie sînt greşite. Astfel, în ordinea inclusă în tabel, sînt trecute cifrele: 304, 4152, 183 şi 297. De asemenea, la adunarea generală privind bărbaţii şi femeile sînt trecute cifrele: 2736 şi 2139 în loc de 2554 şi 2179. Totalul general este indicat a fi 4875 în loc de 4817 aşa cum rezultă din adunarea corectă a cifrelor.

1) Sînt incluşi 22 călugări şi 37 „slujitori bisericeşti".

2) La supuşii străini sînt indicaţi numai bărbaţii. Există o diferenţă de patru faţă de cifra obţinută în urma analizei condicii speciale a supuşilor străini.

Catagrafia din 1845
Birnicii, căpătăerii şi bejenarii cu dare[1]

Denumirea categoriei	Numărul	Provenienţa									Ocupaţii				
		Însurăţei	Feciori de mazili	Feciori de rupte de Vistierie	Din birnicii din Broşteni şi Cornii Unguri	Feciori de polcovnicei	Căpătăeri	Veniţi din sate	Veniţi din oraşe sau tîrguri	De peste Prut	Pîndari sau slugi la vii	Cei ce stau la viile lor	Slujitori la diverse instituţii	Ovolniţi din miliţie	Argaţi şi slugi
birnici	485	68[2])	3	4	24	1	21	47	3	1	51	20	15[3])	1	—
căpătăeri	163							48	2	2	51	7	11[4])	2	22[5])
bejenari cu dare	29[6])														

Arh. St. Iaşi, Tr. 1423, op. 1619, nr. 987.

1) Sînt incluse ciastiile albastră şi roşie, verde, galbenă, şi mahalalele Cotrocenii şi Ungurii, tot din ciastia galbenă.

2) 34 sînt feciori de birnici din mahalaua Cotroceni.

3) Trei sînt în slujbă la poşta Huşului, unul la rohatca inspre Voioseni şi 11 slujitori ai isprăvniciei.

4) Trei sînt slujitori la isprăvnicie, un argat la şcoala publică, cinci pojarnici, un surugiu la poşta Huşi şi un ciauş isprăvnicesc.

5) Trei vizitii, 12 haidăi sau ciobani la stîni şi odăi pe moşia tîrgului, 6 slugi sau argaţi în ogradă, un crîşmar în podgoria Ochiuri.

6) 14 sînt hrisovoliţi ai banului Butuce şi 15 ai paharnicului C. Sandu.

CATAGRAFIA DIN 1845
NEGUSTORII ŞI MEŞTERII

Denumirea comerţului sau a meşteşugului	Starea sau treapta: I	II	III	calfe	Proveniienţa: Sporiţi din holtei sau însurăţei[2]	Din calfe la st. III	Din alte bresle sau categorii	Dintre sudiţi	De la starea III la a II-a	De la starea II-a la a III-a	De la starea III-a la calfe	Veniţi de peste Prut	De la treapta I- la a II	De la treapta II-a la calfe	Unde sînt incadraţi spornicii
bogasieri	—	1	13	51	10	1	—	—	—	5	2	—	—	—	4 însurăţei sporiţi st. III-a, un sporit, 5 calfe holtei sporiţi.
bacali[3]	—	5	31	37	16	3	5	1	—	1	5	—	—	—	4 însurăţei la st. III-a, 7 sporiţi acum, calfe, o calfă însurăţel şi 2 sporiţi st. II-a.
precupeţi	—	4	49	18	19	2	1	—	4[4]	3	8	—	—	—	8 st. III-a din însurăţei, 2 sporiţi holtei, unul în casa sa, iar altul „alijveruieşte în dugheana maică-sii", 6 calfe din însurăţei, 2 sporiţi.
crîşmari şi rachieri	—	1	50	26	25	2	8	—	—	—	1	—	—	—	18 st. III-a din însurăţei şi holtei, 7 calfe sporite (una venită de la ţară).
grădinari şi trăistari	—	—	49	44	23	2	—	—	—	1	8	—	—	—	13 st. III-a sporiţi din însurăţei, 4 sporiţi, 6 calfe sporite.
breasla bulgarilor strămutaţi din Plotoneşti.	—	—	50	21	13	3	—	—	—	—	14	—	—	—	Însurăţei.
blănari[5]	—	1	13	9	4	3	—	—	—	—	—	—	—	—	2 tr. III-a însurăţei, 2 calfe holtei sporiţi.
cojocari	—	—	43	26	30	7	3[6]	—	—	4	1	1	—	—	18 tr. III-a sporiţi şi din însurăţei şi 12 calfe sporite.
croitori[7]	—	—	13	19	12	—	—	—	—	—	4	—	—	—	8 tr. I însurăţei şi sporiţi acum şi 4 calfe sporite.
bărbieri şi boiangii[8]	—	—	5	7	2	—	—	—	—	—	1	—	—	—	Sporiţi acum.
tăbăcari	3	1	43	38	24	8	3	—	—	2	5[9]	—	1	1	13 tr. III-a sporiţi acum, 11 calfe însurăţei şi holtei sporiţi.
butnari, chetrari şi teslari[10]	—	—	118	20	39	5	—	—	—	17	3	—	—	1	11 tr. III-a şi 48 calfe sporite şi însurăţei.
cibotari şi cismari[11]	—	5	48	79	58	6	—	—	1	1	4	—	—	—	35 sporiţi holtei şi însurăţei, unul venit de la ţară, 4 calfe holtei şi însurăţei spor.

Arh. St. Iaşi, Tr. 1423, op. 1619, nr. 988 şi 989.

1) Din punct de vedere etnic, distingem: negustori: 138 moldoveni, 146 bulgari, 38 sîrbi, 7 greci, 2 unguri, un rus, iar meşteri: 389 moldoveni, 47 bulgari, 10 sîrbi, un polonez, 2 arnăuţi, 5 unguri, 4 lipoveni, 3 greci, 2 ruşi.

2) Am încadrat în această categorie pe acei în dreptul cărora se fac următoarele specificaţii: „însurăţel din anul... sporit", „holtei sporit acum", „sporit acum", fără altă specificaţie sau simplu „sporit".

3) Includem aici o calfă de covrigar, 9 de chitari, una de abageri şi un plăcintar starea a III-a. În catagrafie este trecută global breasla bogasierilor, băcali şi chitari.

4) Trei din ei sînt duşi vremelnic în satul Răşeşti. Şi alţi precupeţi, de altfel, îşi exercitau negoţul prin sate, aşa cum rezultă din catagrafie. Astfel, de pildă, alţi trei de starea a III-a sînt menţionaţi la satele Şchiopeni, Brezeni şi Răceni.

5) O calfă şi doi de treapta a III-a sînt plecaţi vremelnic în sate.

6) Unul din crîşmari, iar ceilalţi din patentarii din Broşteni şi din căpătăeri.

7) 3 starea a III-a lucrează la sate: unul la Tăbălăeşti, unul la Rîpile. O calfă este „vremelniceşte" la Şişcani.

8) În catagrafie este trecută o breaslă unică; a blănarilor cojocarilor, croitorilor, bărbierilor şi boiangiilor. I-am separat încadrînd pe fiecare în rubricele corespunzătoare. La bărbieri şi boiangii am introdus şi o calfă de mindirigiu. Totalul realizat de noi prin urmărirea fiecărui om, diferă de cel al catagrafiei unde sînt daţi global unul de treapta a II-a, 81 treapta a III-a şi 55 calfe.

9) Dintre meşterii tăbăcari, 3 starea a III-a şi o calfă lucrează la ţară.

10) Dintre aceştia, 78+9 butnari, 19+4 chetrari şi 20+7 teslari. 4 treapta a III-a şi două calfe sînt indicaţi a fi la ţară

11) Doi starea a III-a şi două calfe sînt la sate.

Adaos la anexa nr. VIII

Suma tăbliţei	Spor cu porunca Visteriei	Scăderi cu cartile Visteriei	Lipsă în împrejurăriie arătate	Ce se află	Spor ce s-au găsit	Suma peste tot cu sporiţii	
85	2	7	15	65	9	74	tăbăcari
77	3	10	8	62	11	73	crîşmari şi rachieri
138	12	8	19	123	9	132	butnari şi teslari
102	5	12	10	85	13	98	bogasieri şi bacali
94	3	2	6	89	6	95	grădinari, trăistari
71	2	8	8	57	2	59	precupeţi
73	—	5	3	65	6	71	breasla bulgarilor din Plotoneşti
137	9	17	14	115	14	129	blănarii, boiangii şi alţii
123	18	18	9	114	19	133	cizmarii cibotari cu 10 ce au mai muit peste suma tăbliţei

Arh. St. Iaşi, Tr. 1352, op. 1535, nr. 298, f. 47, 48—57.

Catagrafia din 1845
Alte categorii sociale dajnice

Categoria	Pămînteni trecuţi sub protecţie străină	Veniţi din Turcia, supuşi unei puteri străine	Veniţi din alte ţări cu paşapoarte	-Raele	Sudiţi	Ocupaţia: Negustori	Meşteri	Calfe	Allte ocupaţii	Bătrîni nevolnici, văduve şi iertaţi	Total
Supuşii străini[1]	10	4	54	—	—	26[2]	20[3]	1[4]	5[5]	—	68
Evreii	—	—	—	197	25	102[6]	71[7]	1	18[8]	14[9]	236
Ţiganii[10]	—	—	—	—	—	—	51[11]	14	3[12]	11	79[13]

Arh. St. Iaşi, Tr. 1423, op. 1619, nr. 987.

1) Aceştia erau repartizaţi astfel: un supus rus, 42 austrieci, 11 prusieni, 9 englezi, 5 elini. Ca origine etnică erau: 25 bulgari, 2 sîrbi, 6 unguri, 2 germani, 3 polonezi, 6 greci, 3 ruşi, 6 moldoveni, 2 transilvăneni.

2) Sînt indicaţi: 6 precupeţi, 6 bogasieri, un spiţer, 4 negustori din picioare, un rachier, 4 crîşmari, 2 băcali, 2 negustori de vite.

3) Un plăcintar, 2 stoleri, un rotar, un tăbăcar, un teslar, 3 lăcătuşi, un curărar, un blănar, un cercelar, un morar, 2 croitori, un argintar, un cibotar, un cărămidar, un cojocar, un ceasornicar.

4) Practicant la şpiţerie.

5) 3 căprari ai stărostiei, 2 oieri, Cinci sînt indicaţi fără meserie iar ceilalţi sînt fără specificaţie.

6) Dintre aceştia, distingem: 8 bogasieri, 45 precupeţi, 33 crîşmari, 6 rachieri, 5 negustori din picioare, un zaraf, un hangiu, 2 telali, un patentar starea II-a. Nu este indicată starea sau treapta.

7) Un cojocar, un cercelar, un tinichigiu, 8 talpalari, 2 stoleri, un şăpcar, un alămar, 33 croitori, 2 ciocli, 5 cibotari, un buiungiu, un cuşmar, doi chetrari, 3 butnari, 2 sacagii, un sticlar, un argintar, un cotar, un ciurar, un covrigar, un ceasornicar, un cărămidar, un feredegiu.

8) 2 comisionari de mărfuri, 2 hahami, 2 scriitori de cărţi, un rabin, 10 dascăli, un doctor.

9) Trei din văduve au dugheni.

10) 28 sînt robi ai Episcopiei, 15 ai mănăstirii Bărboi, 22 ai m-rii Frumoasa, unul al m-rii Dancu. Nouă sînt veniţi din sate.

11) 9 cobzari, 10 scripcari, 16 fierari, 3 bucătari, 7 căldărari, 2 lăcătuşi, un chitar, 6 spoitori, 3 cibotari, 2 croitori, un curărar, un grădinar. Toţi sînt de starea a treia.

12) 2 vizitii, un surugiu.

13) În catagrafie, la totalul general, sînt incluşi 73 oameni.

Catagrafia din 1845
Stările nesupuse dărilor

Anexa nr. X

Slujitori bisericești			Privilighețí										
Preoți[1]	Diaconi	Dascăli	La neamuri	Vel căpitani	Căpitani	Postelnicei	Polcovnicei	Vornici de poartă	Apărați cu cărțile ocîrmuirii[2]	Bătrîni nevolnici[3]	Văduve[4]	Slugile de prin ogrăzile boierești[5]	Total
30	6	12	5	5	1	2	7	1	18	122	234	15	458

Arh. St. Iași, Tr. 1423, op. 1619, nr. 987.
1) Doi preoți și un diacon fără slujbă.
2) Aceștia erau dintre foștii funcționari, evrei botezați sau dintre cei cu cărțile Vistieriei.
3) Sînt proveniți din birnici sau din căpătăeri. La cinci dintre dînșii se face mențiunea că sînt la viile lor. Opt sînt proveniți din diferite sate din ținuturile Vaslui și Fălciu și împreună cu alți 22 se află la diferite vii din împrejurimile tîrgului. Unul este indicat drept pădurar al Episcopiei.
4) La una din văduve se face mențiunea: „Rucsanda soția răp. Zaharia Sotir bogasierița, are două dugheni de veci, bogasierii cu marfa sa, iar calfele de la aceste dugheni s-au reguarisit la nr. 16 și 17 între calfele bogasierilor din această ciastie" (roșie). Ibidem, f. 50.
5) Se indică persoanele la care slujesc. La unii se menționează că slujesc cu plată. Patru sînt veniți din sate.

Anexa nr. XI

Catagrafia din 1845
Total general

Cei supuși dărilor										Nesupuși dărilor						
Birnici	Căpătăeri	Bejenari cu dare	Negustori	Meșteri	Calfe	Supuși străini	Evrei	Țigani	Slujitori bisericești	Privilighețí	Apărați cu cărțile ocîrmuirii	Bătrîni nevolnici	Văduve	Slugile din ogrăzile boierilor	Total
485	163	29	253	293	359	68	236	79	48	21	18	122	234	15	2423

Catagrafia din 1851
Birnicii și căpătăerii

Anexa nr. XII

Categoria	Înscriși în catagrafia din 1845	Scăzuți în perioada 1845—1851						Total	Sporiți între 1845—1851	Proveniența					Total înscriși în catagrafia din 1851
		Morți	Fugiți	Trecuți la bresle	Intrați în alte categorii sau mutați în alte ciastii	Nevolnici	Scăzuți cu porunca Vistieriei			Însurăței (spor)	Veniți din alte locuri	Din alte categorii	Din alte ciastii	Din bresle	
birnici[1]	539[2]	21	53	18[3]	32	28	213[4]	365	256	87	158[5]	5	4	2	430
căpătăerii	163								55	11	16				218
bejenari cu dare	29							2							29

Arh. St. Iași, Tr. 1768, op. II 2018, nr. 881.
1) Sînt incluse ciastiile galbenă, galbenă și mahalaua Cotroceni, albastră, roșie și verde.
2) Dintre aceștia, 34 au fost adăugați, după efectuarea catagrafiei, „în dosul tăbliței". Totalul, după cum se poate constata, diferă de cel inclus în catagrafia din 1845 unde sînt trecuți 485 birnici.
3) Șase au devenit crîșmari, șase butnari, patru cizmari, o calfă de bogasier, un tăbăcar.
4) Nu se indică decît numărul actului de scutire.
5) Dintre aceștia, majoritatea sînt indicați a fi proveniți din sate. 28 sînt veniți din Cornii Unguri, 3 din Răești (acestea deveniseră mahalale a tîrgului Huși) și unul de peste Prut.

Anexa nr. XIII

CATAGRAFIA DIN 1851
NEGUSTORII ȘI MEȘTERII

Denumirea breslei	Înscriși în catagrafia din 1845	Scăzuți în perioada 1845—1851						Total scăzuți	Înscriși în catagrafia din 1851						Proveniența								
		Morți	Fugiți	Trecuți în alte bresle	Trecuți în alte categorii (birnici, căpătăeri)	Nevolnici	Scăzuți cu cărțile Vistieriei		Sporiți între 1845—1851	Starea (treapta) I	Starea (treapta) II-a	Starea (treapta) III-a	Calfe	Total	Din calfe la starea III-a	Însurăței sporiți	Din alte bresle	Din alte categorii	Calfe provenite din însurăței, sporiți, holtei	Calfe provenite din starea III-a	Calfe provenite din alte bresle și categorii	De la starea III-a la a II-a	De la starea II-a la a III-a
Crîșmari și rachieri	77+ 3[1]	20	4	7	—	1	10	42	52[2]	—	—	40	50	90	3	10	5	2	29	4	4	—	—
Bogasieri, băcali și pitari	102+ 6	13	12	4	5	6	14	54	32	—	4	42	40	86	11	6	—	—	17	4	2	3	—
Precupeți	71+ 4	9	7	5	1	3	10	35	14	—	4	33	17	54	3	5	1	—	6	3	—	2	—
Grădinari și trăistari	94+ 3	19	3	—	2	8	2	34	39	—	1	45	56	102	2	9	3	1	21	9	1	1	—
Bulgarii din Plotonești[3]	72+ 1	7	2	—	—	6	5	20	25	—	—	58	20	78	11	9	—	5[4]	8	7	1	—	—
Cibotari și cismari	123+19	7	5	6	—	4	18	40	110	—	3	73	136	212	13	8	2	18[5]	56	6	12	—	—
Tăbăcari	85+ 2	12	8	4	1	2	7	34	20	1	1	31	40	73	3	2	1	—	17	5	—	—	—
Blănari, cojocari, bărbieri și buiungii	137+11	12	8	10	—	—	17	51[6]	69[7]	—	1	84	81	166	6	11	3	—	47	3	1	—	1
Butnari, chetrari și teslari	138+11	26	15	14	—	—	8	71[8]	40	—	—	84	34	118	2	17	—	7	23	5	2	—	—

Arh. St. Iași, Tr. 1768, op. II 2018, nr. 880.
La proveniență nu se este indicat numai sporul dintre cele două catagrafii, ci se are în vedere și perioada anterioară. Proveniența am desprins-o din cercetarea fiecărui caz în parte. Notăm, de asemenea, că la majoritatea calfelor ridicate la treapta sau starea a III-a, se face mențiunea „din calfe vechi".
1) Cifra adăugată reprezintă sporul realizat după definitivarea catagrafiei din 1845.
2) În dreptul cifrelor celor sporiți, la fiecare categorie, se fac — invariabil — mențiuni de genul acestora: „acei care să adaugă dintre însurăței, alte bresle și veniți de prin alte locuri... holtei nesupuși dărilor... dintre mazilo-ruptași, căpătăeri...".
3) Toți sînt grădinari. La cei 25 care se adaugă se fac următoarele mențiuni privind proveniența: 13 însurăței, 4 veniți de prin alte locuri, doi dintre birnici, ridicați cu patenta Vistieriei, 4 dintre mazili.
4) Unul provine din birnici și 4 dintre ruptele vistieriei.
5) 11 din ruptele vistieriei, un birnic, 5 mazili din satul Căpotești și unul venit de peste Prut.
6) Sînt indicați numai 47.
7) La sporiți se indică următoarea proveniență: 3 dintre căpătăerii vechi, 7 din însurăței, 4 mutați din alte bresle, unul dintre birnicii satului Cornii Unguri, 54 veniți „din alte locuri".
8) Nu sînt incluși toți.

Catagrafia din 1851
Supuşii străini şi evreii

Anexa nr. XIV

Denumirea	Pămînteni trecuţi sub protecţie străină	Veniţi din Turcia, supuşi unei puteri străine	Veniţi din alte locuri cu paşa-poarte	Total	Raele	Sudiţi	Bătrîni nevolnici	Văduve	Ocupaţia: Neguştori	Ocupaţia: Meşteri	Ocupaţia: Calfe	Ocupaţia: Alte ocupaţii
Supuşii[1]) străini	14	4	53	71	—	—	1	—	36[2])	19[3])	2	11[4])
Evreii				362	299	23	20	20	155[5])	111[6])	25	33[7])

Arh. St. Iaşi, Tr. 1760, op. 2018, nr. 880.

1) Un supus rus, 34 austrieci, 9 prusieni, 15 britanici şi 12 elini. Ca apartenenţă etnică, distingem: 7 ruşi, 19 bulgari, 2 polonezi, 12 greci, 8 moldoveni, un muntean, 5 unguri, un austriac, un german, 2 armeni, un croat, 4 arnăuţi, 5 „mocani" (transilvăneni, probabil). Restul sînt fără specificaţie.

2) Pe categorii, distingem: 14 precupeţi, un merar, un lipscan, 3 bacali, 4 grădinari, un surucciu, 5 posesori, 2 orîndari, un bogasier, 3 crîşmari, un „negustor" fără altă specificaţie.

3) Un dulgher, 2 fierari, 4 croitori, un covrigar, 3 blănari, un cibotar, un macaronar, 2 cizmari, un rotar, un stoler, un lăcătuş, un tăbăcar.

4) Un vătav, un ciredar, un săpător, un dascal, 6 oieri, ciobani sau mocani cu oi, un lucrător de pămînt. Doi sînt fără specificaţie.

5) Un tejghetar, 95 precupeţi, 5 harabagii, 16 lipscani, 4 casapi, unul cu ahtarlîc, 5 bogasieri, 7 crîşmari, 6 rachieri, 2 bacali, 2 făinari, 3 telali, un „speculant", 4 „negustori", 3 hangii.

6) Un feredegiu, un covrigar, 2 buiungii, 3 butnari, 12 tălpălari, 3 căciulari, un giuvaergiu, 2 alămari, 6 stoleri, 2 legători de cărţi, 38 croitori, 9 morari, 2 tinichigii, o olăriţă, 2 şapcari, 2 fierari, 2 argintari, un cuşmar, 6 cantaragii, 6 ciubotari, 2 cepregari, un caingiu, 2 ciurari, un bărbier, un vărar, un ceasornicar, un sticlar. Restul sînt fără specificaţie.

7) 19 dascăli, un cioclu, 5 slugi, 2 hahami, un rabin, un scriitor, 3 ciauşi, un taxier.

Catagrafia din 1851
Categoriile nesupuse dărilor

Anexa nr. XV

Slujitori bisericeşti[1])	Privilighe ţi: la neamuri	Privilighe ţi: Vel căpitani	Privilighe ţi: Vornici de poartă	Privilighe ţi: Poruşnici	Privilighe ţi: Polcovnici	Privilighe ţi: Apăraţi cu cărţile Ocîrmuirii	Bejenari fără dare	Bătrîni nevolnici	Văduve	Total
56	24	5	1	1	8	29	3	126	120	373

Arh. St. Iaşi, Tr. 1768, op. II 2018, nr. 881.

1) 29 preoţi în slujbă, unul fără slujbă, 7 diaconi în slujbă, unul fără slujbă, 18 dascăli.

TOTAL GENERAL

Anul	Cei supuşi la dare: Birnici	Căpătăieri	Bejenari cu dare	Negustori I	Negustori II	Negustori III	Negustori calfe	Meşteri I	Meşteri II	Meşteri III	Meşteri calfe	Supuşi străini	Evrei	Ţigani	Treptele privilegiate cu dare: Mazili	Ruptaşi	Ruptele Vistieriei	Slugi	Scutelnici breslaşi	Pîndari la vii	Cei fără dare: Fii de trepte nesupuşi la dare	Slujitorii bisericeşti	Privilegheţi	Bătrîni nevolnici	Văduve	Scutiţi cu cărţile ocîrmuirii	Bejenari fără dare	În slujba ocîrmuirii	Vătavi şi slugi boiereşti	Scutiţi pentru că au dat oameni la strajă	Negustori hrisovoliţi	Total
1820	189	—	136	—	—	58	—	—	—	—	—	33	40	—	17	—	64	129	61	—	—	56	8	—	—	21	16	32	13	—	—	873
1832	75	419[1])	—	18	31	159	—	1	14	186	—	88	61	—	10	6	58	453	—	146	—	61	46	42	286	23	56	53	—	16	134	2444
1839[2])	352	156	29	—	45	235	—	6	5	331	432	—	—	—	17	18	58	—	—	—	26	45	35	71	220	—	7	—	36	—	—	2124
1845	485	163	29	—	11	242	161	3	7	283	198	68	236	79	—	—	—	—	—	—	—	48	21	122	234	18	—	—	15	—	—	2423
1851	430	218	29	—	9	218	183	1	5	272	291	71	362	—	—	—	—	—	—	—	—	56	38	126	120	29	3	—	—	—	—	2461

1) În catagrafie sînt trecuţi ca burlaci, slugi şi fără căpătăi.
2) Am inclus aici şi negustorii şi meşterii evrei.

Pentru a alcătui acest tabel, am contopit unele rubrici fără ca prin aceasta să aducem vreun prejudiciu problemelor de ansamblu.

cartierele mărginaşe, în mahalale, se ocupau cu agricultura şi cu cărăuşia, cu lucrul viilor sau cu alte munci. Condiţia lor modestă este atestată de multe menţiuni documentare [82].

Mahalalele, constituind sate recent alipite tîrgului, aşa cum erau Cotrocenii, Răeştii, Plopenii, Broştenii şi Cornii [83], erau tot în proprietatea Episcopiei de Huşi. Locuitorii acestora, în majoritate birnici, îşi continuau felul de viaţă anterior lucrînd în calitate de clăcaşi pe moşia Episcopiei (bineînţeles în limita suprafeţei acesteia). Ei nu intraseră deplin în circuitul vieţii orăşeneşti. După cît se pare, nici sub raport economic şi administrativ, la jumătatea secolului al XIX-lea, sudura nu era încă bine efectuată. Astfel, de pildă, în afara datelor expuse pînă acum, concludent în această privinţă este şi faptul că la 1840, în interesele lor curente, locuitorii mahalalei Broşteni uzau de o ştampilă pe care era înscris încă „satul Broştenii" [84]. De asemenea, faptele pe care le-am expus, în legătură cu accentuarea opresiunii fiscale, ca urmare şi a evaziunii, provocate de strămutările masive din cursul anilor 1847—1848, ilustrează că locuitorilor din tîrg — care se ocupau în special cu agricultura — ocîrmuirea le aplica acelaşi tratament ca şi birnicilor satelor.

Dependenţa strînsă a unei însemnate părţi a locuitorilor de producţia agricolă —în condiţiile slabei dezvoltări a industriei cu stadiile caracteristice capitalismului precum şi a existenţei proprietăţii feudale asupra tîrgului — a determinat păstrarea relaţiilor feudale cu toate implicaţiile şi consecinţele acestui fapt [85].

Pe bună dreptate, s-a afirmat că mahalalele tîrgurilor, adesea, au fost confundate cu satele, în cursul operaţiilor de fixare a cislelor şi a beilicurilor. „Confuziile nu erau provocate numai de aspectul rural al mahalalelor — şi de incompleta lor sudare cu tîrgul, am adăuga noi — ci şi de ocupaţia celor ce le locuiau" [86].

[82] De pildă, în catagrafia din 1820 birnicii sînt menţionaţi a fi de starea a doua şi a treia, „nişte săraci a căror hrană le este cu munca pe la alţii... neavînd cară şi boi". Arh. St. Iaşi, Tr. 168, op. 184, nr. 14.

[83] Ibidem, Tr. 885, op. 1011, nr. 156. La începutul secolului al XIX-lea, în „condica luzilor, Broştenii şi Cornii figurau ca sate separate. Cf. *Uricarul*, p. 242—243. Prof. I. Gugiuman, pe baza analizei planului anexat la *Cronica Huşilor* conchide că încă de la sfîrşitul secolului XVIII satele intraseră în perimetrul tîrgului. Cf. *Depresiunea Huşi*, Ed. ştiinţifică, Buc. 1959, p. 161—162. În lucrare este inclusă şi o schiţă privind evoluţia teritorială a tîrgului (p. 162, fig. nr. 30).

[84] Arh. St. Iaşi, Tr. 1316, op. 1488, nr. 398, f. 110.

[85] Aplicîndu-li-se acelaşi tratament, locuitorii mahalalelor reacţionau la fel ca şi cei de la sate. Astfel, spre exemplu, mulţi pribegesc peste graniţă sau se strămută în interior. La 23 aprilie 1842 isprăvnicia raporta că 40 din birnicii Huşului au fugit. Numărul acesta este considerat „însemnător", iar povara care a rămas asupra celorlalţi drept „tare gre". De asemenea, la 5 iulie 1842, locuitorii ciastiei roşii şi albastre — mahalalele intrau şi ele în aceste ciastii — se plîng că plătesc birul şi îndeplinesc havalelele unui număr însemnat de oameni: morţi, fugiţi sau scutiţi şi angajaţi slugi. Mulţi dintre aceştia din urmă sînt dintre fruntaşi. Locuitorii mahalalei Broşteni, la fel, declarau, în noiembrie 1842, că din aceleaşi cauze, au rămas „cu totul săraci şi fără nici o stare". Ibidem, f. 35—37 ,81—83, 94, 110, 112, 136, 148 etc.

[86] L. Boicu, *Despre structura socială a oraşului moldovenesc la mijlocul secolului al XIX-lea, loc. cit.* p. 297.

În asemenea condiții, nu ne mai surprinde, de pildă, cererea locuitorilor din mahalaua Cotroceni, din mai 1847, în care arată că, deși li s-a impus îndatorirea de a lucra boierescul pe moșiile Episcopiei, *„ca și locuitorii* satelor", nu li se dau suficiente locuri de hrană [87].

O altă constatare importantă care se desprinde evident și din statistica generală [88], este legată de structura internă a populației de meșteri și negustori.

Și în cadrul tîrgului nostru, se verifică justețea observațiilor făcute recent cu privire la structura socială a orașului moldovenesc [89]. Forma predominantă a producției— făcînd abstracție de cele două manufacturi pe care le-am amintit mai sus — este reprezentată de mica producție de mărfuri, în cadrul căreia includem pe meșterii de treapta a treia, în zdrobitoare majoritate. Cei de treapta I și a II-a, care pot fi încadrați în cooperația caiptalistă simplă, sînt, după cum se poate constata, foarte puțini.

De asemenea, negustorii se aflau într-o situație asemănătoare cu cea a meșteșugarilor. Majoritatea absolută era reprezentată de cei de starea a III-a.

Lipsa unei cercetări exhaustive nu ne permite să facem observații de detaliu asupra structurii interne și diferențierii acestei pături sociale. Este cert însă că la Huși, populația de meșteri și negustori nu era încă complet ruptă de agricultură. De asemenea, din considerarea ramurilor de negoț, se poate face constatarea că, în majoritate, schimbul se efectua cu produsele indigene.

În sfîrșit, numărul însemnat al calfelor, salariați ai meșterilor și negustorilor, vădește începutul dezvoltării acelei clase care va fi proletariatul de mai tîrziu.

Meșteșugarii și negustorii tîrgului Huși care, prin situația lor socială pot fi socotiți, în majoritate, ca făcînd parte din rîndurile burgheziei mici [90], împreună cu întreaga populație, suportau cu greu continuele vexații generate de proprietatea feudală și de statul care, în esență, avea aceeași formă de organizare. Împotriva acestora, cu o perseverență remarcabilă și o viguroasă combativitate, tîrgoveții au desfășurat o lungă și organizată luptă consemnată în izvoarele istorice [91].

Cercetarea pe care am întreprins-o, asupra populației tîrgului Huși, în afară de importanța sa particulară, vădește, în același timp, utilitatea acestui gen de tratare, singurul în măsură — prin considerarea separată a specificului fiecărui oraș sau tîrg — să ducă la concluzii și generalizări cît mai apropiate de realitate.

[87] Arh. St. Iași, Tr. 1 768, op. II 2018, nr. 762, p. II-a, nr. 842. Sublinierea este a noastră.
[88] Anexa XVI.
[89] L. Boicu, *op. cit.*
[90] Cf. L. Boicu, *op. cit.* p. 303.
[91] Melchisedek, *Chronica Hușilor și a Episcopiei*, p. 397—454.

НАСЕЛЕНИЕ ГОРОДА ХУШЬ В ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЕ XIX ВЕКА

(заметки о социальной структуре и происхождении)

Краткое содержание

Автор данной работы рассматривает население молдавского города Хушь на основании изучения богатого архивного материала, в частности на основании „катаграфий" (фискальная перепись населения через каждые 7 лет во время Органического регламента).

Облагаемое население вписывалось в фискальные переписи по категориям, в зависимости от обязательств к фиску. Сущность и характер этих обязательств предполагал и определённое социальное положение, т.е. определённую социальную иерархию облагаемых. Поэтому фискальные категории городского населения первой половины XIX в. в некоторой мере соответствовали его сословному подразделению.

Имея в виду отсутствие других информаций, изучение и интерпретация вышеуказанных данных представляет особый интерес для выявления состава и происхождения городского населения нашей страны в первой половине XIX в.

Несмотря на то, что в данной работе исследуются документы, относящиеся к населению города Хушь, и подчёркиваются специальные экономические и социальные условия его развития в данный период, автор приходит к более общим выводам. Он имеет в виду, главным образом, те последствия, которые были вызваны длительностью феодальных производственных отношений в главном секторе экономики и их воздействие на развитие городской жизни.

Представленные в приложении статистические таблицы, переработанные по данным фискальных переписей, с подробными объяснительными заметками, дают возможность расширить сферу исследований для изучения других проблем.

Результаты данной работы могут составить в будущем часть исторической монографии города Хушь, а также могут быть использованы для пополнения инфармации исследователей, изучающих развитие городов и городского населения всей страны.

LA POPULATION DE LA BOURGADE DE HUŞI DANS LA PREMIÈRE MOITIÉ DU XIX-E SIÈCLE

Observations concernant la structure sociale et la provenance de ses habitants

Résumé

L'analyse d'un riche matériel d'archives et, spécialement, des *catagrafii* — recensements à caractère fiscal effectués tous les sept ans, à l'époque du Règlement Organique — impose à l'auteur une série de considérations concernant la population de la bourgade de Huşi (Moldavie).

Les recensements fiscaux enregistraient les contribuables par catégories, suivant leurs obligations envers le fisc. La nature et le carac-

tère de ces obligations supposaient également une certaine position dans l'hiérarchie sociale. C'est pourquoi, partiellement, les catégories fiscales où l'on enregistrait les habitants des villes de la première moitié du XIX-e siècle, correspondaient en même temps à des catégories sociales.

Faute d'autre renseignements, l'interprétation des données fournies par les documents mentionnés présente un intérêt particulier pour mettre en évidence la structure sociale et l'origine des habitants des villes du pays pendant la première moitié du siècle passé.

Tout en rapportant ces remarques à la population de la bourgade de Huşi et en soulignant parallèment les conditions spéciales d'ordre économique et social qui en ont favorisé le développement dans la période déjà mentionnée, l'auteur est en mesure de dégager également des conclusions à caractère plus général. Celles-ci relèvent les conséquences qui ont découlé pour le développement des villes de la persistance des relations de production féodales.

Les statistiques annexées, élaborées à la suite d'un attentif examen des données renfermées dans les recensements fiscaux, sont accompagnées d'abondantes notes explicatives et permettent d'aborder également d'autres problèmes.

Les résultats obtenus par l'auteur pourraient figurer dans une future monographie historique de la ville ; ils seraient, de même, en état de compléter l'information des chercheurs qui poursuivent le développement de la ville et de la vie citadine dans le pays entier.

ASPECTE PRIVIND SITUAŢIA AGRICULTURII DIN ROMÂNIA ÎN PERIOADA 1929—1933

DE

ION AGRIGOROAIE

Criza care a cuprins ţările capitaliste între 1929 şi 1933 s-a manifestat puternic în toate ramurile economiei. Criza în industrie s-a împletit cu criza agrară şi s-au agravat reciproc; volumul schimburilor comerciale interne şi internaţionale s-a redus simţitor; criza s-a extins şi în sfera creditului şi a finanţelor, determinînd o creştere considerabilă a numărului falimentelor bancare.

Între anii 1929 şi 1933, procesul pauperizării maselor populare a căpătat proporţii neobişnuite, avînd drept consecinţă ruinarea micilor producători de la oraşe şi sate.

Criza economică a cuprins şi România. Ca şi în celelalte ţări capitaliste, ea s-a manifestat în agricultură, în primul rînd, prin mărirea stocurilor de produse agricole şi scăderea preţurilor, într-o măsură mult mai mare decît la produsele industriale. Astfel, în timp ce indicele preţurilor la produsele agricole a scăzut cu peste 55%, cel al produselor industriale folosite de agricultori a scăzut cu numai 19% [1] datorită politicii duse de monopoluri.

Ca urmare a ponderii mari a agriculturii în economia naţională şi a înapoierii sale generale, în procesul împletirii şi agravării reciproce a crizei industriale cu cea agrară, influenţa exercitată în România de criza agrară a fost neobişnuit de puternică.

În 1930, populaţia rurală reprezenta 78,9% din întreaga populaţie a ţării, iar agricultura şi silvicultura produceau 58,4% din venitul naţional, în timp ce industria acoperea 30,5% [2].

Scăderea bruscă a preţurilor a determinat scăderea valorii producţiei agricole globale, de la 101,4 miliarde lei în 1928, la 55,5 miliarde în 1930 şi 39,2 miliarde în 1933 [3], lucru ce a influenţat hotărîtor

[1] V. Madgearu, *Evoluţia economiei româneşti*, Buc., 1940, p. 80.

[2] N. N. Constantinescu şi V. Axenciuc, *Capitalismul monopolist în România*, Editura politică, Buc., 1962, p. 89.

[3] *Anuarul statistic al României pe 1939—1940*, p. 403.

asupra venitului național. Astfel, în primii trei ani ai crizei, conform datelor oficiale, venitul național a cunoscut o scădere de peste 80 miliarde lei; de la 195,9 miliarde în 1929, la 110,6 miliarde în 1931. În 1933 venitul național a atins punctul cel mai de jos: 49,4% față de 1928 [4]. Aceste cifre oglindesc gravitatea crizei agrare din România precum și consecințele sale asupra situației economice generale a țării. De altfel, lucrul acesta a fost observat la timpul său. Raportul legii conversiunii datoriilor agricole și urbane, prezentată în Cameră la începutul lui aprilie 1934, remarca: „În țara noastră, ramura de producție principală fiind agricultura, efectele crizei prezintă o gravitate economică deosebită, deoarece dintre toate produsele cele mai mult depreciate sînt cele agricole" [5].

Criza agrară s-a manifestat puternic în România datorită unor cauze ca: lipsa de pămînt a țărănimii și preponderența numerică a micilor gospodării, menținerea rămășițelor relațiilor feudale de producție, nivelul tehnic scăzut, accentuarea exploatării satului de către orașul capitalist, politica agrară antipopulară promovată de guvernele burghezo-moșierești.

În cele ce urmează ne propunem să evidențiem unele aspecte privind situația agriculturii între anii 1929 și 1933 care, continuînd și agravînd o stare de lucruri deja existentă, au determinat o adîncire a crizei agrare din România.

Reforma agrară de după primul război mondial, elaborată în condițiile istorice cunoscute și aplicată incomplet în anii stabilizării relative a capitalismului, nu a înlăturat inegala repartiție a proprietății funciare. În anul 1926, cînd guvernul liberal a declarat că aplicarea reformei agrare a fost terminată, peste 40% din suprafața propusă pentru expropriere aparținea încă vechilor proprietari [6]. Datele oficiale ale recensămîntului din 1930 dovedesc că problema pămîntului nu fusese nici pe departe rezolvată. Proprietățile sub 5 ha, care reprezentau 74,9% din numărul total al exploatărilor agricole, posedau numai 28% din suprafața de pămînt, în timp ce exploatările de peste 50 de ha, în număr de 25 000, reprezentînd doar 0,8% din numărul total al exploatărilor, posedau 32,2% din întreaga suprafață de pămînt. Din cele 2 460 000 gospodării sub 5 ha, 610 000 aveau între 0 și 1 ha. De asemenea, 700 000 de țărani erau lipsiți complet de pămînt [7]. Deși, ca o urmare a aplicării reformei agrare, numeroase moșii au fost micșorate, au continuat să existe proprietăți extrem de întinse. Moșia Sturza din județul Neamț cuprindea peste 50 000 ha, moșia Krupenschi (județul Bacău) 12 000 ha, iar domeniile familiei regale însumau o suprafață de aproximativ

[4] V. Madgearu, *Drumul echilibrului financiar. Probleme actuale ale economiei românești*, Buc. 1935, p. 39.

[5] Monitorul oficial, Partea a III-a, Dezbaterile parlamentare, Adunarea Deputaților, ședința din 2 aprilie 1934, p. 1439.

[6] V. Hurmuz, *Situația materială a țărănimii din România și unele răscoale țărănești din anii 1923—1928*, în «Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.», nr. 2 din 1956, p. 39.

[7] După *Enciclopedia României*, vol. III, p. 1064.

150 000 ha [8]. În judeţul Arad, de pildă, existau 62 exploatări cu peste 500 de ha. Ele posedau 81 642 ha, în timp ce gospodăriile sub 5 ha, în număr de 60 766, totalizau 117 921 ha [9].

Se ştie că, în ciuda acestei realităţi, oameni politici şi economişti burghezi au căutat să prezinte reforma agrară de după primul război mondial ca „o revoluţie" în agricultura României.

Virgil Madgearu, principalul exponent al ideologiei ţărăniste, căuta să dovedească existenţa în România a unor „transformări revoluţionare" care ar fi creat, după primul război mondial „noul regim al agriculturii româneşti", caracterizat printr-o clasă ţărănească idependentă". Trecînd cu vederea situaţia precară a ţărănimii muncitoare în capitalism, procesul continuu de ruinare a acesteia, V. Madgearu vorbea de superioritatea producţiei mici, pe baza căreia „noua clasă ţărănească" ar fi un factor economic şi politic viabil şi viguros [10]. Aceste idei, ce stăteau la baza programului partidului ţărănesc, urmăreau înşelarea maselor ţărăneşti şi crearea la sate a unui puternic sprijin prin dezvoltarea şi consolidarea proprietăţii chiabureşti. Referindu-se la semnificaţia apariţiei unor partide burgheze cu titulaturi ţărăneşti, în perioada 1917—1920, Gh. Gheorghiu-Dej arăta că „ele au avut un rol bine definit, acela de a atrage masele ţărăneşti sub influenţa lor şi a le împiedica să-şi îndrepte privirile spre mişcarea muncitorească" [11].

Economistul C. I. Băicoianu, la rîndul său, susţinînd că „agricultura a fost profund revoluţionată de ultima reformă agrară" [12], nota în 1929: „Criza agricolă care o străbatem astăzi are obîrşia... în revoluţia provocată de recenta reformă agrară [13]. Manolescu-Strunga, de asemenea, sublinia că „proprietatea rurală a suferit prin expropriere o totală transformare" [14].

Băicoianu şi Manolescu-Strunga îşi susţineau tezele considerînd ca limită între proprietatea mică şi marea proprietate 100 şi respectiv 50 ha. În felul acesta ei înglobau, în aceeaşi categorie, sute de mii de ţărani fără pămînt sau cu pămînt puţin şi proprietari a zeci de hectare, ca şi cum situaţia lor materială ar fi fost aceeaşi.

---

[8] N.N. Constantinescu şi V. Axenciuc, *op. cit.*, p. 97, vezi şi C. Murgescu, *Reforma agrară din 1945*, Ed. Academiei R.P.R., Buc. 1956, p. 54 şi următoarele. În ce priveşte „aplicarea" reformei agrare pe moşia Sturza vezi Tr. Lungu, *„Reforma agrară" din 1921 pe unul din marile latifundii din nordul Moldovei*, în *Studii şi materiale de istorie contemporană*, vol. II, Buc. 1962.

[9] *Buletinul Informativ al Minist. Agriculturii şi Domeniilor*, anul IV nr. 5, 1 martie 1933, p. 157.

[10] Vezi Gáll Ernö, *Sociologia burgheză din România, Studii critice*, Ediţia a II-a, Editura politică, Buc., 1963, p. 87 şi următoarele. Însuşi V. Madgearu, în faţa situaţiei reale existente, a fost nevoit să recunoască, la sfîrşitul deceniului al IV-lea, că aplicarea reformei agrare nu fusese încă terminată, că numeroase moşii întinse nu fuseseră atinse de reformă. El vorbeşte de „starea înapoiată a agriculturii româneşti" şi recunoaşte că în gospodăriile împroprietăriţilor „nu se putea realiza un progres real" (*Evoluţia economiei româneşti*, Buc. 1940, p. 77).

[11] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole şi cuvîntări*, ESPLP, 1965, ed. a IV-a, p. 180.

[12] C. I. Băicoianu, *Studii economice, politice şi sociale*, Buc. 1941, p. 700.

[13] *Ibidem*, p. 710 şi 757.

[14] Monitorul Oficial. Partea a III-a, nr. 75, 22 aprilie 1933, p. 3080.

I. M. Leon, deputat al Partidului ţărănesc, considera că prin reformă au fost înlăturaţi marii proprietari : „Desigur, arăta el, exproprierea era o necesitate imperios cerută, din motive de înaltă echitate socială şi naţională ; dar trebuie să recunoaştem că nu am fost la înălţimea desfiinţării clasei marilor proprietari" [15].

Scopurile urmărite de aceşti economişti şi politicieni burghezi prin susţinerea unor astfel de teze sînt evidente. Ele constau în prezentarea deformată a situaţiei reale a repartiţiei funciare, în oprirea oricăror acţiuni de desăvîrşire a reformei agrare deja „prea radicală" şi în înlesnirea adoptării unor măsuri menite să limiteze sau chiar să lichideze consecinţele acesteia.

Este semnificativă în acest sens poziţia lui Ion Mihalache, ministrul agriculturii şi al domeniilor, autorul „legii pentru reglementarea circulaţiei pămînturilor dobîndite prin legile de împroprietărire", din august 1929. În cadrul dezbaterilor din Cameră, sprijinindu-şi proiectul de lege, I. Mihalache a declarat referitor la consecinţele aplicării reformei agrare : „Ne-a fost dat să asistăm la operaţiuni de chirurgie a marii proprietăţi, la spintecarea ei fîşii" [16].

Legea din august 1929 anula prevederile reformei agrare referitoare la inalienabilitatea loturilor de pămînt dobîndite prin împroprietărire. În acest fel, a fost accelerat procesul deposedării ţărănimii muncitoare de loturile de pămînt de către chiaburi, bănci sau moşieri, intensificîndu-se procesul de lichidare a reformei agrare, chiar în măsura redusă în care fusese aplicată.

În opoziţie, Partidul ţărănesc şi apoi Partidul naţional-ţărănesc a fluturat un program demagogic, de reforme democratice privind îndeosebi situaţia ţărănimii ; venit la putere însă, în noiembrie 1928, a dus, în perioada crizei, o politică antimuncitorească şi antiţărănească.

În cadrul politicii agrare, în afară de „legea Mihalache", au fost luate măsuri de favorizare a chiaburilor, negustorilor de cereale, moşierilor şi de aruncare a greutăţilor crizei pe umerii ţărănimii munci-

---

[15] Ibidem, nr. 60, 28 august 1930, p. 2927. În strînsă legătură cu poziţia de prezentare a reformei agrare ca o reformă ce a „revoluţionat" agricultura României, este „explicată" situaţia precară a agriculturii de după război, considerîndu-se apoi că puternica criză agrară din 1929—1933 şi-ar avea originea în caracterul „radical" al acestei reforme. Deşi a dat un nou impuls dezvoltării capitalismului în agricultură, reforma agrară nu a rezolvat, aşa cum o dovedesc chiar datele oficiale, problema pămîntului şi nu a lichidat rămăşiţele feudale din agricultură. Sfîrşitul stabilizării relative a capitalismului a găsit majoritatea gospodăriilor, rezultate sau completate prin împroprietărire, într-o situaţie dificilă, *nu datorită* caracterului „radical" al reformei, ci *tocmai prevederilor sale limitate* şi modului concret de aplicare (împroprietărirea cu plată, fără inventar agricol) — rezultat al caracterului ei de clasă. S-au creat astfel condiţiile în vederea înglodării ţărănimii în datorii şi pierderii ulterioare a pămîntului în favoarea elementelor înstărite. Ca urmare a nerezolvării sarcinilor revoluţiei burghezo-democratice în domeniul agrar, cea mai mare parte a ţărănimii a continuat să aibă o putere redusă de cumpărare, factor ce a agravat criza de supraproducţie din industrie.

[16] Ibidem, nr. 117, noiembrie 1928, p. 5144.

toare [17]. A fost instituit sistemul primelor de export, s-a reorganizat creditul agricol, au fost sporite sarcinile fiscale ale păturilor muncitoare etc.

În ceea ce priveşte problema pămîntului, guvernele naţional-ţărăniste au dus o politică de lichidare a consecinţelor reformei agrare, de favorizare a concentrării pămîntului în mîinile chiaburimii şi moşierimii, prin adoptarea legii amintite din august 1929 şi apoi prin punerea la dispoziţia acestora a unor importante credite ieftine, în condiţiile în care ţărănimea *era nevoită* să-şi vîndă o parte din loturile de pămînt. Paralel însă, sub presiunea cererilor de pămînt tot mai numeroase şi sub ameninţarea unei puternice răscoale, guvernele din perioada crizei au elaborat măsuri care trebuiau să „dovedească" existenţa unei preocupări în vederea terminării reformei agrare. Aceste măsuri conţineau, în cea mai mare parte, dispoziţii cu totul generale şi fără aplicabilitate, urmărind, în fond, înşelarea ţărănimii şi mascarea politicii antiţărăneşti a cercurilor guvernante.

S-a recunoscut că aplicarea reformei agrare nu era nici pe departe terminată. Subsecretarul de stat al Ministerului Agriculturii şi domeniilor declara în şedinţa din 3 iulie 1929 a Camerei: „Reforma agrară, d-lor, nu este încă terminată; la Comitetul agrar sînt încă mii de dosare şi încă alte sute de deciziuni a căror revizuire va trebui să o cerem" [18].

În anii crizei economice, operaţiile pentru aplicarea reformei agrare au fost extrem de reduse. Guvernele nu au acordat fondurile necesare efectuării lucrărilor de măsurare şi preluare a terenurilor „expropriate" şi plăţii comisiilor de ingineri ce lucrau pe teren. Ministerul agriculturii şi domeniilor recunoştea, la sfîrşitul lui august 1931, că „din cauza reducerii alocaţiilor bugetare, lucrările tehnice pentru desăvîrşirea aplicării reformei agrare nu se vor putea executa decît pe o scară foarte redusă". Totodată, se aducea la cunoştinţa primăriilor rurale că pentru accelerarea acestor lucrări, „sătenii care doresc să fie mai curînd împroprietăriţi definitiv, să consemneze cu anticipaţie costul lucrărilor necesare pentru a putea fi executate imediat" [19]. În condiţiile crizei agrare, cînd ţărănimea avea de suportat greutăţi materiale deosebite, o asemenea soluţie nu venea în sprijinul celor „îndreptăţiţi" la împroprietărire. Ea putea doar să favorizeze acapararea unor suprafeţe de pămînt de către elementele întărite care aveau posibilitatea să plătească anticipat sumele respective.

Aplicarea acestei măsuri a stîrnit nemulţumiri în rîndurile ţărănimii; s-au săvîrşit abuzuri la fixarea sumelor ce trebuiau achitate.

---

[17] Unele aspecte ale politicii antiţărăneşti a guvernelor din perioada crizei au fost analizate în A. Petric, *Demascarea în unele materiale ale P.C.R. a politicii antiţărăneşti duse de Partidul naţional-ţărănesc*, şi Al. Gh. Savu, *Despre activitatea P. C. R. la sate şi dezvoltarea luptei maselor ţărăneşti în anii 1929—1933*, în *Studii şi materiale de istorie contemporană*, vol. II, Buc. 1962.

[18] Monitorul oficial, Partea a III-a, nr. 124, 26 martie 1930, p. 5618.

[19] *Buletinul informativ al Ministerului agriculturii şi domeniilor*, anul III, nr. 4, 1 martie 1932, p. 126.

La începutul anului următor, Direcția cadastrului, într-un ordin adresat prefecturilor de județe, arăta că adresa Ministerului din august 1931 a fost „în general rău interpretată de primăriile rurale". Ordinul precizează că plata cu anticipație a lucrărilor de parcelare se va face „numai în caz de reușită a acestei propagande" și numai după ce, pe baza cererii scrise a primăriei respective, Direcția cadastrului va comunica prețul lucrării în conformitate cu tarifele caietului de sarcini în vigoare [20]. Fără a aduce schimbări esențiale, noile prevederi complicau și mai mult mecanismul și așa greoi de aplicare a reformei agrare, urmărindu-se de fapt tergiversarea acesteia.

În anul 1932, Ministerul agriculturii și domeniilor a recunoscut din nou că operațiile de aplicare ale reformei agrare întîmpină foarte mari greutăți [21]. Se arăta că Direcția cadastrului n-a putut aplica liniile de defalcare „decît la un număr prea mic de moșii, dintre cele măsurate" [22]. La acestea se adaugă un număr însemnat de proprietăți asupra cărora nu se făcuseră nici un fel de măsurători. Situația aceasta va continua și în anii următori [23].

Ordinele și deciziile emise de organele centrale ale Ministerului în chestiunea reformei își păstrau, în cea mai mare parte, caracterul lor formal; Direcția reformei agrare solicita camerelor de agricultură să suporte din bugetul lor cheltuielile necesare aplicării pe teren a liniilor de defalcare în județele respective [24]. Direcția cadastrului cerea inspectoratelor sale să pună la punct situația moșiilor măsurate între 1919 și 1931 și eventual să întocmească situații noi, specificîndu-se operațiile ce mai trebuiau executate [25] etc.

În aceeași perioadă, recunoscînd stadiul redus de aplicare a reformei agrare în Transilvania, Direcția reformei agrare dădea dispoziții cu totul generale serviciilor agricole județene din această provincie: „Ministerul, nota o astfel de dispoziție, cere tuturor organelor care acționează în reforma agrară să facă toate eforturile omenești posibile pentru ca în cursul anului 1932 să se lucreze cît mai intens în aplicarea reformei agrare" [26]. În același an, în septembrie, Ministerul cu

20 *Ibidem.*

21 Adresele și ordinele Ministerului și organelor sale centrale subliniau că „una din cauzele principale care împiedică desăvîrșirea reformei agrare este și aceea a neaplicării liniilor de defalcare de către delegații Direcției cadastrului la moșiile expropriate" și motivau această situație tot prin „lipsa mijloacelor financiare din ultimii ani" (*Buletinul informativ al Ministerului agriculturii și domeniilor*, anul III, nr. 2, 1 febr. 1932, p. 55).

22 *Buletinul informativ al Ministerului agriculturii și domeniilor*, anul III, nr. 2, 1 februarie 1932, p. 56.

23 Conform datelor oficiale din 1940, situația se prezenta astfel: la 3.900 de moșii defalcarea părții expropriate nu era definitivă, pentru 434 mii ha nu erau făcute nici măcar proiectele și calculele de parcelare; pe 440 mii ha nu era încă făcută parcelarea pe teren. În fața instanțelor se aflau 900 de procese de reformă agrară, iar în sudul Basarabiei 870 mii ha erau stăpînite în diviziune.

24 *Buletinul informativ al Ministerului agriculturii și domeniilor*, anul III, nr. 2, 1 febr. 1932 p. 55—56.

25 *Ibidem*, p. 56

26 *Ibidem*, anul III, nr. 4, 1 martie 1932, p. 123.

scopul de a „urgenta" definitivarea reformei agrare în Transilvania, a hotărît formarea a trei comisii care să examineze, să ia măsuri cu privire la aplicarea hotărîrilor de expropriere şi să facă propuneri referitoare la înzestrarea comunelor cu păduri comunale şi păşuni din pădure [27].

Pe măsura adîncirii crizei economice, a înrăutăţirii situaţiei materiale a ţărănimii şi sporirii nemulţumirilor acesteia faţă de tendinţa cercurilor conducătoare de a ieşi din criză pe seama maselor muncitoare, guvernele burghezo-moşiereşti au fost nevoite să elaboreze, în cadrul politicii agrare, unele măsuri care reprezentau, în fond concesii neînsemnate în vederea liniştirii ţărănimii. De teama izbucnirii unei răscoale generale, în condiţiile în care existau posibilităţi pentru unirea mişcării muncitoreşti şi a celei ţărăneşti sub conducerea P.C.R. şi cînd pierderea influenţei partidelor burgheze asupra ţărănimii constituia un fapt iminent, au fost adoptate măsuri ca: legea pentru suspendarea executărilor silite (prelungită în mai multe rînduri), legile de conversiune a datoriilor agricole etc. [28].

De asemenea, ca urmare a intensificării frămîntărilor ţărăneşti [29], au fost întreprinse unele operaţii de „completare" a reformei agrare. Analiza concretă a acestora ne arată că ele s-au înfăptuit în condiţii oneroase, nesatisfăcînd nevoile de pămînt ale ţărănimii.

Considerăm că următorul exemplu este deosebit de concludent în acest sens. În urma aplicării dispoziţiilor legii de reformă agrară în trei comune din judeţul Ialomiţa (Vărăşti, Ciocăneşti şi Rasa), din cei 1889 săteni înscrişi pentru împroprietărire, au primit pămînt doar 572. Avînd în vedere cererile repetate ale locuitorilor, Ministerul agriculturii şi domeniilor a considerat că situaţia se poate „rezolva" prin cedarea a 800 ha de pămînt din domeniul statului spre a se împărţi celor în drept.

În afară de faptul că este foarte puţin probabil ca această suprafaţă să fi satisfăcut în întregime cerinţele de pămînt ale celor rămaşi neîmproprietăriţi, chiar în titlul legii [30] se arată că cele 800 ha fac parte

---

[27] Ibidem, anul III, nr. 18, 1 octombrie 1932, p. 765.

[28] În legătură cu lupta ţărănimii între 1929 şi 1933 vezi Al. Gh. Savu, *op. cit.*

[29] Ibidem. În Cameră, un deputat naţional-ţărănist, îngrijorat de frecvenţa şi amploarea acestor frămîntări, în interesul apărării „spiritului de legalitate", arăta: „Una din problemele cele mai importante care frămîntă populaţia noastră rurală şi o nelinişteşte este chestiunea nedreptăţilor ce s-au făcut la împroprietărire. Aceste nedreptăţi... sînt foarte multe şi cunoscute tuturor şi nici nu-i nevoie să insistăm asupra lor..." Şi mai departe: „Este ceva de neînchipuit ce se petrece la prefectura judeţului Botoşani. Şi am întrebat colegi din alte judeţe şi acelaşi lucru se petrece... de dimineaţă pînă seara, cabinetul prefectului e plin de săteni, care se plîng aproape numai de aceste nedreptăţi" (Monitorul oficial, Partea a III-a, nr. 60, 28 august 1930, Dezbaterile parlamentare, Adunarea deputaţilor, şedinţa din 1 iunie 1930, p. 2926).

[30] „Legea pentru cedarea a 800 ha, din regiunea inundabilă a Dunării de pe teritoriul judeţului Ialomiţa, Direcţiei reformei agrare pentru satisfacerea necesităţilor de reformă agrară în comunele: Vărăşti, Ciocăneşti şi Rasa din judeţul Ialomiţa" în Monitorul oficial, Partea a III-a, nr. 63, 27 martie 1933, p. 2054, şi în *Buletinul informativ al Ministerului agriculturii şi domeniilor*, anul IV, nr. 9, 1 mai 1933, p. 299.

din regiunea inundabilă a Dunării. Cu mijloacele ce le aveau la îndemînă, ţăranii nu aveau posibilitatea să întreprindă lucrări de asanare a acestor suprafeţe; ei erau lipsiţi pînă şi de „dreptul de pescuit în apele de inundaţie anuale ce vor acoperi terenurile cedate, acest drept fiind rezervat exclusiv statului", după cum prevedea articolul 3 al legii [31]. În aceste condiţii, cei împroprietăriţi se puteau folosi în prea mică măsură de suprafeţele dobîndite pe această cale.

Prin alte operaţii de „completare" a reformei agrare, elemente ale ţărănimii înstărite şi unele epitropii şi-au „rotunjit" proprietăţile.

Astfel, spre exemplu, locuitorii comunelor Sadova, Bradova şi Pleniţa din judeţul Dolj se plîng Ministerului, în mai 1930, că preşedintele comisiei interimare, şi respectiv, preotul şi perceptorul, au fost împroprietăriţi ilegal [32]. Primarul comunei Călugăreni din judeţul Neamţ a delegat la măsurătoarea izlazului — operaţie ce se efectua de inginerul cadastrului — un locuitor din altă comună ce nu reprezenta interesele sătenilor. Datorită acestui fapt, o mare parte din terenul ce trebuia expropriat a rămas, în continuare, proprietarului, prinţul Sturza. De asemenea, unii săteni mai înstăriţi s-au folosit de acest prilej pentru „a îngrădi, însuşindu-şi teren ce aparţinea izlazului comunal" [33].

Moşierii, epitropiile, etc. au utilizat diferite mijloace pentru a sustrage de la expropriere terenurile de păşune sau pentru a limita cît mai mult suprafaţa ce trebuia expropriată. De asemenea, aşa cum s-a mai arătat, elementele înstărite au reuşit, în unele locuri, să acapareze o parte din terenurile destinate izlazului comunal. Se asigura, astfel, o anumită dependenţă a ţărănimii sărace faţă de proprietarii păşunilor; din lipsă de izlaz suficient, pentru a nu-şi pierde vitele, ea se folosea de terenurile acestora în schimbul „acceptării" aşa-ziselor învoieli.

Nedreptăţile şi abuzurile săvîrşite cu prilejul exproprierii suprafeţelor pentru păşune au fost dintre cele mai mari. Ministerul agriculturii şi domeniilor deşi, în martie 1932, recunoştea că multe comune întîmpină greutăţi atunci cînd vor să ia în folosinţa efectivă păşunile din păduri primite în urma exproprierii, se limita să dea doar cîteva dispoziţii generale în vederea „accelerării exproprierilor" [34]. Se prevedea delegarea unui număr de ingineri silvici spre a face măsurătorile şi defalcările, fără a dispune însă, în acelaşi timp, acordarea sumelor necesare pentru plata acestora. Numeroase comune au fost impuse la plata anuităţilor şi impozitelor pentru terenurile împădurite şi expro-

---

31 *Ibidem.*

32 Monitorul oficial, Partea a III-a, nr. 57, 16 august 1930, p. 2662.

33 Arhivele Statului Piatra Neamţ, Fond Prefectura judeţului Neamţ, pachet 7, dosar 15, 1928, nepaginat.

34 *Buletinul informativ al Ministerului agriculturii şi domeniilor*, anul III, nr. 7, 15 aprilie 1932, p. 264.

priate pentru păşune, deşi acestea nu puteau fi folosite [35]. În felul acesta, erau încălcate dispoziţiile unui regulament anterior care prevedea că pînă la ridicarea materialului lemnos şi pînă nu se va preda efectiv spre folosinţă terenul, comunele nu pot fi obligate de stat la nici o plată în contul preţului acestuia. Folosindu-se de aceste prevederi, proprietarii au amînat sau chiar s-au sustras de la expropriere, prin tergiversarea lucrărilor de defrişare a suprafeţelor respective.

Păşuni întinse posedau şi diferite epitropii din ţară: unele din ele şi le-au sporit în urma reformei agrare, altele, deşi exproprierea le-a micşorat suprafeţele, au reuşit ulterior să obţină anularea vechilor decizii şi să reintre în posesia lor. Astfel, în 1924, Epitropiei Sf. Spiridon din Iaşi i-au fost expropriate mai multe poieni pentru izlazul comunei Valea lui Ion, din judeţul Neamţ. După ce, între 1924 şi 1928, locuitorii acestei comune au folosit terenul respectiv pentru păşunatul vitelor, în toamna anului 1928, în urma unei hotărîri a Comitetului agrar, Epitropia a recîştigat terenul. Unii săteni au continuat să se folosească de aceste poieni, alungînd oamenii care păzeau pădurea şi izlazurile. În urma acestor fapte, Epitropia Generală a Casei Sf. Spiridon din Iaşi a cerut Prefecturii judeţului Neamţ să ia măsuri pentru apărarea dreptului său de proprietate şi pentru „preîntîmpinarea actelor de rebeliune din partea sătenilor care, în inconştienţa lor, se impun ca stăpînitori pe proprietatea Epitropiei" [36]. A fost necesară intervenţia jandarmeriei din Buhuşi, la începutul anului 1928, pentru a fi înlăturaţi sătenii care continuau să folosească poienile ca izlaz pentru vitele lor [37].

În 1930 era semnalat în Cameră conflictul existent între locuitorii satelor Tismana şi Topeşti pe de o parte, şi mănăstirea Tismana pe de alta, pentru un loc de păşune [38]. Izlazul acestor sate era insuficient şi sătenii erau nevoiţi să-şi trimită vitele la mari distanţe. Ei au cerut în repetate rînduri să li se dea izlaz din pădurea satului sau să li se permită ca vitele lor să pască în pădurea mănăstirii toată vara. Cererile lor n-au fost însă satisfăcute. Mai mult, mănăstirea a acaparat şi un loc de păşune în suprafaţă de 10 ha ce aparţinuse sătenilor.

Lipsa suprafeţelor necesare pentru păşunatul vitelor a avut repercusiuni grave asupra situaţiei gospodăriei ţărăneşti; determinînd scăderea numărului de vite, mai ales în regiunile de munte, a accelerat rapid procesul de pauperizare a ţărănimii muncitoare.

Atît în problema păşunilor şi izlazurilor comunale, cît şi în aceea a suprafeţelor arabile, aplicarea pe teren a reformei agrare a stîrnit nemulţumirea ţărănimii. Numeroasele plîngeri ale celor „îndreptăţiţi" nu erau luate în seamă, în timp ce contestaţiile marilor proprietari

[35] Într-un ordin din 7 iulie 1932 al Direcţiei agriculturii (Secţia păşunilor), adresat serviciilor agricole judeţene, se arăta: „Sîntem informaţi că comunele în favorul cărora s-au expropriat terenuri împădurite pentru păşune, sînt impuse la anuităţi şi impozite chiar cînd ele nu pot folosi terenurile respective pentru că n-au fost eliberate de materialul lemnos" (*Ibidem*, nr. 13, 15 iulie 1932, p. 555).

[36] Arhivele Statului Piatra Neamţ, Fond Prefectura Judeţului Neamţ, pachet 10, dosar 159, 1928, nepaginat.

[37] *Ibidem*.

[38] Monitorul oficial, Partea a III-a, nr. 55, 7 aug. 1930, p. 2361.

erau rezolvate cel mai adesea în favoarea lor[39]. Delegaţii organelor centrale ale Ministerului, atunci cînd judecau contestaţiile, reprezentau în majoritatea cazurilor, interesele marilor proprietari. În martie 1932, din lipsă de fonduri, aceşti delegaţi nemaiputînd fi trimişi pentru a asista la judecarea contestaţiilor în legătură cu lucrările de măsurare a pămîntului, „interesele" ţărănimii urmau să fie susţinute, în general, de avocaţii de judeţe[40]. Este uşor de înţeles că aceşti avocaţi nu puteau să susţină interesele ţărănimii, avînd în vedere şi imposibilitatea sătenilor de a-i plăti în mod „corespunzător".

În anii crizei economice din 1928—1933, operaţiile iniţiate în vederea „completării" reformei agrare au avut un caracter limitat şi s-au înfăptuit în condiţii oneroase, nesatisfăcînd nevoile de pămînt ale ţărănimii. Pînă la 1 ianuarie 1934, peste 830 000 de ţărani, reprezentînd aproximativ 35% din cei „îndreptăţiţi", nu au primit nici un petec de pămînt, deşi trecuseră peste 10 ani de la adoptarea reformei[41]. Paralel, ca urmare a situaţiei materiale dificile, o parte a ţărănimii şi-a pierdut pămînturile în favoarea elementelor înstărite, proces intensificat de politica antiţărănească a guvernelor din perioada crizei.

În strînsă legătură cu nerezolvarea problemei pămîntului, existenţa rămăşiţelor relaţiilor de producţie feudale a înăsprit mult criza agrară din România. Numeroşi săteni, neavînd pămînt suficient pentru întreţinerea propriilor familii trebuiau să recurgă la „arendarea" de pămînt de la chiaburi şi moşieri. Cea mai importantă formă de exploatare semifeudală era aşa-numita muncă în dijmă. Esenţa muncii în dijmă constă în faptul că, în schimbul pămîntului primit în arendă, a dreptului de a folosi păşunea, al împrumutului de produse căpătat iarna etc., ţăranul trebuia să dea proprietarului o plată în natură, bani sau muncă[42]. Mai răspîndită era dijma în natură sub forma dijmei în parte. Ţăranul lucra cu inventarul său o parte din pămîntul moşierului împărţind, de obicei, pe din două cu acesta, recolta obţinută de pe suprafaţa respectivă. Gospodăria moşierească care se folosea de o astfel de dijmă avea nevoie de un ţăran înzestrat cu un lot, insuficient întreţinerii proprii, şi cu inventar agricol. Autorii legii de reformă agrară nu au scăpat din vedere acest lucru. V. Madgearu nota în 1924: „A fost, desigur, o tendinţă conştientă a reformei agrare ca să favorizeze posibilitatea creării proprietăţii ţărăneşti pitice, ca să creeze forţat în viitoarea constelaţie agrară săteni sateliţi ai marii şi mijlociei proprietăţi, constrînşi să se învoiască să lucreze marea şi mijlocia proprietate"[43]. Aşa cum s-a arătat, moşierul apare aici nu ca un întreprinzător capitalist, care posedă bani şi totalitatea mijloacelor de producţie, ci ca un cămătar care profită de situaţia ţăranului, vecin cu el, nevoit să-i presteze muncă foarte ieftin[44]. Ca urmare a acestei

[39] Vezi notele 36 şi 37.

[40] *Buletinul informativ al Ministerului agriculturii şi domeniilor*, anul III, nr. 7, 15 aprilie 1932, p. 264.

[41] După *Enciclopedia României*, vol. III, p. 305.

[42] N. N. Constantinescu şi V. Axenciuc *op. cit.*, p. 105.

[43] *Arhiva pentru reforma şi ştiinţa socială*, anul IV, nr. 3, p. 294.

[44] N. N. Constantinescu şi V. Axenciuc, *op. cit.*, p. 106.

situaţii. în 1930, aproape 40% din pămînturile moşierilor erau lucrate în dijmă.

Exploatările agricole proprietate a statului foloseau şi ele munca în dijmă, într-o măsură mai mare în vechea Românie şi Basarabia şi mai puţin în Transilvania [45]. Atît la exploatările statului, cît şi la cele particulare, se lucrau în dijmă în special culturile prăşitoare, avîndu-se în vedere existenţa mîinii de lucru foarte ieftine şi imposibilitatea mecanizării muncilor de acest fel [46].

Un referat prezentat în Adunarea generală a Camerelor de agricultură, în aprilie 1932, oferă date cu privire la rentabilitatea exploatărilor agricole în ambele sisteme de lucru, regie şi dijmă. Deşi cifrele nu pot fi considerate absolute, valabile pentru toate regiunile ţării şi toţi anii crizei, ele scot la iveală exploatarea exercitată asupra ţărănimii, nevoite să arendeze de la proprietar. Conform acestor date, cultura în regie proprie nu era rentabilă pentru proprietar, el pierzînd, în condiţiile scăderii preţurilor, la un hectar cu grîu, 816 lei, la unul cu orz 398 lei, iar la porumb 1.411 lei. Fără a intra în amănunte, amintim că marii proprietari şi chiaburii acopereau aceste pierderi prin cîştigurile realizate la alte culturi (vie, grădinărit), prin valorificarea produselor în anumite condiţii (cîrciumărit etc.) sau prin sprijinul acordat de stat (credite, prime de export). Referatul subliniază că la aceleaşi culturi, *munca în dijmă este rentabilă dar numai pentru proprietar, săteanul ieşind întotdeauna în pierdere* [47]. În acest sens, cifrele cuprinse în următorul tabel, deşi relative, ni se par deosebit de semnificative:

Rezultatele muncii în dijmă [48]

Cultura	Dijma	Pentru proprietar; cîştigă,	Pentru sătean		
			Pierde:	Preţul cu care îi revine 1 kg	Preţul pe piaţa internă, per kg
Grîu	1/2	+392 lei	—1.020 lei	4,75 lei	2,50—3 lei
Orz	1/2	+666 „	— 950 „	4,75 „	2,25—2,75
Porumb	Arat de proprietar 3/5 ia proprietarul	+ 32 „	—1.080 „	3,60 „	1,60—2,20
	Arat de sătean 2/5 ia proprietarul	+276 „	—1.310 „	3,20 „	

[45] *Buletinul Ministerului Agriculturii şi domeniilor*, seria a III-a, anul I, vol. IV—V, iulie—octombrie 1930, nr. 7—10, p. 211.

[46] *Ibidem*. Proprietarul domeniului Iveşti—Torceşti din fostul judeţ Tecuci, folosea munca în dijmă numai la cultura porumbului care ocupa aproape 200 ha, iar celelalte lucrări le făcea în regie proprie. Domeniul se întindea, după expropriere, pe o suprafaţă de 2333,67 ha, din care 600 ha teren arabil, 201 ha vie, 48 ha grădină de legume, 29,5 ha conace, 12 ha teren propriu pentru cărămidărie, 1446,17 ha pădure. (A. Vasiliu, *Monografia domeniului Iveşti—Torceşti* în *Buletinul Ministerului agriculturii şi domeniilor*. Seria II, anul 10, vol. IV—V iulie—octombrie 1929, nr. 7—10, p. 103.

[47] *Agricultura, Buletinul Uniunii Camerelor de agricultură*, nr. 11, mai 1932, p. 284.

[48] *Ibidem*. Am adăugat rubrica preţurilor cerealelor pe piaţa internă la începutul anului 1932 (din *Buletinul informativ al Ministerului agriculturii şi domeniilor*, numerele din ianuarie—iunie 1932).

La toate cele trei culturi, în condiţiile muncii în dijmă, proprietarul obţinea un cîştig în defavoarea săteanului. Produsele îi reveneau dijmaşului la un preţ de producţie mult mai ridicat decît preţul de pe piaţă. Cu toată relativitatea lor, datele de mai sus scot în evidenţă exploatarea intensă a ţărănimii, pierderile însemnate pe care le suferea ca urmare a insuficienţei pămîntului şi a existenţei rămăşiţelor de producţie feudale [49]. Menţinerea arenzilor la un nivel ridicat a constituit unul din principalele mijloace folosite de moşieri pentru a arunca greutăţile crizei asupra maselor ţărăneşti lipsite de pămînt sau cu pămînt puţin [50]. Paralel, au fost reduse simţitor salariile, şi aşa destul de mici, ale muncitorilor agricoli. Preţul muncilor agricole executate de zilieri a scăzut în anii crizei, intensificîndu-se astfel procesul de pauperizare a acestei categorii de ţărani.

Prezentăm mai jos, conform datelor oficiale, evoluţia preţului zilei de muncă, executată cu braţele, în anii 1930, 1931 şi 1932 [51].

Preţul zilei de muncă cu braţele în lei (media pe ţară)

Ziua cu braţele	1930				1931				1932			
	Primăvara	Vara	Toamna	Media anuală	Primăvara	Vara	Toamna	Media anuală	Primăvara	Vara	Toamna	Media anuală
Bărbaţi	57	63	53	*58*	46	47	38	*44*	36	38	35	*37*
Femei	43	47	39	*43*	34	37	30	*34*	27	29	27	*28*
Copii	30	33	26	*30*	23	25	20	*23*	18	20	18	*19*

[49] În unele regiuni, obligaţiile ţăranilor care luau „în arendă" nu se limitau numai la împărţirea recoltei cu proprietarul. Adesea, ei erau supuşi la „învoieli sălbatice şi degradatoare", cum erau calificate de un deputat în mai 1930. Cazurile, aduse la cunoştinţa Camerei, se refereau la unele comune din judeţul Dolj. În comuna Poiana Mare, proprietarul lua 3 ddl din 5, în afară de care îl obliga pe dijmaş să-i presteze 2 zile de clacă şi 2 transporturi cu carul. În comuna Tunari, din acelaşi judeţ, proprietarul mai lua pe lîngă toate acestea şi un sfert de nutreţ. În unele comune se dădeau săteanului 5 ha, dintre care 4 ha semănate cu porumb, erau muncite cu dijma „una şi una", iar al cincilea, semănat cu grîu, muncit gratuit pentru proprietar. La acesta se mai adăuga şi obligaţia de a face gratuit 3 zile de clacă şi 3 transporturi cu căruţa. În alte comune, pentru 5 ha lucrate „una şi una" săteanul era obligat să facă pentru proprietar, în mod gratuit, următoarele munci: să secere 1,5 ha, să are şi să semene 1 ha, să facă 3 zile de clacă şi să efectueze 2 sau 3 transporturi (comuna Piscu Nou). Acelaşi deputat arăta că pe alocuri se întîlneşte dijma 5 din 7 (5 părţi pentru proprietar, 2 pentru sătean). După calculele sale, la fiecare hectar lucrat astfel, ţăranul era frustat anual de 2.143 lei. Dacă lua în „arendă" 5 ha era frustat de aproape 11 mii lei anual numai pe această cale. Deputatul arăta că ar fi necesară o oarecare reglementare a acestor învoieli, în vederea prevenirii răscoalelor ţărăneşti (*Monitorul oficial*, Partea a III-a, nr. 53, 4 august 1930, p. 2224).

[50] Vezi N. N. Constantinescu şi V. Axenciuc, *op. cit.*, p. 123.

[51] Tabelul a fost întocmit pe baza datelor din *Buletinul informativ al Ministerului agriculturii şi domeniilor*, anul III, nr. 1, 15 ianuarie 1932, p. 7; anul III, nr. 8, 1932, p. 281; anul IV, nr. 2, 15 ianuarie 1933, p. 60—61; anul IV nr. 22, 15 noiembrie 1933, p. 1040; *Buletinul agriculturii*, seria a II-a, anul 11, vol. I—II ianuarie— aprilie 1930, nr. 1—4, p. 273.

Numai pentru aceşti trei ani ai crizei, se constată o scădere permanentă şi substanţială a preţului zilei de muncă cu braţele, în proporţie de aproximativ 37%. Se menţine un mare decalaj între remunerarea bărbaţilor şi a femeilor şi copiilor. La muncă egală, femeile erau mult mai prost plătite decît bărbaţii, iar copiii primeau cu puţin peste jumătate din ce încasau aceştia. Concluzii similare se pot trage prin compararea preţului muncii din acelaşi sezon dar din ani diferiţi.

Scăderi importante au înregistrat şi preţurile la celelalte munci agricole (munca la hectar, ziua de muncă cu carul, cu plugul etc.). Datele oficiale prezintă situaţia în felul următor [52]:

Preţul muncii la hectar în lei (media pe ţară)

Anul	Arat		Prăşit	Secerat
	Primăvara	Toamna		
1930	510	445	465	595
1931	385	315	390	430
1932	350	295	320	335

Preţul zilei de muncă cu carul şi plugul în lei (media pe ţară)

Anul	Ziua cu carul			Ziua cu plugul	
	Primăvara	Vara	Toamna	Primăvara	Toamna
1930	195	205	185	250	225
1931	165	165	135	200	165
1932	125	130	120	165	150

La semănatul unui hectar, preţul a scăzut, de la 132 lei în aprilie 1930, la 65 lei în toamna lui 1933 [53].

În general, preţul tuturor muncilor agricole a înregistrat scăderi însemnate în anii crizei. Aşa cum au fost prezentate mai sus (media pe ţară), datele nu evidenţiază diferenţele pronunţate existente de la o regiune la alta, în raport cu condiţiile concrete. Astfel, dacă în şesul Dunării, preţul zilei de muncă cu braţele şi cu plugul a scăzut în 1932, faţă de 1930, la 65%, în Cîmpia Tisei acesta a scăzut la 52% [54].

[52] Cele două tabele au fost întocmite pe baza datelor din *Buletinul informativ al Ministerului agriculturii şi domeniilor*, anul III, nr. 1, 15 ianuarie 1932, p. 7; nr. 8, 1 mai 1932, p. 281, anul IV, nr. 2, 15 ianuarie 1933 p. 60.

[53] Vezi *Buletinul agriculturii*, seria a II-a, anul XI, vol. I—II, ianuarie—aprilie 1930, nr. 1—4, p. 273 şi *Buletinul informativ al Ministerului agriculturii şi domeniilor*, anul IV, nr. 22, 15 noiembrie 1933, p. 1040.

[54] *Buletinul informativ al Ministerului agriculturii şi domeniilor*, anul IV, nr. 2, 15 ianuarie 1933, p. 61.

Prețurile muncilor agricole au continuat să scadă și în anii 1933, 1934 și chiar în 1935, deși prețurile la produsele agricole marcau oarecare stabilitate și chiar o ușoară creștere față de perioada 1931—1932. *Buletinul informativ al Ministerului agriculturii și domeniilor*, scria la începutul anului 1933: „Această tendință de scădere a prețurilor muncilor agricole este mai pronunțată decît aceea a prețurilor produselor agricole" [55]. În raport cu 1930, salariul muncitorilor zilieri cu brațele reprezenta în 1934 — 62,8% iar în 1935 — 60,4% [56]. Acest fapt va avea consecințe nefaste asupra situației materiale a muncitorilor agricoli.

Alături de exploatarea capitalistă, împletită cu rămășițe ale relațiilor feudale, țărănimea muncitoare a avut de suferit de pe urma insuficienței inventarului agricol și a nivelului tehnic scăzut.

„Capitaliștii și moșierii — scrie Gheorghe Gheorghiu-Dej — au ținut gospodăriile țărănești într-o stare de înapoiere tehnică ce prezenta cele mai diverse și mai tipice forme de degradare: reducerea și degradarea uneltelor agricole, lipsa unui utilaj modern, scăderea consumului de îngrășăminte chimice, reducerea numărului de animale de muncă și scăderea calității lor, scăderea producției la hectar și scăderea calității produselor agricole" [57].

În 1930, aproximativ 50% din gospodăriile țărănești nu aveau pluguri. În același an, C. I. Băicoianu nota: „Cu mijloacele de arătură care există azi în țară, în marea lor majoritate primitive... nu vom putea ajunge la o sporire reală a producției agricole" [58]. Valoarea inventarului agricol la hectar era în România de 2 ori mai mică decît în Bulgaria, de trei ori mai mică decît în Polonia și de 15 ori mai mică decît în Germania [59].

Dispunînd de forță de muncă ieftină, moșierii și chiaburii, în cele mai multe cazuri, nu erau interesați să practice o agricultură intensivă, să introducă o tehnică avansată, iar gospodăriile țărănești mici și mijlocii nu aveau posibilitatea să-și procure mașini și unelte moderne.

În condițiile crizei economice, consumul intern de unelte și mașini agricole a scăzut simțitor — pînă aproape de anulare în 1931—1932 — din cauza scăderii puterii de cumpărare a țăranilor.

Acest consum a evoluat în perioada 1928—1933, conform cifrelor cuprinse în tabelul de la pagina următoare [60].

Insuficiența inventarului se putea constata și în unele regiuni mai „ridicate"din punct de vedere agrar. Conform datelor recensămîntului din 1930, la o sută de gospodării cu 0—5 ha, din județul Arad, existau, în medie, numai 27,53 pluguri, 26,32 grape și 30,06 căruțe. Media creștea

---

55 *Ibidem*, p. 60.
56 N. N. Constantinescu și V. Axenciuc, *op. cit.*, p. 124.
57 Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*, ediția a IV-a, Buc. 1955, p. 165.
58 C. I. Băicoianu, *op. cit.*, p. 729.
59 V. Madgearu, *Evoluția economiei românești*, Buc. 1940, p. 69.
60 *Ibidem*, p. 70.

Anii	Consumul (în tone)	
	Unelte agricole	Maşini agricole
1928	7.188	10.467
1929	5.659	11.258
1930	4.727	4.341
1931	2.453	1.095
1932	2.018	661
1933	3.165	1.488

la suta de gospodării cu 5—10 ha fără a fi însă satisfăcătoare (79,11 pluguri, 74,50 grape, 87,49 căruţe). După cum se vede, nu toate gospodăriile de acest fel posedau cîte un plug, o grapă sau o căruţă [61].

În afară de insuficienţa şi înapoierea tehnică a uneltelor, agricultura a suferit de pe urma reducerii numărului de vite, a scăderii calităţii lor. Ca urmare a greutăţilor în care se zbăteau micile gospodării, după primul război mondial şi apoi în anii crizei, numărul bovinelor a scăzut continuu: în 1931 erau cu aproximativ 1.400.000 mai puţine bovine decît în 1921 [62].

Într-un sat din judeţul Teleorman, considerat înstărit, la 300 familii s-au găsit numai 30 vaci, adică, în medie, o vacă la 10 familii [63].

Şi numărul porcinelor era extrem de redus. În 1931 exista un porc la 7 locuitori, în timp ce în Polonia revenea 1 porc la 4 locuitori, în Ungaria 1 porc la 2,5 locuitori, iar în Danemarca 2 porci la 1 locuitor [64].

Lipsa sau insuficienţa animalelor se accentua în gospodăriile ţărăneşti pe măsura scăderii lotului de pămînt [65].

În condiţiile unei agrotehnici înapoiate, a împletirii exploatării capitaliste cu rămăşiţe ale relaţiilor feudale, recoltele obţinute de majoritatea gospodăriilor erau dintre cele mai slabe [66].

---

[61] *Buletinul informativ al Ministerului agriculturii şi domeniilor*, anul IV, nr. 5, 1 martie 1933, p. 126.

[62] Agricultura, *Buletinul Uniunii camerelor de agricultură*, nr. 11, mai 1932, p. 253 (vezi şi V. Madgearu, *Evoluţia...*, p. 61).

[63] *Ibidem*, nr. 12, mai 1933, p. 250.

[62] *Agricultura, Buletinul Uniunii camerelor le agricultură*, nr. 11, mai 1932, p. 253 (vezi şi V. Madgearu, *Evoluţia...*, p. 61).

[65] N. N. Constantinescu şi V. Axenciuc prezintă date comparative privind numărul vitelor şi mărimea exploatărilor, conform recensămîntului din 1935. (*op. cit.*, p. 100).

[66] C. I. Băicoianu arăta în 1928: „Ţăranul nu poate, în starea de lucruri dată şi cu resursele materiale şi tehnice slabe ce-i stau la îndemînă, să biruie de unul singur mica proprietate ce stăpîneşte... Arăturile pentru însămînţări se fac în condiţiuni mizerabile iar însămînţările se fac, în cea mai mare parte, în condiţiuni agricole detestabile şi cu seminţe neselecţionate şi puţin recomandabile acestui scop" (*op. cit.*, p. 688); şi, mai departe: „Criza tracţiunii animale... a făcut în ultimii ani ca pămîntul să fie abia zgîriat la suprafaţă". (*Ibidem*, p. 700).

Ca urmare a acestei stări de lucruri, producția medie se menținea, în perioada 1929—1933, ca și în anii precedenți, la un nivel scăzut, iar produsele obținute erau de calitate inferioară.

În anii crizei, producția medie la grîu și la porumb a înregistrat următoarele cifre (chintale la hectar)[67]:

Anul	Grîu	Porumb
1929	9,9	13,3
1930	11,6	10,2
1931	10,6	12,7
1932	5,1	12,5
1933	10,1	9,4

Producția medie la hectar, la cele două culturi principale era mult mai mică decît a altor țări europene. Astfel, în 1928, în timp ce producția medie la grîu a fost de 9,8 chintale la ha, în Bulgaria a atins 12,3 chintale, în Ungaria — 16,1 chintale, în Jugoslavia — 14,8 chintale, iar în Cehoslovacia 13,3 chintale[68].

În afară de producția medie scăzută, se mai poate constata, ca și în anii precedenți, o variație mare a acesteia de la un an la altul, determinată de caracterul înapoiat al agriculturii și de dependența aproape totală de condițiile atmosferice (lipsa lucrărilor de irigație, a măsurilor pentru combaterea dăunătorilor etc.). Astfel, recolta medie la grîu a fost, în 1932 de 5,1 chintale, în 1933 a crescut la 10,4 chintale pentru ca, în anul următor, să scadă din nou la 6,7 chintale; la porumb s-a înregistrat în 1928 media de 6,2 chintale la hectar pentru ca în 1929 să atingă 13,3 chintale.

Existau, de asemenea, diferențe foarte pronunțate între mediile obținute în același an, în diferite regiuni sau provincii. În 1933, cînd media pe țară, la grîu, a atins 10,4 chintale, în multe regiuni din șesul

[67] *Enciclopedia României*, vol. III, p. 1067. Luînd în considerație și media din 1928 (9,8 chintale la grîu și 6,2 la porumb), Manolescu-Strunga arăta în Cameră, la începutul anului 1933, că „în ultimii cinci ani (producția) a scăzut la grîu sub 1.000 kg iar la porumb nu trece de 1.100 kg". (*Dezbaterile parlamentare, Adunarea deputaților*, ședința din 30 martie 1933 în Monitorul Oficial nr. 77, 22 aprilie 1933, p. 3080).

[68] C. I. Băicoianu, *op. cit.*, p. 734; T. Mîndru în *Situația agriculturii la sfîrșitul anului 1929*, prezintă următoarele date referitoare la producția medie la grîu pentru anul 1929 în cîteva țări europene: Polonia — 1182 kg/ha, Ungaria — 1232 kg, Iugoslavia 1232 kg, Italia — 1421 kg, Franța — 1687 kg, Germania — 1965 kg (anexa la *Agricultura Buletinul Uniunii Camerelor de agricultură* nr. 9, iunie 1930, p. 9).

Dunării, ca urmare a pierderilor însemnate cauzate de rugina neagră, producţia medie la hectar nu atingea 8 chintale [69]. În acelaşi an, în multe judeţe, s-a înregistrat o medie şi mai scăzută: judeţul Tulcea — 6,5 chintale, judeţul Maramureş — 6,8 chintale, judeţul Cîmpulung Moldovenesc — 6,9 chintale, judeţul Covurlui — 7 chintale, judeţele Constanţa şi Romanaţi — 7,9 chintale [70].

Produsele agricole româneşti erau, în cea mai mare parte, de calitate inferioară fapt ce a influenţat negativ asupra preţului şi a plasării lor pe piaţa externă [71]. *Buletinul informativ al Ministerului agriculturii şi domeniilor*, din 1 septembrie 1933, arăta că greutatea hectolitrică la aproximativ 50% din cantitatea de grîu recoltată în Oltenia şi Muntenia nu trecea de 70 kg [72].

Calitatea cerealelor era şi mai proastă la produsele micilor gospodării ţărăneşti. „Îndeosebi grînele micii culturi — observa C. I. Băicoianu în 1930 — au un aspect deplorabil din pricina corpurilor străine care în cultura ţărănească ating în multe părţi, cuprinzînd şi secara, o proporţie de circa 50%" [73]. Micul producător suporta şi pe această cale pierderi însemnate la desfacerea produselor sale. În condiţiile crizei economice, a scăderii generale a preţurilor la produsele agricole, se înregistrează o scădere mai pronunţată a preţurilor la cerealele de calitate inferioară. Astfel, în septembrie 1930, preţul oficial al grîului de calitatea I era, la Brăila, 400 lei chintalul, în timp ce preţul cerealelor de calitatea a III-a (cu 50% corpuri străine şi secară) era de numai 250 lei chintalul [74]. Se înţelege că negustorul de cereale reuşea să realizeze un apreciabil profit achiziţionînd aceste produse direct de la micul producător pe preţuri extrem de mici, de multe ori chiar înainte de recoltarea lor. El profita de greutăţile mari în care se zbătea ţăranul sărac în perioada imediat premergătoare strîngerii recoltei; primind anticipat o parte din preţul recoltei, ţăranul era nevoit să accepte un preţ derizoriu pentru produsele sale.

Alături de „foarfeca preţurilor", „valorificarea" în aceste condiţii a produselor agrare de către mica gospodărie a constituit, în anii crizei economice, un aspect principal al exploatării exercitate de către oraşul capitalist asupra satului.

Înrăutăţirea situaţiei materiale a maselor ţărăneşti în perioada 1929—1933, intensificarea exploatării ţăranilor muncitori de către moşieri şi chiaburi, asuprirea exercitată din partea statului burghezo-

---

[69] *Buletinul informativ al Ministerului agriculturii şi domeniilor*, anul IV, nr. 17, 1 septembrie 1933, p. 798.

[70] *Ibidem*, anul IV, nr. 22, 15 nov. 1933, p. 1012.

[71] Ministerul agriculturii şi domeniilor, Voicu Niţescu, arăta în Adunarea generală a Camerelor de agricultură din mai 1933: „Nu putem face ca grîul nostru, care nici cantitativ şi nici calitativ nu se înfăţişează în condiţiunile grîului din ţările transoceanice, să concureze cu grîul care vine de acolo" (*Agricultura, Buletinul Uniunii Camerelor de Agricultură*, nr. 12, mai 1933, p. 166).

[72] Vezi p. 798 (greutatea hectolitrică a grîului de calitatea I, 79—80 kg).

[73] C. I. Băicoianu, *op. cit.*, p. 702.

[74] *Ibidem.*

moşieresc, au determinat adîncirea contradicţiilor de clasă la sate. „Izbucnirea şi ascuţirea crizei economice mondiale din 1929, care s-a împletit cu criza agrară — arată tovarăşul Gheorghe Gheorghiu-Dej, a agravat situaţia ţărănimii, a dat o intensitate mai mare procesului de sărăcire şi de diferenţiere de clasă la ţară şi a sporit nemulţumirile adînci ale ţărănimii împotriva apăsării fiscale şi cămătăreşti [75].

Ca urmare a politicii antiţărăneşti promovate de guvernele naţional-ţărăniste, a scăzut simţitor influenţa exercitată de acest partid la sate. Pentru masele ţărăneşti a început să devină din ce în ce mai evident faptul că de la guvernele burghezo-moşiereşti, indiferent din care partide erau formate, nu vor obţine o îmbunătăţire a situaţiei lor.

Situîndu-se sincer pe poziţia apărării intereselor ţărănimii, Partidul Comunist Român a reuşit, în timpul crizei din 1929—1933, în ciuda diferitelor slăbiciuni din activitatea sa, să-şi lărgească legăturile sale cu ţărănimea muncitoare. Călăuzit de învăţătura marxist-leninistă, care vede în ţărănimea muncitoare principalul aliat al proletariatului în revoluţie, Partidul Comunist, deşi aflat în ilegalitate, şi-a intensificat activitatea de organizare a maselor ţărăneşti sărace şi mijlocaşe, mobilizîndu-le la luptă [76].

НЕКОТОРЫЕ ЗАМЕЧАНИЯ О ПОЛОЖЕНИИ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА В ПЕРИОД 1929—1933 гг.

Краткое содержание

В результате количественного преобладания мелких крестьянских хозяйств и безземелья, а также сохранение пережитков феодальных отношений, низкого технического уровня, усиления эксплуатации деревни городом и т.п. сельское хозяйство Румынии переживало в период 1929—1933 гг. сильный кризис. В статье рассматрваются все эти обстоятельства, которые, при сохранении уже существующего положения сельского хозяйства, определили обострение аграрного кризиса. Подчёркивается, также, антикрестьянский характер политики, проведённой находившейся у власти в годы кризиса национал-царанистской партией. В период 1929—1933 процесс обеднения и разорения крестьянства сильно ускорился; большинство мелких и середняцких крестьянских хозяйств выносили этот кризис лишь ценой больших жертв. При таком положении заметно уменьшилось влияние в деревне национал-царанистской партии; одновременно выросло влияние, оказанное Румынской коммунистической партией на крестьянство.

---

[75] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole şi cuvîntări*, ed. a IV-a, Buc., ESPLP, 1955, p. 183.

[76] Vezi Al. Gh. Savu, *Despre activitatea P.C.R. la sate şi dezvoltarea luptei maselor ţărăneşti în anii 1929—1933* în *Studii şi materiale de istorie contemporană*, vol. II, Editura Academiei R.P.R., Buc. 1962.

ASPECTS CONCERNANT L'AGRICULTURE DE LA ROUMANIE ENTRE 1929 ET 1933

Résumé

L'agriculture de la Roumanie a connu entre 1929 et 1933 une crise très puissante, aggravée par les facteurs suivants : prépondérance numérique des petites exploitations agricoles, maintien des vestiges des relations féodales, niveau technique baissé, exploitation plus accusée du village par la ville etc.

L'auteur du présent article analyse justement ces aspects qui, tout en continuant un état de choses déjà existant, ont déterminé une aggravation de la crise agraire. On y souligne la politique antipaysanne adoptée par le gouvernement national-paysan qui, sur toute la durée de la crise, s'est trouvé à la direction de l'Etat. Pendant cette même période, le processus d'appauvrissement de la paysannerie s'est considérablement accéléré ; la plupart des exploitations petites et moyennes ont pu résister seulement au prix de grands sacrifices. C'est dans cette situation que l'influence exercée par le parti national-paysan à la campagne diminua sensiblement ; et que, parallèlement, l'influence du P.C.R. sur la paysannerie travailleuse augmenta de beaucoup.

ASPECTE PUŢIN STUDIATE ALE IDEOLOGIEI BABUVISTE: POLITICA EXTERNĂ ŞI ORGANIZAREA MILITARĂ A „REPUBLICII EGALILOR"

DE

V. CRISTIAN

În istoria socialismului utopic babuvismul ocupă un loc deosebit de important; Marx sublinia faptul, esenţial, că Babeuf este iniţiatorul „primului partid comunist într-adevăr activ" [1]. Spre deosebire de predecesorii lor, babuviştii nu se limitează la descrierea doar a unei noi societăţi utopice; ei elaborează un plan pentru a se ajunge la o asemenea societate, acţionînd în acest sens în cadrul Conjuraţiei Egalilor şi astfel, „pentru prima dată socialismul intra în istoria evenimentelor" [2]. Studierea babuvismului prezintă deci o dublă importanţă şi avîntul pe care-l cunoaşte cercetarea sa în ultimul timp este pe deplin justificat.

Rezultatele obţinute în anii din urmă în această direcţie sînt remarcabile; trebuie să spunem totuşi că au mai rămas neelucidate sau elucidate doar parţial multe aspecte privind activitatea conjuraţilor dar, mai ales, ideologia lor. Explicaţia acestei situaţii rezidă, în primul rînd, în însuşi caracterul babuvismului. Dacă predecesorii Conjuraţiei Egalilor au avut posibilitatea, în liniştea cabinetului de lucru, să descrie amănunţit şi sistematic societăţile lor utopice, Babeuf şi adepţii săi au fost mai întîi oameni de acţiune, acordînd principala atenţie luptei împotriva regimului burghez nou constituit, mijloacelor de instaurare a comunismului. De aici nu putem trage concluzia, aşa cum s-a făcut uneori [3], că ideologia babuvistă n-ar prezenta importanţă; dimpotrivă, faptul că „Egalii" îşi propuneau aplicarea în practică a ideilor lor le conferă o cu atît mai mare însemnătate. Nu este mai puţin a-

---

[1] Marx-Engels, *Opere*, vol. 4, E.S.P.L.P., Bucureşti 1958, p. 343.

[2] G. Lefebvre, *Préface* la Buonarroti, *Conspiration pour l'Egalité, dite de Babeuf*, Editions Sociales, Paris 1957, p. 10. V. şi В. П. Волгин, *Место бабувизма в истории социальных идеи*. «Французкии Ежегодник», 1960, стр. 7—13.

[3] M. Boulay, *Babeuf et le Mouvement babouviste*, Thèse Nancy, Vendôme 1931, p. 39.

devărat insă că, din motivele amintite, aceste idei nu sînt dezvoltate întotdeauna în suficientă măsură. O asemenea situaţie a creat anumite dificultăţi cercetătorilor care au preferat să-şi axeze studiile doar asupra anumitor chestiuni. Printre aspectele neglijate sau abordate foarte sumar se numără şi cele ale organizării militare a Republicii Egalilor şi politicii externe a acesteia [4]. Studierea unor asemenea probleme, mai ales prin posibilitatea de a urmări nu numai relaţiile preconizate între indivizi ci şi între popoare, este însă de natură să întregească imaginea ansamblului ideologiei „Egalilor". Se adaugă la aceasta şi interesul pe care-l prezintă în epoca contemporană, cu importanţa pe care au căpătat-o relaţiile internaţionale, cercetarea ideilor socialismului premarxist referitoare la această temă.

În lucrările babuviştilor, consideraţiile asupra problemelor militare şi a politicii externe revin destul de frecvent, chiar dacă nu amplu şi sistematic, şi faptul îşi are explicaţiile sale. Atenţi la toate evenimentele revoluţionare ei s-au oprit adesea în aprecierile lor asupra războaielor pe care le purta atunci Franţa, asupra modificării caracterului lor, opunînd şi în acest domeniu Dictatura iacobină Directoratului [5]. Critica pe care babuviştii o fac perioadei de după 9 thermidor se extinde şi asupra politicii externe şi cu acest prilej ei fac consideraţii interesante cu privire la tema de care ne ocupăm. O altă explicaţie a relativei abundenţe a referirilor lor decurge din însuşi caracterul practic al Conjuraţiei. Convinşi că instaurarea noii societăţi nu se poate realiza decît printr-o insurecţie armată — convingere ce rezulta tocmai din experienţa revoluţiei pe care o trăiseră — babuviştii vor acorda toată atenţia rolului armatei în transformarea revoluţionară pe care o plănuiau. Conştient de rolul pe care-l jucase armata în zilele din prairial, cînd, pentru prima dată de la 14 iulie 1789, ea mersese contra poporului [6], Babeuf va depune toate eforturile pentru atragerea sa de partea conjuraţiei. De la începuturile sale, Comitetul insurecţional babuvist s-a preocupat de propaganda în rîndul militarilor [7]; de altfel, un document precizează că organizaţia se sprijină pe două baze principale, una civilă şi una militară [8]. Explicînd abundenţa referirilor la chestiunile militare, nu trebuie să neglijăm nici antecedentele unora dintre conjuraţi. Nu putem omite faptul că tatăl lui Babeuf fusese militar ceea ce ne permite

[4] Organizarea militară a Republicii Egalilor a fost sumar tratată de M. Dommanget, *Babeuf et la Conjuration des Egaux*, Paris 1922, p. 61—63, şi M. Boulay, *op. cit.*, p. 61—63. Notăm că cele mai cunoscute culegeri din operele lui Babeuf, *Pages choisies de Babeuf*, ed. M. Dommanget, Paris, 1935 şi Babeuf, *Textes choisis*, ed. G. et Cl. Willard, Paris 1951, neglijează aproape complet referirile sale în acest domeniu.

[5] V. de ex. Haute Cour de Justice, *Copie des pièces saisies dans le local que Baboeuf* (sic) *occupoit lors de son arrestation*, Paris, Frimaire-Nivôse, An V, t. I, p. 11 (în continuare *Copie des pièces de Babeuf*). Forma *Baboeuf* apare în toate actele procesului.

[6] J. Lépine, *Babeuf*, Paris 1949, p. 187.

[7] Buonarroti, *op. cit.*, t. I, p. 155. Notăm că din cele 22 de pachete confiscate o dată cu arestarea lui Babeuf, 5 se referă la probleme militare; v. *Copie des prièces de Babeuf*, I, p. 3—49.

[8] *Copie des pièces de Babeuf*, I, p. 48—49.

să credem că în discuțiile dintre ei asemenea probleme trebuie să fi revenit frecvent; de altfel, încă din 1787 [9] Babeuf se arată preocupat de organizarea de atunci a armatei franceze, ce-i drept fără a ajunge încă la ideile de mai tîrziu. Apoi, mulți dintre „Egali" fuseseră sau erau ei înșiși militari — așa cum este cazul unuia din conducătorii conjurației, Ch. Germain. Babeuf a fost și el o scurtă perioadă militar [10], iar Maréchal se adresa în martie 1793 procurorului Comunei, Chaumette, rugîndu-l să-l ajute să se înroleze în armata activă care lupta împotriva dușmanilor externi [11]. Este cunoscută, de asemenea, lupta lui Buonarroti împotriva contrarevoluției în afara granițelor Franței. În sfîrșit, nu trebuie să uităm că babuviștii își limitau planurile lor doar la Franța; or, faptul acesta trebuia să aibă importante implicații internaționale, așa cum demonstra cu prisosință exemplul Revoluției franceze.

Chestiunea relațiilor externe preocupase într-o măsură însemnată și pe predecesorii lui Babeuf. Limitîndu-se însă la simple descrieri ale unor țări inexistente, aceștia se puteau opri la o rezolvare mult mai comodă, chiar dacă numai parțială. Ne amintim că Utopia lui Morus, Cetatea Soarelui a lui Campanella, Betica Abatelui Fénelon etc., erau, în general, separate în mod natural de restul lumii, idee preluată și dusă la extrem de Voltaire cu Eldorado-ul din *Candide*. Spre deosebire de acestea însă, societatea pe care o plănuiau babuviștii avea un teritoriu bine stabilit — Franța — cu vecini a căror acțiune contrarie era posibilă, chiar probabilă; găsirea unei soluții era mult mai dificilă deci, chiar pe plan teoretic. Această dificultate face ca aprecierile lor să fie și mai interesante; de altfel, trebuie s-o spunem încă de pe acum, ei își vor depăși în multe privințe predecesorii și meritul lor este cu atît mai mare cu cît ei preconizau soluții pe care le considerau imediat aplicabile.

Principiile călăuzitoare ale politicii externe babuviste sînt expuse de Buonarroti în cunoscuta sa lucrare asupra Conjurației Egalilor [12]. Faptul că ea a apărut la peste trei decenii după sfîrșitul Conjurației ar putea lăsa loc la îndoieli în privința exactității afirmațiilor, lăsîndu-ne să bănuim posibilitatea unor influențe ale activității ulterioare a lui Buonarroti [13]. Coroborarea acestor afirmații cu cele cuprinse în documentele conjurației ne duce însă la concluzia că ele corespund spiritului de care erau animați babuviștii în perioada cînd pregăteau instaurarea noii societăți prin răsturnarea Directoratului.

---

[9] Cînd îi trimitea lui Dubois de Fosseux, secretarul Academiei din Arras, o broșură asupra constituției corpului militar în Franța pe care Advielle (*Histoire de Gracchus Babeuf et du babouvisme, d'après des nombreux documents inédits*, Paris 1884, t. I, p. 476), o atribuie lui Babeuf.

[10] J. Lépine, *op. cit.*, p. 100.

[11] G. S. Kucerenko, *Concepțiile social-politice ale lui Sylvain Maréchal*, în «Probleme de istorie», nr. 1—1963, p. 210.

[12] Buonarroti, *Conspiration pour l'Egalité, dite de Babeuf*, Bruxelles 1828, t. I—II. (În lucrarea de față cităm ediția cea mai recentă, apărută în 1957, sub îngrijirea lui A. Soboul, cu o prefață de G. Lefebvre și o bibliografie întocmită de J. Dautry).

[13] V. *Prefața* lui G. Lefebvre la Buonarroti, *op. cit.*, p. 15.

Politica externă a statului babuvist va fi paşnică. După cum sublinia Buonarroti, „pacea fiind primul dintre bunuri după libertate, nu este util şi just de a se recurge la arme decît atunci cînd aceasta din urmă este ameninaţată"[14]. În afara acestui caz, războiul cel mai fericit este „un atentat împotriva umanităţii şi o sursă de rele pentru învingătorul însuşi"[15]. Condamnînd în modul cel mai sever războaiele, babuviştii sînt însă inconsecvenţi în explicarea originii lor. În *Analiza doctrinei lui Babeuf*[16], de exemplu, după ce se subliniază că războaiele îşi au originea în dispariţia egalităţii iniţiale dintre oameni[17] — în apariţia proprietăţii private deci — şi că ele sînt determinate de „spiritul de cucerire şi de gelozia comerţului"[18], autorul ne lasă să înţelegem totuşi că ele s-ar datora „dragostei de glorie şi nu setei de cuceriri"[19]. Concesia făcută idealismului este evidentă, aici ca şi în alte părţi, dar ea este uşor explicabilă dacă ne gîndim la formaţia spirituală a babuviştilor şi la epoca în care au acţionat. Ne interesează însă mai puţin această contradicţie decît faptul că ei consideră că în „Republica Egalilor" cauzele războaielor vor fi înlăturate. Prevăzînd că politica ei externă va fi paşnică, Buonarroti sublinia ideea că „un popor agricol, fără monedă şi fără lux, neavînd alţi soldaţi decît cetăţenii săi, şi gustînd toate deliciile egalităţii, libertăţii şi abundenţei, n-are nici voinţa, nici puterea de a lua armele pentru a-şi oprima vecinii, sau de a prelungi războiul cînd el este întreprins pentru apărarea sa"[20]. Considerîndu-se ca „unul din membrii marii comunităţi umane" poporul francez se va comporta faţă de celelalte popoare conform aceloraşi principii de egalitate şi de dreptate care vor domni între membrii săi[21]. Ideea este deosebit de importantă şi ea anunţă teza din *Manifestul Partidului Comunist* că „o dată cu dispariţia antagonismului dintre clase în sînul naţiunii, va dispărea şi duşmănia dintre naţiuni"[22].

Proclamînd aceste principii, babuviştii nu puteau însă neglija existenţa pericolului extern. „Cine ar fi putut prezice, se întreba mai tîrziu Buonarroti, pînă la ce punct şi-ar fi multiplicat duşmanii republicii eforturile lor contra noii reforme care, fără îndoială, le-ar fi fost mai

---

[14] Ideea aceasta este întîlnită în Franţa încă la abatele Fénelon. Populaţia statului utopic Betica considera că „nu trebuie să te gîndeşti niciodată la război decît pentru a-ţi apăra libertatea"; Fénelon, *Les aventures de Télémaque*, Paris, 1884, p. 114—115.

[15] Buonarroti, *op. cit.*, I, p. 181—182. Buonarroti consideră că „la gloire militaire fut plusieurs fois le marche-pied de la tyrannie... Les conquêtes et le pillage corrompent les citoyens, poussent les vaincus au désepoir et à la vengeance, introduisent dans les opinions un honneur chevalersque et ambitieux et élèvent au-dessus des lois des chefs rebelles qui osent exercer sur la patrie le despotisme auquel ils avaient façonné les soldats, sous le prétexte de le disciplinner". *Ibidem*, p. 182. Condamnarea dictaturii revine, de altfel, frecvent în operele babuviştilor.

[16] Redactată de Buonarroti dar aprobată de Babeuf.

[17] Buonarroti, *op. cit.*, t. II, p. 100.

[18] *Ibidem*, p. 101.

[19] *Ibidem*, p. 103.

[20] *Ibidem*, t. I, p. 176.

[21] *Ibidem*, p. 182.

[22] Marx-Engels, *Opere*, vol. 4, p. 486.

odioasă decît toate cele precedente"[23]. O asemenea amenințare era cît se poate de reală, prevenirea ei fiind absolut necesară. Într-un document al Directoriului secret se sublinia că „cîștigarea bătăliei nu înseamnă nimic dacă nu ne vom asigura folosirea victoriei"[24]. Era evident însă că asigurarea trebuia să se facă nu numai pe plan intern ci și pe plan extern. Era necesar deci, după cuvintele lui Buonarroti, „să se stea în gardă"[25]. După cum vom vedea, felul cum concepeau conjurații organizarea militară a republicii babuviste ar fi făcut din Franța cea mai puternică forță a lumii; dar, deși extrem de puternică, ea nu ar fi constituit o amenințare pentru celelalte state ci dimpotrivă. Comitetul insurecțional considera că războaiele ofensive vor trebui interzise prin lege iar armatele Republicii vor aștepta atacul dușmanilor pe teritoriul său[26]. Statul babuvist nu ar fi purtat război decît pentru a respinge o invazie sau pentru a susține un vecin asuprit în mod nedrept[27], idee pe care o întîlnim la mulți dintre predecesori dar care capătă acum mai multă claritate. Atunci cînd Republica va fi atrasă într-un conflict, ea nu va prelungi ostilitățile nici o zi mai mult decît este necesar, neavînd nici ambiția de a cuceri sau domina, nici interese comerciale[28]; chiar în ducerea războiului ea își va impune păstrarea anumitor reguli[29].

Avînd în vedere cele arătate pînă acum, condamnarea cuceririlor de către „Egali" apare ca ceva cu totul normal. De altfel, ideile privind acest fenomen, ca și ideile lor egalitariste în general, apar la babuviști cu mult înainte de momentul constituirii Conjurației. Încă în 1787 Babeuf vorbea despre cuceriri ca despre o „înclinație inumană"[30]. Condamnarea cuceririlor și imposibilitatea de a fi justificate sînt idei care apar în principalele documente ale babuviștilor[31]. Și aici ei apreciază în mod pozitiv condamnarea cuceririlor de către iacobini[32], blamînd în același timp politica urmată după 9 thermidor; aceeași condamnare o vom întîlni într-o lucrare din 1808 a lui Saint-Simon, scrisă sub influența unui vechi babuvist, Rigomer Bazin[33].

---

23 Buonarroti, *op. cit.*, I, p. 244.
24 *Copie des pièces de Babeuf*, I, p. 82. Directorul secret către agenții.
25 Buonarroti, *op. cit.*, I, p. 176.
26 *Ibidem*, p. 182.
27 *Ibidem*, p. 181.
28 *Ibidem*, p. 224.
29 *Ibidem*, p. 181.
30 Advielle, *op. cit.*, vol. II, partea a II-a, p. 190.
31 Vezi de ex. *Analiza doctrinei lui Babeuf*, în Buonarroti, *op. cit.*, II, p. 105.
32 *Ibidem*, I, p. 50.
33 J. Dautry, *Saint-Simon et les anciens babouvistes de 1804 a 1809*, în «Annales historiques de la Révolution française», no. 162—1960. Este interesant de semnalat aici condamnarea colonialismului, această „indignitate a speciei noastre" după expresia lui Babeuf (Advielle, *op. cit.*, vol II, partea a II-a, p. 182), care respinge ideea unei superiorități a albilor. Referindu-se la chestiunea, mult discutată în sec. XVIII, a originii culorii negrilor el consideră că aceasta se datorește faptului că „așa a ordonat Creatorul; el a făcut să se nască în Indii oameni negri și a permis ca cei din Europa să fie albi" (*Ibidem*, p. 237). Se ajunge astfel la situația paradoxală că Babeuf, care apelează la divinitate, este mai avansat decît Voltaire, de exemplu, care caută o explicație naturală dar care susține superioritatea rasială a albilor.

Blamînd cuceririle şi politica externă ofensivă, conjuraţii se vor preocupa în acelaşi timp de securitatea Republicii lor. În acest scop ei vor preconiza diferite metode, una din ele fiind o anumită separare a Franţei de restul lumii. Ideea acestei separări nu este nouă; o recomandase şi Platon în *Republica* sa, o dată cu Morus devenind o trăsătură aproape constantă a creatorilor de sisteme utopice. Fireşte, în explicarea acceptării ei de către babuvişti trebuie să ţinem seama şi de experienţa acumulată în timpul revoluţiei.

Conjuraţii erau de părere că, pe de o parte, între Franţa şi vecinii săi trebuiau ridicate bariere pline de obstacole, iar pe de altă parte, era necesară aplicarea unor restricţii privind accesul străinilor care ar fi putut introduce o morală străină Republicii sau, aşa cum demonstrase experienţa iacobină, puteau atenta la siguranţa statului [34]. De altfel, aceste restricţii începeau chiar din momentul insurecţiei [35]. Este greu însă să se vorbească, aşa cum s-a făcut [36], de o xenofobie a Republicii babuviste. Conjuraţii considerau cauza lor o cauză a întregii umanităţi; era evident deci că în interesul acesteia republica lor trebuia să prevină toate prejudiciile. De altfel, dacă la graniţele Franţei s-ar fi ridicat bariere, ele, sublinia Buonarroti, „nu ar fi fost impenetrabile; dragostea pentru umanitate le-ar fi deschis amicilor nefericiţi ai libertăţii, binefăcătorilor naţiunilor, atraşi de dorinţa de a cunoaşte instituţiile franceze şi oamenilor sătui de sclavie care ar fi venit cu o inimă curată să caute în Republica noastră egalitatea şi fericirea" [37]. Notăm şi faptul că prin *Actul insurecţional* conjuraţii îşi manifestau hotărîrea de a fi corecţi în relaţiile diplomatice, reprezentanţii străini fiind puşi sub ocrotirea poporului [38].

Impunînd anumite restricţii — justificate — în relaţiile cu străinii, babuviştii nu aveau intenţia, aşa cum sublinia Babeuf, să înconjoare Franţa cu „un zid chinezesc" [39]. Am văzut deja că graniţele Republicii nu ar fi fost închise pentru toţi străinii fără deosebire; se mai adăugau apoi şi considerente de altă natură. Reluînd o idee întîlnită deja la Voltaire, ei consideră că paralel cu dezvoltarea societăţii oamenii şi-au creat o serie de deprinderi, devenite necesităţi, care nu existau înainte [40] — în stare de natură pe care babuviştii, elevi ai lui Rousseau, o elogiază — şi care nu pot fi satisfăcute decît prin intermediul comerţului exterior. Dar, precizează conjuraţii, comerţul, „rădăcină a avidităţii celei mai devorante" [41], nu trebuie lăsat pe mîna unor particulari; „poporul fiind unicul proprietar al tuturor bunurilor, nu-i aparţine decît lui să trateze cu străinii... Rezultă de aici că relaţiile comerciale cu

---

34 Buonarroti, *op. cit.*, t. I, p. 191.
35 *Ibidem*, II, p. 168.
36 M. Boulay, *op. cit.*, p. 69.
37 Buonarroti, *op. cit.*, I, p. 191.
38 *Ibidem*, II, p. 168. Menţionăm şi faptul că Republica îşi asuma plata tuturor datoriilor locuitorilor comunităţii către străinătate; *Ibidem*, p. 214.
39 J. Lépine, *op. cit.*, p. 157.
40 Buonarroti, *op. cit.*, I, p. 162.
41 *Ibidem*, p. 50.

străinii trebuie să fie supuse direcției supreme a republicii" [42]. În acest scop, la granițele terestre și maritime vor fi înființate antrepozite și schimburile se vor efectua numai aici [43] — observăm din nou grija ca negustorii străini, reprezentanți ai unor relații sociale și moravuri inexistente în Franța babuvistă, să nu pătrundă în interiorul republicii unde le-ar putea răspîndi. Principiile organizării comerțului exterior sînt împrumutate în mod evident din *Codul naturii* al lui Morelly [44] și ele se referă probabil numai la o anumită perioadă; Babeuf este convins că o dată cu „lărgirea treptată a cercului umanității" — înțelegem a comunismului egalitarist — o dată cu guvernele rele și frontierele, vor dispare și vămile [45].

Cum comerțul interior va fi complet înlăturat, Republica nu va mai bate monedă, rămînînd ca cea existentă să fie întrebuințată numai pentru comerțul exterior. De altfel, disprețul pentru aur și bani este o trăsătură constantă a gîndirii socialiste. În *Istoria insulei Calejava*, de exemplu, apărută în 1700, Claude Gilbert nu admitea în societatea de aici folosirea aurului [46]; la fel stau lucrurile și în *Betica* abatelui Fénelon [47]; și să ne amintim că mai tîrziu, vorbind despre perioada cînd socialismul va cuprinde întreg globul, Lenin recomanda în privința aurului o întrebuințare extrem de prozaică.

Măsurile preconizate de babuviști urmăreau împiedicarea oricărei posibilități de pătrundere a relațiilor bazate pe proprietatea privată; ele aveau însă și scopul să înlăture acele posibilități de conflict datorate neînțelegerilor comerciale. Dar, căutînd să elimine orice posibilitate de conflict, ei își dădeau seama că evitarea conflictului nu depinde numai de ei și că trebuie să fie pregătiți pentru orice eventualitate. Conștienți de faptul că „cele mai bune instituții interne nu vor putea să apere un popor neîndemînatic în ale războiului de invazia unui vecin nedrept și războinic" [48], ei acordă o deosebită atenție organizării unei puternice forțe armate. Pornind de la convingerea că „nu se poate face nimic măreț decît cu întregul popor" [49], Babeuf și adepții săi consideră că prima condiție pentru aceasta este instruirea militară a tuturor cetățenilor republicii. Babuviștii subliniază că „egalitatea și libertatea nu pot exista în societate decît dacă toți cetățenii... sînt întotdeauna gata să ia armele pentru apărarea teritoriului și a legii" [50]; ei reiau astfel o idee întîlnită și la alți utopici dinaintea lor, căreia îi dau un caracter mai concret, ajutați în bună măsură de experiența

[42] *Ibidem*, p. 162—163.
[43] Pentru organizarea comerțului exterior vezi *Fragment d'un projet de décret économique*, în Buonarroti, *op. cit.*, II, p. 210—214.
[44] Morelly, *Code de la nature*, Editions sociales, Paris, 1958, p. 131.
[45] Babeuf, *Textes choisis*, Editions sociales, Paris, 1951, p. 91. „O perfectă comunicație cu națiunile străine n-ar fi putut avea loc înainte ca ele să fi adoptat principiile politice ale Franței»; Buonarroti, *op. cit.*, I, p. 191.
[46] Lichtenberger, *Le socialisme au XVIII-e siècle*, Paris, 1895, p. 40.
[47] Fénelon, *op. cit.*, p. 112.
[48] Buonarroti, *op. cit.*, I, p. 175.
[49] J. Lépine, *op. cit.*, p. 168.
[50] Buonarroti, *op. cit.*, I, p. 171.

revoluţiei. De altfel, încă în 1792 Babeuf considera că atunci cînd între cetăţi va domni o egalitate deplină, „va fi necesar să se licenţieze, cel puţin în parte, trupele regulate care sînt în acelaşi timp un prisos şi un pericol pentru libertate"[51]. Notăm însă că organizarea armată a republicii nu urma să fie veşnică; ea era însă necesară „în situaţia în care se găsea atunci Europa şi pînă cînd raţiunea şi libertatea vor fi făcut noi progrese"[52].

Principiile preconizate de babuvişti în acest sens sînt, aşa cum rezultă din *Decretul militar*, cît se poate de simple. Între 20 şi 25 de ani orice francez serveşte efectiv în armată[53]. Pentru militari sînt organizate tabere speciale unde, fireşte, se trăieşte în comun. Tratamentul este acelaşi pentru toţi, raţiile fiind echivalente cu cele ale civililor; numai în cazuri excepţionale ele pot fi mărite. În armată domneşte o disciplină severă. Faptele de arme strălucite sînt recompensate. Aceste idei sînt cît se poate de conforme concepţiei generale a babuviştilor. Căutînd însă să impună pretutindeni comunismul lor strict egalitarist ei ajung uneori la soluţii cu totul surprinzătoare atunci cînd sînt nevoiţi să facă concesii epocii în care trăiesc. Aşa, de exemplu, ei admit că soldatul poate lua pradă de la inamic, dar prevăd că aceasta se va face în mod „legitim" şi că orice captură va fi adusă la administraţia armatei, soldaţii angajîndu-se înainte de intrarea în campanie în acest sens[54]. Avem aici un exemplu al limitelor babuvismului.

Preocupaţi să păstreze o deplină egalitate în toate sferele societăţii viitoare, conjuraţii s-au oprit cu o minuţioasă atenţie asupra organizării ierarhice a armatei, căutînd să-i imprime o formă cît mai democratică. Ceea ce au urmărit ei în primul rînd a fost ca armata să nu mai constituie un corp separat în cadrul societăţii, iar ofiţerii o categorie aparte în cadrul armatei, situaţie care ar fi putut favoriza instaurarea dictaturii[55]. Acest lucru putea fi evitat prin serviciul militar obligatoriu şi prin faptul că toţi cetăţenii vor fi instruiţi şi înarmaţi[56]; apoi, comanda generală a armatei va fi exercitată de autoritatea supremă a statului, singura care poate chema cetăţenii la apărarea comună[57]. Pentru ca ambiţia generalilor să nu mai fie de temut, ca şi pentru ca războiul să nu fie făcut niciodată decît conform spiritului poporului, se preconiza ca funcţiile superioare în armată să fie ocupate de magistraţii civili[58]. În general se acordă o mare

51 Tabelul a fost întocmit pe baza datelor din *Buletinul informativ al Ministeru-*
52 Cele două tabele au fost întocmite pe baza datelor din *Buletinul informativ*
53 Notăm că într-o lucrare publicată în 1789, marchizul de Valenglert, care preconiza o organizare a armatei ce avea unele puncte de contact cu cea a lui Babeuf, stabilea stagiul la 30 ani; Advielle, *op. cit.*, I, p. 374. Advielle exagerează evident cînd spune că la Valenglert întîlnim deja ideologia babuvistă. El vorbea într-adevăr de educaţia în comun a copiilor, de obligaţia tuturor de a munci, dar limita aceste principii doar la armată şi la terenurile necultivate încă. De altfel, Valenglert pornea de la principiul „Le roi veut le bien et le cherche».
54 Buonarroti, *op. cit.*, I, p. 220.
55 Buonarroti subliniază faptul că succesul conjuraţiei ar fi prezervat poporul francez de ambiţiile lui Napoleon; *Ibidem*, p. 225, nr. 1.
56 *Ibidem*, p. 175.
57 *Ibidem*, p. 178.
58 *Ibidem*, p. 199.

atenție ofițerilor pentru ca aceștia să nu se considere ca alcătuind o categorie aparte. Mai întîi, toți comandanții vor fi aleși de către subordonați, după ce au efectuat un anumit stagiu ca simpli soldați și nu-și vor exercita funcția decît un timp limitat [59]. Ideea este în spiritul socialismului utopic, dar ea trădează și o influență a experienței Revoluției franceze. Apoi, ca orice funcție în Republică, exercitarea unui comandament militar nu este un privilegiu ; ofițerii sînt supuși aceleiași discipline ca și soldații, ba chiar mai severe încă, așa cum se poate observa în *Decretul militar*. Se prevede aici că generalii și ofițerii care se vor face vinovați de furt, beție, viol, jocuri de noroc, disprețul legilor, violențe și acte arbitrare față de subordonați, vor fi pedepsiți cu moartea [60].

Babeuf își depășește epoca, după cum își depășește și predecesorii și din alte puncte de vedere. Subliniem mai ales faptul că el nu rezerva armatei doar o funcție externă, ci o și deosebit de importantă funcție internă. În concepția sa armata trebuia să fie nu numai un scut al Republicii, ci și o unitate productivă, și, mai ales, o școală comunistă.

În statul babuvist armata înceta să mai constituie o povară pentru restul poporului, ea urmînd să devină și o „armată a muncii" [61]. Ideea apăruse în germene la Babeuf încă în 1792. El considera atunci că o asemenea transformare va avea drept consecință faptul că „dacă Franța își plătește soldații, ea nu-și va mai regreta banii pentru că ei îi vor da canale, drumuri practicabile și cîmpii fertile în locul mlaștinelor nesănătoase și a terenurilor necultivate" [62]. Ideea nu apare acum pentru prima dată ; în 1789 marchizul de Valenglert propunea lucrarea pămînturilor necultivate cu ajutorul mijloacelor pe care le oferea armata [63]. La Babeuf însă această posibilitate este legată de existența comunismului.

Munca productivă a armatei ar fi avut darul să ușureze întreținerea ei de către Republică. De altfel, întreținerea armatei, deși ea trebuia să fie destul de numeroasă, nu îngrijora de fel pe babuviști [64]. Faptul că în Republică toată lumea muncește ar fi creat o cantitate de produse mult mai mare decît pînă acum ; surplusul putea fi, în parte, întrebuințat pentru acoperirea necesităților armatei, în parte, depus în rezervoare pentru caz de război, calamități, etc. Chiar atunci cînd războiul s-ar fi prelungit prea mult, o simplă mărire cu o jumătate de oră a zilei de muncă a celor rămași în producție ar fi fost suficientă [65]. Interesantă,

---

[59] Buonarroti, *op. cit.*, p. 219.
[60] *Ibidem*, p. 220.
[61] J. Lépine, *op. cit.*, p. 82.
[62] *Ibidem*, p. 82—83.
[63] Advielle, *op. cit.*, I, p. 374.
[64] Încă în 1790, Babeuf se arăta preocupat de chestiunea întreținerii armatei : v. V. Dalin, *Robespierre et Danton vus par Babeuf*, în «Annales Historiques de la Révolution française», no. 162 — 1960, p. 391.
[65] Buonarroti, *op. cit.*, p. 180—181. „La patrie en danger, trouver dans l'augmentation d'une demi-heure de travail par jour, plus de soldats et de ressources que ne peuvent fournir aujourd'hui tous les financiers de l'Europe" ; *Ibidem*, II, p. 152 (Scrisoare către M. V.).

ideea cuprinde totuşi un optimism pe care împrejurările nu-l justificau. Ea reflectă însă tendinţa babuviştilor de a făuri o societate perfectă mai bună decît toate celelalte.

In realizarea unei asemenea societăţi un rol important era rezervat armatei prin posibilităţile pe care le oferea ea pentru educarea cetăţenilor în spiritul noilor idei[66]. Încă în 1792 întîlnim la Babeuf ideea că egalitatea perfectă trebuie şi poate fi mai uşor instaurată în armată „pentru că armata nu posedă nimic şi pentru că ea este obişnuită să nu primească nimic decît de la stat", idee reluată şi în 1795[67]. Pornind probabil de la o asemenea constatare, babuviştii au hotărît ca nimeni să nu poată deveni cetăţean decît în momentul în care şi-a terminat stagiul militar. În tot timpul acestuia tinerii urmau să fie pregătiţi pentru a trăi în spiritul ideilor comuniste. În taberele militare, ne informează Buonarroti, „tinerii ar fi fost în permanenţă în atenţia patriei care, nepierzînd niciodată din vedere destinaţia lor viitoare, i-ar fi întreţinut în mod constant despre binefacerile sale (ale Republicii babuviste — n.n.), despre legile sale şi despre datoriile lor"[68]. Astfel, „tinerii şi soldaţii s-ar fi ataşat moravurilor de egalitate şi ceea ce este mai important va fi făcut, pentru că în cîţiva ani aceşti tineri şi aceşti soldaţi vor compune aproape totalitatea naţiunii"[69]. În momentul cînd ar fi devenit cetăţeni ei ar fi fost „deja pregătiţi pentru disciplină şi privaţiile taberelor, înflăcăraţi de dragoste faţă de patrie şi arzînd de dorinţa să o servească"[70]. Concepută în felul acesta, armata ar fi constituit un însemnat instrument pentru întărirea Republicii. Se mai adaugă şi faptul că armatei şi instrucţiei militare le revenea sarcina principală în educaţia fizică a cetăţenilor[71], chestiune deosebit de importantă întrucît „sănătatea şi forţa cetăţenilor sînt condiţii de care depind în mod esenţial fericirea şi forţa Republicii"[72].

Urmărind, sub influenţa anticilor şi, mai ales, a necesităţilor practice, o pregătire multilaterală a cetăţenilor, babuviştii îşi îndreaptă totuşi atenţia principală spre educaţia morală fapt care nu ne surprinde la oameni care se considerau discipoli ai lui Rousseau şi, în parte, ai iacobinilor, preconizînd ca şi aceştia, dar în alt sens, soluţii idealiste în transformarea societăţii.

Acordînd un loc însemnat transformării morale a oamenilor în schimbările care se vor produce, babuviştii insistă în mod deosebit asupra patriotismului. În concepţia lor, pentru locuitorii viitoarei societăţi, „dragostea de patrie ar fi devenit pasiunea lor predominan-

[66] Cu privire la rolul educaţiei în consolidarea noii societăţi vezi M. Dommanget, *Babeuf et l'éducation*, în «Annales Historiques de la Révoultion française», no. 162 — 1960, p. 488—506 şi no. 163 — 1961, p. 35—46; de asemenea Cl. Mazauric, *Babeuf şi Conspiraţia pentru egalitate*, Editura politică, Bucureşti, 1964, p. 173—174. Consideraţiile întîlnite aici nu se referă şi la educaţia în cadrul armatei.

[67] J. Lépine, *op. cit.*, p. 82.

[68] Buonarroti, *op. cit.*, I, p. 173.

[69] *Ibidem*, p. 221.

[70] *Ibidem*, p. 176.

[71] *Ibidem*, p. 178.

[72] *Ibidem*, p. 205.

tă"[73]. Evident, ideea nu este nouă, ea întîlnindu-se la majoritatea gînditorilor utopici anteriori. Nou este însă faptul că Babeuf și adepții săi condiționează patriotismul de existența unor anumite raporturi sociale. În societatea împărțită pe clase este greu să se vorbească de un patriotism adevărat și aceasta atît pentru că, după expresia mai tîrzie a lui Buonarroti, „dragostea de patrie n-a fost niciodată pasiunea dominantă la bogați"[74], cît, mai ales, datorită situației și atitudinii maselor populare. Încă în 1790, vorbind despre împărțirea cetățenilor în activi și pasivi, Babeuf arăta că ultimii „au devenit străini patriei"[75] și că, în consecință, sînt dispensați de orice datorie față de ea[76]. Mai tîrziu, în comitetul de la Amar, se sublinia că datorită situației sale deplorabile, „mulțimea nu vede în societate decît un dușman și pierde pînă și posibilitatea de a avea o patrie"[77]. Chiar dacă insuficient de clar conturată, această idee nu poate să nu ne amintească teza expusă peste cinci decenii în *Manifestul Comunist*: „Muncitorii nu au patrie"[78].

Lucrurile vor căpăta o cu totul altă înfățișare în viitoarea societate. Am văzut cît de preocupați erau babuviștii de educarea în spirit patriotic a cetățenilor Republicii prin instrucția militară; ei se mai gîndeau în acest scop și la alte mijloace ca ceremoniile solemne cu ocazia diferitelor evenimente, cunoașterea frumuseților patriei, predarea unor cunoștințe de limba franceză, istorie etc.[79]. Acestea erau însă numai metode; adevăratul izvor al patriotismului ar fi constat tocmai în principiile comuniste după care era alcătuită societatea. Aceleași principii ar fi dat Republicii Egalilor o tărie de neînvins. Conjurații își manifestau convingerea că „din această mare și frecventă comunicație de oameni și lucruri trebuie să se nască în mod necesar un sentiment de fericire, de fraternitate și de devotament atît de general și atît de puternic încît este de presupus că nici o forță omenească nu va putea nici să invadeze țara, nici să distrugă instituțiile egalitare"[80]. Experiența dictaturii iacobine le arăta că „sufletele libere conțin un resort mult mai puternic decît toate regulile tactice"[81]. Republica Egalilor trebuia să reprezinte astfel o forță de neînvins; în același timp însă ea ar fi constituit un exemplu permanent pentru celelalte popoare.

În legătură cu această problemă s-a pus întrebarea: au fost babuviștii internaționaliști?

Credem că răspunsul la această întrebare depinde de sensul pe care-l acordăm cuvîntului „internaționalist". Într-o lucrare mai veche,

---

73 Buonarroti, *op. cit.*, I, p. 178.
74 Bernstein, *op. cit.*, p. 211.
75 J. Lépine, *op. cit.*, p. 75.
76 *Ibidem*, p. 76.
77 Buonarroti, *op. cit.*, I, p. 79.
78 Marx-Engels, *Opere*, vol. 4, p. 485.
79 Buonarroti, *op. cit.*, I, passim. Ei erau, de altfel, de părere că „singurele cunoștințe necesare cetățenilor erau cele care trebuiau să-i facă capabili să-și servească și să-și apere patria"; Advielle, *op. cit.*, I, p. 208.
80 Buonarroti, *op. cit.*, I, p. 161.
81 *Ibidem*, p. 177, nr. 1.

M. Dommanget spunea că la Babeuf „nu există, dacă nu nici o idee, cel puţin nici o tentativă de înţelegere şi de acţiune internaţională a muncitorilor" [82]. Observăm însă că o asemenea alianţă nu putea exista pentru bunul motiv că, muncitorimea, ca o categorie bine precizată, nu apăruse încă; de altfel, una din trăsăturile socialiştilor utopici este că ei nu acţionează în numele unei clase anumite. Dacă acordăm termenului „internaţionalist" sensul actual de internaţionalism proletar, atunci, evident, nu-l putem aplica babuviştilor. Dacă dimpotrivă îl restrîngem la acela de înţelegere a intereselor umanităţi — singurul sens care putea corespunde epocii — atunci lucrurile capătă un alt aspect şi termenul poate apărea lîngă numele babuviştilor.

Propunîndu-şi modificarea sistemului social din Franţa, „Egalii" şi-au manifestat adesea interesul şi simpatia faţă de celelalte popoare. Faptul se explică prin mai multe considerente. În rîndul babuviştilor se aflau şi reprezentanţi ai altor popoare, cel mai proeminent dintre aceştia fiind Buonarroti [83]. Acţionînd în cadrul Conjuraţiei Egalilor, propunîndu-şi realizarea scopurilor ei, aceştia urmăreau concomitent şi eliberarea ţărilor lor; amintim în acest sens activitatea lui Buonarroti tinzînd spre formarea unei Italii democratice şi unificate [84]. Sînt cunoscute, dacă nu studiate, raporturile babuviştilor cu societăţile urmărind unitatea Germaniei şi mai ales cu „Iluminaţii din Bavaria" [85] ca şi simpatiile de care se bucurau în organizaţia muncitorească engleză London Corresponding Society [86]. Subliniem însă că aceste legături, exceptîndu-le pe cele cu patrioţii italieni, sînt totuşi slabe şi în condiţiile de la sfîrşitul sec. XVIII nici nu puteau fi altfel. Este adevărat că babuviştii — şi în special Buonarroti — erau convinşi de „indivizibilitatea democraţiei"; „progresînd în Franţa ea va trezi popoarele din sud şi cuprinzînd Italia, Revoluţia îşi va consolida propriul triumf în Franţa" [87]. Ei erau convinşi că „atunci cînd binele se face într-un loc este ca şi cum s-ar face în altul" [88]. Dar chiar în cazul Italiei nu credem că se poate afirma că babuviştii aveau scopul „să sincronizeze mişcările democratice din Franţa şi Italia" [89]; cel puţin pentru perioada cînd conjuraţii pregăteau declanşarea insurecţiei nu am întîlnit nici un indiciu care să ne permită o asemenea afirmaţie.

Dar dacă babuviştii nu urmăresc o luptă comună pe scară internaţională împotriva asupritorilor, ei au convingerea, frecvent exprimată, că luptînd pentru transformarea Franţei contribuie la instaurarea „fericirii universale". Nu întîmplător ei se consideră urmaşi ai celor care

---

82 M. Dommanget, *Babeuf et la Conjuration des Egaux*, p. 96.

83 Este greu totuşi de vorbit despre babuvişti ca despre un partid „internaţional" prin compoziţia sa, cum consideră S. Bernstein, *op. cit.*, p. 116.

84 J. Godechot, *Le babouvisme et l'unité italienne*, în „Revue des études italiennes", 1939, p. 253—259; v. şi C. Mazauric, *op. cit.*, p. 199—200.

85 G. Parisel, *Babouvisme et maçonnerie*, în *Mélanges Andler*, Strasbourg, 1924, p. 269—274.

86 Bernstein, *op. cit.*, p. 116.

87 *Ibidem*, p. 27.

88 *Ibidem*.

89 *Ibidem*, p. 68.

au luptat pentru progresul omenirii în rîndul cărora numără, într-o apropiere surprinzătoare dar explicabilă prin epoca în care au trăit, pe Isus, Socrate, inițiatorii legii agrare romane, Kosciuszko etc. [90]. Această convingere a lor a ieșit și mai pregnant în evidență la procesul de la Vendôme atunci cînd au declarat că de sentința care se va da aici va depinde nu numai evoluția viitoare a Franței ci, prin exemplul oferit, și evoluția viitoare a Europei [91].

În această ordine de idei trebuie să subliniem un lucru : babuviștii consideră că importanța internațională a Republicii Egalilor în răspîndirea comunismului va consta numai în exemplul pe care-l va oferi ea altor popoare. În felul acesta trebuie înțelese afirmațiile conjuraților că ei urmăresc eliberarea omenirii, că „toate planurile lor se referă la fericirea umanității" [92], la care trebuie adăugată, firește, și influența stilului și a gîndirii iacobine. Măsurile preconizate privesc numai Franța și atunci cînd Germain își exprima dorința ca „reforma" să se extindă treptat pînă la popoarele cele mai îndepărtate, Babeuf îi recomandă o moderație în dorințe [93]. Ca o explicație a acestei atitudini, Buonarroti a emis ideea deosebit de valoroasă că „metoda și timpul necesar pentru a atinge bune rezultate (în instaurarea comunismului — n.n.) vor varia în funcție de popoare, dar aceasta este o chestiune pe care fiecare popor trebuie s-o hotărască el singur" [94]. Considerînd greșit că în Franța sînt condiții pentru instaurarea comunismului, ei erau de părere în același timp că aceste condiții nu existau în alte țări ; este semnificativ că Buonarroti nu credea că în Italia era posibilă instaurarea imediată a comunismului ci că mai întîi ar fi fost necesară o perioadă de tranziție [95]. Evident că asemenea idei trebuia să-i conducă pe babuviști la o anumită atitudine față de evoluția mondială a comunismului. Reliefînd importanța pe care trebuia s-o aibă exemplul Franței, ei blamează orice încercare de răspîndire a noii societăți pe calea armelor. În concepția Directoriului secret „o atît de mare binefacere (comunismul — n.n.) nu putea fi răspîndită prin forța armelor, fie pentru că invazia conține în mod necesar în ea ideea cuceririi și a dominației, fie pentru că accentele fraternității nu se împacă cu violențele" [96]. Fragmentul ne dă posibilitatea să înțelegem, printre altele, că babuviștii urmăreau ca și între popoare să domnească aceeași egalitate care urma să reglementeze relațiile între indivizi. În istoria ideilor socialiste această teză constituie o cucerire însemnată ;

---

[90] Babeuf, *La doctrine des Egaux*, ed. A. Thomas, Paris, 1906, p. 32 ; Advielle, *op. cit.*, II, p. 13.

[91] Advielle, *op. cit.*, II, p. 11—12 ; 16.

[92] Buonarroti, *op. cit.*, I, p. 182.

[93] Advielle, *op. cit.*, I, p. 147.

[94] Bernstein, *op. cit.*, p. 199.

[96] Buonarroti, *op. cit.*, I, p. 191.

să ne amintim, de pildă, că utopienii lui Morus aveau o poziție privilegiată în raport cu alte popoare, inclusiv cu cele aliate lor, păstrînd chiar sclavi din rîndul străinilor[97].

Dacă babuviștii limitau rolul Republicii Egalilor în propagarea comunismului doar la acela de a servi drept exemplu celorlalte națiuni, dacă blamau răspîndirea prin forță a ideilor egalitariste, ei considerau totuși că punctul final al dezvoltării întregii omeniri este comunismul[98] și chiar dacă nu înțelegeau exact necesitatea acestei evoluții, meritul lor rămîne important. Ideea apăruse ce-i drept la Morelly[99] iar în perioada contemporană Conjurației o întîlnim la utopistul german Frölich[100]. La aceștia însă ea este abia schițată. Babuviștii au meritul de a o fi dezvoltat, în același timp în care își propuneau aplicarea în practică a ideilor lor. Subliniem, de asemenea, faptul că ei înțelegeau că victoria comunismului pe scară mondială va exclude cauzele războaielor[101].

Analiza concepțiilor babuviștilor cu privire la chestiunile militare și la cele de politică externă arată că ele sînt corespunzătoare întregului lor sistem egalitarist. Tocmai aici se deosebesc babuviștii de gînditorii burghezi progresiști. Este adevărat că multe idei și, în special, condamnarea războiului, sînt comune; dar conjurații leagă schimbarea caracterului relațiilor internaționale de schimbarea orînduirii sociale, depășind mai ales prin aceasta pe umaniștii burghezi. Nouă nu este problema păcii, nou e modul de abordare și de rezolvare a ei. Încă în 1787 Babeuf considera că „pentru a opera o mare revoluție trebuie efectuate mari schimbări"[102]; precizate o dată cu evoluția sa ulterioară, aceste schimbări urmau să cuprindă, după cum am văzut, și fenomenele de politică externă, inclusiv pe cele militare, al căror caracter trebuia să se modifice radical.

În legătură cu această chestiune s-a pus și problema militarismului la babuviști. Într-o lucrare mai veche, M. Boulay considera că ei „nu sînt antimilitariști"[103], bazîndu-se pe faptul că Republica Egalilor ar fi dispus de forțe armate. Situîndu-se pe o poziție mai avansată, M. Dommanget era de părere că „babuviștii nu erau împotriva militarismului în general, ci împotriva militarismului ca instrument al conser-

[97] Ni se pare totuși că obiecțiile aduse de Shlomo Avineri (*Ward and Slavery in More's Utopia*, în «International Review of Social History», vol. VII, 1962, part. 2, p. 260—290), care blamează păstrarea de către Morus a sclaviei și metodele folosite de utopieni în ducerea războiului nu țin seama de epoca în care a fost scrisă lucrarea.

[98] G. Weill, *Ph. Buonarroti*, în «Revue historique», t. LXXVI, 1901, p. 271.

[99] Morelly, *Code de la Nature*, p. 37; 127—128; 139.

[100] Gerhard Steiner, *Un socialiste utopiste allemand du XVIII-e siècle. Carl Wilhelm Frölich*, în «Annales Historiques de la Révolution française», no. 166, 1961, p. 450.

[101] Advielle, *op. cit.*, partea a II-a, p. 192.

[102] Babeuf, *Textes choisis*, p. 91.

[103] M. Boulay, *op. cit.*, p. 61.

vării sociale" [104]. Considerăm însă, pe baza analizei ideilor lor, că însăşi ridicarea unei asemenea probleme este greşită. Militarismul este un fenomen care se manifestă în anumite condiţii şi care este legat de o armată separată de restul poporului; or, în Republica Egalilor însuşi poporul urma să constituie armata şi am văzut că babuviştii accentuează asupra faptului că o asemenea situaţie va înlătura consecinţele negative ale existenţei unui corp militar aparte. Dacă am accepta că babuviştii sînt, chiar parţial, militarişti, am accepta implicit că înarmarea şi instruirea generală a întregului popor, în scopuri pur defensive, este sinonimă cu militarismul. La o asemenea interpretare se opune şi analiza principiilor lor privind politica externă; mergînd mai departe decît predecesorii lor, babuviştii vor susţine egalitatea naţiunilor, vor blama războaiele ofensive, inclusiv pe acelea avînd drept scop răspîndirea comunismului.

Evident că asemenea idei nu au apărut pe neaşteptate la babuvişti. Unele idei asemănătoare pot fi întîlnite, chiar dacă într-o formă mai confuză, la gînditorii utopici anteriori. Apoi, în ideologia franceză a secolului al XVIII-lea problemele păcii şi ale războiului suscitaseră un interes deosebit. Este cunoscută condamnarea de către Voltaire, ce-i drept cu anumite limite, a cuceririlor; este cunoscut, de asemenea, proiectul unei păci veşnice a lui Bernardin de Saint-Pierre [105] ca şi cel al lui Rousseau [106], pentru a nu menţiona decît cîteva nume. Dar influenţele nu pot fi reduse numai la cele de ordin ideologic; notăm de altfel că în *Codul naturii* al lui Morelly — de la care babuviştii s-au inspirat în mod evident [107] — nu se vorbeşte de armată. De altfel, asemănarea cu ideile utopiştilor anteriori poate fi pusă în mare măsură pe seama asemănării generale între sistemele lor, a dispariţiei proprietăţii private şi, o dată cu aceasta, a tendinţei de cuceriri, ca şi a umanismului ideologiei socialiste în general. Pentru a înţelege exact ideile babuviştilor cu privire la fenomenele militare şi de politică externă nu putem omite în nici un caz influenţa revoluţiei şi, mai ales, a Dictaturii iacobine. Putem considera că şi în acest domeniu concepţiile babuviştilor s-au clarificat o dată cu experienţa pe care le-a furnizat-o perioada iacobină [108]. Dar şi aici ei au depăşit cu mult pe cei care, într-o anumită măsură, le fuseseră profesori. Şi ideea pe care o dezvoltă, ideea unei „noi rînduieli a lumii" [109] — pentru a relua cunoscuta expresie din *Sfînta Familie* — este în acelaşi timp ideea unor noi relaţii între popoare, relaţii care depăşeau cu mult epoca în care şi pentru care fuseseră create; ele erau astfel deosebit de avansate, rămînînd însă în acelaşi timp, ca întregul sistem babuvist, irealizabile.

---

104 M. Dommanget, *Babeuf et la Conjuration des Egaux*, p. 83. În acest din urmă sens, M. Dommanget consideră că babuviştii „fixează bazele antimilitarismului muncitoresc"; *Ibidem*.

105 Lichtenberger, *op. cit.*, p. 70—71.

106 *Трактаты об вечном мире*. Москва, 1963, p. 138—149.

107 Volghin, Préface, la Morelly, *op. cit.*, p. 20.

108 В. М. Далин, *Гракх Бабеф накануне и во время Великой французской революции (1785—1794)*. Изд. АН СССР, Москва, 1963, стр. 62.

109 Marx-Engels, *Opere*, vol. 2, ESPLA, 1958, p. 134.

МАЛОИЗУЧЕННЫЙ АСПЕКТ БАБУВИСТСКОЙ ИДЕОЛОГИИ : ВОЕННАЯ ОРГАНИЗАЦИЯ И ВНЕШНЯЯ ПОЛИТИКА РЕСПУБЛИКИ „РАВНЫХ“

Краткое содержание

Вопрос о взглядах бабувистов относительно военной организации и внешней политике республики, которую они подготовляли, был рассмотрен до сих пор лишь случайно.

Изучение этого вопроса позволяет нам понимать какие были отношения, которые предпочитали „Равные“, не только между индивидумами, но и между народами. По мнению Бабефа и его сторонников, коммунистическая организация Франции должна была определить коренное изменение её отношений к другим государствам. Агрессивные войны выли совсем исключены; бабувисты допускали лишь возможность оборонных войн или войн с целью помочь народам, борющимся за освобождение.

Благодаря тому, что Франция была, хотя в начале, единственным коммунистическим государством, можно было ожидать нападения со стороны соседних государств ; поэтому бабувистская респувлика должна была иметь хорошую военную подготовку.

Главным средством в этом отношении была военная подготовка всего народа, которая могла бы осуществляться, прежде всего, обязательной военной службой всех граждан от 20 до 25 лет. Артмя не должна была представлять лишь оборонную силу но в то же время должно быть и продуктивной единицей, а также школой-коммунизм.

В работе рассматриваются также, некоторые явления, относящиеся к вопросам о значении патриотического воспитания граждан, о бабувистском „интернационализме“, об „изолированни“ Республики.

В то же время уделяется внимание влиянию, оказанному на бабувистов их предшественниками и опытом французской революции.

UN ASPECT PEU ÉTUDIÉ DE L'IDÉOLOGIE BABOUVISTE : l' ORGANISATION MILITAIRE ET LA POLITIQUE EXTÉRIEURE DE LA „REPUBLIQUE DES EGAUX“

Résumé

La question des conceptions babouvistes concernant l'organisation militaire et la politique extérieure de la République qu'ils projetaient n'a été étudiée jusqu'à présent qu'incidemment. Or, une telle analyse nous permet la compréhension des relations preconisées par les „Egaux“ non seulement entre les individus mais aussi entre les peuples.

Conformément aux conceptions de Babeuf et de ses disciples. l'organisation communiste de la France devrait déterminer une transformation essentielle de ses rapports envers les autres pays. Les

guerres offensives étaient totalement exclues ; les babouvistes n'acceptent que les guerres défensives ou celles menées pour aider les peuples luttant pour la liberté. Mais, comme la France devait être — du moins pour le commencement — le seul état communiste, des agréssions des pays voisines étaient prévisibles ; la République babouviste devait être toujours prête. Le principal moyen en était l'instruction militaire du peuple, assurée premièrement par un stage militaire obligatoire pour tous les citoyens de 20 à 25 ans. L'armée fallait constituer non seulement une force défensive mais aussi une unité productive et une école du communisme.

Dans l'article sont étudiés aussi, quelques aspects ayant rapport aux problèmes mentionnés. Tels sont : l'importance de l'éducation patriotique des citoyens, la question de l'internationalisme babouviste, de l'„isolement" de la République. En même temps on s'occupe de l'influence exercée sur les babouvistes par leurs prédécesseurs et notamment par la Révolution française.

DACII PE TERITORIUL SLOVACIEI *

DE

A. LÁSZLÓ

Datorită cercetărilor efectuate de J. Eisner, Š. Jansák și V. Budinsky-Krička (Budaváry), încă în anii premergători celui de al doilea război mondial, au fost descoperite în Slovacia cîteva așezări Latène tîrzii, conținînd și materiale dacice, în special ceramică [1]. Grație amploarei luate de cercetările arheologice din R. S. Cehoslovacia, în ultimii ani, numărul descoperirilor de acest gen a crescut considerabil, făcînd posibilă o sinteză preliminară asupra fenomenului geto-dacic din aceste regiuni ale spațiului Carpato-dunărean.

Apărut încă în 1959, studiul sintetic al lui A. Točík, despre descoperirile dacice din Slovacia [2], prezintă o valoare documentară deosebită privind răspîndirea populației dacice spre nord-vest. Confirmînd pe cale arheologică mărturiile autorilor antici [3], descoperirile din Slovacia, în majoritatea lor inedite pînă acum, modifică în bună măsură imaginea creată asupra situației etnice, culturale și politice a Slovaciei din preajma erei noastre, în sensul unei locuiri mai intense dacice. Importanța materialului prezentat, precum și a concluziilor lui A. Točík (chiar dacă unele dintre ele sînt discutabile [4]), pentru istoria civilizației geto-dacice, impune o privire mai amplă asupra lucrării precum și a discuțiilor, care s-au ivit pe marginea acesteia. Vom încheia această notă cu cîteva observații privitoare la cadrul cronologic și condițiile dominației dacice de pe teritoriul actual al Slovaciei.

* Abrevieri bibliografice :
AÉ — *Archaeologiai Értesitö*, Budapest.
AR — *Archeologické Rozhledy*, Praha.
MFMÉ — *Móra Ferenc Muzeum Évkönyve*, Szeged.
SCIV — *Studii și cercetări de istorie veche*, București.
SlA — *Slovenská Archeológia*, Bratislava.

[1] Bibliografia v. mai jos, la așezările respective.

[2] *K otázke osidlenia juhozápadného Slovenska na zlome letopočtu-Zur Frage der Besiedlung der Südwestslowakei zu Ende der alten Zeitrechnung*, în AR, XI, 6, 1959, p. 841—873, p. 874 : rezumat german.

[3] Cu această categorie de izvoare, nefructificată de A. Točík, ne vom ocupa mai jos.

[4] Cf. recenzia lui Z. Wozniak, în «Acta Archaeologica Carpathica», III, Kraków, 1962, p. 256—259.

În momentul de față pe teritoriul Slovaciei se cunosc 28 de descoperiri «Latène-dacice» [5]. În paginile următoare vom prezenta pe scurt aceste descoperiri, indicînd, după A. Točik, și cercetările anterioare.

1. *Bešenov* (okr. Šurany) — *Malomgát*. Cercet. 1950 [6]. Așezare Latène tîrzie, cu ceramică dacică lucrată cu mîna. Multe obiecte de fier.

2. *Bratislava—Devin*. Cercet. J. Eisner, 1933—1937 [7] și J. Dekan, 1950—1954 [8]. Mult material Latène tîrziu, cu ceramică pictată, precum și ceramică dacică lucrată cu mîna.

3. *Hradec* (okr. Prievidza). Așezare întărită pe înălțime. Cultura Púchov cu ceramică dacică lucrată cu mîna și materiale Latène tîrzii. Nepublicat.

4. *Chotín* (okr. Hurbanovo). Cercet. J. Paulik și M. Dušek [9]. Așezare. Bogat material ceramic Latène tîrziu (și pictat) și dacic, lucrat cu mîna și la roată.

5. *Ipelské Predmostie* (okr. Šahy). Morminte de incinerație Latène tîrzii, cu ceramică dacică lucrată cu mîna [10].

6. *Iža* (okr. Hurbanovo). Ceramică Latène tîrzie (și pictată) și dacică, lucrată cu mîna. Nepublicat.

7. *Jelšovce* (okr. Nitra). Cercet. J. Buchvaldek și J. Kudláček [11], 1951—1952. Resturi de locuire cu material ceramic Latène tîrziu și cu ceramică dacică lucrată cu mîna.

8. *Kamenín* (okr. Šturovo) — *Váthegy*. Ceramică Latène tîrzie (și pictată), precum și dacică, lucrată cu mîna. Nepublicat.

9. *Madarovce* (—Malinovec, okr. Krupina). Materiale Latène tîrzii și ceramică dacică lucrată cu mîna. Nepublicat.

10. *Malé Kršteňany* (okr. Partizánske). Cercet. J Porubský, 1957—1958. Pe terasa rîului Nitra așezare cu locuințe rectangulare și gropi. Material Latène tîrziu și ceramică dacică lucrată cu mîna.

11. *Malé Uherce* (okr. Partizánske). Așezare întărită, aparținînd probabil culturii Púchov, cu ceramică Latène tîrzie și dacică, lucrată cu mîna. Nepublicat.

12. *Malé Trakany* (okr. Královský Chlmec). În 1950 au fost salvate materiale ceramice dacice, lucrate cu mîna, provenind din gropi [12].

13. *Nitra*. Între cetatea și mănăstirea piaristă, pe prima terasă a rîului Nitra s-au descoperit urmele unei așezări Latène-dacice, și anume: str. Rooswelt: materiale Latène tîrzii și ceramică dacică lucrată cu mîna. Str. Jesensky: idem, și ceramică dacică lucrată la roată. Str. Siroky: resturi de podea, gropi, cu materiale Latène tîrzii și ceramică dacică lucrată cu mîna.

14. *Nitránsky Hrádok* (okr. Šurany) — *Zámeček*. Cercet. 1957—1958. Au fost descoperite morminte birituale celtice, datate în jurul anului 100 î.e.n. [13]. Necropola este suprapusă în mai multe locuri cu resturi de locuințe și strat de cultură. Orizontul mai vechi al acestei așezări, datat în prima jumătate a sec. I. î.e.n., prezintă o etapă de tranziție, în care apare deja ceramica dacică lucrată cu mîna, lipsind însă ceramica pictată celtică. Stratul superior al așezării, cu semibordeie rectangulare și gropi, conține, pe lîngă ceramica Latène tîrzie (și pictată), relativ multă ceramică dacică lucrată cu mîna și la roată. În stratul superior se constată

---

[5] „Latensko-dáckych". Vorbind despre celți-celtice, A. Točik folosește consecvent termenul de Latène. În cursul expunerii studiului lui A. Točik păstrăm și noi terminologia autorului.

[6] A. Točik, în AR, III, 1951 p. 151 și urm.

[7] *Historia Slovaca*, I—II, 1940—1941, p. 108—156.

[8] AR, III, 1951, p. 164—168.

[9] AR, VIII, 1956, p. 676—678.

[10] A. Točik, AR, III, 1951, p. 157—158.

[11] SlA, VI, 1958, p. 54.

[12] B. Soudsky-J. Břeň, AR, VI, 1954, p. 463—464.

[13] B. Benadik, AR, VII, 1955, p. 773.

fortificații prin palisade și două șanțuri inelare adînci, avînd o poartă cu o largă deschidere [14]. Acest strat este datat cu ajutorul unei fibule de bronz în prima jumătate a sec. I. e.n.

15. *Ondrochov* (okr. Šurany). D. Bialekova și Γ. Kolnik au descoperit în 1958, la punctul *Homoky*, o așezare cu ceramică dacică lucrată cu mîna, și cu ceramică «de influență scitică». La punctul *Tallószer* au fost descoperite, în 1953—1954, morminte de inhumație, cu o ceramică de factură hibridă, între ceramica dacica și cea de tip Latène. Nepublicat.

16. *Ostrov* (okr. Pieštany). Resturi de locuire cu ceramică Latène tîrzie și de factură dacică. Nepublicat.

17. *Puchov-Skala*. Ceramică dacică lucrată cu mîna, aparținînd stratului culturii Puchov.

18. *Streda nad Bodrogom* (okr. Královsky Chlmec). La punctul *Bakhegy*, V. Polla a descoperit resturi de locuire cu ceramică dacică «clasică», lucrată cu mîna și la roată. Este de reținut că lipsește inventarul Latène tîrziu. Același fenomen a fost înregistrat de V. Budinský-Kricka și pe Dealul Cimitirului, din stratul de cultură dacic lipsind materialele Latène tîrzii [15].

19. *Stretávka* (okr. Kapušany). Cercet. K. Andel, 1958. Ceramică dacică lucrată cu mîna. Nepublicat.

20. *Šarovce* (okr. Želiezovce). Cercet. B. Novotný, 1952—1955. În stratul Latène tîrziu ceramică dacică lucrată cu mîna. Cu excepția a două piese [16], nepublicat.

21. *Trenčianske Teplice* (okr. Trenčin). La punctele *Svinkovec* și *Družstevna tehelna* materiale Latène-dacice cu o ceramică lucrată cu mîna și la roată, precum și o fibulă de bronz [17].

22. *Vyčapy-Opatovce* (okr. Nitra). Așezare Latène tîrzie cu relativ puțină ceramică dacică, lucrată cu mîna. Nepublicat.

23. *Zemplin* (okr. Královsky Chlmec). Cercet. Š. Janšák [18], K. Andel [19]; cercet. sistematice: B. Benadik, 1956—1959. Pe terasa rîului Bodrog, multă ceramică dacică și de tip Latène tîrziu, printre care și pictată.

24. *Dubravka* (okr. Michalovce). Cercet. Z. Cilinska, 1958. La punctul *Majer Komanice*, ceramică Latène tîrzie și dacică, lucrată cu mîna.

25. *Bracovce* (okr. Michalovce). Cercet. V. Budinský-Kricka, 1942. Strat cu materiale Latène tîrzii și ceramică dacică lucrată cu mîna.

26. *Michalovce*. Cercet. J. Paulik, 1958. La punctul Hrodok, ceramică Latène tîrzie și dacică, lucrată cu mîna. Nepublicat.

27. *Ladmovce* (okr. Královsky Chlmec). Pe terasa rîului Bodrog, continuarea așezării de lîngă Zemplin, cu aceleași materiale [20].

28. *Kašov* (okr. Královsky Chlmec). Cercet. Š. Janšák. Ceramică Latène tîrzie (și pictată) și dacică, provenind din gropi [21].

Din punct de vedere geografic, descoperirile Latène-dacice din Slovacia cuprind două regiuni (cf. harta alăturată, întocmită de către A. Točik): Slovacia de sud-vest și Slovacia de sud-est. În Slovacia centrală descoperirile Latène-dacice deocamdată lipsesc. În Ungaria însă, s-au înregistrat urme dacice chiar și în împrejurimile

---

14 AR, IV, 1952, p. 249, fig. 132.

15 AR, XI, 1959, p. 528—531.

16 J. Filip, *Keltové ve Středni Evropě*, Praga, 1956, pl. CIII, 16—17.

17 J. Eisner, *Slovensko v pravěku*, 1933, p. 177.

18 *Pravekė sidliská s obidiánovou Kultúrou na východnom Slovensku*, 1935, p. 70—73.

19 AR, VII, 1955, p. 790—791.

20 *Ibidem*.

21 Š. Janšák, *op. cit.*, p. 62—67.

orașului Miskolc[22]. În ceea ce privește încadrarea cronologică a orizontului Latène-dacic din Slovacia de sud-vest, punctul de plecare în argumentarea lui A. Točik îl constituie, pe de o parte, perioada de dispariție a cimitirelor birituale plate, precum și a necropolelor de incinerație celtice, iar pe de altă parte, apariția primelor morminte de incinerație germanice. Această perioadă începe, aproximativ, pe la 100—80 î.e.n. și durează pînă pe la 50 e.n.

În continuare autorul constată că imediat după dispariția cimitirelor celtice, la nord de granița lor de răspîrdire, la poalele Carpaților, apar așezări, uneori întărite. Ceramica provenită din aceste așezări — în special studiată fiind cea de la Vyčapy Opatovce — nu se deosebește prea mult de inventarul celor mai recente morminte celtice. Acum apare doar o nouă ornamentare, prin dungi, combinate cu valuri și cu ornamente incizate. Pe castroane și pe amfore apare decorul în formă de plasă. Pe acestea din urmă, mai ales pe umăr, se constată cîteodată și ornamentul în cercuri concentrice. Sporadic, apare și ceramica dacică, lucrată cu mîna, decorată cu diferite ornamente plastice.

Etapa mai recentă a perioadei Latène-dacice din Slovacia se caracterizează, pe lîngă prezența ceramicii celtice asemănătoare cu aceea din prima fază, prin apariția ceramicii pictate de tip Stradonit, a vaselor de tip Békásmegyer și a vaselor cu buza răsfrîntă în afară. Se remarcă și înmulțirea ceramicii dacice, lucrate atît cu mîna cît și la roată. În aceste așezări se găsesc și gropi care conțin numai material dacic, fără inventar de tip celtic.

În legătură cu ceramica pictată celtică, A. Točik formulează o nouă ipoteză. În opoziție cu părerile anterioare[23], autorul consideră că apariția ceramicii pictate în Bazinul Carpatic și la nord de Carpați nu este în legătură cu schimbări etnice, ci are un pronunțat caracter economic. Deoarece această specie apare aproape întotdeauna împreună cu ceramica dacică, autorul presupune, fără a da alte explicații, că este vorba de un proces economic, care a avut loc în urma cuceririi bazinului Dunării de mijloc de către Burebista.

Trecînd la descrierea ceramicii dacice, autorul constată că specia lucrată cu mîna este cu totul identică (forme, ornamente, tehnică de execuție) cu descoperirile din jurul Budapestei și cu ceramica dacică din România. Slovacia de sud-vest constituind aria cea mai vestică a civilizației dacice, ceramica din această regiune nu atinge bogăția de forme și de ornamente din părțile centrale ale acestei culturi. Una din formele mai frecvente este ceașca dacică. Aceasta, spre deosebire de descoperirile din România, Ucraina și Ungaria, este mai simplă, fără decor, cu o singură toartă, lucrată din lut bine frămîntat, dar amestecat cu nisip fin. De obicei are nuanțe cenușii, la Chotin fiind descoperite și exemplare roșii-cărămizii. Forma cea mai răspîndită în Slovacia o constituie vasele-castroane, confecționate dintr-un material grosolan, dar cu un înveliș de lut fin. Ele sînt de nuanțe cenușii și cărămizii, avînd decorul «plastic» (brîu alveolat, butoane, proeminențe semilunare etc.) și cîteodată incizat. Vasele cilindrice sînt reprezentate într-o măsură mai mică. Ceramica dacică lucrată la roată se cunoaște numai din fragmente, în majoritatea cazurilor aparținînd străchinilor cu suport (probabil fructiera dacică). Lui A. Točik, deocamdată i se pare inexplicabilă apariția în Slovacia a ceramicii dacice lucrată la roată,

[22] Pentru descoperirile dacice din Ungaria cf. M. Párducz, *Dák leletek Jánosszálláson-Dakische Funde in Jánosszállás*, în MFME, 1956, p. 15—30, cu bibliografia anterioară. Pentru descoperirile mai noi cf. Gy. Gazdapusztai, *Dák-szarmatakori temető és telep Hódmezővásárhely-Kakasszéken*, în AE, 87, 1, 1960, p. 47—50; M. Párducz, *Megjegzések a Hódmezővásárhely-kakasszéki szarmatakori lelet értékeléséhez*, ibidem, p. 51.

[23] Arheologii maghiari au pus în legătură apariția ceramicii pictate celtice în Bazinul Carpatic cu înaintarea boiilor în regiunea Dunării de mijloc. Cf. A. Alföldi, în *Budapest története*, I (*Budapest az ókorban*), partea I, Budapest, 1942, p. 141 și urm.; L. Nagy, *ibidem*, p. 236 și urm.; A. Radnóti, în *Budapest Müemlékei*, I Budapest, 1955, p. 24. Mai la sud ceramică pictată a fost descoperită și în *oppidum-ul* celtic de la Zidovar, pus pe seama scordiscilor. Cf. B. B. Gavela, în *Rad Vojvodanskih Muzeja*, I, 1952, p. 57.

deoarece asemenea descoperiri n-ar fi cunoscute în regiunile vecine, cu excepția Tisei superioare [24].

Pentru cronologia perioadei Latène-dacice din Slovacia autorul remarcă importanța noilor cercetări de la Zemplin (Slovacia răsăriteană), Malé Kršťeňany, Chotín, Výčapy Opatovce (Slovacia de sud-vest), și în special stratigrafia verticală și orizontală de la Nitransky Hradok-Zameček, deosebit de importantă pentru întregul orizont Latène-dacic din Slovacia.

În concluzie, A. Točík deosebește două etape în evoluția perioadei Latène-dacice din Slovacia de sud-vest. Prima etapă este reprezentată de așezările cu resturi sporadice de ceramică dacică (Výčapy Opatovce, Šarovce, stratul inferior de la Nitransky Hradok-Zameček), datînd din prima jumătate a sec. I î.e.n. Această etapă poate fi pusă în legătură cu primele incursiuni dacice în regiunea Dunării de mijloc, începute pe la anul 100 î.e.n. Începutul etapei a doua este pus în legătură cu victoria lui Burebista asupra celților dunăreni pe la 60 î.e.n. [25]. Sfîrșitul acestei etape este fixat în prima jumătate a sec. I. e.n. [26]. Delimitarea cronologică precisă a prezenței dacilor în Slovacia, deocamdată, întîmpină greutăți. În primul rînd, sînt cunoscute doar foarte vag cele mai vechi morminte de incinerație germanice; pe de altă parte nu a fost încă elucidată nici problema pătrunderii sarmaților iazigi. Rezolvarea problemelor ridicate de descoperirile dacice din Slovacia este în strînsă legătură și cu cercetarea componenței etnice a așezărilor contemporane din jurul Budapestei [27]; precum și cu lămurirea continuității ceramicii «scito-hallstattiene», care dovedește o puternică asemănare cu ceramica dacică lucrată cu mîna.

Încheind lucrarea, A. Točík formulează o nouă ipoteză asupra originii culturii Púchov; majoritatea tipurilor ceramice din această cultură, potrivit concepției sale, derivă din ceramica dacică. Apariția culturii Púchov o explică prin extinderea așezărilor Latène-dacice în văile rîurilor Carpaților Slovaciei. Acest proces, care se desfășoară în prima jumătate a sec. I. î.e.n., culminează prin participarea culturii dacice la formarea acestui grup aparte, care în Slovacia de nord persistă pînă în sec. II e.n.

Discutînd pe marginea lucrării lui A. Tocik, arheologul polonez Z. Wozniak recunoaște că marele merit al studiului este de a fi prezentat rezultatele unor cercetări, în bună parte inaccesibile pînă acum, trecînd apoi la analiza mai profundă a patru probleme [28]. Prima se referă la determinarea ceramicii dacice. Z. Wozniak constată că civilizația celtică întîlnește în Slovacia trei grupuri culturale (scitic, dacic și de tip Lausitz), ale căror produse ceramice se bazează pe tradiții hallstattiene [29]. Clasificarea descoperirilor în una din culturile amintite întîmpină uneori

---

[24] În realitate ceramica dacică lucrată la roată se cunoaște și în împrejurimile Budapestei (Szentendre, Fabrica de ciment). O scurtă referire la această așezare: S. Soproni, în AÉ, 82, 1, 1955, p. 93.

[25] În legătură cu acest eveniment cf. cu toată bibliografia și discuțiile M. Macrea, *Burebista și celții de la Dunărea de mijloc*, în SCIV, VII, 1—2, 1956, p. 119—136. Același studiu în limba rusă în «Dacia» NS. II, 1958, p. 143—155.

[26] În rezumatul german (p. 874) autorul stabilește sfîrșitul primei și respectiv începutul celei de a doua perioade a „orizontului Latène-dacic" la 50 î.e.n., și nu la 60, ca în textul original.

[27] Pentru aceste descoperiri cf. A. Alföldi, *loc. cit.*; L. Nagy, *loc. cit.*; É. B. Bónis, în *Budapest Régiségei*, XV, 1950, p. 338 și urm.; A. Radnóti, *loc. cit.*; S. Soproni, *loc. cit.*; K. Sz. Póczy, în AÉ, 81, 1959, p. 63—69. Este deja în curs de apariție și monografia așezării de la Gellérthegy-Tabán din Budapesta. Informație de la autoarea É. B. Bónis.

[28] Z. Wozniak, *loc. cit.*

[29] Pentru supraviețuirea elementelor hallstattiene (scitice) în perioada Latène cf. T. Nagy, *La Tène-kori szkitajellegü sirlelet Rákospalotáról*, în «Budapest Régiségei», XIX, 1959, p. 123—138.

greutăţi, mai ales dacă materialul este fragmentar. Recunoaşte în mod just că ceramica numită dacică de către A. Točik este greu de a fi considerată ca fiind de o altă origine. Atrage totuşi atenţia că ceramica culturii pomerane (din grupul Kasub al civilizaţiei Lausitz) din Polonia, prezintă asemănări (forme, ornamente) cu unele din exemplarele ceramice dacice din Slovacia. Aceste analogii demonstrează, după cercetătorul polonez, că unele elemente, considerate de A. Točik ca dacice, pot fi derivate din tradiţia olăriei lausitziene.

A doua problemă priveşte începuturile expansiunii civilizaţiei dacice în Slovacia de sud-vest. Z. Wozniak se îndoieşte, pe bună dreptate [30], că această expansiune ar fi început într-adevăr înainte de anul 60 î.e.n., aşa cum presupune A. Točik. În această perioadă celţii boii, aşezaţi aici recent din Boemia, au atins o mare înflorire economică şi politică, dovedită, printre altele, de numeroase monede, bătute de celţii localnici. Astfel, este greu de presupus că dacii s-ar fi infiltrat încă atunci în aceste regiuni.

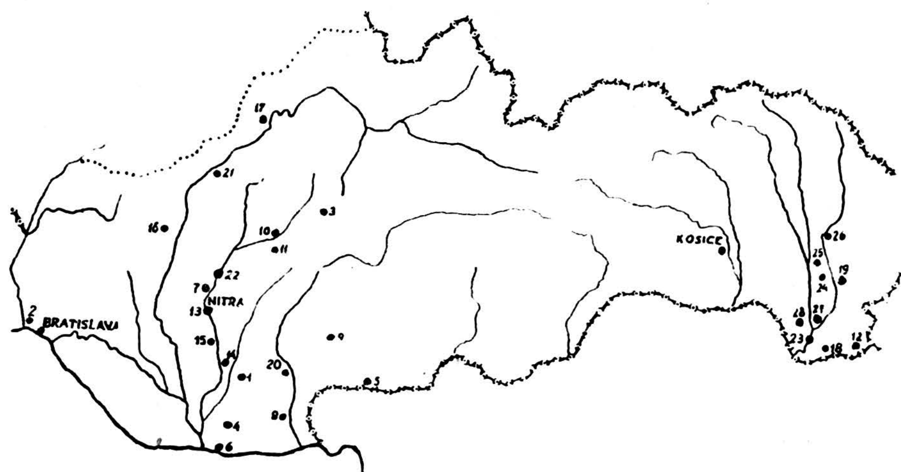
În legătură cu ceramica pictată, autorul recenziei este de acord că apariţia acesteia este rezultatul unor procese economice, neindicînd însă aria de răspîndire a vreunui trib celtic. Se îndoieşte însă, că în acest proces rolul principal l-au avut dacii, căci ceramica pictată apare şi în regiuni, neocupate de acest popor (Boemia, Polonia de sud). Mai mult, continuă autorul, nu avem nici un indiciu, care ar dovedi că apariţia ceramicii pictate ar fi avut loc în Slovacia şi în Ungaria mai înainte decît în Cehia. Concluzia lui Z. Wozniak este că apariţia ceramicii pictate celtice este rezultatul unor procese economice din însuşi sînul societăţii celtice; că celţii au fost producătorii şi tot ei, cei care s-au folosit de ea, chiar dacă în Slovacia de sud-vest au trăit sub dominaţie dacică [31].

În sfîrşit, faţă de părerea lui A. Točik în ceea ce priveşte rolul principal al dacilor în formarea culturii Púchov, autorul recenziei ridică obiecţiunea că în acest caz centrul colonizării dacice ar trebui să corespundă cu aria culturii Púchov, fapt infirmat de descoperirile de pînă acum. Se pare că la sfîrşitul perioadei Latène şi în epoca romană, cînd în regiunile învecinate s-au produs schimbări etnice continue, văile Carpaţilor au devenit ultimul refugiu al diferitelor resturi de populaţii, în special al celţilor dunăreni. Astfel este mai probabil ca purtătorii culturii Púchov să constituie mai multe grupuri etnice de diferite origini: celţi, illiri şi triburile culturii Lausitz, care au locuit mai de mult regiunea Carpaţilor. Unitatea culturii se datoreşte, probabil, modului identic de viaţă a triburilor din componenţa ei, legăturilor strînse existente între ele şi, în anumită măsură, persistenţei tradiţiilor hallstattiene. Dispariţia subită a uniunii de triburi celtice din Europa centrală ne permite, continuă Z. Wozniak, să presupunem că unele grupuri celtice au supravieţuit în regiunile din afara graniţelor imperiului roman, una din aceste regiuni fiind tocmai masivul Carpaţilor. Arheologul polonez consideră că ar fi plauzibilă presupunerea că purtătorii culturii Púchov ar fi, în primul rînd (sau chiar exclusiv), celţii.

---

[30] Asupra acestei probleme revenim mai jos.

[31] Fiind de acord cu părerea lui Z. Wozniak, am mai putea adăuga că ceramica pictată celtică apare şi în alte regiuni, neocupate de daci, de exemplu la vest de Dunărea panonică. Pe de altă parte, această specie de ceramică este cu totul sporadică tocmai în Dacia propriu-zisă, fapt care infirmă ipoteza lui A. Točik. V. Pârvan, *Getica*, Bucureşti, 1926, p. 574—575, menţionează, ca singurele descoperiri de acest gen din toată Dacia, un mic grup de vase, şi mai ales fragmente, pictate cu brun pe fondul galben-roşcat al pastei, aflate în fosta colecţie a Comunităţii Evanghelice din Sighişoara. M. Roska (cf. *Repertorium*, p. 224, nr. 42) nu a mai reuşit să identifice acest material în muzeul din Sighişoara, menţionează însă alte trei descoperiri: Braşov—*Salamonfelsen* (*A kelták Erdélyben*, în *Közlemények*—Cluj, 1—2, IV, 1944, p. 55, nr. 17); Comolău, r. Sf. Gheorghe, reg. Braşov (*Repertorium*, p. 136, nr. 235; *Közlemények*—Cluj, 1—2, IV, 1944, p. 61, nr. 58) şi Nandru, r. Hunedoara, reg. Hunedoara (*ibidem*, p. 66, nr. 92; *A Torma Zsófia-gyüjtemény*, Cluj, 1941, p. 42, fig. 36). În afară de aceste descoperiri I. Hunyady, *Kelták a Kárpátmedencében, Leletanyag*, în *Régészeti Füzetek*, 2, Budapest, 1957, p. 226, mai menţionează o urnă de la Oradea, cu o dungă roşie pictată sub gîtul vasului.

Harta descoperirilor dacice din Slovacia (după A. Točik)

Lucrarea lui A. Točik fiind mai mult cu caracter informativ, renunțînd de la început la analiza detaliată a materialului și la o argumentare amplă în ceea ce privește concluziile, care sînt mai mult enunțate, nu permite o discuție de fond asupra problemelor ridicate. În afară de acestea materialul pe care se bazează lucrarea este în bună parte nepublicat sau publicat doar parțial. De asemenea, datorită caracterului publicației în care a apărut articolul, numărul ilustrațiilor este extrem de redus, lipsind chiar și trimiterile directe la ele. De aceea observațiile de mai jos au mai mult un caracter teoretic, urmînd să fie justificate sau infirmate de o analiză viitoare, mai profundă, a materialului arheologic precum și a izvoarelor scrise, nefolosite de autorii în discuție.

Prima problemă asupra căreia am vrea să ne oprim se referă la începuturile expansiunii dacice în Slovacia. Ni se pare cu totul îndreptățită îndoiala lui Z. Wozniak în ceea ce privește începutul acestei expansiuni în Slovacia de sud-vest, încă înainte de 60 î.e.n. În primul rînd, nu ne este clară legătura dintre sfîrșitul cimitirelor celtice și apariția așezărilor «Latène-dacice» la data propusă de A. Točik. Aceasta cu atît mai mult, cu cît J. Filip nu numai că nu vorbește despre dispariția cimitirelor celtice pe la 100—80 î.e.n., ci, mai mult, consideră perioada de înflorire a civilizației celtice din aceste regiuni tocmai în ultimul sfert al sec. II și prima jumătate a sec. I. î.e.n. („± 125 bis 50“). Cimitirele celtice plate dispar numai la sfîrșitul acestei etape [32]. Este de menționat că în Slovacia de sud-vest supraviețuirea elementelor celtice este documentată pînă la sfîrșitul sec. I. e.n. [33]. Potrivit și unor opinii mai noi, în prima jumătate a sec. I î.e.n., atît în Slovacia de sud, cît și în nordul Cîmpiei Ungare, dominația celților se dovedește încă puternică, ea fiind zdrobită doar în urma înfrîngerii lor de către Burebista [34]. Doar această înfrîngere, fatală pentru celții boii, a deschis drumul în fața neamurilor dacice în înaintarea lor spre regiunile aflate mai la vest [35]. În felul acesta, în condițiile înaintării continue a triburilor celtice — care, în culmea puterii lor, pe la 60 î.e.n., ajung pînă la Tisa — este greu de presupus o mișcare etnică în sens invers, care ar explica prezența culturii materiale dacice din Slovacia de sud-vest încă înaintea ciocnirii istorice dintre armatele lui Burebista și cele ale lui Critasiros. Chiar dacă materialele arheologice ar permite datarea sigură a unor descoperiri dacice din Slovacia de sud-vest înainte de 60 î.e.n., acestea ar putea fi puse în legătură mai mult cu incursiunile celtice (prezența unor prizonieri daci), decît cu infiltrări de populație [36]. În acest sens pledează și caracterul materialului din așezările „primei etape“, ceramica dacică fiind cu totul sporadică față de inventarul de tip celtic.

Nu este o simplă întîmplare nici faptul că cea mai veche mențiune antică despre prezența dacilor în regiunea Carpaților nord-vestici o avem tocmai din anii imediat următori înfrîngerii suferite de celții lui Critasiros. Caesar ne informează că „Pădurea (Hercinică) începe la hotarele helveților, nemetilor și rauracilor, și se întinde în linie dreaptă, paralel cu Dunărea, pînă la hotarele dacilor și anarților. De aici o ia la stînga, în direcția opusă fluviului...“ [37]. Prin urmare, în vremea lui

---

32 J. Filip, *Keltové ve Střední Evropě*, p. 540—550. După cît știm, concluziile autorului nu au fost încă modificate.

33 Š. Janšák, *La potterie de la Tène supérieure a Bratislava*, SlA, III, 1955, p. 220—221.

34 A. Mócsy, în L. Barkóczi, I. Bóna, A. Mócsy, *Pannonia története*, Budapest, 1963, p. 17—19.

35 M. Macrea, *op. cit.* în SCIV, 1—2, 1956, p. 124—126.

36 Despre luptele dintre celții boi și taurisci pe de o parte și dacii pe de altă parte, încă înaintea victoriei lui Burebista, ne informează Strabo, V, 1, 6: „Strămutîndu-se în regiunea de lîngă Istru, ei (boii) locuiau acum amestecați cu tauriscii, *războindu-se cu dacii, pînă cînd aceștia din urmă le-au șters neamul de pe suprafața pămîntului*“.

37 *De bello gallico*, VI, 25, 2—3.

Caesar, pe la mijlocul sec. I î.e.n.[38], granițele dacilor se întindeau pînă la munții Slovaciei de astăzi, în vecinătatea triburilor germanice. Pasajul reflectă situația creată în urma victoriei lui Burebista, cînd boii dispar din aceste regiuni, cedînd locul învingătorilor.

Nu este exclus ca situația din Slovacia de sud-est să fie puțin schimbată. Această regiune fiind în strînsă legătură cu bazinul Tisei superioare și cu părțile răsăritene ale Ungariei, unde, după cum se crede, se atestă descoperiri dacice destul de timpurii[39], e probabil să fi intrat mai de mult în aria civilizației geto-dacice. Strabo[40] dă drept motiv al ostilităților dintre celți și daci, faptul că aceștia din urmă „pretind că acest ținut ar fi al lor, cu toate că este despărțit de ei prin rîul Parisos..." (Tisa). Regiunea în discuție este, probabil, partea de nord și nord-est a Cîmpiei Ungare, ocupată de celți pe la sfîrșitul sec. II î.e.n.[41]. Pasajul lui Strabo se referă, prin urmare, nu numai la ținutul aflat la vest de Tisa, ci și la regiunile situate la nord-vestul și, în parte, la nordul rîului. În această regiune ar intra și Slovacia de sud-est și o parte din Ucraina Transcarpatică, ocupate și ele de celți relativ tîrziu[42]. În felul acesta, nu este exclusă o pătrundere a triburilor geto-dacice în Slovacia de sud-est, poate încă în cursul sec. II î.e.n., mai ales dacă ținem seama că ele sînt documentate destul de timpuriu în regiunile învecinate din Ungaria, pînă la Miskolc[43]. Ceea ce ne atrage atenția în aprecierea descoperirilor dacice din Slovacia este lipsa totală a acestor urme în părțile centrale ale țării. Acestea sînt concentrate în două grupuri bine distincte (sud-vest și sud-est), care indică, probabil, totodată, și două căi de pătrundere, cu eventuale decalaje cronologice.

Prin urmare, dacă pentru Slovacia de sud-est teoretic nu contrazice nimic unei pătrunderi dacice încă înaintea invaziei celtice[44], ocuparea regiunii de sud-vest a țării de către daci a avut loc, după toate probabilitățile, numai în urma distrugerii puterii boiilor la Dunărea de mijloc. Că teritoriul Slovaciei de sud-vest nu a constituit obiectul revendicărilor lui Burebista, deci nu constituia un teritoriu dacic ocupat de celți, ne indică și stratigrafia de la Nitránsky Hradok-Zameček, unde elementul celtic s-a dovedit primar față de urmele de caracter dacic.

De fapt și A. Točik, la începutul lucrării, distinge din punct de vedere geografic cele două grupuri[45], fără însă a face mai tîrziu vre-o distincție între ele. Deși titlul și concluziile în general se referă la Slovacia de sud-vest, în studiu sînt incluse și descoperirile din Slovacia de sud-est. În consecință, nu este clar dacă constatările finale ale autorului afectează amîndouă regiunile sau numai Slovacia de sud-vest.

În ceea ce privește sfîrșitul și condițiile desființării dominației dacice din Slovacia, se acordă prea puțină importanță sarmaților iazigi, exagerîndu-se poate rolul triburilor germanice. În orice caz, înaintea stabilirii acestora din urmă în Slovacia, sarmații iazigi, colonizați de Tiberiu din motive politice și strategice, ocupau o bună parte din posesiunile vestice ale dacilor. Înregistrînd această schimbare, Pliniu cel Bătrîn ne informează că „...între Dunăre și Pădurea Hercinică, pînă al lagărele de iarnă de la Carnuntum din Pannonia și la hotarele de acolo cu germanii, cîmpiile și șesurile sînt stăpînite de sarmații iazigi, iar munții și pădu-

---

[38] Primele șapte cărți ale *Comentariilor* au fost redactate în toamna anului 52 î.e.n. Cf. L. A. Constans, *Introduction*, în Cézar, *Guerre des Gaules*, I, Paris, 1937, p. IX. Lucrarea a fost publicată integral probabil în anii 52—51. Cf. C. Poghirc, *Studiu introductiv*, în Caesar, *Războiul gallic. Războiul civil*, București, 1964, p. 62—63.

[39] M. Párducz, *op. cit.*, în MFMÉ, 1956, p. 18—30. Cf. și recenzia lui Z. Székely, în SCIV, X, 1, 1959, p. 192—193.

[40] VII, 5, 2.

[41] A. Mócsy, *op. cit.*, p. 18.

[42] J. Filip, *op. cit.*, p. 550.

[43] M. Párducz, *op. cit.*, fig. 2 (harta descoperirilor).

[44] Mai jos revenim încă o dată asupra acestei probleme.

[45] V. mai sus, p. 109.

rile de daci, împinşi de primii pînă la rîul Pathissus"[46]. Prin urmare, dominaţia dacilor a fost desfiinţată probabil şi în şesurile Slovaciei încă înaintea stabilirii aici a germanilor. Este de menţionat că, potrivit pasajului lui Pliniu, în Carpaţii nord-vestici mai sălăşluiesc daci şi după aceste evenimente[47]. Ne întrebăm dacă pasajul nu se referă cumva la dacii intraţi în componenţa etnică a culturii Púchov din regiunea Carpaţilor, despre care vorbeşte A. Točik pe baza materialului arheologic. Nu este exclus ca în munţi să fi supravieţuit şi unele resturi de populaţie celtică, aşa cum presupune Z. Wozniak, intrate şi ele în componenţa acestei culturi.

O altă problemă, care ni se pare de o deosebită importanţă, este aceea a caracterului şi a condiţiilor staţionării dacilor în Slovacia. Trebuie remarcat că majoritatea descoperirilor prezentate de A. Točik provin nu din aşezări dacice „pure", ci din aşezări conţinînd atît material dacic, cît mai ales celtic, fapt care demonstrează convieţuirea celor două populaţii. Fără material celtic sînt menţionate doar cinci puncte: Malé Trkány (nr. 12), Ondrochov-Homoky (nr. 15), Streda nad Bodrogom-Bakhegy şi Dealul Cimitirului (nr. 18) şi Stretávka (nr. 19). Este foarte interesantă şi repartiţia geografică a acestor descoperiri: din cele cinci puncte, patru se află în Slovacia de sud-est şi numai Ondrochov este situat în partea de sud-vest a ţării. Dar, şi în legătură cu această ultimă descoperire, A. Točik precizează că este vorba de o aşezare cu ceramică dacică şi «de influenţă scitică». Din păcate, autorul nu dă nici o ilustraţie în legătură cu materialul acestei aşezări, astfel că nu avem posibilitaea de a ne convinge dacă, încadrarea s-a făcut cu destulă prudenţă sau dacă materialul considerat dacic se leagă de vreun alt grup cultural, bazat pe tradiţii hallstattiene. Atragem totuşi atenţia asupra îndoielilor lui Z. Wozniak în ceea ce priveşte încadrarea acestei ceramici (v. mai sus).

Astfel, aşezările dacice sigure, fără material celtic, se situează toate în Slovacia de sud-est. Şi aici revenim din nou la discuţia anterioară privind începuturile expansiunii dacice în Slovacia. Faptul, că aşezările dacice fără material celtic se află în Slovacia de sud-est, sprijină ipoteza unei pătrunderi dacice anterioare stabilirii celţilor în această regiune, pătrundere în strînsă legătură cu ocuparea părţii răsăritene şi nord-estice ale Ungariei. Aşezările celto-dacice indică, probabil, orizontul următor: convieţuirea celor două populaţii în urma invaziei celtice sau, mai degrabă, de după victoria lui Burebista. În acest din urmă caz, trebuie să presupunem o retragere temporară a dacilor din aceste regiuni, sub presiunea celţilor, pînă la Tisa, aşa cum sugerează Strabo, şi apoi recîştigarea posesiunilor în condiţiile favorabile create de înfrîngerea boiilor şi a tauriscilor. Pe de altă parte, caracterul celto-dacic al desco-

---

[46] *Naturalis Historia*, IV, 12 (25), 80. Această lucrare a fost terminată la 77. e.n. Cf. *Izvoare privind istoria Romaniei*, I (sub. red. prof. Gh. Ştefan), Bucureşti, 1964, p. 397.

[47] Pentru problema supravieţuirii populaţiei dacice din Slovacia prezintă o mare importanţă descoperirea celor două morminte de călăreţi de la Káloz (comit. Fejér, Ungaria), datînd din vremea incursiunii în Pannonia a longobarzilor şi obiilor din anii 166—167 e.n. Intr-unul din morminte era un luptător călăreţ longobard, iar în celălalt unul cvad sau dac. Direcţia acestei incursiuni este aceea dinspre nord, de pe teritoriul Slovaciei de astăzi, cetele germanice invadînd Pannonia undeva la est de Brigetio. Dacă unul dintre mormintele celor doi călăreţi de la Káloz ar fi într-adevăr dacic, am avea o dovadă însemnată pentru supravieţuirea elementului dacic în Slovacia pînă în a doua jumătate a sec. II. e.n. Pentru această descoperire cf. I. B ó n a, *Der Fund von Káloz*, în «Acta Arch. Hung.», VI, 1955, p. 71—77, pl. XVII—XX. şi J. F i t z, *A langobárd-obius betörés i. sz. 166—167-ben-Der Einbruch der Langobarden und Obier in 166—167 u.z.*, în «Folia Arch.», XI, 1959, p. 61—73. I. Bóna (p. 76) mai menţionează după P e s c h e k (*Die frühwandalische Kultur in Mittelschlesien*, Leipzig, 1939, pl. 19, 6) şi un «vas tipic dacic cu toartă» (ceaşcă?), descoperit la Herrnstadt (astăzi în R. P. Polonă), într-un complex datînd din sec. I—II. e.n.

peririlor din Slovacia de sud-vest arată că, după victoria lui Burebista, între celții infrînți s-au așezat învingătorii, lucru care a determinat apariția așezărilor comune. În faptul că dacii nu s-au stabilit în așezări izolate am putea vedea o politică bine chibzuită a lui Burebista, menită să țină în frîu populația subjugată, poate și din cauza numărului mai restrîns al ocupanților față de celții supuși.

În ceea ce privește populația dacică din aceste regiuni, începînd cu Caesar, ea este menționată de mai mulți autori antici[48]. Ptolemeu ne-a păstrat și numele a două triburi dacice: racatriaii (Ρακατριαι) și racataii (Ρακαται)[49], precum și localitatea cu numele dacic Singone (Σιγγονη)[50], localizate în sudul Slovaciei de astăzi[51].

În privința apartenenței etnice mai precise a populației celtice de sub dominația dacică din Slovacia și din regiunile învecinate, boii nu mai intră în discuție. Fiind eliminați definitiv de la Dunărea de mijloc, supraviețuitorii dezastrului provocat de daci emigrează în Gallia[52]. Putem să avem în vedere însă alte triburi celtice, menționate de autorii antici la granițele apusene și de nord-vest ale Daciei și anume: **anarții (Anartes, Αναρτοι)[52] și tauriscii (Taurisci, Ταυρισκοι)[54], sau teuriscii** (Τευρισκοι)[55], menționați și sub numele de teuriști (Τευριστοι[56]) și tauriști (Ταυρισται)[57]. Anarții, împreună cu cotinii[58] și osii, figurează și pe inscripția lui M. Vinicius[59]. În regiunile de la vest de Dunărea panonică sînt menționați eraviscii. Contactul lor cu dacii este marcat prin așezarea de la Gellérthegy-Tabán (Budapesta)[60].

Deocamdată, este greu de precizat raporturile dintre celții și dacii din Slovacia. Cercetătorii însă, în general, nu contestă supremația dacică, măcar temporară, asupra celorlalte populații din ținuturile ocupate în urma victoriei lui Burebista. Triburile celtice menționate mai sus, în afară de eraviscii, au rămas în afara imperiului roman. Mai tîrziu, unele grupuri de ale lor au ajuns totuși, prin colonizări, în imperiu, păstrîndu-li-se astfel multe nume de persoane. Acest material onomastic extrem de valoros demonstrează că celții au trebuit să ajungă sub o puternică influență dacică, o parte a numelor lor de persoană fiind de origine dacică[61]. Ar fi prematur și poate exagerat de a vorbi de o „dacizare" a celților din Slovacia; așteptăm de la cercetările viitoare precizarea în ce măsură se oglindesc influențele reciproce în cultura materială și spirituală a celor două populații.

---

[48] O scurtă sinteză a izvoarelor referitoare la această problemă v. la M. Macrea, *op. cit.*, și în special acad. C. Daicoviciu, în *Istoria României*, I, București, 1960, p. 263 și urm.

[49] *Geographia*, II, 11, 11.

[50] *Ibidem*, II, 11, 15. Cf. și N. Gostar, *Singidunum și Singidava*, în SCIV, IX, 2, 1958, p. 417—418 și p. 417, nota 3.

[51] Acad. C. Daicoviciu, *op. cit.*, p. 263; *Izvoare privind istoria României*, I, p. 535, nota 8, p. 537, nota 14.

[52] M. Macrea, *op. cit.*, p. 123—126.

[53] Caesar, *De bello gallico*, VI, 25, 2; Ptolemeu, *Geographia*, III, 8, 3.

[54] Caesar, *De bello civili*, I, 18, 5; Strabo, IV, 6, 10; V, 1, 6; VII, 3, 11; VII, 5, 2; Pliniu cel Bătrîn, *Nat. Hist.*, III, 25 (28), 148.

[55] Ptolemeu, III, 8, 3.

[56] Strabo, VII, 3, 2.

[57] *Ibidem*.

[58] Cf. și Dio Cassius, LXXI, 12, 1.

[59] H. Dessau, *Inscr. Lat. Sel.*, nr. 8965. Pentru problema lecturii acestei inscripții cf. M. Pavan, *La provincia romana della Pannonia Superior*, în *Atti della Academia Nazionale dei Lincei*, Ser. VIII, vol. VI, fasc. 5, Roma, 1953, p. 379, nota 6, cu bibliografie.

[60] Cf. nota 27.

[61] A. Mócsy, *op. cit.*, p. 19. Amănunte asupra acestei probleme se găsesc în alte două lucrări ale autorului, pe care nu am avut posibilitatea să le consultăm: *Die Bevölkerung von Pannonien bis zu den Markomannenkriegen*, Budapest, 1959, și articolul *Pannonia* în *Pauly-Wissova Real-Encycl., Suppl.* IX, (1962).

ANIVERSAREA LA IAŞI, ÎN 1881, A COMUNEI DIN PARIS

DE

AUREL LOGHIN

Întîia mare ridicare a proletariatului împotriva burgheziei a avut un uriaş ecou în întreaga lume. „Cauza Comunei, arăta V. I. Lenin, referindu-se la însemnătatea ei internaţională, este cauza revoluţiei sociale, cauza eliberării politice şi economice depline a oamenilor muncii, cauza proletariatului din lumea întreagă. Şi în acest sens ea este nemuritoare" [1].

Experienţa Comunei a constituit o verificare a ideilor învăţăturii marxiste cu privire la revoluţia proletară, la dictatura proletariatului, la necesitatea sfărîmării aparatului de stat burghez, la tactica şi rolul partidului revoluţionar. Totodată, teoriile mic burgheze, anarhiste, utopice, care subminau unitatea proletariatului, au fost considerabil discreditate prin experienţa Comunei. Ea a demonstrat practic poziţia nejustă a unor lideri ai proletariatului, care susţineau ideea eronată a colaborării între clase. Revoluţia proletariatului parizian a constituit astfel o puternică demonstraţie a clasei muncitoare în lupta împotriva burgheziei.

K. Marx, precizînd importanţa evenimentelor din Franţa anului 1871, anticipa că „Parisul muncitorilor, cu Comuna lui, va fi în veci sărbătorit ca vestitorul glorios al unei societăţi noi. Numele martirilor lui sînt gravate în marea inimă a clasei muncitoare" [2].

Istoria a confirmat preveziunea marelui clasic. Comuna din Paris a fost salutată şi sărbătorită nu numai de proletariat, ci şi de numeroşi revoluţionari şi democraţi din întreaga lume.

Preţuirea pentru eroii primului stat proletar din lume a determinat sărbătorirea Comunei, de către mişcarea muncitorească internaţională, ca simbol al eroismului clasei muncitoare, ca moment al trecerii în revistă a principalelor succese înregistrate an de an, ca mijloc de acţiune pentru noi cuceriri în lupta dusă împotriva exploatării.

Aniversarea Comunei din Paris a devenit o sărbătoare internaţională a muncitorilor. Mainfestările de simpatie cu prilejul aniversării Comunei s-au împletit, în întreaga lume, cu acţiunile hotărîtoare pentru obţinerea unor drepturi şi libertăţi, cu lupta pentru republică, pentru democraţie. Comuna din Paris a contribuit astfel la edificarea muncitorilor care mai erau încă sub influenţa diferitelor curente străine

---

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 17. Bucureşti, 1959, p. 124.
[2] K. Marx, *Războiul civil din Franţa*. Ed. pol. Buc., 1960, p. 82.

unei lupte consecvente împotriva burgheziei, care mai erau stăpîniți de neîncrederea în propriile lor forțe. Exemplul Comunei din Paris a mobilizat păturile largi ale proletariatului, a dat un nou impuls luptei revoluționare în întreaga lume.

*

În țara noastră, evenimentele Parisului eroic și-au găsit oglindirea în presa democratică și socialistă, iar sărbătorirea aniversării Comunei, glorificarea ideilor comunarzilor, a devenit simbolul luptei pentru revendicări democratice.

Cu toate știrile contradictorii publicate în presa burgheză asupra evenimentelor din Paris, presa democratică și socialistă din țara noastră a consemnat și comentat faptele și evenimentele revoluției muncitorilor francezi în spiritul unei largi adeziuni. Protestul împotriva înțelegerii dintre Thiers și Bismark pentru înăbușirea luptei comunarzilor a ocupat coloane ample în presa noastră muncitorească.

Alăturîndu-se manifestăriior de solidaritate ale mișcării muncitorești cu Comuna, scriitorii, poeții, oameni de litere și artă au salutat entuziast revoluția din Paris. În versurile sale, marele nostru poet Mihail Eminescu a eternizat glorioasa Comună:

„Zdrobiți orînduirea cea cruntă și nedreaptă, / Ce lumea o împarte în mizeri și bogați!" [3].

Const. Mille [4], Traian Demetrescu [5], au consacrat, de asemenea, versuri întîii revoluții proletare.

Numeroase acțiuni de solidaritate cu eroii Comunei au avut loc atît în București cît și în restul țării.

Presa românească dintre anii 1872—1880, consemnează, totodată, ecoul internațional al Comunei, relatînd despre sărbătorirea evenimentelor din Parisul revoluționar în marele orașe ale Europei: Londra, Berlin, Bruxelles, Geneva etc. [6].

Solidarizarea elementelor înaintate însă cu eroii din Paris și-a găsit expresia supremă în participarea a numeroși români pe baricadele Comunei. Un număr de 900 [7] voluntari români s-au înrolat în armata franceză în lupta împotriva prusacilor. Mulți dintre ei au trecut în rîndurile apărătorilor Parisului, pentru a lupta, apoi, alături de comunarzi.

Jules Simon, ministrul instrucțiunii publice în guvernul Thiers, își exprima nemulțumirea față de participarea la Comună a unor studenți români alături de cei polonezi, italieni, germani, portughezi, americani etc. „Parisul în acest moment — spunea el — e plin de străini și... se supune la ruși, la polonezi, la români" [8]... Pentru aceasta ministrul secretar de stat român la departamentul afacerilor externe din guvernul conservator al lui Lascăr Catargiu însărcinează pe girantul țării la Paris să se prezinte la Jules Favre, ministrul francez al afacerilor străine, pentru „a sci pînă la care punct această acuzațiune este fondată"... și a constata „imputarea în chestiune" [9].

Ziarul reacționar „Le Figaro", de asemenea, insista să fie pedepsiți toți participanții la insurecția pariziană. El cerea „ca toți membrii Comunei... toți polonezii suspecți, toți valahii... să fie... conduși, după o judecată sumară, de la închisoare, unde vor fi închiși, pe cîmpul lui Marte, unde să fie executați". Printre cei la care

[3] M. Eminescu, *Poezii*. Buc., ESPLA. 1958, p. 49.

[4] C. Mille, *Versuri și proză*, Buc., 1953, p. 73—76.

[5] Traian Demetrescu, *Almanahul social democrat pe anul 1894*.

[6] P. Constantinescu-Iași, *Despre Comuna din Paris și ecoul ei în presa contemporană din România (1871—1880)*. „Studii" nr. 1/1951, p. 45.

[7] „Gazeta Transilvaniei" din 24 aprilie 1871.

[8] „Orientul" din 28 mai 1872.

[9] Gazeta Transilvaniei din 1 iulie 1871.

[10] D. Rosensweig, *Comuna din Paris*, Ed. Tineretului, București, 1958, p. 304.

adeziunea alături de comunarzii marsiliezi strigînd în fața batalionului reacțiunii: „Să trăiască Franța", „Să trăiască Republica". Printre studenții români care au sprijinit Comuna și s-au bucurat de încrederea ei, se află și Dumitru Alexandrescu, care a devenit mai tîrziu profesor la Universitatea din Iași. Cel de al doilea arondisment al Parisului eliberează cetățeanului Alexandrescu un ordin permanent de liberă trecere „partout oú il aura besoins" [11]. Se descifrează semnăturatura comunardului Rivoli alături de ștampila pe care era consemnat „Republica Franceză — Comitetul Gărzii Naționale al celui de al V-lea arondisment — Libertate, Egalitate, Fraternitate" [12].

Lista străinilor, foști membri sau funcționari ai Comunei, publicată de ziarul „Orientul", în care distingem 21 polonezi, 9 italieni, 7 germani, 2 *români*, 2 portughezi, 2 americani, 1 ungur, 1 belgian, 1 spaniol, 1 olandez și 1 egiptean [13] este edificatoare asupra adeziunii și participării efective a elementelor înaintate din țara noastră și din alte numeroase țări la mișcarea revoluționară franceză.

Participanții români la luptele de pe baricadele Parisului, reîntorși în țară, influențați de ideile revoluționare ale Internaționalei I, cu amintirea vie a zilelor eroice din capitala primului stat proletar, au adus o contribuție însemnată la dezvoltarea activității revoluționare din România. Alți cetățeni români, ca filozoful Vasile Conta, mai tîrziu profesor la Universitatea din Iași, a activat în străinătate ca membru al Internaționalei I. În ziarul „Înainte", lui Vasile Conta îi sînt adresate următoarele cuvinte: „Excelenței sale cetățeanului V. Conta, fost membru al Internaționalei" [14].

Cu toată represiunea organizată de guvernele burghezo-moșierești împotriva celor care au sprijinit Comuna, sau care activau în organizațiile muncitorești ce se înfiripau în această perioadă în țara noastră, amintirea Comunei nu a putut fi ștearsă. Aniversarea ei prilejuia în fiecare an un moment de trecere în revistă a cuceririlor obținute în lupta împotriva burgheziei, un moment de însuflețire pentru noi acțiuni.

În perioada anilor 1870—1877, perioadă de început a mișcării socialiste din țara noastră, un moment important îl constituie anul 1875, cînd iau ființă la Iași, București, apoi la Galați, Ploiești, cercurile socialiste [15]. Alcătuite din intelectuali progresiști români, avocați, medici, profesori — Constantin Istrate, C. Stăuceanu, Alex. Spiroiu, studenți — tînărul ieșean Eugen Lupu și alții, cercurile socialiste au avut un rol important în dezvoltarea și răspîndirea ideilor înaintate, în intensificarea legăturilor cu mișcarea socialistă internațională. Aceste cercuri își amplifică activitatea prin cooptarea revoluționarilor emigrați din Rusia: Nicolae Petrovici Zubcu-Codreanu, dr. Russel, medic în armata română în timpul războiului de independență, C. Dobrogeanu Gherea. Deși pătrunși de ideile socialismului utopic și ale narodnicismului revoluționar, fără a înțelege rolul istoric al proletariatului, participanții la aceste cercuri au contribuit la dezvoltarea ideilor revoluționarilor democrați din țara noastră.

Legăturilor acestor cercuri cu mișcarea socialistă internațională, se datorează traducerile și răspîndirea în România a unor lucrări ale lui Marx și Engels. În anul 1877, se editează gazeta intitulată „Socialismul". Ca urmare a muncii desfășurate, în anul 1879 a avut loc prima conferință pe țară a cercurilor socialiste.

Paralel, între anii 1878—1879, la Universitatea din Iași s-a constituit o societate studențească, al cărui scop era ridicarea morală și materială a poporului român [16]. În cadrul ei activau frații Ion și Gheorghe Nădejde, profesori, precum și studentul Eugen Lupu. Mai tîrziu, în cadrul acestei societăți studențești, care în fapt era un cerc socialist, îi găsim activînd pe profesorul Th. Speranță, ca și pe studenții C. Mille, Al. Bădărău și alții.

---

[11] Biblioteca Centrală Universitară „M. Eminescu" — Iași, documentul nr. 127.

[12] Ibidem.

[13] P. Constantinescu-Iași, *Despre Comuna din Paris și ecoul ei în presa contemporană din România (1871—1880)* în „Studii", nr. 1/1951, p. 43.

[14] *„Înainte"*, din 2 noiembrie 1880.

[15] «Lupta de clasă», nr. 5 din 1963, p. 77.

[16] I. C. Atanasiu, *Pagini din Istoria Contemporană a României, 1881—1016*, vol. I, *Mișcarea socialistă 1881—1900*. Ed. Adevărul, București, f. a. p. 118.

se referea ziarul „Le Figaro" se aflau românii **Constantin Cantacuzino, Dimitrie Dobrescu, Ion Cernătescu,** doctorul **Constantin Haralambie,** Ghioroc și alții [10]. Între numele celor consemnați în „Monitorul Oastei" din Franța, găsim pe medicul Gheorghe Rojniță devenit mai tîrziu profesor universitar la Iași, Mihail P. Georgescu și Alex. Cociu (Cohen). Alexandru Sabadiu, aflîndu-se la Marsilia, își manifestă deschis

În 1880, la Focșani, are loc primul congres general al studenților din România, organizat din inițiativa socialiștilor ieșeni Const. Mille, Al. Bădărău, frații Nădejde, dr. Russel și alții [17]. Tot în acest an, la Universitatea din Iași are loc o grevă studențească împotriva rectorului reacționar P. Suciu, profesor de drept roman, care, prin comportarea lui brutală, lezase demnitatea tineretului universitar. Greva se soldează cu înlocuirea rectorului reacționar, ceea ce constituie o victorie a studenților progresiști conduși de cercul socialist din Iași [18].

Intelectualii socialiști au contribuit, de asemenea, la organizarea mișcării muncitorești de la Iași, mai puțin dezvoltată în acea vreme decît cea de la București. În sălițele modeste ale unor localuri din str. Băncii [19], au loc la Iași, primele adunări muncitorești ale tîmplarilor, cismarilor, croitorilor etc. În rîndurile lor intelectualii socialiști țineau conferințe politice și științifice care cuprindeau întotdeauna un apel la organizare. Astfel, au luat ființă, în 1880, „Societatea lucrătorilor ciobotari" și „Societatea lucrătorilor caretași și lemnari", care constituiau un pas înainte, nefiind niște simple societăți de ajutor reciproc, ci organizații ce-și propuneau să ducă lupta împotriva patronilor.

Încă de la începutul organizării, cercurile socialiste înscriu în manifestările de solidaritate cu mișcarea muncitorească internațională aniversarea, în fiecare an a Comunei din Paris. Sărbătorirea, legată de lupta împotriva monarhiei, de lupta pentru libertăți democratice, vot universal etc., a avut drept consecință nemulțumirea violentă a claselor exploatatoare.

În anul 1881, cu prilejul aniversării a 10 ani de la Comuna din Paris, cercul socialist din Iași, în care activau numeroși studenți și profesori de la Universitate, se pregătea să organizeze, cu toată persecuția dezlănțuită de guvernul burghezo-moșieresc, o sărbătorire aparte. Numărul celor ce-și manifestaseră dorința să participe la festivitate întrecea cifra de două sute. Se pregătiseră coruri cu cîntece revoluționare, în care Marsaillaise se situa printre primele. În cadrul manifestațiilor ce urmau să aibă loc, socialiștii ieșeni voiau să arboreze steagul roșu. Se programaseră cuvîntări în care dr. Russel, Const. Mille și Ion Nădejde urmau să evoce impresionantele fapte de eroism ale comunarzilor. Prefectul însă, cu tot protestul socialiștilor, a interzis sărbătorirea în sala Chateau aux fleurs [20], unde fusese programată. Aceasta determină pe organizatori să găsească imediat un alt local. Poliția, aflînd de hotărîrea cercului socialist de a sărbători totuși Comuna, înconjoară casa dr. Russel unde se făceau pregătirile și arestează pe cei prezenți. Se efectuează o percheziție, sechestrîndu-se documente, imprimate, steagul roșu etc. Descinderi și percheziții au avut loc și la alți membri ai cercului socialist din Iași. Orașul era înțesat de trupe, polițiștii împreună cu măturătorii și fanaragii purtau arme pe umăr. Organizatorilor aniversării Comunei din Paris li s-a înscenat un proces aducîndu-li-se acuzații de „turburători" și „răsturnători" ai ordinei publice. Consiliul universitar, întrunit pentru a lua în discuție participarea la aniversare a 15 studenți ai Universității, hotărăște eliminarea din Universitate a studenților Const. Mille și Al. Bădărău „ca propovăduitori de idei subversive pentru ordinea stabilită" [21].

Reacțiunea din România a folosit aceste evenimente pentru intensificarea terorii împotriva elementelor democrate, progresiste. Guvernul liberal condus de Ion Brătianu a încercat, datorită faptului că organizarea festivităților se făcea la numai

---

[17] Analele Institutului de Istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R. nr. 4 din 1957, p. 233.

[18] Const. Mille, *Dinu Milian*, Buc., 1887, p. 273.

[19] Analele Institutului de Istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R. nr. 4/1957, p. 234.

[20] C. Mille, *Dinu Milian*, Buc., 1887, p. 280.

[21] Idem, p. 290.

cîteva zile de la asasinarea în Rusia a ţarului Alexandru al II-lea, să afirme că organizatorii acestei aniversări urmăreau sărbătorirea unui act de teroare împotriva unui monarh. Acuzaţia se formula, evident, sub presiunea guvernului ţarist care-şi manifestase, în repetate rînduri, nemulţumirea faţă de mişcarea socialistă de la Iaşi care-şi extindea acţiunea şi peste Prut.

Evenimentele de la Iaşi au fost viu discutate în Cameră. Într-o şedinţă a adunării deputaţilor, Titu Maiorescu atrăgea atenţia asupra propagandei ce se făcea „între studenţi şi care nu poate fi permisă [22]. El se referea şi la o broşură scrisă „acolo la Iaşi" de către un „domn" care nu era decît doctorul Russel (Nekulai Konstantinovici Sudzilovski). Era vorba de *Un studiu psychiatric urmat de cîteva comentarii asupra ideilor sănătoase*, una din primele cărţi socialiste româneşti. Ca urmare, profesorii Ion şi Gheorghe Nădejde au fost judecaţi de un juriu universitar, în dezbateri care au avut loc în zilele de 2 şi 5 iunie 1881. În actul de acuzare a profesorilor, „vinovaţi" de a fi pregătit aniversarea Comunei din Paris, se punea întrebarea: „pot nişte oameni cu asemenea idei şi care fac din catedre mijloace de propagandă socialistă şi atee a mai fi profesori publici"? [23] Acuzaţii însă considerau îndreptăţită propaganda socialistă de la catedră pentru că, arătau ei, „acei care sînt în stare a înţelege probe în contra materialismului, darvinismului, socialismului pot auzi si pricepe probele pentru" [24], şi că nu există un articol din Constituţie care să interzisă această activitate.

Ridicîndu-se împotriva acuzaţiei de propagandă atee, „împricinaţii" arată că aceasta s-a făcut public de către profesorul Vasile Conta, iar conferinţa sa a fost publicată în «Convorbiri literare». Aceleaşi idei împărtăşea şi profesorul A. D. Xenopol, iar profesorul Philippide oprea pe studenţi să facă rugăciunea [25]. Este interesant de precizat că un profesor, chiar din juriul universitar, M. Tzoni, exprimase în faţa elevilor de la Şcoala normală superioară că „ar fi nebun acel elev din şcoala normală care ar mai crede în Hristos şi învierea lui" [26].

Juriul profesoral acuza de asemenea pe socialişti de a fi făcut propagandă printre tinerii sub 21 de ani, prin urmare minori, faţă de care însă riposta profesorilor este vehementă şi de o impresionantă logică: „noi nu cunoaştem nici un articol care să oprească vinderea broşurilor, jurnalelor, cărţilor etc. la orice tînăr, chiar de 16 ani. Constituţia permite de a face broşuri socialiste, prin urmare de a face propagandă şi la tinerii de mai jos de 21 de ani. Apoi dacă e permis de a se face propagandă prin scris, de unde se scoate că n-ar fi permis a se face aceeaşi propagandă prin viu grai"? [27]. Profesorii contestă astfel dreptul juriului de a-i judeca, întrucît „parchetul de Iaşi a dat ordonanţă de neurmărire în contra celor acuzaţi. În ordonanţă stă scris că *acele făcute şi susţinute de inculpaţi nu constituie vreun delict sau crimă*" [28]. Deci nu era vorba de încălcarea legii prin faptele şi ideile lor. Ei acuză juriul de violare a Constituţiei prin nesocotirea libertăţilor şi drepturilor, prin încercarea de a împiedica exercitarea drepturilor consacrate de lege. Cu toate protestele şi argumentele aduse, juriul a hotărît, printr-un abuz de putere, destituirea şi suspendarea lor din învăţămînt. Sentinţa suna astfel: „Juriul în majoritate condamnă pe I. Nădejde ca foarte grav compromis la destituire; iar pe G. Nădejde, ca mai puţin grav compromis la suspendare nelimitată" [29].

Profesorii continuă să se împotrivească însă sentinţei nedrepte, arătînd că „noi nu vom lua alt feliu persecuţia în contra socialismului, decît ca o călcare a legei, făcută din propria iniţiativă a juriului profesoral şi a celor ce vor aproba deciziunile lui" [30]. Ei protestau astfel împotriva flagrantei încălcări a legii şi cereau

---

[22] Barbu Lăzărescu, *Cîntăreţi ai Comunei din Paris*, Buc. 1948, p. 19.
[23] *Procesul fraţilor Nădejde înaintea juriului universitar*, Iaşi, 1881, p. 3.
[24] *Idem*, p. 21.
[25] *Idem*, p. 19.
[26] *Ibidem*.
[27] *Idem*, p. 16.
[28] *Idem*, p. 16 şi 17.
[29] *Idem*, p. 23.
[30] *Idem*, p. 17.

corpului profesoral, deputaților, senatorilor, presei să se ia atitudine împotriva sentinței nedrepte. „Noi sîntem convinși, arătau ei, că am fost condamnați numai pentru că *sîntem socialiști*. Prin aplicarea sentințelor se începe *persecuția în contra socialiștilor români*"[31]. Ei atrăgeau atenția că acesta nu este decît un pas pe care-l fac guvernanții români și că cei care fac acest pas vor întreprinde și alte persecuții. Profesorul de liceu Th. Speranță a avut de suferit și el din partea juriului liceului, pentru solidarizarea cu această manifestare.

Sărbătorirea la Iași a Comunei din Paris dovedea amploarea mișcării socialiste, care reușise să aibă numeroși aderenți. Aceasta dovedea faptul că ideile socialiste pătrunseseră și în Universitate, în școala normală, în gimnazii și liceele ieșene, că ele convingeau și antrenau la acțiune împotriva măsurilor antidemocratice ale guvernului reacționar român, pături tot mai largi ale populației.

Mergînd pe linia reprimării oricăror manifestări de protest, de solidaritate în luptă împotriva claselor exploatatoare, elementele reacționare au reușit să obțină la 7 aprilie 1881 votarea legii expulzărilor, cunoscută sub numele de „lege asupra străinilor". Aceasta a fost dictată mai mult de factori de ordin extern, anume, de presiunea guvernului țarist, care-și manifesta adesea nemulțumirea față de refugiații politici din Rusia care activau la Iași. Interesat să dea satisfacție guvernului țarist, procurorul a încercat, timp de șase săptămîni, să găsească o motivare pentru persecuția socialiștilor. Negăsind-o, s-a recurs la legea expulzărilor, în urma căreia patru socialiști străini au fost nevoiți să desfășoare activitatea revoluționară mai departe de granițele Rusiei. În sprijinul reacțiunii, „Journal de St. Petersburg" scria: „e permis a se spera că guvernul român se va pătrunde din ce în ce mai mult de obligațiunea ce-i incumbă de a se arăta un membru util și activ al marii familii *conservatoare* numită „Europa monarhică" și că va face tot ce-i va sta în putință pentru a zădărnici ca teritoriul român să serve de azil... (celor) care amenință securitatea tronurilor și prosperitatea națiunilor"[32]. Și guvernul liberal a făcut tot ce i-a stat în putință pentru a lovi în cei ce amenințau tronurile. Astfel s-a făcut *inaugurarea persecuțiilor împotriva socialismului în România* (subl. A.L.), se arată în documentele mișcării noastre muncitorești[33].

Dr. Russel, unul din animatorii activității cercului socialist din Iași, după o detențiune de cîteva săptămîni este nevoit să ia calea exilului. Condus la gară de numeroși prieteni, această manifestație de simpatie a echivalat cu o puternică acțiune de protest împotriva legii expulzărilor. Îndelungata peregrinare a dr. Russel prin Bulgaria, Turcia, Franța, America de Nord, insulele Hawai, insula Ochin din Oceania, Japonia, se termină în 1930 în China, unde moare în vîrstă de 80 de ani și este incinerat la Tien-Tsin[34].

Represiunea împotriva socialiștilor români care sprijineau activitatea emigranților ruși, s-a datorat în bună parte și intervenției consulului rus la Iași. Acesta se simțea vexat că un membru al emigrației îl storcase de 10 mii de franci, promițîndu-i că îi va preda în schimb doi fruntași ai revoluționarilor emigranți Lavrov și Kropotkin, care nici nu se aflau în țară. Cercul socialist din Iași a trimis acești bani mișcării ilegale din Rusia[35].

Legea expulzărilor a fost folosită nu numai împotriva străinilor, ci și împotriva românilor de peste graniță care activau în țară, veniți din Transilvania, Macedonia, împotriva evreilor care se născuseră în România. Astfel, în august 1885, în baza cererii guvernului austro-ungar, au fost expulzați directorul ziarului „L'Independence Roumaine" împreună cu tatăl său, ca și un număr de studenți români transilvăneni, care se stabiliseră de mulți ani în București. Tot în acest an, în octombrie, au fost expulzați o serie de evrei. În 1893 au fost trimiși peste graniță ziariștii de la „Ade-

---

31 *Idem*, p. 23.

32 Cf. I. C. Atanasiu, *Op. cit.*, p. 178.

33 Documente din mișcarea muncitorească (vol. I, 1872—1900). Ed. C.G.M. 1946, p. 26.

34 «Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.C.R.», nr. 4/1957, p. 235.

35 Idem, p. 234.

vărul“, de la ziarul național-liberal „Evenimentul“, precum și tipografii de la ziarul socialist din Botoșani „Proletarul“. În cea mai mare parte însă cei expulzați nu erau străini.

În cazul grevelor, pentru intimidare, muncitorii de altă naționalitate sau români veniți de peste graniță, erau imediat expulzați. În anul 1895, în ziarul „Lumea nouă“, se intervine printr-un apel să se întreprindă acțiuni de ajutorare a victimelor guvernului reacționar. „Ar fi o crimă din partea noastră dacă am sta nepăsători în fața lacrimilor nenorocitelor victime ale odioasei legi de expulzare“ [36].

Legea expulzărilor demonstrează odată în plus, ura cercurilor guvernante împotriva tuturor elementelor progresiste, democratice, împotriva mișcării socialiste care lua amploare.

În fața acestei situații, socialiștii români au început o luptă hotărîtă împotriva legii expulzărilor transformînd acțiunea într-un punct al programului lor.

Legînd această luptă de acțiunea revendicativă a votului universal, socialiștii au căutat să impună punctul cu privire la anularea legii expulzărilor și altor partide democratice burgheze, în eventualitatea unor tratative de înțelegeri electorale.

Represiunea exercitată de guvern împotriva socialiștilor, aplicarea legii expulzărilor împotriva elementelor democratice n-au putut însă opri dezvoltarea mișcării socialiste, acțiunea de solidaritate internațională a muncitorilor, care se manifesta adesea prin aniversări ale evenimentelor importante din lupta proletariatului, un loc aparte ocupîndu-l, după cum se vede, aniversarea eroicelor lupte ale comunarzilor.

Astfel, numai la cîteva luni de la această reprimare, la 1 iulie 1881, apare la Iași primul număr al revistei «*Contemporanul*», tribună de luptă și răspîndire a ideilor marxiste din țara noastră. În redacția ei lucrează studenții excluși din Universitate pentru participarea la sărbătorirea Comunei: Const. Mille și Al. Bădărău, alături de G. Ibrăileanu, Raicu Ionescu (Rion), dr. Ștefan Stîncă și alții.

Cu toate încercările autorităților reacționare, Comuna din Paris a continuat să fie sărbătorită an de an, iar cu prilejul celei de a XX-a aniversări, în 1891, au loc manifestări în diferite centre ale țării, Galați, Bîrlad, P. Neamț și altele [37].

Cu prilejul aniversării unui an de la apariția ziarului socialist „Munca“ în nr. 3 din martie 1891 se arăta: „Salutăm entuziasmați aniversarea Muncii și clubului în ziua aniversării Comunei atît de scumpă nouă“ [38]. Iar mai departe, ziarul sublinia că „unirea și organizarea noastră va aduce rodirea și înflorirea ei, încît începutul veacului viitoriu va înscrie sărbătorirea Comunei ca zi de sfîntă sărbătoare pentru tot neamul omenesc“ [39].

Poetul proletar Ion Catina publica, cu prilejul celei de a XX-a aniveresări a Comunei, versuri în care se sublinia faptul că generațiile viitoare vor păstra o scumpă amintire luptei dusă de comunarzi, de eroicii fii ai Parisului [40].

Mai tîrziu, după 1907, mișcarea muncitorească din țara noastră a aniversat răscoalele țărănești o dată cu sărbătorirea Comunei, înfierînd practicile burgheziei și teroarea îndreptată împotriva acelor care-și cereau dreptul la viață.

Sărbătorirea la Iași a aniversării Comunei din Paris a contribuit la intensificarea luptei împotriva reacțiunii burghezo-moșierești, care urmărea să lovească mișcarea muncitorească din țara noastră de la întîile sale manifestări, să slăbească acțiunile maselor ale căror revendicări începuseră să îngrijoreze clasele stăpînitoare. Exemplul dat de socialiști și elementele progresiste din Iași, cu prilejul aniversării Comunei din Paris, a contribuit la ridicarea spiritului de luptă al muncitorilor din

---

[36] Cf. I. C. Atanasiu, *op. cit.*, p. 187.

[37] „Munca“, an. II. nr. 3 (10 martie) 1891.

[38] Ibidem.

[39] Ibidem.

[40] „Munca“, an. II. nr. 4 și 17 din martie 1891.

întreaga țară, luminînd perspectivele acestei lupte, care va confirma previziunea științifică a lui V. I. Lenin „Comuna a învățat proletariatul din Europa să pună în mod concret sarcinile revoluției socialiste"[41].

Proletariatul român începuse astfel, să-și spună cu hotărîre cuvîntul, reușind, încă de la sfîrșitul secolului trecut, să antreneze în lupta împotriva exploatării diferite pături sociale.

Aniversarea la Iași a Comunei din Paris a constituit în țara noastră un prilej de manifestare a forțelor progresiste sub conducerea proletariatului, de educare a maselor, de unire în acțiune și organizare, acestea fiind condițiile hotărîtoare în lupta îndreptată împotriva asupririi.

[41] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 13, Buc., 1953, p. 474.

CONTRIBUŢII LA CUNOAŞTEREA LEGISLAŢIEI AGRARE DIN PRIMII ANI AI REGIMULUI BURGHEZO-MOŞIERESC (1866—1871)

DE

V. RUSSU

Apariţia legilor de învoieli agricole este strîns legată de situaţia creată în agricultură după legea rurală din 1864. Legile învoielilor agricole, elaborate la cererea expresă a moşierilor şi arendaşilor, au suscitat continuu atenţia istoricilor şi economiştilor burghezi. Studierea lor este indisolubil legată de încercarea acestor istorici de a explica cauzele puternicelor răscoale ţărăneşti de la sfîrşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea.

În cadrul vastei literaturi închinate problemei agrare în perioada menţionată, legea învoielilor agricole din 1866 ocupă un loc important. Cei care s-au ocupat de această legiuire, în majoritatea cazurilor, s-au mărginit doar să-i analizeze conţinutul, manifestînd o slabă preocupare pentru explicarea cauzelor care au dus la apariţia ei [1].

Problema cauzelor care au determinat elaborarea legii menţionate a fost elucidată de pe poziţii riguros ştiinţifice, de către istoriografia marxistă. În lucrări speciale sau de sinteză s-a demonstrat că apariţia legii de învoieli agricole din 1866 trebuie căutată în modul specific de dezvoltare a capitalismului României din a doua jumătate a secolului al XIX-lea [2].

De asemenea, în lucrările apărute în ultimii ani, s-a procedat şi la o minuţioasă analiză a conţinutului legiuirii, cu scopul de a-i defini sensul politic şi caracterul de clasă.

Discuţiile pe marginea legii învoielilor agricole din 1866 însă, nu se pot limita numai la aceste probleme. La analiza ei trebuie să se ţină seama de o serie de factori importanţi, cum ar fi seceta din anii 1865 şi 1866 sau politica fiscală a regimului burghezo-moşieresc.

Totodată, trebuie să avem în vedere şi faptul că unele dispoziţii ale legii învoielilor agricole din 1866, nu au putut fi puse în aplicare decît cu ajutorul unor legiuiri complementare.

---

[1] Cf. A. Millo, *Ţăranul*, Fălticeni, 1881; Gr. N. Macry, *Regimul nostru agrar considerat în efectele sale (claca şi legea tocmelilor agricole)*, Iaşi, 1882; Const. Tănăsescu şi Ştefan Grigorescu, *Tocmelile agricole sub diferite legiuiri înainte şi după Regulamentul organic*, Buc., 1906, p. 150—157; Radu Rosetti, *Pentru ce s-au răsculat ţăranii*, Buc. 1907, p. 441—454.

[2] I. Adam şi N. Marcu, *Studii privind dezvoltarea capitalismului în agricultura României*, vol. II, Ed. şt. Buc. 1958, p. 157—166; N. N. Constantinescu, *Din istoricul formării şi dezvoltării clasei muncitoare din România pînă la primul război mondial*, E. P., Buc. 1959, p. 150—157; *Istoria României*, vol. IV, Ed. Acad. R.P.R., Buc. 1964, p. 446—448.

Este vorba, între altele, de legea pentru acordarea unor atribuţii judecătoreşti subprefecţilor, în lipsa căreia, diferendele între ţărani şi proprietari, pe tema contractelor de tocmeli agricole, fuseseră lăsate exclusiv pe seama autorităţilor comunale, ceea ce provocase nemulţumirea proprietarilor şi arendaşilor.

Aplicarea legii învoielilor agricole a dat naştere la puternice frămîntări în rîndurile ţărănimii. Incendierea recoltelor, atacarea conacelor şi însuşirea cu forţa a izlazurilor şi păşunilor deţinute de marii proprietari, atinseseră, în anii 1866—1868, proporţii necunoscute înainte. Pentru a pune capăt acestei stări de lucruri, guvernul liberal Ştefan Golescu a adus în dezbaterea Adunării deputaţilor legea poliţiei rurale. Trebuie subliniat că, legea poliţiei rurale cuprindea şi precizarea potrivit căreia, în viitor, ţăranii nu vor putea obţine locuri de izlaz sau de păşune decît pe baza dispoziţiilor legii de învoieli agricole din 1866.

În Nota de faţă ne propunem să aducem unele contribuţii la cunoaşterea modului în care legiuitorii burghezo-moşiereşti au completat sau precizat prevederile legii învoielilor agricole din 1866. De asemenea, vom încerca să stabilim în ce măsură, o serie de factori, ca seceta sau fiscalitatea, au împins ţărănimea la încheierea unor contracte pentru tocmeli agricole deosebit de grele.

Din capul locului, socotim necesar să subliniem că în momentul cînd proiectul de lege pentru învoieli agricole din 1866 a fost adus în dezbaterea Adunării elective, situaţia ţărănimii era destul de grea. În anul 1866, ca urmare a secetei care a avut loc în anul precedent, mai multe judeţe, în special din Moldova, erau pradă foametei [3] Măsurile luate pentru ajutorarea locuitorilor lipsiţi de hrană n-au dat rezultate. Marii proprietari şi arendaşi, care posedau cantităţi apreciabile de cereale, în dorinţa lor de a-şi asigura braţe de muncă cît mai ieftine, profitînd de foamete, refuzau să facă împrumuturi ţăranilor, atîta timp cît legea pentru învoielile agricole nu era încă votată [4]. Se urmărea astfel, pe această cale, exercitarea unor presiuni asupra guvernului pentru a grăbi aducerea în discuţie a legiuirii. Membrii guvernului nu numai că şi-au dat toate silinţele pentru a veni în întîmpinarea cererii marilor proprietari şi arendaşi, dar au insistat, atît în Cameră cît şi în Senat, pentru votarea grabnică a legii cu scopul, chipurile, de a veni în ajutorul ţărănimii [5].

Insuficienţa pămîntului pentru hrană, la care s-au adăugat aceste împrejurări excepţionale, a împins ţărănimea la contractarea unor obligaţii extrem de grele faţă de proprietari şi arendaşi. Din mărturiile unor persoane oficiale, rezultă că în anul 1866 şi la începutul lui 1867, din cauza foametei, ţăranii şi-au angajat munca pe ani înainte [6]. În rapoartele sale către Ministerul Agriculturii, Industriei, Comerţului şi Domeniilor, inspectorul general pentru agricultură, Ion Ionescu de la Brad, sublinia că în anii de foamete nu a rămas „nici un proprietar-cultivator sau arendaş care să

---

[3] În acest sens, ministrul de interne, Dimitrie Ghica, sublinia, în şedinţa Adunării elective din 9 martie 1866, că, în Moldova, „foametea ameninţă exterminarea a mai multor districte". Monitorul oficial, nr. 79 din 12/24 aprilie 1866, p. 348.

[4] Const. Tănăsescu şi Ştefan Grigorescu, *op. cit.*, p. 150—151.

[5] Aşa, spre exemplu, ministrul de interne D. Ghica, declara în Adunarea electivă următoarele: „Am făcut apel proprietarilor de moşii de a face acelor nenorociţi avanturi de producte pe muncă însă din lipsa legei ce am avut onoare de a v-o supune alaltăieri nu pot ajunge la acest scop. Vă rog deci, D-lor deputaţi, în interesul umanităţii, să grăbiţi votarea acelei legi". Monitorul oficial nr. 78 din 10/12 aprilie 1866, p. 348. De asemenea, ministrul de război, D. Leca, declara în Senat că „mulţi proprietari stau cu coşarele de pîne pline şi nu dau locuitorilor nici un grăunte, pentru că legile cele vechi s-au desfiinţat şi cele nouă au speriat pe proprietari, cu ameninţări de a se trimite orice angajament înaintea tribunalului... Aşa decă cerem urgenţa numai ca să înceapă acea încredere care lipsesce între proprietari şi locuitori" ibidem, nr. 82 din 15/27 aprilie 1866, p. 362.

[6] Această mărturie este făcută de preşedintele consiliului de miniştri în şedinţa Senatului din 16 februarie 1867. Cu acelaşi prilej şi senatorul dr. C. Vîrnav recunoaşte că ţăranii au „munca vîndută pe 5 ani înainte", ibidem, nr. 47 din 28 februarie/13 martie 1867, p. 334.

nu fi făcut uă provisiune de muncă pe mai mulţi ani"[7]. Mai mult decît atît, acelaşi, scotea în evidenţă faptul că ţăranii au contractat obligaţii atît de grele încît „au pierdut ei înşişi speranţa de a se mai putea plăti vr'uă dată"[8].

Din cauza acestei stări de lucruri, în iarna anului 1866—1867, ţăranii au încheiat contracte de învoieli agricole la orice proprietari sau arendaşi care le acordau împrumuturi. Ca urmare a acestui fapt, o dată cu apropierea sezonului muncilor de primăvară, marii proprietari şi arendaşi au început să-şi manifeste îngrijorarea în legătură cu posibilitatea ţărănimii de a face faţă obligaţiilor contractate. Aşa se explică faptul că în presă[9], parlament[10] şi în unele programe politice[11], s-a cerut guvernului să ia măsuri capabile să asigure îndeplinirea cu stricteţe şi la timp a acestor contracte de învoieli agricole.

Pentru a veni în întîmpinarea acestor cereri, precum şi pentru a atenua frămîntările de la sate[12], guvernul Ion Ghica a adus în dezbaterea corpurilor legiuitoare, la 25 ianuarie 1867, proiectul de lege pentru ajutorarea locuitorilor lipsiţi de hrană.

Din expunerea de motive şi din discuţiile care au avut loc cu acest prilej, rezultă că seceta succesivă din anii 1864, 1865 şi 1866 a avut urmări deosebit de grele pentru ţărănime. În unele judeţe ale ţării (Rîmnicu-Sărat, Putna, Covurlui, Buzău, Tecuci)[13], lipsa cerealelor era deosebit de acută. Acest lucru a fost recunoscut chiar de reprezentanţii cei mai autorizaţi ai regimului burghezo-moşieresc. Aşa, spre exemplu, în şedinţa Camerei din 25 ianuarie 1867, I.C. Brătianu recunoaşte textual că „oamenii mor de foame"[14].

Crunta mizerie în care se zbătea ţărănimea în această perioadă a dat naştere la numeroase frămîntări şi chiar, după cum sublinia I. C. Brătianu, la „răscoale parţiale ... în contra celor care sînt avuţi"[15]. Incendierile şi atacurile împotriva proprietarilor capătă, în această perioadă, o mare amploare. Nu este întîmplător faptul că în raportul comisiei secţiunilor Senatului pentru proiectul de lege menţionat, se sublinia necesitatea luării unor măsuri „pentru întîmpinarea unui rău care devine ameninţător"[16].

Pentru a veni, chipurile, în ajutorul ţărănimii lipsite de hrană, autorii proiectului de lege menţionat au propus, între altele, acordarea unui împrumut pe termen

---

7 Ibidem, nr. 55 din 9/21 martie 1869, p. 331.

8 Ibidem, În acelaşi sens se pronunţa şi istoricul Radu Rosetti, care scria următoarele: „Cunosc ţărani pe care i-aş putea numi şi nu ţărani beţivi şi leneşi, ci gospodari harnici şi cumpătaţi, cu ajutor în casă, cari au muncit cincisprezece ani pentru a achita datoria contractată, în iarna anului 1866—1867, pentru cumpărarea popuşoilor trebuitori hrănirii familiei lor". Radu Rosetti *op. cit.*, p. 450.

9 „Românul", XI, din 8 februarie 1867, p. 106—107.

10 Monitorul oficial, nr. 24 din 29 ian./10 febr. 1867, p. 159.

11 Vintilă C. A. Rosetti, *Amintiri istorice şi programele liberale de la 1848 pînă astăzi*, Buc., 1889, p. 184.

12 Astfel, în şedinţa Camerei din 25 ianuarie 1867, I. C. Brătianu sublinia cu cinism că măsurile propuse vor avea darul să liniştească spiritele. „În acest sens, el declara că prin măsurile propuse „cel pucin liniştiţi lumea, mulţimea, că suntem dispuşi să facem ceva pentru cei săraci". Supliment la Monitorul oficial, nr. 23 din 28 ianuarie/9 februarie 1867, p. 155.

13 În raportul comitetului secţiunilor Camerei se arăta că „districtele care suferă dintr-uă lipsă generală, şi mai ales a porumbului, sînt districtele Rîmnicu-Sărat, Putna, Covurlui, Buzău, Tecuciu, şi în al doilea rînd, districtele Romanaţi, Argeş, Olt, Dîmboviţa, Muscel, Prahova şi Tutova", ibidem, p. 155.

14 Monitorul oficial nr. 24 din 29 ianuarie/10 februarie 1867, p. 158; Acest lucru era confirmat şi de alţi deputaţi. În cursul aceleiaşi şedinţe, deputatul George Hasnaş, sublinia: „sunt oameni cari mor de foame — avem sciinţe positive"... „Locuitorii azi n-au ce mînca", ibidem, p. 159.

15 Ibidem, p. 159.

16 Ibidem, nr. 35 din 14/26 februarie 1867, p. 244.

scurt locuitorilor din județele sinistrate [17], precum și antrenarea acestora în lucrări de utilitate publică [18]. Ultima propunere a fost combătută cu violență de către Grigore M. Sturdza. Acesta declara că prin acceptarea unei asemenea măsuri s-ar introduce și la noi „principii periculoase ca acelea cari în 48 s-au încercat la Paris" [19]. De asemenea, acesta susținea că muncile agricole ar avea de suferit dacă s-ar accepta participarea țărănimii la lucrări de utilitate publică. În urma opoziției făcute și de alți deputați, articolul 9 a fost înlăturat din proiect [20].

Proiectul de lege constituia în fond o tentativă a reprezentanților burgheziei și moșierimii de a se folosi de foamete pentru a impune activarea și executarea cu strictețe a contractelor pentru învoieli agricole. Ilustrarea elocventă a acestei tendințe ne este oferită de aprecierea unanimă a membrilor Adunării deputaților. Aceștia considerau că cea mai bună măsură pentru salvarea țărănimii din ghearele foametei, nu putea fi găsită decît „în sînțenia, în păzirea strictă a tocmelilor agricole" [21]. Celelalte forme de ajutorare a țărănimii urmau să joace — în concepția reprezentanților burgheziei și moșierimii — un rol de importanță secundară. Astfel, în expunerea de motive a proiectului menționat, găsim exprimată speranța că fondurile propuse pentru împrumutarea țărănimii nu se vor cheltui în întregime, dacă administrația va interveni activ în contractarea și executarea învoielilor agricole [22].

În același document, se lua în discuție și problema solidarității de interese dintre marii proprietari și țărănime, cu scopul vădit de a se demonstra că țăranii aveau nevoie de pămînt pentru asigurarea existenței lor. Elocventă în acest sens este afirmația făcută în expunerea de motive, potrivit căreia, țărănimea nu putea să-și găsească pămîntul de care avea nevoie „decît în moșiile cele întinse" [23]. Dezbaterea acestei chestiuni evidenția însă și teama marilor proprietari și arendași în legătură cu soarta contractelor încheiate deja cu țăranii. Obligațiile asumate de țărani erau atît de grele încît, în primăvara anului 1867, exista pericolul real ca învoielile să nu poată fi executate. Așa se explică faptul că în expunerea de motive găsim enunțată teza potrivit căreia marii proprietari au început să-și piardă încrederea în executarea contractelor încheiate cu țăranii [24].

Obiectivul principal al legii pentru ajutorarea locuitorilor lipsiți de hrană era tocmai de a da garanții marilor proprietari că învoielile agricole vor fi executate cu strictețe și la timpul cuvenit. În acest sens, prin articolul 9, se declara că toate „alcătuirile făcute sau care se vor face de acum înainte, sînt puse sub chezășia autorităților comunale și administrative, care la vremea muncii cîmpului vor interveni spre a asigura executarea lor" [25]. Socotim necesar să subliniem faptul că

---

[17] Supliment la Monitorul oficial, nr. 23 din 28 ianuarie/9 februarie 1867, p. 155.

[18] Așa, spre exemplu, prin art. 9 se propunea alocarea unei sume de 6 milioane lei pentru lucrări de utilitate publică. Se propunea antrenarea țăranilor pentru a lucra la terasamente pentru șosele. Ibidem, p. 155.

[19] Ibidem, p. 155.

[20] Împotriva acestui articol s-au pronunțat, între alții, M. Kogălniceanu și N. Ionescu. În urma amendamentului propus de A. I. Gheorghiu art. 9 a fost înlăturat. Supliment la Monitorul oficial nr. 25 din 30 ianuarie/11 februarie 1867, p. 169.

[21] Această afirmație a fost făcută de către M. Kogălniceanu în ședința Camerei din 25 ianuarie 1867. Tot acum, el declara: „garantați aceste tocmeli și vă asigur că populațiunile nostre rurale nu vor peri de fóme (aplause)". Monitorul oficial, nr. 24 din 29 ianuarie/10 februarie 1867, p. 159.

[22] Supliment la Monitorul oficial nr. 23 din 28 ianuarie/9 februarie 1867, p. 155

[23] Ibidem, p. 155.

[24] Astfel, în documentul menționat se afirma că proprietarii „nu pot însă angaja însemnatele capitaluri ce necesită asemenea exploatațiune, dacă n-au credință că angajamentele luate se vor esecuta la timp și cu esactitate; această încredere, nu trebuie s-o ascundem, a dispărut în mare parte; uă deplorabilă rătăcire de idei respîndită în țĕră sub uă aparință de solicitudine pentru clasele muncitoare, a pus în opoziție interese cari ar trebui să rămêe strîns legate între ele", ibidem, p. 155.

[25] Monitorul oficial, nr. 29 din 7/19 februarie 1867, p. 197.

atît Adunarea deputaţilor, cît şi Senatul, au aprobat în unanimitate această dispoziţie a legii, prin care se dădea o garanţie în plus că interesele marilor proprietari şi arendaşi nu vor avea de suferit nici un prejudiciu.

Acţiunea începută de guvernul Ion Ghica, în sprijinul marilor proprietari, va fi continuată, prin măsuri mai energice, de către succesorii săi. Astfel, noul ministru de interne I.C. Brătianu, a doua zi după formarea guvernului C.A. Creţulescu, trimite o circulară către prefecţi îndemnîndu-i să insiste pe lîngă proprietari şi arendaşi pentru ca aceştia să facă avansuri ţăranilor „precumu bucate, bani, cu angajamente voluntarii de muncă, spre a-şi putea locuitorii întîmpina lipsa în care suntu reduşi". Cu acest prilej, ministrul de interne declara că „guvernulu este decisu a lua tóte mesúrile pentru ca aceste învoieli să fiă bine esecutate şi la timpú"[26]. Această declaraţie nu este altceva decît o reafirmare a dispoziţiilor cuprinse în articolul 9 din legea pentru ajutorarea locuitorilor lipsiţi de hrană, lege votată în timpul guvernului Ion Ghica. De altfel, I.C. Brătianu, prin această circulară, nu făcea decît să încerce traducerea în practică a programului grupărilor de centru şi de stînga din 21 februarie 1867, program care cerea „esacta şi la timp esecutare a tocmelilor agricole"[27].

Atît legea din 1867, cît şi circularele ministrului de interne I.C. Brătianu, aveau menirea să liniştească temerile marilor proprietari în privinţa executării contractelor de învoieli agricole. Îngrijorarea aceasta avea motive temeinice întrucît refuzul ţăranilor de a-şi îndeplini obligaţiile asumate, în condiţiile secetei din anii 1865—1866, putea să aducă serioase prejudicii exportului de cereale[28]. Pentru a se evita acest lucru, guvernul C. A. Creţulescu a căutat să folosească orice mijloace pentru a-i sili pe ţărani să-şi îndeplinească obligaţiile contractate. Ministrul de interne I.C. Brătianu, care a manifestat o grijă deosebită pentru executarea la timp a contractelor de învoieli agricole, cerea prefecţilor, prin circularele sale, să ia toate măsurile pentru ca ţăranii să depună un efort maxim la executarea muncilor necesare în primăvara anului 1867. Potrivit dispoziţiilor cuprinse în aceste circulare, efortul ţăranilor trebuia concentrat pentru a se executa „strict şi la timp... legămintele ce muncitorii au cu proprietarii şi arendaşii"[29].

Cu acelaşi prilej, ministrul de interne atrăgea atenţia că primarii au obligaţia executării acestor contracte, subliniindu-se şi faptul că aceştia aveau „mijloace de esecuţie destul de îndestulătoare"[30].

Mai mult decît atît, prin aceste circulare li se cerea primarilor să ia orice măsuri pentru ca locuitorii să-şi îndeplinească toate obligaţiile, chiar dacă înche

[26] Ibidem, nr. 50 din 3/15 martie 1867, p. 347.

[27] Vintilă C. A. Rosetti, *op. cit.*, p. 184.

[28] În legătură cu această chestiune, dintr-o circulară din 24 aprilie 1867 a ministrului de interne I. C. Brătianu aflăm următoarele: „Uă ţeră ca a nóstră, esclusivă agricolă şi care chiar în această producţiune se mărginesce cu cultura la fórte pucine specie, se înţelege că în schimbul ce se face cu străinătatea spre a-şi îndestula cele alte trebuinţe ale vieţei, nu póte a-i oferi decît prisosul acelor producte agricole. In facia déră a producţiunii neindestulătoare a acestor din urmă trei ani am fost puşi in neputinţă, în mare parte, d-a mai putea plăti obiectele de importaţiune cu prisosul producerii fie-cărui an, şi am fost nevoiţi a recurge la micele economii ale anilor precedenţi, ba chiar a escompta producţiunea anilor viitori"... „Trebuie deci s-acoperim deficitul, să umplem golul ce au lăsat anii trecuţi, déca voim să eşim dintr-uă posiţiune care, de s-ar prelungi, miseria s-ar întinde şi chiar s-ar perpetua în România, şi astfel s-ar putea popri naţiunea în avîntul seu spre progres şi mărire", Monitorul oficial nr. 91 din 25 aprilie/7 mai 1867, p. 531.

[29] Ibidem, p. 532.

[30] Ibidem, p. 532.

iaseră contracte cu mai multe persoane [31]. În cazul în care primarii nu şi-ar fi concentrat toate eforturile pentru executarea contractelor de lucrări agricole, ministrul de interne cerea prefecţilor să-i destituie. În acelaşi timp însă, acesta îi făcea răspunzători şi pe prefecţi „de orice neglijenţă, de orice abatere" [32].

Preocuparea pentru îndeplinirea legii de învoieli agricole a stat în atenţia guvernului şi după încheierea lucrărilor din primăvara anului 1867. Ministrul de interne, I.C. Brătianu, atrăgea din nou atenţia prefecţilor asupra acestei chestiuni, în momentul cînd trebuia să înceapă strîngerea recoltei. Cu acest prilej, într-o circulară din 10 iunie 1867, I.C. Brătianu sublinia că „nici uă consideraţiune nu mé va opri de a recurge la mijloacele ce-mi dă legea contra celor care ar arăta pucin interes întru aplicarea ei cu punctualitate" [33]. În scopul cunoaşterii în detaliu a modului în care se executau contractele de învoieli agricole, I.C. Brătianu îi obliga pe prefecţi să-i aducă la cunoştinţă „la fiecare trei zile, starea strîngerii recoltei şi a esecutării tocmelilor agricole" [34].

În timpul guvernului C.A. Creţulescu, s-au adus în dezbaterea corpurilor legiuitoare şi unele proiecte de legi care aveau menirea să completeze unele din dispoziţiile legii de învoieli agricole. Aşa, spre exemplu, proiectul de lege pentru transferarea împuternicirilor judecătorilor de plasă către subprefecţi, deşi la prima vedere nu era decît o măsură cu caracter pur administrativ, în esenţă, însă, avea menirea să aducă unele completări aliniatului 2 al articolului 12 din legea învoielilor agricole din 1866 [35]..

După cum se ştie, conform art. 12 din legea învoielilor agricole, consiliul comunal judeca reclamaţiile pentru neîndeplinirea tocmelilor, executînd imediat hotărîrile sale. Fără suspendarea executării acestora, legea dădea dreptul părţilor nemulţumite să facă recurs în termen de 15 zile la judecătoria plăşii. Această dispoziţie a legii de învoieli agricole, însă, nu putea fi pusă în aplicare atîta vreme cît judecătoriile de plasă nu erau încă înfiinţate.

Pentru a pune capăt acestei situaţii, guvernul C.A. Creţulescu, prin proiectul de lege menţionat mai sus, propunea ca, în mod provizoriu, atribuţiile judecătorilor de plasă să fie acordate subprefecţilor. În acest fel, principiul separării puterilor în stat, consacrat de constituţia de la 1866, era încălcat în mod grosolan prin acordarea unor atribuţii judecătoreşti organelor administrative. Interesele de clasă, însă, erau mult mai puternice decît respectul pentru principiile constituţionale. De altfel, începutul fusese făcut cu legea învoielilor agricole, care nu era altceva decît o flagrantă încălcare a principiilor dreptului comun. Măsurile luate pentru punerea în practică a unora din dispoziţiile legii de învoieli agricole nu puteau, în mod firesc, să urmeze altă cale.

Proiectul de lege menţionat a fost susţinut cu multă căldură de reprezentanţii burgheziei şi moşierimii, interesaţi să ia orice măsuri pentru a asigura îndeplinirea cît mai riguroasă a legii învoielilor agricole. De altfel, însuşi M. Kogălniceanu a recunoscut că acordarea atribuţiilor judecătoreşti subprefecţilor era „uă necesitate absolută" pentru că, în caz contrar, aceştia se declarau „necompetenţi de a interveni în tocmelile agricole şi prin aceasta s-a datu loc la uă mulţime de neînţelegeri între

---

[31] În acest sens, în circulara menţionată, se atrăgea atenţia că „acolo unde acelaşi muncitor se află prins la doué persoane, fié din neglginţa primarilor cari vor fi legalisat contractul unui individ, care mai înainte fusese legat prin alt contract, fie prin angagémente remase asupră-i din alţi ani, pe cari niminé nu le putea cunósce, — atunci ei să chipzuéscă astfel încît lucrările să se facă pe rînd şi la timp priincios, pentru fiecare din creditori, aşa încît nici unul să nu se găséscă mai păgubit sau mai favorat". Ibidem, p. 532.

[32] Ibidem, p. 532.

[33] Ibidem, nr. 131 din 13/25 iunie 1867, p. 761.

[34] Ibidem.

[35] Potrivit aliniatului 2 al acestui articol, părţile nemulţumite de soluţia dată de către consiliul comunal pîrilor „provenite din neîndeplinirea contractelor" pentru lucrări agricole, aveau dreptul „de recurs la judecătorul de plasă în termen de 15 zile". D. C. Sturdza-Şcheeanu, *Acte şi legiuiri privitoare la chestia ţărănească*, seria I, vol. II, Buc., 1907, p. 1117—1118.

locuitori şi proprietari". În continuare, acelaşi, sublinia că în lipsa judecătorilor de plasă „numai abusul şi apreciaţiunea au cîrmuit un an de zile întreg materia cea mai importantă a producţiunii nóstre agricole" [36].

Şi alţi deputaţi au susţinut acest proiect de lege tot ca o necesitate pentru executarea contractelor de învoieli agricole [37].

Aşa se explică de ce acest proiect de lege a fost votat cu mare majoritate în Adunarea deputaţilor. De subliniat este şi faptul că Senatul l-a votat fără nici o discuţie [38].

Ca urmare a votării acestei legi de către corpurile legiuitoare, subprefecţilor li se conferea dubla calitate de judecători şi executori, în rezolvarea diferendelor dintre proprietari şi ţărani, în cazul în care părţile erau nemulţumite de hotărîrile consiliului comunal. Nu încape nici o îndoială, această măsură a jucat un rol important în aplicarea legii învoielilor agricole în toată litera şi spiritul ei. Marilor proprietari şi arendaşilor li se dădea o garanţie în plus, în sensul că, executarea contractelor pentru tocmeli agricole nu va suferi nici un prejudiciu.

Reprezentanţii regimului burghezo-moşieresc s-au preocupat însă nu numai de luarea unor măsuri pentru executarea la timp a contractelor de învoieli agricole, ci şi de asigurarea rezultatelor obţinute din munca ţăranilor. În acest scop, guvernul liberal a adus în aprilie 1868, în dezbaterea Adunării deputaţilor, legea pentru poliţia rurală. Obiectivul acestei legi era tocmai de a asigura, pe calea unor mijloace represive, siguranţa produselor agricole obţinute de către proprietari şi arendaşi şi, în acelaşi timp, de a apăra caracterul sacru şi inviolabil al proprietăţii private faţă de încălcările pricinuite de ţărani.

Legea pentru poliţia rurală a fost cerută cu insistenţă încă din anul 1866. Începînd cu această dată, incendierile de la sate, formă caracteristică de luptă a ţărănimii în această perioadă, au atins un asemenea grad încît mulţi proprietari şi arendaşi s-au văzut siliţi să-şi părăsească moşiile şi să se refugieze la oraşe [39]. Marii proprietari erau cu atît mai îngrijoraţi, cu cît recoltele obţinute nu erau cu nimica garantate în faţa acestei forme de luptă a ţărănimii. Aşa se explică de ce, prin mai multe interpelări făcute în cadrul Adunării deputaţilor, s-a cerut în mod insistent luarea unor măsuri care să pună capăt unui rău „care iea proporţiuni mari şi aduce pagube însemnate" [40]. Mai mult decît atît, numeroşi proprietari au trimis petiţii Adunării deputaţilor, prin care sugerau unele propuneri de care să se ţină seama la întocmirea legii de poliţie rurală [41], iar alţii s-au adunat în Capitală pentru a afla în ce mod va fi rezolvată această problemă [42]. Pentru a veni în întîmpinarea acestor cereri, mai mulţi deputaţi şi senatori au cerut urgentarea luării în discuţie a legii poliţiei rurale, deoarece, subliniau ei, „toţi arendaşii şi proprietarii se plîng că li se ard bucatele, pătulele etc." Insistenţele aveau drept justificare după expresia lor, nevoia de a se asigura „munca şi averea cultivatorilor" [43].

---

[36] Monitorul oficial nr. 64 din 19/31 martie 1867, p. 376.

[37] Aşa, spre exemplu, în şedinţa Adunării deputaţilor din 14 martie 1867 George Ghica sublinia că „ceea ce a făcut ca cu atîta stăruinţă să se ceară de această Adunare ca să facă ceva care să înlocuiască pe judecătorii de plăşi, este suferinţele ce resultă pentru fiecare din noi cari avem interese la ţéră ca proprietari sau ca arendaşi, suferinţe cari isvorésc din lipsa autorităţii competente de a resolva contestaţiunile născute între cultivatori". Ibidem, p. 375. In acelaşi sens se pronunţa şi M. Kogălniceanu. Ibidem, p. 376. Şi Dimitrie Ghica declara că această lege „este uă necesitate simţită de toţi acei cari se ocupă cu agricultura", ibidem, p. 375.

[38] Supliment la Monitorul oficial, nr. 65 din 21 martie/2 aprilie 1867, p. 385.

[39] Monitorul oficial, nr. 105 din 10/22 mai 1868, p. 658.

[40] Ibidem, nr. 110 din 22 mai/2 iunie 1866, p. 490; ibidem, nr. 54 din 8/20 martie 1867, p. 368; Supliment la Monitorul oficial, nr. 35 din 14/26 februarie 1867, p. 249.

[41] Ibidem, nr. 36 din 15/27 februarie 1867, p. 256.

[42] Ibidem, nr. 74 din 1/13 aprilie 1867, p. 444.

[43] Ibidem, nr. 93 din 27 aprilie/9 mai 1867, p. 541; ibidem, nr. 50 din 3/15 martie 1867, p. 348; ibidem, nr. 16 din 20 ianuarie/1 februarie 1867, p. 89.

Legea poliţiei rurale, adusă în dezbaterea corpurilor legiuitoare la cererea marilor proprietari [44], avea caracterul unei legi excepţionale şi constituia, prin dispoziţiile sale, o încălcare flagrantă a prevederilor constituţiei de la 1866. Acest lucru a fost recunoscut, de altfel, chiar de către autorii ei. Astfel, în raportul comitetului secţiunilor Senatului se recunoştea că legea „are dispoziţiuni de acelea cari nu se pot admite în raţionamentul absolut, în dreptul pur" [45]. Reprezentanţii regimului burghezo-moşieresc au invocat, în sprijinul acestei încălcări a dreptului burghez, teza solidarităţii de interese dintre proprietari şi ţărani precum şi principiul utilităţii publice [46].

Pentru a pune capăt frămîntărilor de la sate, în legea poliţiei rurale au fost introduse dispoziţii de-a dreptul draconice. Astfel, în scopul menţinerii ordinei, toţi locuitorii între 18 şi 60 ani erau împărţiţi pe căprării de cîte 10 oameni [47]. Organizarea locuitorilor pe căprării era menită să asigure o pază cît mai serioasă, în special pentru marile proprietăţi, atît în timpul zilei cît şi noaptea.

În afară de aceasta, legea cuprindea prevederi foarte aspre în legătură cu incendierile cerealelor, fînăriilor sau pădurilor. Orice locuitor, care nu participa la stingerea incendiilor, sau la prinderea făptuitorilor, urma să fie, contrar principiilor dreptului burghez, supus unei amende de la 20 la 100 lei [48]. Mai mult, legea poliţiei rurale era menită să stăvilească şi desele încălcări făcute de ţărani pe păşunile şi izlazurilor marilor proprietari. Este îndeobşte cunoscut că legea rurală a rezolvat problema izlazurilor şi păşunilor în defavoarea ţărănimii. Nemulţumirea ţărănimii împotriva acestei stări de lucruri s-a manifestat prin numeroase încălcări ale izlazurilor şi păşunilor deţinute de marii proprietari. Pentru a opri asemenea acţiuni, în legea poliţiei rurale au fost incluse pedepse foarte aspre.

În legătură cu problema care face obiectul cercetărilor noastre, de mare importanţă este faptul că legea poliţiei rurale, prin articolul 14, aduce unele completări — sau cel puţin precizări — dispoziţiilor legii de învoieli agricole. Astfel, se ştie, legea învoielilor agricole din 1866, formal, avea în vedere numai tocmelile de munci agricole. Totuşi, pe baza ei s-au încheiat învoieli şi pentru izlazuri sau păşuni. Legea poliţiei rurale însă, aduce precizarea că în viitor ţăranii nu vor putea obţine locuri de păşune sau izlaz decît pe baza legii de învoieli agricole. În acest sens, prin articolul 14 se stipula expres că „nimeni nu poate păşuna în nici într-unŭ timpŭ vitele séle pe pămîntulŭ altuia, fără voia şi consimţămîntul lui. În privinţa aceasta se vorŭ aplica regulile generale privitoare la tocmelile de bună voie" [49].

De altfel, legătura strînsă dintre aceste două legi va fi recunoscută chiar de oficialităţile timpului. Astfel, ministrul de interne, M. Kogălniceanu, atrăgea atenţia Senatului, în şedinţa din 9 decembrie 1868, că fără votarea legii de poliţie rurală va „remîne literă mórtă" legea de învoieli agricole din 1866 [50].

În scopul formării unei imagini cît mai complete asupra legii învoielilor agricole, trebuie să avem în vedere şi politica-fiscală a regimului burghezo-moşieresc. În aceşti ani de foamete, ţărănimea avea de plătit nu numai impozitele obişnuite, ci şi despăgubirea datorată marilor proprietari, conform dispoziţiilor legii rurale.

În afară de aceasta, trebuie să ţinem seama şi de faptul că după 1866 situaţia financiară a statului burghezo-moşieresc era foarte precară. Or, pentru remedierea acestei situaţii, începînd din anul 1867, s-a întreprins o acţiune susţinută din partea guvernului cu scopul de a constrînge ţărănimea la plata tuturor obligaţiilor fiscale.

---

[44] În şedinţa Senatului din 10 decembrie 1868, ministrul de interne M. Kogălniceanu recunoştea că „această lege a fost de duoi ani presintată, după cererea proprietarilor, după cererea mai cu sémă a părţii conservatoare". Ibidem, nr. 3 din 3/16 ianuarie 1869, p. 14.

[45] Ibidem, nr. 286 din 20 decembrie 1868/1 ian. 1869, p. 2412.

[46] Ibidem.

[47] Ion M. Bujoreanu, *Colecţiune de legiuirile României vechi şi nuoi cîte s-au promulgat pène la finele anului 1870*, Buc., 1873, p. 917.

[48] *Ibidem*, p. 918.

[49] *Ibidem*, p. 914.

[50] Monitorul oficial, nr. 287 din 21 decembrie 1868/2 ianuarie 1869, p. 2417.

Astfel, prin circularele miniştrilor de finanţe şi de interne li se cerea prefecţilor să ia toate măsurile pentru încasarea despăgubirii, cu atît mai mult, cu cît printre ţărani, s-a răspîndit ideea „că póte se va desfiinţa plata despăgubirii clăcii" [51]. Autorităţilor administrative li se cerea, de asemenea, să depună toate eforturile pentru încasarea şi a celorlalte impozite [52].

Această acţiune, începută în anul 1867, a avut pentru populaţia de la sate consecinţe deosebit de grele. Ţărănimea, constrînsă la plata impozitelor şi a despăgubirii, fiind lipsită de bani, a fost nevoită să contracteze grele împrumuturi tot la proprietari şi arendaşi. Plata acestor împrumuturi precum şi aceea a dobînzilor, urma să fie făcută în muncă. Lipsa instituţiilor de credit a permis perceperea unor dobînzi cămătăreşti, care, în unele cazuri, după cum scria Ion Ionescu de la Brad, se ridicau pînă la 200% [53]. Nevoia de bani a ţăranilor a fost exploatată cu multă cruzime de proprietari şi arendaşi. Aceştia în scopul înrobirii braţelor de muncă ale locuitorilor, le acordau împrumuturi sau le plăteau impozitele [54]. Exploatarea nevoii de bani a ţăranilor de către proprietari, în scopul încheierii unor contracte înrobitoare, a fost recunoscută chiar de oficialităţile vremii. Astfel, în şedinţa Camerei din 9 martie 1872, cu prilejul dezbaterilor purtate pe marginea legii de învoieli agricole din 1872, primul ministru Lascăr Catargiu, sublinia următoarele: „vine preceptorul a-i cere birul, datoria îl strînge, judecătorul de pace îi cere şi, toţi de toate părţile, şi atunci este silit să ia bani (ţăranul — n.n.), şi să iscălească orice i se va propune" [55].

Politica fiscală a regimului burghezo-moşieresc a avut consecinţe extrem de grele pentru locuitorii de la sate. Unii cercetători, care au studiat cu atenţie problema agrară în perioada de care ne ocupăm, şi-au exprimat chiar îngrijorarea pentru viitorul agriculturii şi al ţărănimii. Aşa, spre exemplu, Ion Ionescu de la Brad, într-un raport către Ministerul Agriculturii şi Domeniilor atrăgea atenţia asupra faptului că „munca asigurată exploatării moşiilor prin căderea sătenilor în datorii mai grele decît ce le pot purta, inspiră drepte îngrijiri pentru viitorul producerii agricole şi chiar pentru sórta populaţiunei rurale" [56].

Chiar din această cercetare sumară rezultă în mod evident că legea învoielilor agricole din 1866 a constituit o preocupare permanentă pentru reprezentanţii regimului burghezo-moşieresc. Menită să asigure braţele de muncă pentru exploatarea marilor proprietăţi, legiuirea menţionată a fost completată, pentru a fi mai eficace, cu o serie de alte legi.

Mai mult decît atît, în perioada 1866—1871, în problema legii de învoieli agricole a existat o unanimitate de vederi între grupările politice burghezo-moşiereşti, care, în această chestiune, au trecut peste divergenţele existente între ele.

Măsurile de constrîngere incluse în legiuire însă nu au satisfăcut pe deplin interesele moşierimii şi ale burgheziei. Aşa se explică de ce, încă în 1869, prin mesajul

[51] Ibidem, nr. 246 din 2/14 noiembrie 1867, p. 1227.

[52] Ibidem, nr. 201 din 6/18 septembrie 1867, p. 1053.

[53] Ibidem, nr. 55 din 9/21 martie 1869, p. 331.

[54] Ibidem, nr. 3 din 4/16 ianuarie 1870, p. 12.

[55] Radu Rosetti, *Acte şi legiuiri privitoare la chestia ţărănească*, vol. I, seria II, Buc. 1907, p. 13; În acelaşi sens se pronunţa şi N. Ionescu în şedinţa Camerei din 10 martie 1872, cu care prilej recunoştea că „totdeauna, cînd e să se facă o alcătuire de tocmeală agricolă, vedem îndărătul muncitorului care îşi angajează munca pe fiscalul care îl urmăreşte pentru rămăşiţe de dări publice, zicîndu-i că trebuie bani şi iară bani, ca să se alimenteze fiscul, şi atunci bietul muncitor e silit să facă acel contract asupritor pentru el, acel contract leonin, în care totdeauna promotorul este un agent al administraţiunii", *ibidem*, p. 46.

[56] Monitorul oficial, nr. 55 din 9/21 martie 1869, p. 331.

de deschidere a sesiunii corpurilor legiuitoare, s-a propus modificarea legii învoielilor agricole într-un sens mult mai restrictiv [57].

Precipitarea evenimentelor politice din anii 1870—1871 n-a permis aducerea în dezbaterea corpurilor legiuitoare a noului proiect de lege pentru învoieli agricole. Acest lucru va fi realizat în 1872, cînd legea din 1866 va fi completată cu o serie de dispoziții care permiteau aducerea țăranilor la muncă cu ajutorul dorobanților.

[57] Așa, spre exemplu, în mesajul pentru deschiderea sesiunii corpurilor legiuitoare din 15/27 noiembrie 1869 se sublinia că „legea tocmelilor agricole, prin experiență s-a dovedit că lasă încă mult de dorit. Ea nu este în stare a asigura agriculturii acea repede și deplină îndestulare a intereselor sale, fără de care lucrul cîmpului nu poate propăși. Guvernul meu vă va prezenta modificațiunile pe care le socotește de neapărate, spre a face ca această lege să corespundă la marele său scop". *Regele Carol I al României. Cuvîntări și scrisori*, Tomul I, 1866—1877, Buc., 1909, p. 185—186.

PROBLEMELE DEZVOLTĂRII ECONOMICE A ROMÂNIEI ÎN DEZBATEREA CONGRESULUI ECONOMIC DE LA IAȘI DIN 1884

DE

C. BOTEZ și I. SAIZU

Încă din primii ani după formarea statului național român, una dintre problemele centrale luate în dezbatere de către economiștii burghezi a constituit-o dezvoltarea industriei. Ideea necesității întemeierii unei industrii apare însă înainte de Unirea Principatelor [1]. Poziția față de problema dezvoltării industriei după înfăptuirea reformei agrare din 1864 era criteriul de bază pentru aprecierea concepțiilor economiștilor burghezi. Caracterul limitat al reformei, care a permis menținerea unor puternice rămășițe feudale, stă la baza doctrinei economiștilor reacționari în disputa acestora cu economiștii progresiști, adepți ai industrializării țării. Curentul economic de sprijinire a industrializării era îndreptat împotriva teoriei reacționare a marii moșierimi, care susținea ideea că România trebuie să rămînă o țară „eminamente agricolă". Ei pretindeau că în România nu existau condiții pentru dezvoltarea unei industrii naționale decît într-un viitor îndepărtat, că România trebuia să devină „un vast antrepozit comercial deschis produselor lumii..., o piață permanentă, nu numai europeană, dar și cosmopolită" [2]. Cei mai înfocați propăvăduitori ai unei asemenea doctrine erau Ion Strat, Alexandru D. Moruzi și alții.

Politica economică de dezvoltarea României numai din punct de vedere agricol, ca și orientarea spre un regim al vămilor deschise, era în totală contradicție nu numai cu necesitatea procesului de dezvoltarea economiei în ansamblu, dar și cu interesele burgheziei naționale.

În opoziție cu această concepție era doctrina acelora care susțineau necesitatea întemeierii și dezvoltării industriei. După cum subliniază K. Marx și Fr. Engels, burghezia ca clasă socială se găsește într-o permanentă luptă „la început împotriva aristocrației; mai tîrziu împotriva acelor părți ale burgheziei însăși ale căror interese intră în contradicție cu progresul industriei, întotdeauna împotriva burgheziei tuturor țărilor străine" [3]. Dintre reprezentanții burgheziei care militau pentru dezvoltarea industriei amintim: D. P. Marțian, B. P. Hasdeu, P. S. Aurelian, M. Kogălniceanu și A. D. Xenopol [4]. Aceștia preconizau o politică protecționistă în raporturile

---

[1] Vezi «Buletinul Institutului Politehnic» din Iași, nr. 1—2, 1963, p. 469—473.

[2] Al. D. Moruzzi, *Progrès et liberté: Commerce, finances, agriculture dans les Principautés Unies*, Galați, 1861, prin Victor Stăvescu, *Viața și opera economistului Alexandru D. Moruzzi, 1815—1878*, Buc., 1941, p. 176.

[3] K. Marx și Fr. Engels, *Opere*, vol. 4, Ed. pol., Buc., 1958, p. 475.

[4] Vezi *Texte din literatura economică în România*, p. 253—254; „Monitorul Oficial" din 16.III.1874, p. 404; «Convorbiri economice», 1. IV.1877; A. Xenopol, *Studii economice*, București, 1879, p. 47—48.

economice ale României cu alte state. Cu toate că soluţiile pentru dezvoltarea industrială a României erau diferite, ideea comună care îi unea era necesitatea dezvoltării industriei naţionale, fără de care nu se putea concepe progresul în economie.

Lupta dintre cele două curente economice potrivnice, liber-schimbist şi protecţionist, manifestată într-o formă lentă pînă la încheierea convenţiei cu Austro-Ungaria (1875), se dezvoltă după încheierea acesteia şi în mod deosebit după dobîndirea independenţei naţionale (1877), contribuind la întronarea unei politici de încurajarea industriei.

Convenţia cu Austro-Ungaria care a paralizat viaţa economică a ţării prin condiţiile extrem de dezavantajoase impuse industriei româneşti în formare, a fost rezultatul presiunii deosebite a moşierimii şi a unei părţi a burgheziei. Cercurile guvernante au plătit încheierea acestei convenţii cu preţul pierderii industriei. În timp ce moşierimea îşi asigura prin aceasta exportul cerealelor în condiţiile crizei agrare mondiale, pentru industriaşi şi micii meseriaşi, convenţia, la baza căreia a fost pusă politica liberului schimb, permitea mărfurilor austro-ungare să invadeze timp de zece ani piaţa românească. Începuturile timide ale procesului de industrializare au fost astfel anulate.

Atît în rîndul burgheziei industriale de atunci cît şi în rîndul istoricilor şi economiştilor progresişti din ţara noastră exista o poziţie unanimă în aprecierea rolului convenţiei în istoria economică a poporului nostru. Trebuie precizat că această apreciere, deşi unitară, n-a fost expresia apărării aceloraşi interese. Este îndeobşte cunoscut că această convenţie a jucat un rol nefast, a izbit cu toată asprimea în economia României.

Cu ajutorul cercurilor reacţionare româneşti, Austro-Ungaria reuşeşte să-şi asigure toate avantajele posibile; concurenţa mărfurilor ei zdrobeşte orice încercare de întemeiere a unei industrii. Produsele industriale austro-ungare învingeau cu uşurinţă în concurenţa pe care slaba producţie industrială de mărfuri româneşti încerca să o facă acestora pe piaţa internă. O dată cu invazia mărfurilor austro-ungare producţia economiei româneşti intră într-un brusc declin. Convenţia, care a reuşit „să facă să piară pînă şi din sate strămoşeasca industrie casnică“ [5] a pus pe frontispiciul României: „naţiune suverană cu industrie sacrificată“ [6]. În acest fel industria a fost desfiinţată, iar micii meseriaşi ruinaţi [7].

Materiile prime plecau din ţară pe preţuri derizorii pentru a se întoarce sub formă de marfă, cu preţ înzecit. Austro-Ungaria a înlocuit ţara noastră — observă foarte bine N. Iorga — „în funcţiunea de a industrializa produsele româneşti, făcînd din grîu—făină, din piele brută—încălţăminte, din lînă—postav şi revînzîndu-ni-le cu un spor important peste renta maşinilor şi valoarea salariilor“ [8]. Consecinţele convenţiei sînt apreciate în acelaşi fel şi de A. D. Xenopol [9].

Convenţia cu Austro-Ungaria conducea România „la o adevărată aservire economică“ [10], era un mijloc de a se realiza „un fel de înceată anexiune economică“ [11].

Avînd consecinţe dezastruoase pentru economie, „semnele unei lupte îndîrjite contra acesteia apar imediat“ [12]. În faţa rezultatelor ei nefaste, chiar susţinătorii convenţiei au fost obligaţi să recunoască în timpul aplicării ei, dar mai cu seamă după expirarea ei, că „Românii ar fi naivi dacă ar deschide în mod generos şi fără

---

[5] P. S. Aurelian, *Politica noastră comercială faţă cu convenţiile de comerţ*, Buc., 1885, p. 17, 31.

[6] *Ibidem*, p. 31.

[7] *Ibidem*; C. I. Băicoianu, *Cîteva cuvinte asupra politicii noastre vamale şi comerciale de la 1875 pînă în prezent*, Buc., 1902, p. 7, 10; vezi şi Arh. St. Iaşi, Fond Primăria Iaşi, dos. 94/1886, f. 8, 11.

[8] N. Iorga, *Istoria comerţului românesc. Epoca mai nouă*. Buc. 1925, p. 177.

[9] A. D. Xenopol, *Studii economice*, Craiova, 1882, p. 195.

[10] P. S. Aurelian, *Politica noastră vamală*, Buc., 1890, p. 9.

[11] N. Iorga, *op. cit.*, p. 179.

[12] *Ibidem*, p. 181.

restricţiune graniţele lor Austriei, dacă la rîndul său, imperiul vecin n-ar fi însufleţit de aceleaşi sentimente; şi din păcate o experienţă de mai mulţi ani... ne învaţă tocmai contrariu"[13].

În lupta împotriva concurenţei nimicitoare a capitalului străin ia naştere în rîndul burgheziei industriale o „mişcare economică" pentru fondarea unei industrii proprii. Această „mişcare" a avut un rol pozitiv în dezvoltarea industriei şi a economiei în general, dar mijloacele ei de realizare, cu apărarea exclusivă a intereselor claselor dominante, au lovit în interesele maselor populare[14]. În cadrul acestei „mişcări", iniţiată şi condusă de burghezia industrială, clasele dominante au combătut cu vehemenţă convenţia cu Austro-Ungaria şi au preconizat măsuri care să aibă drept rezultat dezvoltarea economică a ţării, îndeosebi a industriei.

În ansamblul ei, „mişcarea economică" a burgheziei industriale a influenţat considerabil opinia publică a vremii. Presa economică burgheză abundă în articole în care este preamărit succesul „mişcării economice", succesul „acelei mişcări care trebuie să ne conducă şi pe noi la avere, la prosperare, la dezvoltare, în fine, a acelei sorginte de putere şi de înavuţire care va forma, desigur, forţa statului român, răspîndind pretutindeni bunul trai general"[15]. Campania din presă în favoarea „mişcării economice" burgheze încearcă să întreţină permanent iluzia prosperităţii generale[16], de care să se bucure „întreg" poporul român, toate clasele sociale. „Industria — scria în acest sens ziarul „Curierul" — nu va putea propăşi în ţară la noi, pe cît timp nu va fi încurajată şi susţinută de toate clasele sociale care trebuie să-i deie preferinţă înaintea celei străine"[17]. Asemenea iluzii se găsesc inserate şi în materialele inedite[18]. Masele populare erau, prin urmare, invitate să „colaboreze" la obţinerea de către burghezie a profiturilor cît mai mari, să se supună şi rezolve interesele burgheziei.

Întreaga burghezie industrială revendica în această direcţie o intervenţie hotărîtă a statului[19], aceasta cu atît mai mult cu cît — după cum arată pe bună dreptate M. Kogălniceanu — la noi nu există o producţie industrială de fabrică, care să favorizeze o concurenţă a produselor străine sub raport calitativ. Cheltuielile de producţie foarte ridicate de la noi nu permiteau o concurenţă cu mărfurile similare austro-ungare[20]. Căutînd să documenteze necesitatea intervenţiei statului în încurajarea şi ocrotirea industriei, presa burgheză sublinia că „nu puterile slabe ale privaţilor vor putea să învingă concurenţa industriei stabilite (avansate, vechi), ci statul, adică colectivitatea indivizilor, va trebui să lupte pentru a putea repurta această mare victorie care este adesea mult mai greu de dobîndit decît acele de pe cîmpul de război"[21]. Presa timpului reflectă într-o largă măsură preocuparea burgheziei pentru iniţierea şi intensificarea procesului de industrializare. „Numai cu agricultura, chiar cînd aceasta ar fi în condiţii bune — scria ziarul „Curierul" —, România nu poate să pretindă la o stare materială prosperă şi înfloritoare. Trebuie neapărat ca să începem a pune temelia industriei naţionale. Din producţiunile agricole se poate da naştere la o serie de producţiuni industriale. Astfel,... în loc de a exporta rapiţa, pieile şi lînurile noastre în stare brută, pe un preţ scăzut, pentru ca mai tîrziu să o primim sub formă de obiecte trebuincioase vieţii şi să le plătim cu preţ înzecit nu ar fi mai nimerit a înfiinţa fabrici naţionale, care să producă la început atît cît trebuie pentru consumaţiunea internă"[22].

---

13 M. Kostachi E p u r e a n u, *Despre însemnătatea şi necesitatea studiilor economice*, Bîrlad, 1888, p. 19.

14 vezi Arh. St. Iaşi, Fond Primăria Iaşi, dos. 117/1886, f. 2.

15 „Curierul financiar" Buc., 1 (13) ian. 1876, p. 6.

16 vezi şi A. D. X e n o p o l, *op. cit.*, p. 204.

17 „Curierul", Iaşi, 14/26 mai 1880, p. 1.

18 Arh. St. Iaşi, Fond Primăria Iaşi, dos. 117/1886, f. 7.

19 vezi Arh. St. Iaşi, Fond Primăria Iaşi, dos. 117/1886, f. 2.

20 „Monitorul Oficial", nr. 152, 13 iulie 1875, p. 3445.

21 „Curierul", Iaşi, 22 februarie 1880, p. 2.

22 „Curierul", Iaşi, 23 septembrie 1879, p. 1 şi „Românul", Buc., 14 noiembrie 1873, p. 1.

În scopul de a se întemeia o industrie națională s-a propus în presa timpului să se înceapă o „ cruciadă economică" a românilor pentru a învinge presiunea capitalului străin, „cruciadă" care să fie „o acțiune comună, solidară, fără deosebire de condițiuni sociale și de partide politice, toți românii, bărbați și femei..."[23]. Se observă că și în acest caz, burghezia preconiza armonia între clase pentru realizarea obiectivelor politicii sale economice. În vederea organizării „acțiunii comune" s-a propus înființarea în cel mai scurt timp a unei societăți sub denumirea de „Solidaritatea economică", cu un comitet central la București, comitete în toate plasele și subcomitete în fiecare comună rurală. Menirea practică a „Solidarității economice" era, pe de o parte, să exercite un control asupra calității prețurilor mărfurilor fabricate în țară, oferind în schimb capitaliștilor români garanția desfacerii produselor la membrii asociației, iar pe de altă parte, să „românizeze" întreprinderile industriale și comerciale ale capitalului străin. Activitatea asociației, sprijinită de stat, trebuia să facă din România o „Belgie a Orientului".

„Mișcarea" burgheziei pentru fondarea de întreprinderi industriale n-a fost lipsită de efect; ea determină statul să treacă la aplicarea unei serii de măsuri, chiar în perioada de aplicare a convenției cu Austro-Ungaria, măsuri care să ușureze dezvoltarea industriei. Sînt scutite astfel de taxe vamale mașinile importate pentru fabricile de zahăr de la Sascut și Chitila. În 1880 începe exploatarea minelor de cărbuni[24]. În anul următor se elaborează legea pentru încurajarea industriei hîrtiei.

Măsurile adoptate între războiul de independență și anul 1883 nu puteau mulțumi burghezia industrială; acestea nu erau de natură să acopere decît într-o mică măsură breșele făcute de convenție în economia națională. Cum realizarea politicii sale economice întîmpina mari piedici determinate în primul rînd de rămășițele feudale din agricultură și în al doilea rînd de convenția cu Austro-Ungaria, burghezia își intensifică activitatea în cadrul „mișcării economice". Obiectul principal al acestei „mișcări" îl constituie coalizarea forțelor burgheze în scopul de a determina statul să intervină printr-o eficace legislație în fondarea, încurajarea și ocrotirea economiei naționale, pentru dezvoltarea procesului de industrializare.

Un rol important în această direcție l-a jucat Congresul Economic, ținut la Iași între 6—8 ianuarie 1884. Organizarea acestui Congres face parte din manifestările „mișcării economice" a burgheziei. Deși programat pentru luna decembrie 1883, congresul a fost amînat pentru 6, 7 și 8 ianuarie 1884[25]. Cauzele amînării lui nu ne sînt cunoscute. Este posibil ca această amînare să fie rezultatul intervenției consulatului austro-ungar, care, de altfel, chiar în zilele de desfășurare a lucrărilor lui, a căutat să influențeze pe participanți[26].

În literatura de specialitate nu s-a scris nimic sau aproape nimic despre acest congres. Știrile inserate la timp în presă au fost înmormîntate de vreme. Din această cauză lucrările ședințelor, ca și însemnătatea lor în ansamblul frămîntărilor epocii, sînt expuse în treacăt, atît în lucrările vechi[27], cît și în cele scrise în zilele noastre[28]. Tot din aceeași cauză, chiar datarea congresului este făcută defectuos[29].

---

23 „Curierul", Iași, 29 februarie 1880, p. 2.

24 „Curierul", Iași, 19 noiembrie 1880, p. 1.

25 Arh. St. Iași, fond, primăria Municipiului Iași, dos. 222/1883 f. 1—2.

26 Materialele inedite cu privire la acest congres din: *Dosarul lucrărilor relative la întrunirea Congresului Economic din orașul Iași*, ne informează de amînarea congresului, ținerea lucrărilor în sala Tronului a Palatului administrativ, de votarea de către Consiliul Comunal a 300 franci pentru iluminarea acestui salon, ca și faptul că Clubul comercianților și meseriașilor români din Iași a împrumutat, în același scop, primăria orașului cu 200 lei noi pentru a pregăti sala de ședințe. (Arh. St. Iași, fond primăria Municipiului, Iași, dos. 222/1883, f. 4, 5, 8).

27 Dimitrie C. Butculescu, *Discuțiunea generală asupra tarifului autonom*, Buc., 1886, p. 35; *Notes biographiques sur Mr. M. Minovici, directeur du journal „Curierul financiar" par un ancien ministre, 1873—1894*, Bucarest, 1894, p. 11.

28 Olga Constantinescu, N. N. Constantinescu, *Cu privire la problema revoluției industriale în România*, Buc., 1957, p. 69; «Revista arhivelor», nr. 2/1961, p. 113—114.

29 După lucrarea *Notes biographiques sur Mr. M. Minovici...*, p. 11, congresul a avut loc în 1882.

Perioada de pregătire a congresului a fost ilustrată de o adîncă frămîntare a burgheziei în cadrul „mişcării ei economice". În parlament, în această perioadă, se cerea tot mai vehement denunţarea convenţiei, ca şi măsuri pentru încurajarea industriei naţionale. Unul din deputaţi — V. Epureanu — pune această problemă nu ca „o chestiune de partid, ci din contra. o chestiune generală, naţională, o chestiune a întregii ţări" [30].

Exponenţii burgheziei industriale cereau „să nu reînoiţi pur şi simplu actualele convenţiuni şi tratate de comerţ cu celelalte puteri şi în special cu Austro-Ungaria", care nu luau în seamă „legitimele drepturi de conservare si propăşire materiale şi comerciale a ţării noastre" [31]. În şedinţele camerei, exponenţii burgheziei industriale criticau actele guvernului, care prin convenţii şi tratate de comerţ „ne dă de mîini şi de picioare legaţi intereselor europene şi străine" [32].

Împotriva războiului vamal cu Austro-Ungaria burghezia cerea o replică conform cu interesele ei. aplicarea taxelor protecţioniste. deoarece altfel, „mergem la necunoscut şi vom ajunge la un desnodămînt dureros" [33]. Economia României nu mai putea merge spre dezvoltare pe calea convenţiilor înrobitoare, întrucît acestea constituiau „un sistem condamnat, atît de experienţă, cît şi de ştiinţă; este un sistem nenorocit şi fatal conservării şi dezvoltării noastre economice" [34]. Se cerea totodată să se facă o anchetă asupra avantajelor şi dezavantajelor convenţiei, aceasta cu atît mai mult cu cît industriaşii şi comercianţii n-au fost consultaţi asupra eficacităţii convenţiei.

Căutînd să ilustreze raportul între efectele dezastroase ale convenţiei şi starea de spirit la care aceasta a dat naştere în rîndul burgheziei industriale şi a poporului, preşedintele Consiliului de Miniştri a recunoscut în parlament, în preajma Congresului Economic de la Iaşi, pe de o parte. că interpelările în problema convenţiei cu Austro-Ungaria „nu mai încetează", iar pe de altă parte, că „ar trebui să facem alegerile pentru cameră cu escadroane de cavalerie cînd ar fi să reînfiinţăm [35] conveţiunea aceea fără să o discutăm, fără să luăm cunoştinţă de dispoziţiunile ei, fără să luăm toate măsurile ca să ne asigurăm pe cît se poate mai bine" [36].

Campania pentru denunţarea convenţiei, făcută în presă, parlament, reviste de specialitate, congrese, la orice întrunire, sublinia că înlăturarea acesteia era „o cerere naţională cu greu de neglijat, oricare ar fi fost oamenii care ar fi deţinut puterea" [37]; întreaga naţiune reclama că „această pacoste să fie retrasă de pe spinarea noastră, ca această conveţiune să fie sfîşiată" [38].

Congresul Economic de la Iaşi, parte integrantă din „mişcarea economică" a burgheziei române, a avut un rol pozitiv în dezvoltarea economică a României. Congresul, care avea ca sarcină să dezbată politica generală economică şi orientarea acesteia în relaţiile cu alte state, şi-a îndreptat întregul atac în determinarea statului să iniţieze o serie de măsuri care să aibă drept rezultat dezvoltarea industriei naţionale.

Lucrările Congresului au început sub preşedinţia lui Leon Negruzzi, primarul oraşului Iaşi. asistat de Ropală şi C. Chirilă. În prima zi a Congresului, comitetul de organizare şi-a depus mandatul, prezentînd întrunirii o dare de seamă, al cărui conţinut nu se cunoaşte ,asupra activităţii Comitetului pe anul 1883. În această zi, 6 ianuarie 1884, s-a dat citire raportului comitetului de iniţiativă din Iaşi [39], după care au luat cuvîntul G. Sion, Polichroniade, Verusi. Trebuie de precizat că la acest congres, au luat parte cei mai competenţi specialişti din ţară în materie de finanţe şi econo-

---

30 „Dezbaterile Corpurilor legiuitoare", nr. 58 din 16 (28) dec. 1883, p. 674, 675.

31 Ibidem.

32 Ibidem, p. 675.

33 Ibidem, p. 678—679.

34 Ibidem, p. 679.

35 Este vorba de reflectarea opiniei acelei burghezii care dorea reînnoirea convenţiei, însă pe baze noi, protecţioniste.

36 „Dezbaterile Corpurilor Legiuitoare", nr. 58 din 16 (28) dec. 1883, p. 680.

37 C. I. Băicoianu, *Cîteva cuvinte asupra politicii noastre vamale şi comerciale de la 1875 pînă în prezent*, Buc., 1902, p. 20.

38 Dimitrie C. Butculescu, *op. cit.*, p. 53.

39 „Românul", Buc., 9, 10 ianuarie 1884, p. 1.

mie politică[40], ca și delegați reprezentînd mai multe organizații economice, între care amintim „Furnica", „Unirea Economică". În ziua a doua s-a prezentat raportul Comitetului județului Putna, care sfîrșea prin a anunța că în scopul traducerii în practică a problemelor economice a congresului s-a înființat la Focșani societatea „Unirea economică", ai căror membri se angajau să boicoteze mărfurile austro-ungare, prin a-și procura toate obiectele trebuitoare de la comercianți români"[41].

Ziua a doua a Congresului, în care s-au citit mai multe rapoarte și proiecte, poate fi apreciată ca cea mai fructuoasă zi a lui. Participanții caută în timpul dezbaterilor să găsească nu numai cel mai potrivit program care să slujească scopului pentru care a fost convocat, dar și acele măsuri în organizare care să asigure o maximă eficacitate în realizarea hotărîrilor lui C. Porumbaru, unul din coproprietarii fabricii „Letea", ales și președinte al comitetului central, propune ca acest organ să desemneze o persoană, care să meargă în județe cu scopul de a ține conferințe și a forma comitete județene subordonate.

În timpul lucrărilor, delegații cer comitetului central să invite comitetele județene la o activitate care să slujească „mișcării economice" a burgheziei. Cum existau și județe care nu aveau comitete, delegații cer formarea acestora cu dublu scop: a) să se lărgească activitatea privind traducerea în practică a hotărîrilor congresului; b) de a executa măsurile luate de comitetul central, cu care trebuiau să se găsească permanent în corespondență. Alți delegați propun în același scop, de a se institui numai o singură subcomisie permanentă pe lîngă comitetul central „spre a putea lucra cu tărie"[42]. În aceeași zi au mai fost prezentate un memoriu privind fondul forestier, recomandat spre studiu comitetului central, și un raport al comercianților din Iași.

Starea de spirit a participanților față de convenția cu Austro-Ungaria poate fi într-o largă măsură ilustrată prin „incidentul" petrecut în cea de a doua zi a congresului. Mai mulți participanți, „observînd" prezența unor străini în sală, „care nu făceau parte din congres", au protestat atît de vehement, încît aceștia au trebuit să părăsească sala. Între acei care au fost puși în această situație se numără și Cavales de Schlick, consul general al Austro-Ungariei și G. Pohl, cancelar la același consulat.

Presa timpului a încercat să ascundă opiniei publice adevărata semnificație a acestui „incident". Ziarul „Românul", de pildă, apreciază „ieșirea" din sală a consulului și a cancelarului ca o chestiune „benevolă", „subiectivă", căutînd să sublinieze că protestul participanților nu se îndrepta împotriva lor[43]. Singura apreciere reală asupra acestei întîmplări o găsim la Dimitrie C. Butculescu, unul din participanți la congres. Pentru Austro-Ungaria era o practică de a-și trimite reprezentanți cu misiunea nu numai de a paraliza, dar și de a crea un avantaj imperiului de pe urma încercărilor burgheziei de a se manifesta pe plan industrial în perioada aplicării convenției. Astfel s-a întîmplat la sfîrșitul anului 1879 cînd societatea „Concordia română" organizase o „Expoziție de arte și industrii naționale", ca și în 1883, cu ocazia organizării la București a „Expoziției cooperatorilor". Austro-Ungaria și-a trimis atunci comisiuni care să „studieze" mica expoziție încă înainte de deschiderea acesteia.

Sub pretextul de a „studia" actele și manifestările burgheziei române, Austro-Ungaria încerca să le preîntîmpine la timp, să le paralizeze, să le facă avantajoase ei. Asemenea s-a întîmplat și la Congresul Economic de la Iași din 1884, cînd consulul Austro-Ungariei, însoțit de personalul său, „pătrunsese în localul ședințelor noastre secrete *pe timpul cînd dezbăteam actuala convențiune austro-ungară și relele ce ne-a adus în țară*"[44]. (sublinierea noastră). Protestul participanților la congres împotriva prezenței acestora, la lucrările lui, s-a soldat, așa cum am arătat, cu „ieșirea lor din sala de ședințe".

---

[40] *Notes biographiques sur Mr. M. Minovici*..., p. 11.
[41] „Românul", Buc., 11 ianuarie 1884, p. 1.
[42] „Românul", Buc., 11 ianuarie 1884, p. 1.
[43] „Românul", Buc., 9, 10 ianuarie 1884, p. 1; 11 ian. 1884, p. 1.
[44] Dimitrie C. Butculescu, *op. cit.*, p. 35.

Punctul culminant al Congresului Economic de la Iaşi l-a constituit prezentarea şi votarea de către participanţi, la 7 (19) ianuarie, a programului „mişcării economice" din România. Mina Minovici, directorul „Curierului financiar", a jucat un rol important la congres, propunîndu-i măsurile şi reformele necesare „spre realizarea scopului ce-şi propune congresul" [45]; el a prezentat programul pe care l-a redactat şi care a fost votat în unanimitate de congres. Poziţia unitară a burgheziei în replica pe care o pregăteau convenţiei, ca şi pentru determinarea statului să iniţieze o serie de măsuri care să ducă la întemeierea industriei naţionale, la dezvoltarea întregii economii, subliniază grija unanimă a ei de a obţine şi apăra poziţii cheie în economia naţională.

Programul prezentat la congres s-a intitulat „Programa mişcării economice din România". Cele 16 puncte din programă [46] au ca direcţie principală, pe de o parte, punerea spre rezolvare a problemelor generale de dezvoltare a economiei capitaliste, iar pe de altă parte, denunţarea convenţiei cu Austro-Ungaria. În program, burghezia română include toate mijloacele, toate căile pe care să se meargă pentru a obţine prosperarea economiei, de pe urma căreia să poată beneficia în cel mai înalt grad.

Pentru încurajarea şi ocrotirea industriei autohtone, programul economic al burgheziei prevede: respectarea şi aplicarea principiului protecţionist pentru toate industriile din România (art. 2), cu scopul de a apăra industria şi piaţa internă de concurenţa străină, de a grăbi cu ajutorul statului acumularea capitalului în vederea întăririi poziţiei ei economice, de a atrage capitalul spre crearea de întreprinderi industriale [47]; adoptarea şi aplicarea principiului prohibitiv pentru produsele străine similare celor din România, cînd acestea din urmă ar îndestula cu prisos necesităţile ţării (art. 5); adoptarea principiului de apărare de taxe comunale pentru toate materiile prime şi produsele fabricate în ţară (art. 5); legi organice pentru societăţile anonime şi mutuale (art. 6); legi pentru încurajarea industriei naţionale, capabile să facă industria să lupte pe piaţa internă cu produse străine; legi organice pentru exploatarea minelor (art. 7); aplicarea principiului de scutire de taxe vamale pentru toate maşinile, materiile prime şi materialele necesare industriei României; acordarea de *prime de producţie*, din partea statului întreprinderilor industriale particulare cu scopul de a le încuraja activitatea (art. 8); legi pentru protecţia mărcilor de fabrică, ca şi pentru brevete de invenţie; protecţia industriei şi comerţului nu numai faţă de „influenţa răufăcătoare" a capitalului străin de peste hotare, dar şi legi protecţioniste pentru „apărarea ... contra concurenţei neoneste a străinilor reşedinţi în România" [48].

Aşa cum am arătat mai sus, o altă sarcină a congresului, legată de dezvoltarea economiei în ansamblu, dar îndeosebi a industriei, se referea la poziţia burgheziei faţă de convenţia cu Austro-Ungaria. Articolul 13 din program prevede necesitatea denunţării acesteia şi reînnoirea ei pe baza sistemului protecţionist. Deşi renunţarea la convenţie era „o cerere naţională", inserarea reînnoirii ei, însă pe baza sistemului protecţionist, dovedeşte, pe de o parte, că burghezia industrială era incapabilă de a face faţă cu uşurinţă presiunii economice a Austro-Ungariei, care şi-a trimis la congres personalul consulatului tocmai cu scopul de a apăra interesele imperiului în România, sau de a-l apăra de lovituri prea mari, iar pe de altă parte, că influenţa moşierimii era atît de puternică încît a putut prevedea în program reînnoirea con-

---

45 „Românul", Buc., 11 ianuarie 1884, p. 1; vezi şi *Notes biographiques sur Mr. M. Minovici ......*, p. 11.

46 Vezi „Românul", Buc., 11 ianuarie 1884, p. 1. În lucrarea *Notes biographiques sur Mr. M. Minovici...*, p. 11—13, numărul articolelor din program este de 19. Noi am inclus în articolul nostru şi articolele cuprinse în lucrarea amintită, dar care nu sînt în ziarul „Românul", luînd în consideraţie posibilitatea reală ca lucrarea *Notes sur biographiques*... să fie întocmită pe baza chiar a manuscriselor aparţinînd autorului programului.

47 Olga Constantinescu, N. N. Constantinescu, *op. cit.* p. 73.

48 „Românul", Buc., 11 ianuarie 1884, p. 1.

venției. În practică însă, „mișcarea economică" a burgheziei a cîștigat, deoarece reînnoirea convenției ar fi prelungit neputința burgheziei de a obține beneficii importante prin dezvoltarea economiei.

Această necesitate a burgheziei este puternic ilustrată în presă, parlament, reviste și lucrări de specialitate. „În decurs de 10 ani — se subliniază în una din lucrările timpului — ni s-a administrat nu o lingură, după cum ne-ar fi dat un doctor la boala noastră, ci zece pe zi din medicamentul: convețiunea austro-ungară, astfel că această doză groaznică a avut de efect de a revolta toată organizațiunea noastră fizică, încît nu este o singură suflare românească care să nu strige din toți plămînii săi: «Vai guvernului aceluia, care va mai cuteza să acorde asemenea monstruoase privilegiuiri, care absorbindu-ne totul, ne-au redus la transparență»" [49].

Necesitățile economice ale burgheziei o determină ca să includă în program și prevederi nu numai pentru sectorul industrial, dar și pentru agricultură, transporturi, comerț, instrucție publică ca și articole cu un vădit caracter demagogic privitoare la îmbunătățirea soartei muncitorilor industriali și a țăranilor. În domeniul agriculturii, programul prevede aplicarea unui sistem de irigații pentru dezvoltarea producției agricole, ca și asigurarea proprietății imobiliare prin cadastru [50].

Interesele economice ale burgheziei necesitau în acel timp o largă dezvoltare a transporturilor, care să asigure circulația mărfurilor și a călătorilor. Aceste necesități sînt prevăzute în articolele care se referă la extinderea căilor de comunicație pe apă și uscat, la corectarea și navigabilizarea rîurilor, la reducerea tarifului pe căile ferate în scopul de a favoriza exportul și producția țării, stabilirea tarifelor locale pe aceleași baze ca tariful direct. In ceea ce privește importul se prevede adoptarea cu mare atenție a tarifelor spre a nu favoriza industria unui singur stat și de a împiedica concurența asupra mărfurilor românești [51]. Articolul 14 din program subliniază necesitatea denunțării convențiilor încheiate de Direcția Căilor Ferate din România cu companiile străine [52].

Programul adoptat la congres inserează și nevoia protecției porturilor, îmbunătățirea stării lor materiale, încurajarea centrelor în care au loc tranzacții comerciale cu scopul de a activiza comerțul românesc [53].

În vederea dezvoltării economice a României, de pe urma căreia burghezia să-și întărească poziția de clasă dominantă, programul economic adoptat la Congresul de la Iași prevede necesitatea dezvoltării instrucției în general și în special a instrucției agricole, comerciale, ca și a artelor și meseriilor în toate județele României, potrivit trebuințelor acelor județe. Această prevedere a izvorît din necesitatea ca burghezia să dispună de forță de muncă calificată, putînd astfel obține o sporire a profiturilor ei. Acest punct din program, ca și articolul privitor la necesitatea aplicării criteriului „egalității" și „dreptății" în repartiția impozitelor prin introducerea unui sistem de impozit bazat pe venit, constituiau, în practică, pentru burghezie, mijloace demagogice folosite în vederea obținerii scrutinului maselor în campaniile electorale. Și mai pregnant apare caracterul demagogic în prevederile cu privire la elaborarea unei legislații care să asigure îmbunătățirea soartei muncitorilor industriali și a micilor agricultori [54].

Ultimul punct din program se referă la necesitatea recunoașterii Congresului ca instituție de utilitate publică.

Așa cum am arătat mai sus, toate articolele programului au fost votate în unanimitate — ca o dovadă a faptului că el a inclus toate sau cele mai importante probleme care se cereau rezolvate pentru satisfacerea intereselor economice ale burgheziei.

În încheierea lucrărilor Congresului s-a ales noul său comitet central, care avea ca președinte pe C. Porumbaru, coproprietar al fabricii „Letea" [55], intrată în

[49] Dimitrie C. Butculescu, *op. cit.*, p. 52.

[50] *Notes biographiques sur Mr. M. Minovici...*, p. 12.

[51] *Ibidem*, p. 13.

[52] „Românul", Buc., 11 ianuarie 1884, p. 1.

[53] Ibidem.

[54] *Notes biographiques sur Mr. M. Minovici...*, p. 12.

[55] *Istoria economiei naționale a României*, vol. II, Editura de Stat didactică și pedagogică, Buc., 1961, p. 103.

funcţiune în 1884, şi membri pe C. Butculescu, C. Troteanu, Th. Nica, Al. Lupaşcu, Mina Minovici, C. Olănescu, D. Protopopescu şi Remus Opran. Congresul a hotărît totodată ca următoarea lui întrunire să aibă loc la Galaţi, în 1885. Pentru ultima zi a congresului s-a prevăzut vizitarea de către mai mulţi membri, a fabricii de hîrtie din Bacău [56].

În vederea răspîndirii prevederilor lui programul a fost dezvoltat într-o serie de articole publicate în „Curierul financiar" şi care au fost aprobate de toate ziarele burgheze indiferent de partidul pe care-l slujeau. Programul a căpătat astfel publicitate.

Congresul economic de la Iaşi din 1884, avînd loc în cadrul manifestărilor „mişcării economice" a burgheziei în vderea fondării, încurajării şi ocrotirii industriei naţionale, ca şi a denunţării convenţiei cu Austro-Ungaria, reprezintă în istoria economică a poporului nostru un instrument folosit de burghezia română pentru a-şi apăra interesele economice în lupta cu capitalul străin, pe linia industrializării capitaliste, pentru a scoate pe capitalist „pe cîmpul activităţii" [57], îndemnîndu-l „a-şi deplasa capitalul ascuns în rentă şi obligaţii de stat şi a-l întrebuinţa într-o întreprindere ce ar putea fi mai productivă" [58].

Congresul a aprobat un program conform cu interesele burgheziei, contribuind, pe de o parte, la slăbirea celei mai reacţionare clase sociale — moşierimea, iar pe de altă parte, la creşterea numerică a proletariatului industrial modern. Prevederile lui au uşurat acţiunea burgheziei pentru a cîştiga războiul vamal cu Austro-Ungaria, întrucît congresul a verificat într-o foarte largă măsură poziţia întregii burghezii faţă de convenţie, ca şi pentru elaborarea şi aplicarea unor măsuri de încurajare a industriei naţionale. Din acest punct de vedere, Congresul a avut un rol pozitiv în evoluţia economică a României. Congresul în sine a fost o manifestare a progresului, deoarece a uşurat drumul spre dezvoltarea economiei, îndeosebi a industriei.

Programul Congresului crea, pe de o parte, burgheziei căile de asigurare a creşterii profiturilor ei, a întăririi poziţiilor ei economice, iar pe de altă parte, înrăutăţea situaţia maselor muncitoare, deschidea o nouă etapă în exploatarea poporului.

Burghezia, care a fost puternic lovită în interesele ei de convenţia cu Austro-Ungaria, îşi intensifică, după Congresul Economic, lupta pentru dezvoltarea economiei şi pentru abolirea convenţiei. În interpelarea dezvoltată a lui M. Kogălniceanu făcută în Cameră în şedinţa din 14 decembrie 1884, acesta făcea următoarea apreciere: „Sînt încredinţat că convenţiunea aceasta pentru noi a fost cea mai mare nenorocire, sînt încredinţat că toţi aşteptăm cu cea mai mare nerăbdare ca să vină cît mai degrabă ora în care să scăpăm de dînsa" [59]. Mergînd pe această linie, M. Kogălniceanu, alături de alţi deputaţi propune să se constituie o comisie cu scopul de a ancheta atitudinea cabinetului de la Viena care nu respecta nici chiar acele avantaje acordate României, provocînd „pagube avuţiei naţionale" [60].

Trebuie subliniat de asemenea, că după Congresul Economic sau intensificat şi măsurile de încurajare a cîtorva ramuri industriale chiar în condiţiile aplicării convenţiei cu Austro-Ungaria. Astfel, în 1884 începe să funcţioneze societatea de hîrtie „Letea" Bacău; a fost sporită taxa la exportul de zdrenţe cu scopul de a încuraja industria hîrtiei; a fost votată legea pentru încurajarea fabricării ţesăturilor, sforilor, cordoanelor şi sacilor de iută, scutindu-se de vamă maşinile şi uneltele importate în acest scop, iar statul obligîndu-se să se aprovizioneze cu produsele de mai sus numai de la fabricile din ţară. În 1885, căutînd să se sprijine într-o anumită măsură industria tăbăcăriei, puternic lovită de convenţie, statul a scutit de vamă tananţii importaţi din străinătate.

Pentru grăbirea procesului de dezvoltare a industriei, încă de la 1 iulie 1885 a fost adoptat un tarif vamal provizoriu, iar din aprilie 1886 tariful general. Tariful vamal din 1886 a acordat protecţie vamală la 209 articole. Cum însă nici acesta nu satisfăcea interesele ei economice, burghezia adoptă în aprilie 1887 o nouă lege,

[56] „Românul", Buc., 9, 10 ianuarie 1884, p. 1; 11 ianuarie 1884, p. 1.
[57] Arh. St. Iaşi, Fond Primăria Iaşi, dos. 117/1886, f. 2.
[58] Ibidem.
[59] „Dezbaterile Corpurilor legiuitoare", din 15 dec. 1884, p. 325—326.
[60] „Românul", Buc., 20 dec. 1884, p. 1.

intitulată „Măsuri generale pentru a veni în ajutorul industriei naționale". Legea din 1887, ca și tariful general protecționist din 1886, consfințind victoriile burgheziei industriale în cadrul „mișcării ei economice", au provocat schimbări importante în structura social-economică a țării. Aceste schimbări sînt ilustrate de următoarele cifre: media anuală de înființare a fabricilor în perioada 1866—1887 era de 8,2 fabrici, iar în perioada 1887—1893 media anuală urcă la 14 fabrici[61].

Succesele burgheziei dobîndite pe tărîm industrial, ilustrate prin apariția unui anumit avînt în acest domeniu și la care o contribuție de seamă a dat-o programul economic elaborat de Congresul de la Iași, au constituit totodată lovituri puternice date maselor muncitoare prin accentuarea procesului de pauperizare.

[61] N. Păianu, *Industria mare, 1866—1906*, Buc., 1906, p. 29.

LE PARTI COMMUNISTE FRANÇAIS DANS LA LUTTE CONTRE LE COLONIALISME. Recueil de textes présentés et commentés par Monique Lafon. Editions Sociales, Paris, 1962, 212 p.

De-a lungul a peste patru decenii de existență, Partidul Comunist Francez s-a făcut cunoscut ca un consecvent luptător pentru cauza clasei muncitoare, ca singurul apărător al adevăratelor interese naționale ale Franței, dovedindu-și, în același timp, fidelitatea față de ideile internaționalismului proletar. N-a existat nici un domeniu al vieții sociale în care să nu se fi resimțit bogata activitate a comuniștilor francezi. Prestigiul de care se bucură în țară și în afara granițelor naționale, stima și dragostea cu care este înconjurat P.C.F. este tocmai rezultatul acestor zeci de ani de luptă activă, de eforturi neîntrerupte pentru pace și progres social, pentru democrație și măreția Franței.

O latură importantă a activității multilaterale desfășurată de P.C.F. este lupta împotriva robiei coloniale, avîndu-se în vedere că „Partidele comuniste și muncitorești — cum se subliniază în Declarația din aprilie 1964 a P.M.R. — sînt unanime în a aprecia uriașa importanță a mișcării de eliberare națională ca una din marile forțe revoluționare ale contemporaneității, care contribuie la adîncirea contradicțiilor sistemului mondial capitalist, la accentuarea continuă a superiorității socialismului, democrației și păcii asupra forțelor imperialismului, reacțiunii și războiului, la schimbarea înfățișării lumii" [1]. Volumul *Partidul Comunist Francez în luptă împotriva colonialismului*, de care ne ocupăm constituie tocmai o mărturie grăitoare a strădaniilor comuniștilor francezi pentru combaterea, prin toate mijloacele, a politicii coloniale a cercurilor imperialiste franceze. Culegerea de față, privind perioada istorică de după 1945, înmănunchează importante documente ale P.C.F. în problema colonială, fragmente din articole și cuvîntări, în aceeași chestiune, ale unor militanți ai partidului ca M. Thorez, J. Duclos, R. Garaudy, J. Vermeersch, Léon Feix, R. Barbé, E. Fajon etc. Textele sînt prezentate și comentate de Monique Lafon, care a făcut parte multă vreme din grupul membrilor comuniști în Adunarea Națională a Uniunii Franceze. Numeroasele sale intervenții în cadrul acestei Adunări [2], privitoare la satisfacerea aspirațiilor legitime la o viață liberă și la independență a popoarelor coloniale, au găsit un ecou favorabil în opinia publică progresistă franceză și au întrunit aprecieri elogioase și sprijin din partea deputaților populațiilor din teritoriile de peste mări.

Lucrarea este adresată, înainte de toate, cititorilor din țările coloniale sau din statele recent eliberate și de aceea a fost precedată de o parte introductivă în care

---

[1] *Declarație cu privire la poziția P.M.R. în problemele mișcării comuniste și muncitorești internaționale*, adoptată de Plenara lărgită a C.C. al P.M.R. din aprilie 1964, E.P., Buc., 1964, p. 42.

[2] *Journal officiel de la République Française, Débats de l'Assemblée de l'Union Française*, nr. 20/10. III. 1949, p. 332—334; nr. 25/8. IV. 1949, p. 437—348; nr. 29/29. III. 1950, p. 661—662 și nr. 51/22. VII. 1950, p. 1110—1111; nr. 48/7. XI. 1952, p. 1071; nr. 12/25. II. 1953, p. 257—258.

se explică, în linii generale, doctrina comunismului, insistîndu-se asupra unei importante teze marxiste, verificată de practica socială, şi anume că „nu este liber un popor care asupreşte alte popoare". Din cuprinsul lucrării, rezultă clar principiile călăuzitoare care au stat la baza activităţii P.C.F. în problema colonială. Ele sînt evidenţiate paralel cu trecerea în revistă a multiplelor acţiuni întreprinse de comunişti împotriva sistemului de asuprire colonială.

P.C.F. a considerat întotdeauna mişcarea de eliberare naţională ca aliata proletariatului din metropolă în lupta contra duşmanului comun — grupările monopoliste ale imperialismului francez. Legătura strînsă dintre lupta popoarelor coloniale şi lupta poporului francez, necesitatea solidarităţii de luptă între clasa muncitoare franceză şi popoarele din cuprinsul imperiului colonial al Franţei — constituind una din ideile dominante care se desprind din lucrare — au fost arătate de P.C.F. încă din 1932. „Fiecare lovitură dată burgheziei franceze de către fraţii noştri indochinezi sau algerieni, se sublinia la Congresul al VII-lea al P.C.F. [3], este un ajutor direct pentru mişcarea noastră. Şi invers, fiecare lovitură dată de noi burgheziei noastre este un ajutor direct pentru sclavii pe care ea-i oprimă în coloniile „sale". Proletarii din metropolă şi popoarele asuprite din colonii trebuie să se sprijine reciproc împotriva duşmanului comun... Este necesar să declarăm că noi, comuniştii francezi, dorim să luptăm cu toate forţele pentru eliberarea popoarelor asuprite de imperialismul francez".

P.C.F. a urmat constant această linie de luptă împotriva colonialismului. Încă în perioada antebelică, partidului comunist nu i-au lipsit ocazii pentru a-şi exprima deschis poziţia sa anticolonială şi a acorda sprijin încercărilor popoarelor din colonii de a-şi cîştiga prin luptă independenţa naţională. Este demnă de consemnat, pe această linie, atitudinea P.C.F. faţă de războaiele coloniale din Siria şi Maroc de la jumătatea deceniului al III-lea al secolului nostru ca şi poziţia adoptată faţă de evenimentele din Indochina din anii 1927—1930 [4].

După al doilea război mondial, cînd mişcarea de eliberare naţională cunoaşte un avînt fără precedent, lupta anticolonială a P.C.F. cunoaşte o amploare şi mai mare, solidaritatea de luptă cu popoarele dornice să-şi dobîndească independenţa manifestîndu-se, cum reiese clar din lucrarea ce o prezentăm, sub forme tot mai variate. Ea era înlesnită şi de succesele forţelor democratice din Franţa primilor ani de după Eliberare. Criticînd recomandările conferinţei de la Brazzaville în problema colonială [5], care mărturiseau intenţia cercurilor guvernamentale franceze de a menţine vechile rînduieli coloniale, deputaţii comunişti din Adunarea Constituantă au luptat pentru definirea într-un mod nou a raporturilor dintre metropolă şi teritoriile de peste mări. Partidul Comunist n-a precupeţit nici un efort pentru a face din Uniunea Franceză „o Uniune democratică şi frăţească de oameni liberi şi egali". (p. 24) [6]. Ca rezultat al presiunii forţelor democratice, şi, în primul rînd, a comuniştilor, Constituţia din 1946 [7] înscria, referitor la raporturile dintre Franţa şi popoarele dependente,

---

[3] *Le Parti Communiste Français dans la lutte contre le colonialisme*, p. 15—16 (în continuare trimiterile la această lucrare se vor face în text); vezi şi Léon Feix, *Quarante ans de lutte anticolonialiste*, în «Cahiers du communisme» (mai departe se va cita prescurtat *Cah. du comm.)*, nr. 12/1960, p. 1904.

[4] *История международного рабочего и национально-освободительного движения*, г. VII, 1917—1939 г., Изд. ВПШ и АОН при ЦК КПСС, М, 1962. стр. 76—77, 495; М. С. Лукая, *Республика Риф*, М, Изд. Вост. лит., 1959, 209; *Marcel Cachin vous parle*, Edition Sociales, Paris 1959, p. 125—145.

[5] Н. Н. Молчанов, *Внешняя политика Франции* (1944—1954), Госполитиздат М, 1959, стр. 107—108; l'Humanité 21.III.1945.

[6] Amănunte pentru problemele Uniunii Franceze, vezi în Léon Feix, *Le problème de l'Union entre la France et les pays d'outre-mer*, p., 1956; François Borella, *L'évolution politique et juridique de l'Union Française depuis* 1946, P., 1958, 498 p.; R. Barbé, *Les problèmes de l'Union Française*, în «Cah. du comm.» nr. 10/1946, p. 971—979; idem, *Ou va l'Union Française*, în «Cah. du comm.», nr. 5/1947, p. 399—412.

[7] Н. Н. Молчанов, *Четвертая Республика*, Соцекгиз, М, 1963, стр. 96—98; *Конституция и законодательные акты Французской Рехсподлики*, М, 1958, стр. 44; A. Grosser, *La IV-e République et sa politique extérieure*, P., 1961, p. 248.

unele dispoziţii care constituiau un element de progres faţă de trecut. Constituţia condamna colonizarea fondată pe arbitrariu, interzicea folosirea forţelor Franţei împotriva libertăţii popoarelor, proclama egalitatea de drepturi fără deosebire de rase, garanta exerciţiul libertăţilor democratice pentru popoarele de peste mări, stabilea pricipiul libertăţii pentru aceste popoare de a se administra singure în viitor. Ea constituia o „Adunare aleasă" în fiecare teritoriu din Uniunea Franceză, admiţînd, în acelaşi timp, posibilitatea unei evoluţii politice a populaţiilor de peste mări către o viaţă tot mai liberă, prin schimbarea statutului ţărilor respective (p. 25).

O dată cu regruparea mai puternică a forţelor de dreapta, cu întărirea reacţiunii, dispoziţiile Constituţiei Republicii a IV-a, susceptibilă de îmbunătăţiri, n-au mai fost respectate. Colonialiştii nu vroiau să renunţe la privilegiile coloniale, nu se puteau împăca în chestiunea colonială cu acceptarea principiilor susţinute consecvent de către comunişti şi, în consecinţă, au continuat făţiş politica caracteristică de violenţă faţă de popoarele din colonii [8]. Astfel a început seria războaielor coloniale, a provocărilor colonialiste de tot soiul şi a represiunilor sîngeroase împotriva populaţiilor din teritoriile Uniunii Franceze.

În noile condiţii de consolidare a forţelor reacţiunii, învingînd numeroase greutăţi, P.C.F. a continuat să susţină revendicările legitime ale popoarelor din colonii, solidarizîndu-se cu lupta dreaptă a acestora. El a rămas consecvent în problema combaterii colonialismului, accentuînd că legăturile dintre Franţa şi teritoriul de peste mări trebuie să fie stabilite pe baza negocierilor între guvernul francez şi reprezentanţii autorizaţi ai populaţiei băştinaşe, prin recunoaştere fără reticenţe a dreptului acestor popoare de a se conduce singure, prin realizarea unei Uniuni fondată pe egalitatea absolută de drepturi şi obligaţii şi prin libera decizie a popoarelor participante. Demascînd politica reacţionară a cercurilor imperialiste franceze faţă de revendicările coloniilor, comuniştii francezi au desfăşurat o muncă uriaşă în vederea cunoaşterii de către masele largi a realităţilor regimului colonial, pentru ca, în felul acesta, să fie mai lesne înţeleasă justeţea luptei de eliberare a popoarelor oprimate şi deci să se acorde ajutorul cuvenit mişcărilor de emancipare. Folosind cele mai diverse mijloace de acţiune, P.C.F. a demascat adevăratele cauze ale continuării politicii de violenţă, concretizată în războaie deschise sau expediţii de pedepsire, în privarea populaţiei de cele mai elementare drepturi, în introducerea unor măsuri excepţionale, subliniind în permanenţă că această politică este contrară intereselor naţionale reale ale poporului francez, că ea alimentează acţiunile celor care tind la dezagregarea Uniunii Franceze. Condamnarea unei astfel de politici nefaste, care nu putea duce decît la slăbirea încrederii popoarelor din colonii faţă de Franţa, se făcea încă şi din alt considerent important: diversele teritorii ale Uniunii Franceze — atrăgeau atenţia comuniştii ca adevăraţi patrioţi — constituiau obiectul poftelor imperialiştilor străini, mai ales ale celor din Statele Unite ale Americii; penetraţia capitalului american în posesiunile Franţei avea drept completare o ingerinţă politică şi militară în afacerile interne ale acestor teritorii, ingerinţă încurajată, nu fără un scop precis, de către colonialiştii francezi.

Un obiectiv important în lupta anticolonială l-a constituit demascarea argumentelor invocate de adepţii colonialismului pentru menţinerea sistemului colonial sub masca aşa-zisei „apărări a intereselor naţionale" (p. 72—73) sau a „misiunii civilizatoare" a colonizării. P.C.F. a subliniat în permanenţă că această colonizare a fost un act de violenţă, o acţiune de forţă interesată, că războaiele şi represiunile la care recurg colonialiştii sînt făcute numai şi numai în scopul menţinerii rînduielilor coloniale, a păstrării beneficiilor marilor societăţi din colonii şi a obţinerii de noi profituri prin exploatarea mai intensă a resurselor umane şi materiale ale ţărilor subjugate din Asia sau Africa.

---

[8] R. Barbé, *La politique du Parti et les thèses colonialistes*, în «Cah. du comm.» nr. 7/1946, p. 566—577; G. Thevénin, *La bourgeoisie française face au problème coloniale*, în «Cah. du comm.», nr. 4/1960, p. 526—544; R. Barbé, *Caractéristique du colonialisme français*, în «Cah. du comm.», nr. 9/1960, p. 1376—1417.

În bătălia anticolonială nu s-a pierdut din vedere să se ia poziție și împotriva altor mijloace folosite de colonialiști pentru a-și menține dominația. Unul dintre aceste procedee era ridicarea unor popoare coloniale împotriva altora. Faimoasa deviză „Divide et impera" a devenit o practică generalizată pe teren politic — prin folosirea populațiilor din același stat unele împotriva celorlalte sau a unor state contra altora — și, de asemenea, din punct de vedere militar — prin utilizarea în diverse teritorii ale Uniunii Franceze de trupe compuse din băștinași provenind din alte țări ale imperiului colonial francez. În același timp, s-a urmărit să se demaște și alte manevre colonialiste, precum și asigurarea colaborării anumitor cercuri ale burgheziei sau a elementelor feudale în vederea dezorientării mișcării naționale, folosirea anticomunismului ca una din mijloacele calomnioase folosite de imperialiști în scopul divizării și a slăbirii forțelor mișcării de eliberare ca și recurgerea, în aceleași scopuri ostile, la sprijinul bisericii catolice.

Fiecare acțiune colonialistă a fost folosită de P.C.F. pentru a denunța pe responsabili și a chema la acțiuni de masă în vederea sprijinirii victimelor și a satisfacerii revendicărilor de libertate ale popoarelor asuprite. Exemple în această privință nu sînt puține pentru că și acțiunile represive ale colonialiștilor francezi au fost numeroase. Comuniștii francezi și-au ridicat glasul împotriva politicii de forță urmată față de Liban și Siria[9], au protestat vehement împotriva represiunii din Algeria (mai 1945), care s-a soldat cu 40 de mii de morți[10], ca și contra teribilelor represalii din Madagascar (1947) care au înregistrat 90 de mii de victime[11].

O pagină glorioasă în istoria luptei anticoloniale a înscris P.C.F. prin acțiunile desfășurate împotriva războaielor din Vietnam[12] și Algeria.

Chiar de la începerea ostilităților în Indochina, subliniindu-se, mai întîi, vinovăția colonialiștilor în provocarea conflictului, s-au pus în evidență interesele de ordin economic, politic și strategic ale trusturilor coloniale din metropolă în Asia de sud-est[13], cauzele și caracterul „războiului murdar". Paralel cu demascarea caracterului și a consecințelor războiului din Indochina, atît asupra situației poporului francez cît și asupra vietnamezilor, P.C.F. a urmărit să atragă în lupta împotriva politicii nefaste a reacțiunii franceze noi categorii sociale, pe toți oamenii cinstiți, indiferent de convingeri politice, care suportau povara cheltuielilor militare sau

[9] Jacques Couland, *L'éveil du monde arabe*, Ed. Soc., P., 1964, p. 68—69; M. Thorez, *O politică franceză. Renaștere, democrație, unitate*, Ed. P.C.R., Buc., 1946, p. 115—117.

[10] *Новейшая история стран зарубежной Азии и Африки*, Изд. Ленингр. Унив., 1963, стр. 585.

[11] P. Boiteanu, *Madagascar. Contribution à l'histoire de la nation malgache*, Ed. Soc., P., 1958, p. 372—377; P. Stibbe, *Justice pour les malgaches*, Ed. du Seuil, P., 1954, p. 17—19.

[12] Pentru situația din Asia de sud-est după al doilea război mondial, pentru mișcarea de eliberare a popoarelor din această parte a lumii împotriva jugului colonial și pentru lupta P.C.F. împotriva războiului din Vietnam, vezi: A, C. Лаврищев, *эндокитайский вопрос после второй мировой воины*, M, 1960, p. 228; C. H. Ростовский, *Рабочее и национально-освобоoительное движение в странах юго-восточной мировой и после второй мировый Войны* M. 1959, p. 109; J. Chesneaux, *Contribution à l'histoire de la nation vietnamienne*, Ed. Soc., P., 1955, 324 p.; M. Thorez, *Articole și cuvîntări*, E.P., Buc., 1958, p. 340—341, 355—358, 372—377, 386—389; R. Barbé, *L espeuples d'outre-mer dans la lutte antiimpérialiste*, în «Cah. du comm.», nr. 3/1948, p. 271—286; Jean Guillon, *Les peuples d'Asie en lutte pour leur indépendance*, in «Cah. du comm.», nr. 11/1948, p. 1273—1286, Idem, *La lutte contre la guerre du Vietnam*, în «Cah. du comm.», nr. 9/1949, p. 1111—1121; Jean Lautissier, *La compagne contre la guerre du Viet-Nam*, «Cah. du comm.», nr. 4/1949, p. 490—493.

[13] Jean Guillon, *A propos du Viet-Nam: la question nationale et coloniale*, în «Cah. du comm.», nr. 3—4/1947, p. 217—245.

care-și vedeau fii trimiși să moară într-un război nedrept, pentru o cauză străină. El a inițiat numeroase acțiuni practice, a folosit cele mai diferite mijloace, ca și mai tîrziu împotriva războiului din Algeria, pentru încetarea acțiunilor militare și recunoașterea independenței Republicii Vietnam: întruniri, manifestații, petiții, voturi pentru pace, delegații la guvern, adunări informative, greve, acțiuni de masă contra fabricării și transportării materialului de război, folosirea tribunei parlamentare și mai ales a presei penru denunțarea politicii coloniale nedrepte și a repercusiunilor acesteia asupra destinelor țării, a viitorului relațiilor dintre Franța și teritoriile de peste mări [14].

Nu mai puțin activă s-a dovedit a fi campania desfășurată de comuniști împotriva războiului din Algeria [15], care a ridicat probleme mult mai complexe [16]. Războiul ar fi putut să înceteze imediat, poporul francez ar fi fost scutit de numeroase jertfe umane și pagube materiale, dacă s-ar fi dat curs repetatelor propuneri ale P.C.F. — relevate în lucrare — care cerea negocieri imediate pentru încetarea focului și a represiunilor, recunoașterea drepturilor poporului algerian la o existență independentă, repudierea raporturilor coloniale impuse prin forță și stabilirea, pe bază de egalitate și reciprocitate, a legăturilor economice, politice și culturale între Franța și Algeria. Comuniștii francezi, ca patrioți si proletari internaționaliști, ridicîndu-se împotriva războiului „imbecil și fără ieșire" din Algeria, demascau actele de violență ce se comiteau pe pămîntul algerian, subliniau că prelungirea ostilităților agravează peste măsură deficitul bugetar al metropolei și compromite reformele sociale, duce la distrugerea libertăților democratice și ușurează dezvoltarea pericolului fascist, aduce o gravă atingere prestigiului internațional al Franței și primejduiește, în același timp, viitorul raporturilor acesteia cu întreaga Africă de Nord. Evidențierea necontenită a legăturii dintre dificultățile personale ale oamenilor de rînd și continuarea războiului colonialist, lupta pentru constituirea unui nou „front popular" împotriva marelui capital, necesitatea stabilirii unității de luptă între muncitorii comuniști și socialiști pentru organizarea unor acțiuni comune în vederea eșuării planurilor reacțiunii [17]

---

[14] Problema luptei împotriva războiului din Vietnam a fost tratată, sub toate aspectele ei, în discursul rostit de André Marty la Congresul al XII-lea al P.C.F. vezi «France Nouvelle», nr. 226/15. IV. 1950, p. 3—44.

[15] Pentru problema algeriană după 1945, în general, ca și despre lupta P.C.F. pentru o politică justă față de Algeria. vezi date interesante și detalii în Marcel Egretaud, *Réalité de la nation algérienne*. Ed. Soc., P., 1961, 319 p.; Р. Г. Ланда, *Национально-освободительное движение в Алжире (1939—1942 гг)*, Изд. Вост. лит., М., 1962, 289 p.; M. Thorez, *Textes choisis sur l'Algérie*, P., 1962, 140 p.; Yves Lacoste etc., *L'Algérie. Passé et présent*, Ed. Soc, P., 1960, 463 p.; M. Thorez, *Articole și cuvîntări*, p. 545—551, 576—584, 586—591; Ю. В. Ширковски, *Борьба Французско Коммунистической Партии против войны Алжире*, M, 1962, 150 p.; Elie Mignot, *Der Kampf der Kommunistischen Partei Frankreichs gegen den Kolonialismus und für den Frieden in Algerien*, Berlin, 1959, 39 p.

[16] Lèon Feix, *Comuniștii francezi și războiul din Algeria*, în «Probleme ale păcii și socialismului», nr. 2/1960, p. 41—49.

[17] În afara ziarului „L'Humanité", numeroase materiale, pe lîngă lucrările menționate, referitoare la războiul din Algeria, la implicațiile sale pe plan social, politic și economic și la lupta comuniștilor împotriva războiului caracterizat ca fiind „o plagă care distruge forțele vii ale țării" găsim în «Cahiers du communisme» și în «La Démocratie Nouvelle». Cităm cîteva articole mai importante: *Pour la paix immédiate en Algérie*, în «Cah. du comm.», nr. 11/1959, p. 979—983; Jeanette Vermeersch, *Le problème algérien et l'interêt naional*, în «Cah. du comm.», nr. 6/1959, p. 155—167; Marcel Dufriche, *Notre combat pour la paix en Algérie*, în «Cah. du comm.», nr. 6/1959, p. 585—598; Henri Chauveanu, *Une seule issue en Algérie. la négociation*, în «Cah. du comm.», nr. 10/1959, p. 887—891; J. Duclos, *Après 7 ans de guerre*, în «La Dém. nouv.», nr. 6/1961, p. 3—6; Idem, *Au centre de la politique française; L'Algérie*, în «La Dem. nouv.», nr. 6/1959, p. 3—8.

— iată încă alte probleme care au stat în centrul preocupărilor P.C.F. în domeniul combaterii colonialismului și care s-au bucurat în lucrare de importanța corespunzătoare.

Este lesne de înțeles că lupta împotriva colonialismului n-a fost deloc ușoară. Chiar în condiții grele, tenacitatea în luptă și spiritul de sacrifiu au fost calități morale dovedite de comuniștii francezi si în domeniul luptei anticoloniale. Împotriva P.C.F. s-a dezlănțuit prigoana, numeroși comuniști au fost urmăriți, persecutați sau întemnițați pentru blamarea colonialismului și pentru acțiunile anticoloniale întreprinse, dar voința lor de luptă n-a putut fi înfrîntă. Succesul deplin al luptei presupunea învingerea a numeroase prejudecăți cu caracter colonialist, pe care burghezia franceză — care avea în problema colonială tradiții datînd de 5 secole — se străduia să le inoculeze de la o vîrstă tînără, combaterea șovinismului și naționalismului, cultivate de burghezie și de către liderii socialiști [18]. În lupta ideologică desfășurată de P.C.F. împotriva colonialismului, el s-a bizuit și a făcut mereu apel la marea tradiție de luptă contra nedreptății și opresiunii (p. 28—30), la tradiția socialistă de luptă împotriva jugului colonial, tradiție legată, înainte de toate, de numele lu Jules Guesde [19] și Jean Jaurès [20].

Volumul ridică și alte chestiuni interesante, demne de consemnat; noi ne-am limitat însă să trecem în revistă ideile de bază care se desprind din lucrare. Multitudinea problemelor care se impuneau a fi relevate au obligat pe Monique Lafon să-și selecteze cu grijă materialul pentru a fi cît mai concludent, pentru a cuprinde, într-un volum de proporții totuși reduse, toate aspectele, atît de numeroase și de variate, ale luptei anticoloniale. Volumul, insistînd cu predilecție asupra chestiunilor de principiu în problema colonială, n-a tratat într-o măsură mai însemnată formele concrete de luptă, acțiunile practice folosite de P.C.F. împotriva colonialismului, bogatul arsenal de mijloace utilizat de comuniști pentru a atrage în lupta anticolonială noi forțe sociale. În felul acesta, succesele repurtate de P.C.F. în lupta împotriva colonialismului ar fi fost mai bine reliefate și mai lesne înțelese. În același timp, s-ar fi putut evidenția și alte aspecte ale activității desfășurate de P.C.F. în sprijinul popoarelor dependente din colonii și semicolonii. Numeroasele propuneri ale reprezentanților comuniști în Adunarea Uniunii Franceze, care ar merita o analiză specială, vorbesc tocmai de grija și preocuparea P.C.F. pentru soarta populațiilor de peste mări. Aceste propuneri, deosebit de semnificative pentru poziția comuniștilor, făceau parte dintr-un larg program de dezvoltare socială și economică a teritoriilor din Uniunea Franceză, atîta timp cît acestora nu li se acorda independența. Comuniștii au propus, de exemplu, în dese rînduri, efectuarea reformei agrare [21], satisfacerea cu prioritate a nevoilor celor mai urgente de modernizare și echipare a acestor țări, de construire a unor obiective nu cu caracter militar și strategic, ci folosirea creditelor pentru realizări de ordin social (construirea de locuințe, alocarea de fonduri bănești pentru învățămînt și sănătatea publică [22], dezvoltarea mijloacelor de comunicații [23]. De asemenea, tot în sprijinul populației autohtone, pentru ridicarea nivelului ei de viață, pentru asigurarea deplinei egalități de drepturi politice, economice și sociale s-a recomandat îmbunătățirea legislației sociale: introducerea Codului

---

[18] *Социал-реформизм и колониальный вопрос (Позиция правых социалистов связи с распадом колониальной системы)*, Соцекгиз, М, 1961, 269 стр.

[19] *Jules Guesde, Textes choisis (1867—1882)*, Ed. Soc., P., 1959, 160 p.

[20] Jean Jaurès, *Textes choisis. Contre la guerre et la politique coloniale.*, Ed. Soc., P., 1959, 239 p.

[21] R. Barbé, *Les problèmes de l'Union Française, loc. cit.*, p. 974; *Programme d'action gouvernementale présenté par le Parti Communiste Française*, în «Cah. du comm.», nr. 11/1946, p. 1102.

[22] *Journal officiel de la République Française, Débats de l'Assemblée de l'Union Française*, nr. 67 din 16/XII. 1949, p. 1291—1294: nr. 68/17. XII. 1949, p. 1317.

[23] *Ibidem*, nr. 25/8. IV. 1949, p. 437.

Muncii[24], respectarea decretului referitor la suprimarea muncii forțate[25], admiterea sindicatelor profesionale și lărgirea drepturilor acestora, suprimarea totală a amenzilor, dreptul de grevă și arbitraj[26], înlăturarea practicii concedierilor nejustificate și a mutărilor administrative arbitrare[27]. Alte propuneri se refereau la dezvoltarea învățămîntului prin școlarizarea totală a copiilor și prin asigurarea bazei sale materiale[28], la educația populară[29] în teritoriile de peste mări etc.

Volumul *Partidul Comunist Francez în luptă împotriva colonialismului* evidențiază atitudinea P.C.F. într-o chestiune atît de importantă a contemporaneității cum este problema național-colonială, lupta de eliberare a popoarelor din colonii și semicolonii. El arată că P.C.F. a stat ferm pe pozițiile marxism-leninismului în problema colonială, manifestîndu-și în permanență principialitatea și consecvența în acțiunea de combatere a colonialismului P.C.F. a crescut și s-a întărit în focul luptei anticolonialiste. Rămînînd credincios internaționalismului proletar și apărînd, în același timp, adevăratele interese naționale ale Franței, P.C.F. a fost singurul partid din metropolă care a condamnat colonialismul, indiferent de modul lui de manifestare, și a luptat hotărît împotriva oricăror forme de subjugare colonială.

Volumul de care ne-am ocupat, relevînd prețioasa contribuție a P.C.F. la slăbirea și zdrobirea lanțurilor robiei coloniale, la combaterea politicii de jaf și cotropire a cercurilor imperialiste franceze și la susținerea luptei de emancipare a popoarelor asuprite, reprezintă un însemnat și elocvent izvor documentar. El suscită interes și este necesar tuturor celor care vor să cunoască mai detaliat sau să studieze mai profund uriașele forțe ale democrației și progresului social din epoca contemporană ca și succesele repurtate de ele în lupta antiimperialistă; lucrarea este, de asemenea, binevenită și deosebit de utilă pentru cei care se ocupă de mișcarea muncitorească internațională de după al doilea război mondial ca și de istoria Franței în perioada postbelică.

I. Seftiuc

SHLOMO AVINERI, *War and Slavery in More's „Utopia"*, în «International Review of social History», vol. VII, 1962, Part 2, p. 260—290.

Apariția unei lucrări privind concepțiile lui Morus prezintă o deosebită importanță; faptul că binecunoscutul umanist englez de la începutul secolului al XVI-lea este considerat întemeietorul socialismului utopic face ca înțelegerea ideilor sale să contribuie într-o însemnată măsură la înțelegerea gîndirii socialiste premarxiste în general. Iată de ce am considerat necesar să ne oprim asupra lucrării lui Shlomo Avineri consacrată problemei războiului și sclaviei în *Utopia* lui Morus, cu atît mai mult cu cît modul de tratare a chestiunilor amintite este de natură să trezească însemnate și justificate obiecții.

Shlomo Avineri pornește de la constatarea că în *Utopia* întîlnim două aspecte care nu concordă de fel cu imaginea unui stat ideal: existența sclaviei și metodele prin care se duce politica externă. Dacă sclavia poate fi justificată parțial prin critica făcută în prima parte a *Utopiei* deselor și nejustificatelor condamnări la moarte din Anglia Tudorilor, autorul consideră că nu același lucru se poate spune despre felul în care Morus îi pune pe locuitorii statului său imaginar să ducă războiul. El constată o discordanță între ura declarată a utopienilor pentru război și metodele folosite de ei în politica externă care, consideră Shlomo Avineri, sînt de-a dreptul reacționare. Asupra acestei categorisiri vom mai reveni.

Înainte de a încerca să găsească o explicație a acestei situații, autorul face o trecere în revistă a felului cum a fost ea rezolvată de către diferiți istorici, în conformitate cu concepțiile lor generale, și aceasta este fără îndoială partea cea mai interesantă a lucrării. Shlomo Avineri constată existența a trei curente a căror evo-

[24] *Ibidem*, nr. 8/4.XII. 1949, p. 52 și urm.
[25] *Ibidem*, p. 55.
[26] *Ibidem*, p. 56—57.
[27] *Ibidem*, nr. 1—3/30.XII.1949, p. 1437—1440.
[28] *Ibidem*, nr. 51/22.VII.1950, p. 1110—1115.
[29] *Ibidem*, nr. 25/8.IV.1949, p. 437—438.

luție este analizată succint (p. 265—284). Prima, „tradițională", înglobează pe cei care au dat operei lui Morus o interpretare umanistă, creștină sau socialistă și care, pornind de la aprecierile contemporanilor că Utopia constituie un stat ideal, are tendința să treacă cu vederea sau să justifice pasajele despre sclavie și război. Lăsînd la o parte apropierea arbitrară făcută de autor, menționăm că Morton vorbește despre sclavie în monografia sa consacrată *Utopiei engleze* [1], deși în lucrare se afirmă contrariul.

O nouă interpretare se conturează după 1920, promovată mai ales de istoricii germani — Oncken, Bendemann etc. Aceștia susțineau că accentul în înțelegerea operei lui Morus trebuie pus tocmai pe capitolul privind politica externă și pornind de la afirmația că de fapt Imperiul britanic nu este decît o încarnare a Utopiei, ei căutau să demonstreze că „perfidul Albion" are o lungă tradiție în ipocrizia morală, ascunzîndu-și imperialismul sub masca sfințeniei. În special, Oncken susținea că Morus nu condamnă decît un anumit tip de război, cel continental; în ce privește războaiele statului utopian care, asemeni Angliei, trăiește într-o „splendidă izolare", ele sînt necesare, juste. De aici, ca și din faptul că fiind creștin, Morus, spre deosebire de Platon, nu putea accepta mijloace pentru o limitare a creșterii populației, care urma să fie colonizată în afara granițelor, istoricul german ajungea să vadă în opera autorului *Utopiei* o justificare a politicii coloniale britanice în Irlanda și, poate, în America (Notăm în treacăt faptul, asupra căruia Shlomo Avineri nu se oprește, că în 1516, cînd a fost scrisă *Utopia*, populația Angliei era destul de redusă, iar problema colonială nu constituia încă o preocupare principală).

Împotriva unei asemenea interpretări, s-a produs o reacțiune a bisericii catolice, fapt cît se poate de firesc avînd în vedere că Morus, decapitat în 1535 de Henric al VIII-lea ca fiind adversar al Reformei, fusese, în scopul întăririi prestigiului papalității și catolicismului, beatificat în 1886 de Leon al XIII-lea și canonizat în 1935 de Pius al XI-lea. Numai că istoricii catolici au fost nevoiți să rezolve însemnate dificultăți; „sfîntul" Morus admitea comunitatea proprietății, divorțul și chiar sinuciderea. Pentru a ieși din impas ei consideră că dialogul între Hythlodeus și Morus — pe care se bazează *Utopia* — nu este un simplu procedeu literar ci un fapt real, găsind, prin acest subterfugiu, posibilitatea de a-l absolvi pe gînditorul englez de toate afirmațiile neconforme cu poziția sa în galeria sfinților proclamați de Vatican.

Trecînd în revistă aceste interpretări, Shlomo Avineri consideră că nici una nu este suficientă pentru înțelegerea problemei și, în consecință, își propune o nouă rezolvare a ei. El este de părere că paradoxul Utopiei constă în faptul că stadiul atins aici este perfect în vreme ce natura umană este imperfectă. Păstrînd în statul său utopic numai trăsăturile pozitive, Morus alungă din el tot ceea ce este negativ. De aici concluzia autorului că, pe de o parte, sclavia reprezintă în cadrul Utopiei un stigmat moral, o scoatere în afara societății, iar pe de alta, că metodele folosite în politica externă sînt justificabile. Shlomo Avineri consideră că expulzarea răului peste hotarele Utopiei explică și războiul; el n-ar fi tocmai un accident, o întîmplare în afara voinței clare a utopienilor. Celelalte popoare sînt rele și vicioase și dacă refuză să facă parte din Republica utopienilor aceasta dovedește imoralitatea lor. „Cînd izbucnește un război între fiii luminii și ai întunericului, nici o restricție nu poate fi impusă sfinților" (p. 289). Pornind de aici autorul ajunge la concluzia că la utopieni „adevăratul paradox este că nu există o reală contradicție între ura și detestarea războiului și felul cum fac ei nenumăratele (! ?) lor războaie... Războaiele lor sînt războaie justificate, acte de îndurare și chiar de salvare" (p. 290).

Concluziile lui Shlomo Avineri sînt, așa cum se poate ușor remarca, originale (chiar foarte originale); ele sînt însă de natură să trezească serioase obiecții care se referă atît la valoarea științifică a concluziilor în sine cît și la modul cum a ajuns autorul să le deducă. Analizînd unele afirmații din capitolul despre război fără a încerca să le integreze în ansamblul lucrării, neținînd seama de condițiile istorice în

---

[1] Vezi Morton, *Utopia engleză*, ESPLP, București 1958, p. 59—60 (Traducerea este făcută după ediția publicată la Londra în 1952, citată de Shlomo Avineri).

care a scris Morus, el a căutat să accentueze pînă la maximum trăsăturile negative — sau care i se par negative — ale politicii externe a utopienilor, urmărind ca în felul acesta să facă imposibile alte explicații decît cele date în studiul pe care-l recenzăm. Autorul consideră astfel că toate metodele utopienilor, fie că este vorba de prevenirea sau ducerea războiului, de apelul la aliați sau de intervenția utopienilor înșiși, sînt departe de a fi ideale, chiar în raport cu morala vremii.

După părerea lui Shlomo Avineri, preferința utopienilor pentru mijloace care să preîntîmpine războiul ar întări afirmația sa că statul lor nu este idel. El condamnă faptul că locuitorii Utopiei caută să prevină războiul folosind zîzaniile între dușmani — pe care le compară cu o adevărată „coloană a cincea" fascistă — și uciderea șefilor statului inamic — „asasinatul politic" după expresia sa (p. 262; 264). Lăsînd la o parte preferința pentru comparații cu fenomene contemporane — metodă care, date fiind condițiile istorice complet diferite, nu poate decît să îngreuneze, dacă nu să falsifice, înțelegerea *Utopiei* — trebuie să notăm aici faptul că autorul ar fi putut găsi în prima parte a operei umanistului englez elemente deosebit de prețioase pentru înțelegerea acestui aspect. După cum se exprimă Hythlodeus — și e bine stabilit că prin cuvintele acestuia Morus își exprima propriile-i convingeri — „principii se gîndesc la război și la fapte de arme (...) mai degrabă decît la meșteșugurile binefăcătoare ale păcii" [2]. Uciderea unui print ar fi scutit deci cel puțin două state de ororile unui război și asupra acestor orori se insistă adesea în prima parte a *Utopiei* [3].

Discutabile ni se par si concluziile lui Shlomo Avineri în legătură cu poziția utopienilor față de popoarele aliate și prietene. Pornind de la faptul că vecinii utopienilor împrumută de la aceștia dregători, autorul consideră că aceasta amintește de „cold war casuistry" (p. 261). Morus însă precizează că ei preconizează astfel atrași de minunatele însușiri ale utopienilor [4]; și credem că aici ar fi mai plauzibilă explicația că prin aceasta umanistul englez voia să sublinieze recunoașterea superiorității morale a utopienilor, superioritate izvorînd din noile relații sociale.

Dat fiind că utopienii ocupă uneori, prin excedentul de populație, teritorii în continentul vecin, Shlomo Avineri consideră că ei reprezintă un model pentru teoria „spațiului vital". Morus vorbește însă de *pămînturi nelucrate*; o asemenea acțiune este conformă cu vederile sale generale, el subliniind că este nedrept ca cineva să stăpînească un pămînt nefolosit și să oprească pe alții care „ar putea trăi din roada lui" să-l ocupe [5]. Aici am putea să ne gîndim mai degrabă la un atac indirect împotriva situației existente în Europa timpului si, mai ales, în Anglia; o comparație cu prima parte a *Utopiei* pare să sugereze o asemenea interpretare.

Nu ne mai oprim asupra altor afirmații asemănătoare ale lui Shlomo Avineri. Ca și cele menționate mai sus ele se datoresc faptului că autorul a făcut o analiză trunchiată a textului, fără să țină seama de întreaga operă a lui Morus ca și de condițiile în care a fost scrisă. O asemenea metodă a permis ca paginile din *Utopia* privind războiul să fie comparate cu cele ale lui Machiavelli și chiar Treitschke (!?) (p. 261), autorul ajungînd la concluzia, uluitoare, că „dacă Utopia este un paradis pentru locuitorii săi, ea este de natură să reprezinte un infern pentru celelalte națiuni" (!) (p. 264). Evident, trăsătura principală a acestei afirmații nu este în nici un caz respectarea adevărului științific.

La fel de nejustificat ni se pare refuzul autorului de a vedea în capitolul despre război elemente de critică la adresa societății contemporane lui Morus. Nu insistăm asupra acestei chestiuni; credem că e suficient să amintim că între *zapoleți* — aspru criticați de Morus pentru îndeletnicirile lor războinice — și elvețienii din acea perioadă, care se angajează ca mercenari la diferite curți europene, este o asemănare atît de evidentă încît nu mai are nevoie să fie demonstrată.

Lucrarea lui Shlomo Avineri se oprește foarte puțin asupra sclaviei (anunțată în titlu ca cea de a doua problemă). Admițînd că este vorba de o critică indirectă

---

[2] Thomas Morus, *Utopia*, Editura științifică, Buc. 1958, p. 49—50.
[3] *Ibidem*, p. 59; 134, etc.
[4] *Ibidem*, p. 128.
[5] *Ibidem*, p. 96.

a pedepselor capitale din Anglia timpului, el consideră totuși, așa cum am mai arătat, că sclavia are menirea să scoată în afara societății pe cei stigmatizați de aceasta, explicație care, dacă poate fi parțial acceptată, nu lămurește complet lucrurile. Notăm că *majoritatea* acestor robi provin din afara hotarelor Utopiei; și dacă avem în vedere ideile expuse în prima parte a lucrării lui Morus, ei nu puteau fi, în nici un caz, prea aspru condamnați de către utopieni. O explicație a păstrării sclaviei de către umanistul englez — firește nu unica — pare să fie aceea a necesității efectuării unor munci neplăcute, problemă care, datorită nivelului scăzut al forțelor de producție, va ridica dificultăți tuturor socialiștilor utopici [6].

Eforturile lui Shlomo Avineri de a găsi o explicație problemelor privind războiul și sclavia în opera lui Morus sînt meritorii. Raportînd însă lucrarea acestuia mai mult la situații contemporane decît la condițiile social-politice în care a apărut [7], analizînd diferitele ei fragmente fără a ține seama în suficientă măsură de ansamblul lucrării, el ajunge să constate în *Utopia* fenomene și situații care de fapt nu există, iar apoi, pentru a le justifica totuși, apelînd la explicațiile de ordin moral pe care le-am văzut. Aceste explicații sînt fără îndoială interesante și originale dar ele nu sînt decît explicații parțiale și, mai ales, secundare, și cititorul termină lucrarea cu impresia că eforturile depuse de autor pentru elucidarea acestor probleme nu sînt întru totul justificate de contribuția adusă.

V. Cristian

---

[6] M o r t o n, *op. cit.*, p. 60.

[7] „Este de ajuns că More a fost More și nu este cazul să regretăm că nu a fost și Marx", spune pe bună dreptate M o r t o n, *op. cit.*, p. 63.

IZVOARE PRIVIND ISTORIA ROMÂNIEI, I, *De la Hesiod la Itinerarul lui Antoninus* — FONTES AD HISTORIAM DACOROMANIAE PERTINENTES, I, *Ab Hesiodo usque ad Itinerarium Antonini*, sub red. Gh. Ştefan (red. responsabil), Vl. Iliescu şi V. C. Popescu. Editura Academiei R.P.R., Bucureşti, 1964, XXIII + 791 p.

Constituind prima parte dintr-o lucrare mai vastă, menită să publice izvoarele narative ale istoriei vechi şi medievale a României, volumul de faţă cuprinde informaţiile transmise de autorii greci şi latini (în original şi în traducere), de la Hesiod pînă la sfîrşitul sec. III e.n. Prevăzut cu o introducere aprofundată, în care se analizează caracterul şi valoarea izvoarelor cuprinse în lucrare (Gh. Ştefan), cu cîte un scurt comentariu privind fiecare autor în parte (Vl. Iliescu), cu un aparat ştiinţific exemplar şi un indice, care sporeşte mult utilitatea lucrării (H. Mihăescu), primul volum din *Izvoare privind istoria României* se înscrie ca una din realizările cele mai de seamă ale istoriografiei noastre din ultimii ani.

A.L.

H. SCHLIEMANN, *Életem, kalandjaim. Önvallomások* (traducere de T. Mátrai după *Abenteuer meines Lebens. Heinrich Schliemann erzählt*, VEB F. A. Brockhaus Verlag, Leipzig, 1960), Budapest, Gondolat, 1963, 345 p.

Volumul de faţă, întocmit şi adnotat de Alexander Stoll (autorul romanului biografic *Der Traum von Troia)*, bun cunoscător al vieţii şi operei lui H. Schliemann, cuprinde scrierile de caracter autobiografic ale marelui pionier al arheologiei moderne. În prima parte lucrarea cuprinde autobiografia lui Schliemann (p. 29—60), scrisă în 1881 ca introducere la monumentala operă *Ilios*. Aceasta, care constituie doar prima parte, autentică, a autobiografiei lui Schliemann, îmbrăţişează anii 1822—1868 — copilăria şi cariera de negustor („autobiografia" completă, apărută în 1891, a fost întregită de către A. Brückner). În continuare se publică jurnalul de călătorie în America din anii 1850—1852 (p. 61—135), scris în limba engleză şi spaniolă; precum şi textul prescurtat al jurnalului de călătorie în Asia Orientală din anul 1865 (p. 137—198), redactat în limba franceză. Amîndouă jurnalele apar pentru prima dată în limba germană în volumul întocmit de A. Stoll. În încheiere se publică pentru prima dată cele 69 de scrisori, adresate prietenului său W. Rust, scrise în anii 1868—1890 (p. 199—333). Volumul se completează cu o introducere, consacrată caracterizării vieţii şi operei lui Schliemann (p. 5—27), semnată de G. Karo şi cu o anexă, cuprinzînd lista lucrărilor lui Schliemann, bibliografia folosită, notele şi genealogia familiei marelui explorator (p. 335—345).

A.L.

L. BARKÓCZI, I. BÓNA, A. MÓCSY, *Pannonia Története (Istoria Pannoniei)*, (sub red. J. Harmatta), Tankönyvkiadó, Budapest, 1963, 151 p. + 24 pl.

Destinat ca manual universitar auxiliar, lucrarea celor trei specialişti de la Universitatea din Budapesta este prima sinteză în limba maghiară a istoriei provinciei

Pannonia, apărută după cel de al doilea război mondial. Primul capitol, semnat de I. Bóna (p. 5—12), schiţează istoria viitoarei provincii pînă în prima epocă a fierului. În cap. II—IX (p. 13—78), scrise de A. Mócsy se analizează mai întîi perioada convieţuirii illiro-celtice precum şi premisele cuceririi romane. Se trece apoi la cucerirea şi organizarea Pannoniei de către romani, continuînd cu istoria provinciei pînă în vremea lui Antoninus Pius. Ultimele şase capitole (p. 79—140), semnate de L. Barkóczi tratează istoria Pannoniei de la epoca lui Marcus Aurelius şi pînă la sfîrşitul dominaţiei romane. Pe lîngă literatura de specialitate, indicată la sfîrşitul fiecărui capitol, lucrarea mai cuprinde în încheiere şi o scurtă informare bibliografică (p. 143—148), întocmită de A. Mócsy. Redactată cu o mare exigenţă ştiinţifică, dar avînd în vedere şi scopurile didactice, *Istoria Pannoniei* constituie nu numai un bun ajutor pentru studenţi, dar oferă o orientare generală şi pentru cercetătorii epocii romane.

A.I.

ALB. VAN KAMPEN, *Orbis terrarum antiquus in scholarum usum descriptus*, VEB Hermann Haack, Gotha, f. a., XVI + 30 hărţi.

ALB. VAN KAMPEN, *Die Welt den Antike. (Atlas antiquus). Taschenatlas*, 13⁰; VEB Hermann Haack, Gotha, f.a., 71 p. + 24 hărţi.

Prima lucrare, menţionată mai sus, se adresează elevilor. Editată sub formă de album, (fără indice, ea cuprinde 16 hărţi mari, îmbrăţişînd statele orientului antic (1. Palestina, 2. Asiria, 3. Egiptul, 4—5. Persia); Grecia (6. Grecia, 7. Atena, 8. Litoralul Mării Egee, 9. Statele elenistice) şi Italia antică (10. Italia superioară, 11. Italia inferioară, 12. Imperiul roman, 13. Roma în vremea imperiului); Bazinul occidental şi oriental al Mediteranei (14—15) precum şi provincia Gallia (16). Pe lîngă acestea atlasul mai conţine 30 de hărţi mici, plasate în cadrul celor mari. Ele înfăţişează detalii (Canaan, Acropola Atenei, Campania, Latium), planuri de oraşe (Ierusalim, Tyrus, Cartagina, Olympia, Siracusa), schiţele unor bătălii (Granicos, Issos, Gaugamela, Salamina). etc.

Atlasul „de buzunar", deci de format mic, conţine 24 hărţi si numeroase detalii. Pe lîngă hărţile prezentate în volumul cel dintîi menţionat, acesta din urmă mai cuprinde şi harta lumii după Ptolemeu, Tabula Peutingeriana, Asia Mică, India, Peninsula balcanică, Africa de nord precum şi provinciile Hispania, Britannia şi Germania. Folosirea cu succes a atlasului este mult înlesnită de un indice detaliat de numiri geografice, etnice şi politice (p. 7—71).

A.I.

В. М. ДАЛИН, *Гракх Бадеф накануне и во время Великой Французской революции (1785—1794)*, изд, АН СССР, Москва, 1963, 614 стр.

Pornind de la unele preocupări mai vechi, V. M. Dalin tratează în această lucrare — care constituie teza sa de doctorat — perioada formării lui Babeuf ca ideolog şi revoluţionar egalitarist. Prin vastul material inedit utilizat, provenit din arhivele Institutului de marxism-leninism din Moscova, autorul aduce numeroase elemente informative noi cu privire la tema tratată. Aceste elemente întăresc concluzia, formulată de G. Lefebvre şi reluată de Dalin în lucrările sale anterioare, că la baza formării lui Babeuf au stat atît influenţele exercitate de filozofii francezi din sec. XVIII şi de mediul social ţărănesc în care a trăit pînă la 1789, cît şi experienţa revoluţiei franceze. Lucrarea este însoţită de o analiză a istoriografiei babuviste şi de o vastă bibliografie a temei tratate.

C.V.

Г. Л. АРШ, *К вопросу об идейном воздействии Великой Французской революции на балканские народы (Неизвестный текст конституции и „Военному гимна" Ригаса Велестинлиса)*, în „Французский Ежегодник", 1963, стр. 320 - 334.

Este cunoscut faptul că Rhigas Velestinlis a fost autorul unei constituţii — destinată popoarelor balcanice şi elaborată, sub influenţa constituţiei iacobine din 1793, în spiritul libertăţii şi egalităţii — ca şi a unui „Imn de război", în care chema popoarele din sud-estul Europei la luptă împotriva despotismului sultanului. Broşura în care au fost reunite cele două scrieri, publicată în 1797 la Viena, a fost confiscată însă de guvernul austriac. Din cele trei copii manuscrise ale constituţiei, numai una este făcută după original, dar ea este incompletă. Cu prilejul cercetărilor întreprinse asupra istoriei Greciei din preajma războiului de independenţă, G. L. Arş a descoperit în arhivele politicii externe a Rusiei o copie integrală a broşurii lui Velestinlis, făcută de diplomaţii ruşi. Publicînd cele două documente în copie rusă, G. L. Arş le însoţeşte de un scurt studiu introductiv, în care încearcă să creioneze mai clar condiţiile apariţiei lor. Textul este urmat de scurte note explicative.

C.V.

Das Jahr 1813. Studien zur Geschichte und Wirkung der Befreiungskriege, Gesamt Redaktion Fritz Straube, Akademie-Verlag, Berlin 1963, 258 p.

Cu prilejul aniversării a 150 de ani de la războiul de eliberare a poporului german din 1813 de sub dominaţia napoleoniană, la Berlin a apărut o culegere de 11 articole consacrate acestui eveniment. În afara articolului introductiv al lui Heinrich Scheel, reţin atenţia studiile privind arta militară a armatei prusiene în preajma războiului din 1813 (p. 17—46, Heinz Helmert), rolul diplomaţiei şi politicii externe cu privire specială asupra politicii lui Metternich (p. 131—160, Karl Obermann) ca şi cel privind influenţa exercitată de evenimentele din 1813 (p. 207—234, J. Streisand). Celelalte articole privesc chestiuni de o mai mică importanţă; ele sînt utile însă pentru o mai bună înţelegere a evenimentului tratat. Utilizarea lucrării este înlesnită de un indice de persoane.

C.V.

Marx-Engels despre Internaţionala I, Editura politică, Bucureşti, 1964, 417 p.

Apărută în Editura politică, culegerea cuprinde documente, materiale şi articole scrise de Marx şi Engels în legătură cu activitatea Internaţionalei I şi a precursoarei ei, Liga Comuniştilor.

Documentele şi materialele cuprinse în culegere se împart în două grupe distincte. Prima grupă înmănunchează pe acele referitoare la activitatea Ligii Comuniştilor. Printre ele menţionăm în primul rînd, *Manifestul Partidului Comunist, Statutele Ligii Comuniştilor* (Textul cu observaţiile lui K. Marx). A doua grupă se referă la întemeierea Internaţionalei I, la activitatea desfăşurată de ea, la ţelurile, principiile şi mijloacele de luptă care au stat la baza activităţii ei.

Din documentele cuprinse în această culegere rezultă cu claritate activitatea depusă de Marx şi Engels în vederea unei juste orientări a Internaţionalei I, pentru demascarea curentelor mic-burgheze străine clasei muncitoare. Culegerea scoate în evidenţă, de asemenea, sprijinul acordat de Internaţionala I luptei clasei muncitoare din diferite ţări, precum şi rolul pe care l-a avut ea în timpul războiului franco-prusac şi al Comunei din Paris.

Ultima parte a culegerii cuprinde documentele care — cu excepţia cîtorva — se referă la autodizolvarea Internaţionalei I.

Privite în ansamblu, documentele şi matierialele cuprinse în culegere reliefează rolul lui Marx şi Engels ca organizatori şi conducători ai Internaţionalei I, şi rolul acesteia în dezvoltarea mişcării muncitoreşti internaţionale.

A.F.

A. DEAC, *Internaţionala întîi şi România*. Editura politică, Bucureşti, 1964, 175 p.

Pornind de la unele preocupări mai vechi, Augustin Deac, în lucrarea sa, urmăreşte să redea relaţiile mişcării muncitoreşti şi progresiste din România cu Internaţionala I precum şi influenţa acesteia asupra dezvoltării mişcării democratice din ţara noastră.

Folosind un bogat material documentar, autorul a reuşit să prezinte un capitol important din istoria mişcării muncitoreşti din România.

O atenţie deosebită acordă autorul legăturilor de ordin organizatoric ale mişcării progresiste din ţara noastră cu Internaţionala I şi conducătorii ei precum şi influenţei ideilor revoluţionare ale acesteia. Pe baza cercetărilor mai vechi şi recente, A. Deac prezintă legăturile Secţiei din Timişoara cu Internaţionala I, participarea unor revoluţionari români la luptele de pe baricadele Comunei din Paris.

Din ansamblul faptelor prezentate, autorul trage concluzia că aceste legături au contribuit la clarificarea ideologică în sînul mişcării muncitoreşti şi socialiste din România.

Prin tematica sa cît şi prin datele pe care le aduce — unele din ele inedite — lucrarea lui A. Deac, pe lîngă interesul pe care-l prezintă, constituie şi un bun punct de plecare în cercetările viitoare.

A.F.

986 jours de lutte. La guerre nationale révolutionnaire du peuple espagnol. Préface de Fr. Billoux, Éditions Sociales, Paris, 1962, 232 p.

Partidul Comunist Francez pune la dispoziţia cititorilor o nouă şi interesantă lucrare consacrată luptei poporului spaniol împotriva fascismului şi a războiului în anii 1936—1939.

Tema a mai fost abordată în literatura istorică şi fără îndoială că istoria Spaniei din anii premergători celui de al doilea război mondial va continua să rămînă în centrul preocupărilor istoricilor. Explicaţia acestui fapt nu este greu de găsit dacă avem în vedere faptul că „Spania a fost o mare şcoală a Rezistenţei şi a unităţii antifasciste" (p. 224) şi că lupta împotriva fascismului şi a războiului constituie în prezent un obiectiv de seamă în programul de acţiune al forţelor progresiste din întreaga lume.

Fiind în general cunoscute, lucrarea nu-şi propune să intre în analiza detaliată a tuturor problemelor de ordin economic, social-politic sau militar referitoare la războiul din Spania, ci ea are în vedere doar momentele cele mai caracteristice ale acestuia, care au avut cea mai mare influenţă asupra cursului general al evenimentelor.

Analizei succinte a situaţiei din Spania după revoluţia din 1931 îi urmează înfăţişarea cauzelor triumfului Frontului popular. In continuare sînt analizate atitudinea forţelor reacţionare din Spania faţă de victoria Frontului popular, poziţia P. C. Spaniol înainte de începerea rebeliunii şi după aceea, intervenţia armată făţişă în Spania a Germaniei şi Italiei fasciste, intervenţie protejată de politica de „neintervenţie" a „democraţiilor" occidentale.

Intervenţia puterilor fasciste modifică caracterul războiului din Spania. Nu mai era vorba de o luptă între reacţiune şi democraţia spaniolă, ci de un război naţional-revoluţionar, al cărui scop era „de a asigura independenţa Spaniei şi cuceririle democratice, antifasciste, ale poporului" (p. 59).

O atenţie deosebită este acordată examinării politicii de „neintervenţie" şi a consecinţelor sale, după ce se subliniază faptul că Franco n-ar fi putut cîştiga războiul fără importantul sprijin militar. acordat rebelilor de către fascismul italian şi german.

Bătălia pentru Madrid (iulie 1936 — martie 1937), ca şi alte numeroase lupte de mai tîrziu, oferă posibilitatea de a se evidenţia eroismul în luptă al poporului spaniol, activitatea şi poziţia comuniştilor, care şi-au propus drept ţel „să cîştige războiul, să rezolve problemele revoluţiei democratice şi să întărească unitatea

tuturor forțelor populare" (p. 94) și de a se reliefa, în același timp, solidaritatea internațională de luptă a forțelor democratice de pretutindeni în apărarea cauzei Spaniei republicane.

Ultima parte a lucrării se ocupă de cauzele interne și de factorii externi care au contribuit la înfrîngerea Spaniei republicane, insistîndu-se totodată și asupra concluziilor care trebuie trase din această înfrîngere, concluzii referitoare mai ales la necesitatea stabilirii și menținerii unității în lupta împotriva forțelor imperialiste.

I.S.

Г. С. ФИЛАТОВ, *Италиянские Коммунисты в движении сопротивления*. Изд. „Мысль" Москва, *(Comuniștii italieni în mișcarea de Rezistență)*, 1964, 224 стр.

Din momentul primelor acțiuni întreprinse de „cămășile negre" în 1919, de-a lungul întregii existențe a regimului dictatorial al lui Mussolini, Partidul Comunist Italian n-a încetat nici o clipă lupta împotriva fascismului și a războiului, pentru „apărarea libertății, progresului și demnității umane, adică a intereselor celor mai adînci și mai vitale ale întregii națiuni" (p. 3).

O pagină de glorie în istoria luptei pentru eliberarea națională și socială a înscris poporul italian în vremea celui de al doilea război mondial.

Mișcarea de Rezistență italiană a avut în Partidul Comunist un sprijin de nădejde, un organizator și un conducător de seamă, comuniștii italieni aflîndu-se în permanență în primele rînduri ale luptătorilor antifasciști. Lucrarea istoricului sovietic G. S. Filatov — fără a folosi materiale inedite și fără a ajunge la multe concluzii noi — utilizînd însă întreaga literatură istorică italiană și străină referitoare la Rezistența italiană, își propune tocmai să evidențieze bogata și multilaterala activitae desfășurată de P.C.I. în vremea ultimului război mondial și mai ales după prăbușirea dictaturii lui Mussolini și ocuparea Italiei de către trupele hitleriste în septembrie 1943.

G. S. Filatov se ocupă mai intii de creșterea amploarei luptei poporului italian în legătură cu ascuțirea contradicțiilor interne din Italia și cu situația internațională din timpul războiului. Apoi el precizează că prăbușirea regimului fascist, care a fost pregătită de puternicele acțiuni ale clasei muncitoare italiene din primăvara anului 1943, n-a constituit punctul de plecare al luptei antifasciste în anii războiului, ci o nouă și hotărîtoare etapă în desfășurarea acesteia.

Pentru a reliefa rolul jucat de comuniști în Rezistență, autorul trece în revistă toate acțiunile întreprinse de P.C.I. în legătură cu cele mai diverse sarcini care se impuneau a fi rezolvate pentru succesul deplin al luptei național-eliberatoare. Inițiativa P.C.I. pentru crearea forțelor armate ale Rezistenței, rolul jucat de comuniști în comitetele de eliberare națională ca și în elaborarea programului național și social al Rezistenței, activitatea depusă de aceștia pentru unirea sub steagul Rezistenței a unor forțe sociale cît mai largi și, în primul rînd, a partidelor antifasciste, și pentru transformarea acțiunilor patriotice de luptă locale sau regionale într-o mișcare generală populară cu caracter național, — toate aceste preocupări ale P.C.I. alcătuiesc cîteva din problemele principale care se bucură în lucrare de o atenție corespunzătaore importanței lor.

În lucrare sînt tratate, de asemenea, lupta P.C.I. împotriva politicii „atantismului", inițiativele comuniștilor pentru crearea unui guvern al partidelor antifasciste, meritele ce și-au cîștigat patrioții comuniști în acțiunea de întărire a rîndurilor mișcării de Rezistență, rolul hotărîtor pe care ei l-au jucat în pregătirea și desfășurarea victorioasă a răscoalei din aprilie 1945 ca și politica comandamentului anglo-american față de Rezistența italiană.

Oprindu-se asupra istoriografiei Rezistenței italiene, G. S. Filatov evidențiază, pe de o parte, succesele înregistrate de istoriografia marxistă prin abordarea științi-

fică a celor mai diverse probleme ridicate de lupta poporului italian, iar pe de altă parte, critică concepțiile acelor istorici burghezi italieni care urmăresc să denatureze adevăratul caracter al Rezistenței, s-o priveze de conținutul ei social și politic, să nu recunoască rolul deosebit de important jucat în lupta național-eliberatoare de clasa muncitoare și de partidul său de avangardă.

Lucrarea lui G. S. Filatov, binevenită și utilă mai ales pentru specialiștii din domeniul istoriei universale contemporane, adaugă un nou volum uriașei bibliografii a Rezistenței europene.

I.S.

Notele bibliografice au fost întocmite de V. Cristian, A. Filimon, A. László și I. Seftiuc.

CRONICĂ ȘTIINȚIFICĂ

În cursul anului 1964, membrii catedrelor de istorie de la Facultatea de istorie-filozofie au desfășurat o bogată activitate. Unele din rezultatele obținute pe tărîmul muncii științifice sînt concretizate, între altele, și în comunicările prezentate la sesiunea științifică a cadrelor didactice care s-a desfășurat între 30 oct. și 1 nov. 1964. Ședințele pe secții au avut loc în zilele de 31 oct. și 1 nov. În cadrul secției de istorie au fost prezentate 18 comunicări.

La istoria veche au fost prezentate 4 comunicări:

— Prof. M. Petrescu-Dîmbovița, *Date noi cu privire la evoluția culturii Cucuteni.* Autorul, bazîndu-se pe noile rezultate ale săpăturilor arheologice de la Cucuteni-Băiceni, încearcă o clasificare mai amănunțită a fazelor culturii Cucuteni.

— Lector Dinu Marin, *Contribuții la cunoașterea fazei A—B a culturii Cucuteni.* Pe baza cercetărilor întreprinse în ultimii ani în așezările Cucuteni A—B, de la Traian, Corlăteni și Cucuteni-Dîmbul-Morii de pe teritoriul Moldovei, autorul încearcă o nouă periodizare a acestei faze.

— Conf. Nicolae Gostar, *Cultura dacică pe teritoriul Moldovei.* Se analizează rezultatul ultimelor cercetări privind geneza culturii dacice în Moldova, dezvoltarea și originalitatea ei, precum și durata acestei culturi.

— Prep. László Attila, *Considerații asupra cronologiei mormintelor cu ocru din Ungaria.* Bazîndu-se pe materialul provenit din Europa de est și în special din România, se discută unele aspecte ale poziției cronologice și ale periodizării mormintelor cu ocru din Ungaria.

La istoria medie au fost prezentate trei comunicări:

— Conf. C. Cihodaru, *Juzii, cnejii și vatamanii din Moldova în prima jumătate a sec. al XV-lea.* Pe baza materialului documentar, autorul ajunge la concluzia că juzii, cnejii și vatamanii din Moldova au fost numai conducători ai obștilor țărănești. Sînt respinse tezele care prezintă pe cneji ca proprietari de sate. În urma cartografierii mențiunilor documentare, autorul constată că juzii, cnejii și vatamanii din Moldova, au fost originar și agenți de colonizare.

— Prep. I. Toderașcu, *Contribuții la cunoașterea proprietății orășenești în Moldova în sec. XV—XVIII.* Autorul analizează modul de folosire a locului din preajma orașelor și drepturile de care dispuneau asupra acestui teren, numit în documente „hotarul" orașelor.

— Asist. Camelia Manolache, *Renașterea și istoriografia postbelică.* Sînt prezentate cîteva lucrări cu caracter general din istoriografia burgheză contemporană privind Renașterea.

La istoria modernă au fost prezentate următoarele comunicări:

— Conf. V. Popovici, *Ideea de unitate revoluționară și națională la 1848 în Principatele Române.* Autorul, studiind programele revoluțiilor de la 1848, ca și alte mărturii documentare, ajunge la interesante concluzii în legătură cu ideea de unitate revoluționară și națională la 1848 în Principatele Române.

— Lector Gh. Platon, *Contribuții la cunoașterea frămîntărilor social-culturale din Moldova, anterioare anului revoluționar 1848 („Asociația filantropică").* Pe baza unor materiale noi, de arhivă, autorul prezintă unele date privind o asociație cu

caracter secret denumită „Asociaţia filantropică" descoperită la Iaşi în 1841. Informaţiile incluse în comunicare completează pe cele deja cunoscute referitoare la mişcările social-politice care au prefaţat anul revoluţionar 1848 în Moldova.

— Asist. Rusu Dumitru, *Unele probleme privind dezvoltarea urbanistică a oraşului Iaşi în sec. al XIX-lea.* Autorul prezintă principalele înfăptuiri în privinţa alimentării cu apă a oraşului Iaşi în cursul sec. al XIX-lea.

— Asist. Rusu Dumitru, *Aspecte privind procesul formării pieţii interne în perioada regulamentară* (1832—1858). Autorul analizează creşterea schimbului prin intermediul iarmaroacelor, evoluţia numerică şi calitativă a iarmaroacelor pînă în anul Unirii Principatelor.

— Şef cabinet Russu Vasile, *Unele probleme de politică internă reflectate în programele partidelor burghezo-moşiereşti de la sfîrşitul sec. al XIX-lea.* Studiind programele politice, autorul aduce unele contribuţii la cunoaşterea poziţiei partidelor burghezo-moşiereşti faţă de principalele probleme de politică internă.

— Conf. D. Berlescu, *Date noi cu privire la politica externă a Austro-Ungariei în timpul crizei orientale din 1875—1878.* După o scurtă prezentare critică a principalelor studii referitoare la criza orientală din 1875—1878, publicate în perioada dintre cele două războaie mondiale, autorul, insistînd asupra materialelor documentare extrase din Arhivele vieneze ca şi din Arhiva Ministerului de Externe a României, subliniază datele noi care permit o înţelegere mai largă a evenimentelor care au precedat izbucnirea războiului din 1877—1878. De asemenea, materialele aduse în discuţie ajută la înţelegerea principalelor hotărîri luate de Congresul de la Berlin.

— Asist. V. Cristian, *Voltaire şi problema colonială.* Autorul se opreşte asupra ideilor lui Voltaire în legătură cu acest fenomen, analizîndu-le în funcţie de epoca în care a trăit filozoful francez.

— Asist. V. Cristian, *Aspecte puţin studiate ale ideologiei babuviste.* Sînt analizate anumite probleme încă neelucidate: problema războiului şi a păcii, rolul familiei şi al femeii în societatea babuvistă, concepţiile religioase ale egalilor.

La istoria contemporană au fost prezentate două comunicări:

— Conf. Janeta Benditer, lector Em. Bold, *România şi problema reparaţiilor.* Pe baza unui material edit şi inedit, autorii aduc o contribuţie însemnată la cunoaşterea acestui interesant aspect al politicii externe a României în perioada stabilizării relative a capitalismului.

— Asist. Ilie Seftiuc, *România şi problema strîmtorilor după primul război mondial.* Bazat pe un bogat material documentar inedit, autorul arată că România a luptat, deşi fără succes, pentru stabilirea unui regim de adevărată libertate la strîmtori, avînd în vedere, înainte de toate, interesele sale de ordin economic.

La sesiune au participat cu o comunicare şi cadre didactice de la Institutul pedagogic din Galaţi:

— Lector I. Brezeanu, conf. C. Marinescu, *Greva docherilor brăileni din anul 1913.* Folosind un bogat material inedit, autorii contribuie la cunoaşterea uneia dintre cele mai mari greve din anii premergători primului război mondial.

Comunicările au fost urmate de discuţii.

CĂLĂTORII DE STUDII

Între 9 şi 18 septembrie 1964, prof. M. Petrescu-Dîmboviţa împreună cu prof. I. Nestor, membru corespondent al Academiei R.S.R. şi Maria Comşa şef de sector la Institutul de arheologie al Academiei R.S.R., s-a deplasat în Spania, pentru a asista la reuniunea Consiliului permanent al Uniunii Internaţionale de ştiinţe preistorice şi protoistorice, care a avut loc la Facultatea de litere şi filozofie din Saragosa, între 11 şi 14 sept. Cu acest prilej, membrii delegaţiei române, în afara participării la şedinţele de lucru, au vizitat picturile rupestre levantine de la Albarracin, oppidum-ul hallstattian de la Caspe de Mouleon şi oppidum-ul ibero-roman de la Azaila.

Între 4 şi 13 octombrie 1964, prof. M. Petrescu-Dîmboviţa a efectuat o călătorie de studii în R. P. Polonă, ca invitat al Institutului de Istoria Culturii Materiale din Varşovia, de sub conducerea prof. Dr. Witold Hensel. Cu această ocazie a vizi-

tat muzeele de arheologie din Varşovia, Poznan şi Cracovia. La muzeul arheologic din Varşovia şi la filialele din Poznan şi Cracovia ale Institutului de Istoria Culturii Materiale, a prezentat comunicarea: *Periodizarea culurii Cucuteni în lumina noilor cercetări arheologice de la Cucuteni-Băiceni.*

Între 24 noiembrie şi 6 decembrie, prof. M. Petrescu-Dîmboviţa împreună cu prof. P. Jitaru, membru corespondent al Academiei R.P.R., s-a deplasat în Italia, în baza acordului cultural dintre Universităţile din Iaşi şi Padova. Cu acest prilej, prof. M. Petrescu-Dîmboviţa a susţinut la Universitatea din Padova două comunicări: *Periodizarea culturii Cucuteni in lumina ultimelor cercetări arheologice de la Cucuteni-Băiceni* şi *Contribuţii la cunoaşterea culturii materiale din sec. XI—X din estul României*, ambele însoţite de proiecţii. Delegaţia a mai efectuat vizite la muzeele şi monumentele istorice din Veneţia, Este, Bologna, Florenţa şi Roma. La Florenţa, prof. M. Petrescu-Dîmboviţa a prezentat la Institutul italian de preistorie şi protoistorice, al cărui membru este, comunicarea: *Periodizarea culturii Cucuteni în lumina ultimelor săpături de la Cucuteni-Băiceni.*

Între 21 decembrie 1964 şi 10 ianuarie 1965, prof. M. Petrescu-Dîmboviţa, a efectuat o călătorie de studii în R.S.F. Jugoslavia, în baza acordului cultural încheiat între Academia R.S.R. şi Consiliul Federal pentru coordonarea cercetărilor ştiinţifice. În acest timp, a studiat materiale din muzeele arheologice din Belgrad, Zemun, Novi-Sad, Vrsac, Zagreb, Liubliana şi Sarajevo, pentru documentare în legătură cu problema ceramicii pictate neolitice şi a descoperirilor de bronzuri de la sfîrşitul epocii bronzului şi începutul Hallstattului. La Institutul de Arheologie din Belgrad s-a susţinut comunicarea: *Periodizarea culturii Cucuteni, în lumina noilor cercetări arheologice*, iar la Seminarul de Arheologia orînduirii comunei primitive de la Universitatea din Zagreb s-au prezentat studenţilor diapozitive cu vederi de la săpăturile arheologice efectuate la Hăbăşeşti, Truşeşti, Traian şi Cucuteni-Băiceni.

Între 15 oct. şi 15 dec. 1964, lectorul Vasile Neamţu a efectuat o călătorie de studii în R. P. Polonă, pentru a cerceta materiale în legătură cu dezvoltarea agriculturii din ţările române în perioada feudală. El a avut astfel posibilitatea să examineze, la Varşovia, Lodz, Poznan, Cracovia şi Lublin materiale arheologice, etnografice şi documentare referitoare, mai ales, la uneltele de producţie. Schimbul de păreri cu specialiştii poloni din aceste oraşe a fost deosebit de util pentru elucidarea anumitor aspecte privitoare la agricultura feudală. La Poznan a prezentat comunicarea: *Contribuţii la problema uneltelor de arat din Moldova în perioada feudală.* Lucrarea a fost urmată de dicuţii la care au participat, între alţii, prof. dr. H. Lowmianski, prof. dr. J. Topolski, prof. dr. P. Zavadski, ş.a.

I. Toderaşcu

I. P. I. — cd. 4560

PREȚUL 10 LEI